

แนวคิดและกลยุทธ์ในงานพัฒนาของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์
ในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2530-2550

โดย

นางสาวพรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แนวคิดและกลยุทธ์ในงานพัฒนาของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์
ในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2530-2550

โดย

นางสาวพรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

CONCEPTS AND STRATEGIES IN DEVELOPMENT WORK OF
THE CATHOLIC COMMISSION FOR THE ETHNIC GROUPS
IN NORTHERN THAILAND B.E. 2530-2550

BY

MISS PHANTHIP PETCHVICHIT

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER DEGREE OF ARTS
DEPARTMENT OF HISTORY
FACULTY OF LIBERAL ARTS
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2016
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นางสาวพรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร

เรื่อง

แนวคิดและกลยุทธ์ในงานพัฒนาของคณะกรรมการคาทอликเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์
ในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2530-2550

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

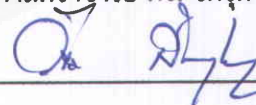
เมื่อ วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. 2559

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิสุต พึ่งสุนทร)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

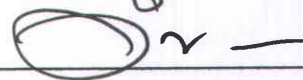
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิชระ สิ้นสุประมา)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยชัยวัน บัวแดง)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร. ดำรงค์ อุดลยฤทธิกุล)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	แนวคิดและกลยุทธ์ในงานพัฒนาของคณะกรรมการ คาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2530-2550
ชื่อผู้เขียน	นางสาวพรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	ประวัติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วัชร สันธูประมา
ปีการศึกษา	2559

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา ซึ่งสะท้อนการปรับตัวของศาสนาในโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่มีการปรับตัวอย่างโดดเด่นท่ามกลางบริบทแวดล้อมโลกที่เน้นแนวทางการพัฒนา ศาสนาที่ถูกลดความสำคัญลงและจำกัดบทบาทให้อยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคลมาระยะเวลาหนึ่งแล้วจึงยิ่งถูกละเลยในบริบทเช่นนี้ นั่นเป็นเหตุให้ศาสนจักรมีการปรับตัวครั้งสำคัญผ่านการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 อันจะส่งผลกระทบต่อพันธกิจกับงานพัฒนาของศาสนจักรท้องถิ่นที่มีความเป็นอิสระและเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น นอกจากนี้ศาสนจักรคาทอลิกยังหันมาเน้นบทบาทด้านการพัฒนาและมีได้มุ่งหวังผลในการเปลี่ยนศาสนาเหมือนก่อนหน้าการสังคายนา ผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษาของศาสนจักรคาทอลิกไทยโดยเน้นที่งานแพร่ธรรมและงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของฝ่ายคาทอลิกซึ่งมีการทำงานอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ พ.ศ. 2493 เพื่อสะท้อนให้เห็นการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกไทยท่ามกลางบริบทแวดล้อมของประเทศไทยในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเด็นเฉพาะด้านสิทธิและสถานะบุคคล การศึกษานี้ไม่เพียงเปิดเผยให้เห็นการปรับตัวของศาสนจักรไทยตามแนวทางการสังคายนาควบคู่ไปกับการประเมินสถานการณ์แวดล้อมในสังคมไทย ทว่ายังช่วยให้เข้าใจคุณลักษณะขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาได้ชัดเจนมากขึ้น

คำสำคัญ: องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา, องค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก, งานพัฒนา, กลุ่มชาติพันธุ์, ศาสนจักรคาทอลิก

Thesis Title	CONCEPTS AND STRATEGIES IN DEVELOPMENT WORK OF THE CATHOLIC COMMISSION FOR THE ETHNIC GROUPS IN NORTHERN THAILAND B.E. 2530-2550
Author	Miss Phanthip Petchvichit
Degree	Master of Arts
Department/Faculty/University	History Liberal Arts Thammasat University
Thesis Advisor	Assistant Professor Vachara Sindhuprama, Ph.D.
Academic Years	2016

ABSTRACT

This thesis dedicates to analyzing faith-based organizations that reflect adaptation of religions in modernity. It mainly focuses on the remarkable adjustment of the Roman Catholic Church in global development context where religions had been reduced its public roles and restricted in private sphere. These situations caused the church's transformation through The Second Vatican Council (1962-1965 C.E.) that increased independence and localization in mission and development work. Furthermore, the Catholic Church intensely encourages development roles and does not anticipate conversion as before Vatican Council. The author has chosen the mission and development work of the Catholic Church among ethnic groups in Northern Thailand as the case study because their continued activity since 1950 C.E. can manifest adaptation of the Catholic Church in Thailand specifically the establishment of the Catholic Commission for Ethnic Groups aiming to solve the right and citizenship problems of the ethnic groups. This research not only exposes the adjustment of the Thai church engaged the policy of the Second Vatican Council and evaluation of Thai society context but also helps to understand attributes of Catholic non-governmental organizations further.

Keywords: FBOs, Catholic-based NGOs, Development work, Ethnic groups, Catholic church

กิตติกรรมประกาศ

ถ้าเปรียบวิทยานิพนธ์นี้เป็นประจักษ์ประพยานแห่งความสำเร็จ ซึ่งจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากความอนุเคราะห์จากบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร หน่วยงานของศาสนจักรคาทอลิก และภาคส่วนอื่น ๆ ดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วัชระ สินธุประมา บุคคลสำคัญที่คอยช่วยเหลือและสนับสนุนผู้วิจัยมาตั้งแต่กระบวนการพัฒนาหัวข้อและคำถามวิจัย ทั้งยังสละเวลาอันมีค่าในการอ่านร่างวิทยานิพนธ์แต่ละบท คอยให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะด้วยดีมาโดยตลอด รวมถึงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ จนกระทั่งผู้วิจัยสามารถเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนสำเร็จเสร็จสิ้นลงได้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิศรุต พึ่งสุนทร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำอันมีค่าตั้งแต่การสอบเค้าโครงวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร. ขวัญชีวัน บัวแดง ที่ให้ความอนุเคราะห์สละเวลาเดินทางไกลมาเพื่อให้ข้อเสนอแนะและข้อสังเกตอันเป็นประโยชน์ถึงสองครั้งสองคราในการติดตามความก้าวหน้าวิทยานิพนธ์ของ สกว. และศาสตราจารย์สายชล สัตยานุรักษ์ ที่ชี้แนะแนวทางในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์นี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทุกท่าน ที่ให้ความกรุณาประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย ทั้งคอยถามไถ่ความก้าวหน้าของวิทยานิพนธ์อยู่ตลอดเวลาด้วยความห่วงใย

ขอขอบพระคุณความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลของบาทหลวงวิชัย โภคทวี บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร บาทหลวงบุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธา บาทหลวงวินัย บุญลือ บาทหลวงประสิทธิ์ รุจิรัตน์ บาทหลวงมนัส ศุภลักษณ์ คุณบุหลุ บุญลือ ผู้ใหญ่บ้าน (พ่อหลวง) จอนิ โอโตเซา ผู้ใหญ่บ้าน (พ่อหลวง) ศรีมา ทุ่งเมืองทอง คุณจันต๊ีบ นภาศิริรัมย์ คุณกิ่งแก้ว จันต๊ีบ คุณสุนทร วงศ์จอมพร คุณสรินยา กิจประยูร และคุณชุตติ งามอรุเลิศ

บุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งที่มีโอกาสเลยได้ รองศาสตราจารย์ ดร. พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร นักวิชาการผู้เปี่ยมด้วยความเมตตาและความมุ่งมั่นในการขจัดปัญหาคนไร้รัฐไร้สัญชาติให้หมดไปจากประเทศไทย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ ที่อาจารย์ได้สละเวลาอันมีค่ายิ่งให้ข้อมูลอันสำคัญจากประสบการณ์การทำงานตลอดหลายปีที่ผ่านมาของท่านแก่ผู้วิจัย ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นส่วนเติมเต็มที่สำคัญของวิทยานิพนธ์

ด้วยความขอบคุณครอบครัวบุญลือแห่งหมู่บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ที่ให้ที่พักพิงและอาหารแก่ผู้วิจัยกับผู้ช่วยวิจัยตลอดระยะเวลาที่เก็บข้อมูลในพื้นที่ ผู้วิจัยขอแสดงความซาบซึ้งในน้ำใจอันงดงามของพี่น้องปกากะญอแห่งบ้านห้วยตอง บ้านหนองเต่า และบ้านห้วยอีค่างที่ให้การต้อนรับอย่างอบอุ่นตลอดระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่

ผู้วิจัยขอขอบคุณทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภายใต้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ รวมถึงผู้ประสานงานโครงการและเจ้าหน้าที่โครงการที่คอยอำนวยความสะดวกแก่ผู้รับทุน

ตลอดระยะเวลา 3 ปีกว่า ที่มีสถานะเป็นนักศึกษาปริญญาโท ผู้วิจัยได้รับมิตรภาพอันงดงามจากมวลมิตรนักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้ชีวิตการเรียนและการทำวิทยานิพนธ์ผู้วิจัยไม่รู้สึกลำบากตายจนเกินไป ผู้วิจัยต้องขอบคุณสำหรับน้ำใจและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของกัลยาณมิตรทางวิชาการเหล่านี้มา ณ ที่นี้ด้วย นอกจากกัลยาณมิตรผู้ร่วมเรียนแล้วผู้ที่เสียดายไม่ได้คือ เรืออากาศตรีหญิง กานต์วัลย์ อินพรหม มิตรตั้งแต่ปฐมวัยผู้คอยให้ความช่วยเหลือในการตรวจทานการแปลภาษาอังกฤษของบทความ บทความย่อยต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับวิทยานิพนธ์นี้ รวมถึงพี่ขวัญ เพื่อนหมวดเอเย่ และพริก สหายผู้ร่วมเดินทางเก็บข้อมูลในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงราย

เหนือสิ่งอื่นใดผู้วิจัยต้องกราบขอบพระคุณ **แม่** ที่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต เป็นทั้งต้นแบบและแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยมุ่งมั่นไปสู่ความสำเร็จในชีวิต

สุดท้ายแล้ว หากวิทยานิพนธ์นี้จะก่อให้เกิดประโยชน์อันใด ผู้วิจัยขออุทิศคุณความดีนี้แด่ผู้ที่มีความเชื่อและศรัทธาทางศาสนาเป็นแรงผลักดันในการทำงานบริการสังคมโดยไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ขอพลังจงสถิตแด่พวกเขาเหล่านั้นเพื่อจะมีกำลังในการผลักดันให้เกิดสังคมที่งดงามต่อไป

หากผลการศึกษานี้มีข้อบกพร่องประการใด นั้นเป็นความรับผิดชอบของผู้วิจัยแต่เพียงผู้เดียว จึงขออนุญาตไว้เพื่อปรับปรุงแก้ไข ในการศึกษาที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(4)
สารบัญภาพ	(10)
สารบัญแผนภูมิ	(11)
รายการสัญลักษณ์และคำย่อ	(12)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	6
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	6
1.3.1 พื้นที่ศึกษา	6
1.3.2 ระยะเวลาในการศึกษา	7
1.4 ขั้นตอนการวิจัย	7
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
1.6 คำศัพท์ที่สำคัญ	8

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	12
2.1 การศึกษาองค์การพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา	12
2.2 ศาสนากับการพัฒนา	17
2.3 งานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของไทย	27
บทที่ 3 องค์การพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา หรือ เอฟพีโอ	34
3.1 บริบทที่ทำให้เกิดการศึกษและสนับสนุนเอฟพีโอ	34
3.1.1 บริบทที่ทำให้เกิดการศึกษและสนับสนุนเอฟพีโอในโลกตะวันตก	34
3.1.2 บริบทที่ทำให้เกิดการศึกษและสนับสนุนเอฟพีโอในประเทศไทย	41
3.2 การศึกษาเปรียบเทียบนิยามและคุณลักษณะของเอ็นจีโอและเอฟพีโอ	45
3.2.1 นิยามและคุณลักษณะของเอ็นจีโอ	45
3.2.2 นิยามและคุณลักษณะของเอฟพีโอ	48
3.3 ความแตกต่างระหว่างเอฟพีโอและเอ็นจีโอ	51
3.4 คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะเอฟพีโอ	58
บทที่ 4 การปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกและงานแพร่ธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์	74
4.1 บริบทโลกสมัยใหม่กับการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิก	74
4.1.1 บริบทโลกสมัยใหม่ที่ส่งผลต่อการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกสากล	75
4.1.2 ศาสนจักรไทยกับผลกระทบจากการปรับตัวของศาสนจักรสากล	89
4.2 งานแพร่ธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์ของศาสนจักรคาทอลิกไทย	92
4.2.1 งานแพร่ธรรมและงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของมิชชันนารีตะวันตก	93
4.2.2 งานพัฒนาของบาทหลวงท้องถิ่นตามแนววัฒนธรรมชุมชน	98
4.2.3 งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ขององค์กรและหน่วยงานอื่น	104

บทที่ 5 กำเนิดคณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์	108
5.1 บริบทแวดล้อมกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนเกิดคณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์	109
5.1.1 บริบทการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์โดยรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ	109
5.1.2 การเปลี่ยนแปลงกฎหมายสัญชาติและกฎหมายเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ	126
5.2 บริบทแวดล้อมศาสนจักรคทาทอลิก	141
5.2.1 บริบทแวดล้อมและบริบทภายในศาสนจักรคทาทอลิกสากล	141
5.2.2 บริบทแวดล้อมศาสนจักรและเอฟปีโอคทาทอลิกไทย	144
5.3 บริบทที่สนับสนุนให้เกิดองค์กรพัฒนาและความสนใจกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น	152
5.3.1 การเติบโตของปัญญาชนกลุ่มชาติพันธุ์	152
5.3.2 บริบทการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่ผลักดันให้เกิดเอ็นจีโอและเอฟปีโอ	157
5.4 จุดเริ่มต้นและกำเนิดของคณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์	160
บทที่ 6 กลยุทธ์ของคณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์กับปฏิกิริยาของกลุ่มชาติพันธุ์	165
6.1 พัฒนาการของคณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ และกลยุทธ์ในการทำงาน	168
6.1.1 คณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ยุคต้น พ.ศ. 2532-2540	169
6.1.2 คณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ยุคการทำงานเชิงรุก พ.ศ. 2540-2547	175
6.1.3 คณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ยุคเปลี่ยนผ่าน หลัง พ.ศ. 2547	199
6.2 ปฏิกิริยาของกลุ่มชาติพันธุ์และเจ้าหน้าที่รัฐที่มีต่องานของ คณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์	202
6.2.1 ปฏิกิริยาเชิงบวกของกลุ่มชาติพันธุ์	202
6.2.2 ปฏิกิริยาเชิงลบของกลุ่มชาติพันธุ์	204
6.2.3 ปฏิกิริยาเจ้าหน้าที่รัฐต่องานของคณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์	205
บทที่ 7 บทสรุป	209

รายการอ้างอิง	218
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	238
ภาคผนวก ข	250
ประวัติผู้เขียน	254

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
3.1 แผนภาพแสดงลักษณะร่วมกันระหว่างเอ็นจีโอกับองค์กรศาสนาของเอพีไอ	53
3.2 แผนภาพแสดงลักษณะที่แยกขาดจากกันระหว่างเอพีไอและเอ็นจีโอ	53
3.3 แผนภาพแสดงลักษณะที่ทดแทนกันได้ระหว่างเอพีไอและเอ็นจีโอ	54
3.4 แผนภาพแสดงลักษณะที่เอพีไอเป็นส่วนย่อยของเอ็นจีโอ	54
3.5 แผนภาพแสดงลักษณะสถานะที่เท่าเทียมกันระหว่างเอพีไอและเอ็นจีโอในภาคประชาสังคม	55
3.6 แผนภาพแสดงลักษณะเอพีไอคล้ายอะตอมหนึ่ง	55
3.7 แผนภาพแสดงลักษณะเอพีไอที่มีส่วนประกอบหลากหลาย	56

สารบัญแนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
3.1 โครงสร้างบริหารงานภายใต้สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย	60
3.2 โครงสร้างบริหารงานของศูนย์สังคมพัฒนากับ คชพ. ภายใต้สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย	61
5.1 โครงสร้างองค์กรของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์	162
6.1 ความสัมพันธ์ของกฎหมายสัญชาติ สถานะบุคคล และทะเบียนราษฎรของประเทศไทย	180

รายการสัญลักษณ์และคำย่อ

สัญลักษณ์/คำย่อ	คำเต็ม/คำจำกัดความ
คชพ.	คณะกรรมการคทาออลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์
สสท.	สภาพระสังฆราชคทาออลิกแห่งประเทศไทย
สคทพ.	สภาคทาออลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
ยส.	คณะกรรมการคทาออลิกเพื่อความยุติธรรม และสันติ
เอพีไอ	องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทาง ศาสนา
เอ็นจีโอ	องค์กรพัฒนาเอกชน

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา¹

เมื่อโลกตะวันตกก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่อันมีจุดเปลี่ยนสำคัญคือ การปฏิวัติวิทยาศาสตร์กับการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งไม่เพียงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและโลกทางวัตถุเท่านั้น ทว่ายังทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของผู้คนครั้งใหญ่ โดยเริ่มขึ้นก่อนในยุโรปจากนั้นแพร่ออกไปพร้อมกับลัทธิล่าอาณานิคม โลกทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปคือ การยึดมั่นในปฏิฐานนิยมและอัตถิภาวนิยม นอกจากนี้ แนวคิดสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเดียวกันอย่าง “ทฤษฎีวิวัฒนาการ” (Evolutionary Theory) ที่เชื่อใน “ความก้าวหน้า” (progress) โดยเฉพาะวิวัฒนาการทางสังคมที่มองว่า สังคมมนุษย์จะเจริญก้าวหน้าขึ้นในอนาคต แนวคิดนี้มีลักษณะเป็นเส้นตรงที่มุ่งไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ทำให้เกิดความคาดหวังถึงสิ่งที่ดีกว่าในโลกนี้ แยกกับโลกทัศน์ของศาสนาคริสต์ที่มุ่งหวังชีวิตที่ดีกว่าในโลกหน้า

สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ความเชื่อทางศาสนาไม่ทรงอิทธิพลในการอธิบายความเป็นไปของโลกดังที่เคยเป็นมา สถานะของศาสนาคริสต์ในยุโรปตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงลดความสำคัญลง อย่างไรก็ดี แม้ว่าในระยะนั้นเกิดกระบวนการโลกียานูวัติ (secularization) ขึ้นในยุโรป แต่ก็เรายังคงเห็นถึงอิทธิพลของศาสนาในหลายส่วน ทั้งอเมริกาเหนือ ลาตินอเมริกา แอฟริกา และเอเชีย² อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 นี้ เป็นช่วงเวลาขบเซาของศาสนา แต่ศาสนาไม่เคยหมดอิทธิพลไปจากโลกใบนี้

กระทั่งโลกเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เกิดเหตุการณ์สำคัญของมวลมนุษยชาตินั้นคือ สงครามโลกทั้ง 2 ครั้ง ภายหลังเหตุการณ์ทั้งสองนี้ ส่งผลกระทบต่อที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) วิกฤตความเชื่อต่อแนวคิดความก้าวหน้าและเหตุผลของมนุษย์ จากการที่มนุษย์ใช้เทคโนโลยีทำลายล้าง

¹ การใช้ศักราชในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยจะใช้ทั้งคริสต์ศักราชและพุทธศักราชร่วมกัน ในส่วนที่กล่าวถึงบริบทแวดล้อมหรือรายละเอียดนอกประเทศไทยผู้วิจัยจะใช้คริสต์ศักราช ส่วนเนื้อหาที่เป็นบริบทหรือรายละเอียดในประเทศไทยผู้วิจัยจะใช้พุทธศักราช

² José Casanova, “Secularization, Enlightenment, and Modern Religion,” in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University Of Chicago Press, 1994), 11–39.

กันเอง และ 2) องค์การศาสนาที่เข้ามารับบทบาทบรรเทาทุกข์ ทว่าศาสนาก็ยังไม่สามารถฟื้นฟูสถานะได้ ทั้งยังถูกซ้ำเติมจากแนวคิด “การพัฒนา” (development) ที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามเย็น

สำหรับแนวคิด “การพัฒนากระแสหลัก” ที่เกิดขึ้นและเฟื่องฟูตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา นอกจากจะทำให้เกิดการแบ่งโลกออกเป็น 2 ขั้ว คือ โลกที่พัฒนาแล้ว (developed countries) กับโลกด้อยพัฒนา (underdeveloped countries)³ การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในระยะยาวได้สร้างปัญหาแก่บรรดาประเทศโลกที่สาม โดยเฉพาะปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียม ซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญที่นำไปสู่ปัญหาสังคมอื่น ๆ ทั้งยังส่งผลกระทบต่อสถานะของศาสนา เนื่องจากการพัฒนากระแสหลักนี้มองว่าศาสนาเป็นสิ่งที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้า ทั้งยังละเลยบทบาทศาสนาที่มีต่องานพัฒนาทั้งที่ผ่านมาในอดีต ต่อเนื่องจนถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 20⁴

การปรับตัวของศาสนจักรโรมันคาทอลิกในระยะแรกเป็นการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ที่มีการแบ่งแยกหน้าที่และระบบอย่างชัดเจน เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบกฎหมาย เป็นต้น ในช่วงเวลานั้นยังมีช่องว่างในระบบการศึกษา ศาสนาจึงเริ่มเข้ามาเติมเต็มพื้นที่ดังกล่าว สะท้อนผ่านระบบการศึกษาสำหรับมวลชน ซึ่งเวลาต่อมาภาครัฐและภาคเอกชนก็เข้ามาจัดการระบบดังกล่าว เป็นเหตุให้ศาสนจักรต้องหาช่องทางในการตอบสนองต่อสังคม โดยการเติมเต็มช่องว่างที่ระบบต่าง ๆ ในโลกสมัยใหม่ไม่ตอบสนอง รวมไปถึงปัญหาอันเกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์⁵

องค์กรทางศาสนา (religious organizations) ไม่ใช่ประดิษฐกรรมใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตามนิยามของนักวิชาการที่ศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศ หรือ ไอเอ็นจีโอ (international non-governmental organizations or INGOs) ที่รับรู้และยอมรับโดยอ้างอิงจากมาตรา 71 (Article 71) ขององค์การสหประชาชาติ (the United Nations)⁶ เราจะเห็นได้

³ ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ, *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิชาฯ, 2554).

⁴ Carole Rakodi, “Religion and Development: Subjecting Religious Perceptions and Organisations to Scrutiny,” *Development in Practice* 22, no. 5–6 (August 1, 2012): 621–33.

⁵ Peter Beyer, *Religion and Globalization, Theory, Culture & Society* (London: Sage Publications, 1994), 103.

⁶ Thomas Richard Davies, *NGOs: A New History of Transnational Civil Society* (London: Hurst & Company, 2013), 1-4.

ว่าองค์กรทางศาสนามีพัฒนาการและประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน ทั้งยังเป็นศูนย์กลางในการชี้ให้เห็นปัญหาสังคมและตอบสนองต่อปัญหาเหล่านั้นอย่างทันท่วงที ก่อนที่รัฐจะเข้ามาทำหน้าที่จัดการกับปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นเมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 20 ทว่าเมื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ปัญหาเพิ่มขึ้นอย่างมากรัฐไม่สามารถตอบสนองและแก้ไขได้อย่างทั่วถึง ประกอบกับศาสนาเน้นบทบาทในงานพัฒนามากขึ้นจึงเกิดองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา หรือ เอฟบีโอ (faith-based organizations or FBOs) ซึ่งสามารถสะท้อนการปรับตัวของศาสนาให้สอดคล้องกับความต้องการในแต่ละสังคมได้เป็นอย่างดี ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นกับทุกศาสนาบนโลกใบนี้ แต่ที่เห็นการปรับตัวก่อนอย่างชัดเจนคือ ศาสนจักรโรมันคาทอลิก (the Roman Catholic Church) ผ่านการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งจะกลายเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของศาสนจักรคาทอลิกทั่วโลก⁷

องค์กรทางศาสนาเนื่องในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่มีลักษณะเป็นองค์กรข้ามชาติเกิดขึ้นช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งจะกลายเป็นรากฐานขององค์กรพัฒนาเอกชน หรือ เอ็นจีโอ (non-governmental organization or NGOs) ที่เป็นองค์กรทางศาสนาและองค์กรของฆราวาสในปัจจุบัน⁸ ทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งในปรากฏการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของศาสนา ดังนั้น วิทยานิพนธ์นี้จึงได้เลือกหยิบยกประเด็นองค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก (Catholic-Inspired NGOs) หรือ เอฟบีโอคาทอลิก เป็นประเด็นหลักในการศึกษา เพื่อให้เกิดความเข้าใจการปรับตัวของศาสนจักรเข้าสู่โลกสมัยใหม่ รวมถึงเข้าใจบทบาทของศาสนาต่อการพัฒนาในโลกร่วมสมัยที่ถูกเลเยมาเป็นเวลานาน

การปรับตัวอีกรูปแบบหนึ่งของศาสนาก็คือ การก่อตั้งเอฟบีโอ อันเป็นปรากฏการณ์ที่ได้รับความสนใจจากทั้งนักวิชาการด้านสังคมวิทยาและบรรดานักพัฒนาทั้งหลายในโลกตะวันตกมาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 2000⁹ ซึ่งในแวดวงวิชาการไทยที่แม้จะมีการพูดถึงประเด็นเรื่องศาสนากับการ

⁷ José Casanova, “Introduction,” in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University Of Chicago Press, 1994), 1–10; บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยูติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553); Titus Hjelm, “Religion and Social Problems Three Perspectives,” in *Religion and Social Problems*, Routledge Advances in Sociology 56 (New York: Routledge, 2011), 1–11.

⁸ Thomas Richard Davies, *NGOs: A New History of Transnational Civil Society* (London: Hurst & Company, 2013), 57.

⁹ Séverine Deneulin and Masooda Bano, *Religion in Development: Rewriting the Secular Script* (London: Zed Books, 2009).

พัฒนาอยู่มากพอสมควรแต่ยังไม่ปรากฏงานศึกษาเอพีไอโดยเฉพาะ ในกรณีเอพีไอคาทอลิกเองแม้จะมีการศึกษามาบ้างแล้วก่อนหน้านี้ แต่ไม่ได้เน้นศึกษาถึงลักษณะความเป็นเอพีไอและการปรับตัวของศาสนาอย่างในการวิจัยครั้งนี้

ภายใต้บริบทเดียวกับที่ศาสนาต้องเผชิญ โลกสมัยใหม่ที่เชื่อในความก้าวหน้าและวิวัฒนาการทางสังคมได้รุกคืบเข้าไปยังพื้นที่ห่างไกล ไม่เฉพาะแต่บรรดาประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงชนพื้นเมือง (indigenous) หรือกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups) ที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล กลุ่มคนเหล่านี้ถูกรบกวนจากทั้งบรรดามิชชันนารีและนักวิชาการทางมานุษยวิทยา แนวคิดการพัฒนาทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาต้องเปลี่ยนไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ วิถีชีวิตดั้งเดิมถูกมองว่าล้าหลังและด้อยพัฒนา และควรจะได้รับพัฒนา ทว่าสิ่งเหล่านี้ได้ทำลายการดำรงชีวิตที่พึงพิงตนเองและทรัพยากรแวดล้อม ให้ต้องพึ่งพาโลกภายนอกมากขึ้นเรื่อย ๆ

กรณีของไทยการพัฒนาประเทศเริ่มต้นในพุทธทศวรรษ 2500 โดยรัฐผูกขาดการกำหนดแนวทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งได้รับการสนับสนุนและความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาให้กับกลุ่มชาติพันธุ์อย่างมาก โดยเฉพาะปัญหาการพึ่งพิงตลาดภายนอกมากขึ้น อันเนื่องจากนโยบายภาครัฐสนับสนุนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เป็นการลดความสามารถในการพึ่งพาตนเองในด้านอาหารลง ประกอบกับนโยบายป่าสงวนของรัฐซึ่งดูเหมือนว่าจะสวนทางกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวยิ่งเป็นการกดดันและบีบคั้นการดำรงชีพของกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น¹⁰

นอกจากปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาโดยรัฐ กลุ่มชาติพันธุ์ยังต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนในชีวิตอันเนื่องมาจากกฎหมายสัญชาติของไทย บางกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในแผ่นดินรัฐไทยตั้งแต่ก่อนเกิดรัฐชาติเสียอีก แต่เมื่อการทะลักเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นผู้อพยพพลัดถิ่นการเมืองและแรงงานต่างด้าว ทำให้รัฐบาลไทยต้องออกกฎหมายที่รัดกุมเพื่อจัดการกับปัญหาดังกล่าว ทว่าความไม่ละเอียดอ่อนในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงถูกเหมารวมตามกฎหมายว่าเป็น “คนต่างด้าวเข้าเมืองผิดกฎหมาย” ประกอบกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่แต่เดิมก็ไม่เคร่งครัดในเรื่องการแจ้งเกิดและการลงรายการสถานะบุคคลในทะเบียนราษฎร ทั้งยังไม่มีแนวคิดหรือความรู้เกี่ยวกับสัญชาติและสิทธิของตนเอง ทำให้ไม่สามารถดำเนินการเพื่อให้ได้รับการลงสัญชาติด้วยตนเองได้¹¹

¹⁰ วอลเดน เบลโล, *โคกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่*, แปลโดย สุรนุช ธงศิลา (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลบอลคอมมิวนิสต์, 2542).

¹¹ พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 14 ตุลาคม 2558.

ศาสนจักรคาทอลิกไทยเป็นองค์กรหนึ่งที่ทำนงพัฒนากรลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษ มีการปรับตัวตามแนวทางของศาสนจักรคาทอลิกสากลไปพร้อม ๆ กับการปรับตัวเพื่อรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับกรลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ซึ่งการปรับตัวดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนากรลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะในภาคเหนือของไทย และเมื่อบรรดาพี่น้องกรลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญปัญหาจากนโยบายของรัฐดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น องค์กรของศาสนจักรคาทอลิกก็มีความพร้อมในการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาลเหล่านั้นอยู่เสมอ นั่นทำให้องค์กรของคาทอลิกมีบทบาทชัดเจนในงานพัฒนากรลุ่มชาติพันธุ์ รวมไปถึงการเกิดขึ้นของเอพีโอคาทอลิกคือ “คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกรลุ่มชาติพันธุ์” หรือ คชพ. ที่เข้ามาทำงานเรื่องสัญชาติ สถานะบุคคล และสิทธิของกรลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ

ผู้วิจัยเห็นว่ากรณีของ คชพ. ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นกรณีศึกษานั้น มีความโดดเด่นและน่าสนใจ เนื่องจากเป็นเอพีโอคาทอลิกที่ทำงานในประเทศไทยซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ทั้งยังเป็นการทำงานกับคนชายขอบของสังคม ประกอบกับเป็นการปรับตัวขององค์กรศาสนาอีกรูปแบบหนึ่งที่มีบทบาทต่อการพัฒนาอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การศึกษา คชพ. ในฐานะที่เป็นเอพีโอคาทอลิกนี้ เป็นส่วนหนึ่งของกรณีศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างออกไป เพื่อเป็นส่วนเติมเต็มความเข้าใจองค์กรในลักษณะนี้ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยกำลังพัฒนา ซึ่งยังคงขาดแคลนข้อมูลทางวิชาการอยู่มาก¹²

นอกจากนี้ งานหลักของ คชพ. ที่มีแนวคิดและกลยุทธ์เฉพาะในกระบวนการเรียกร้องและระบุสัญชาติให้กับกรลุ่มชาติพันธุ์ยังเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ว่าปัจจัยใดที่ผลักดันให้บุคลากรของคาทอลิกเข้ามารับผิดชอบต่อประเด็นนี้ เนื่องจากยังมีงานศึกษาที่จำกัดอยู่ในแวดวงนิติศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งการศึกษาเรื่องสัญชาติและสถานะบุคคลยังเป็นการวิจัยเชิงนโยบาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาในการบังคับใช้กฎหมาย จำเป็นต้องศึกษาบริบททางสังคมของกฎหมายแต่ละฉบับ เพื่อสะท้อนให้เห็นทั้งปัญหาอคติที่มีต่อกรลุ่มชาติพันธุ์ ปัญหาของหน่วยงานที่บังคับใช้กฎหมาย รวมถึงบริบทแวดล้อมที่นำไปสู่ปัญหาข้อกฎหมายที่ขัดแย้งกับความเป็นจริง¹³ ดังนั้น วิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกในโลกสมัยใหม่ ซึ่งสามารถสะท้อนผ่าน

¹² Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” *Progress in Development Studies* 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

¹³ อานันท์ กาญจนพันธุ์, *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2548), 236.

กรณีศึกษางานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะปัญหาสัญชาติที่ถูกกล่าวถึงอย่างมากตลอด 2 ทศวรรษที่ผ่านมา

แม้ว่าประเด็นเรื่องเอพีโอจะได้รับการศึกษามากพอสมควรในต่างประเทศ แต่สำหรับแวดวงวิชาการในประเทศไทยการศึกษาศึกษาองค์กรในลักษณะนี้ยังให้ความสำคัญกับแนวคิดพื้นฐานที่มาจากความเชื่อทางศาสนาอยู่น้อยมาก วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้จึงมุ่งนำเสนอพัฒนาการของเอพีโอที่มีพื้นฐานความเชื่อคาทอลิกภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์เฉพาะในสังคมไทยที่ผู้นับถือคาทอลิกเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคม โดยสะท้อนผ่านความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของฝ่ายคาทอลิกในแต่ละช่วงเวลา อันจะทำให้เห็นถึงพื้นฐานสำคัญของแนวคิดทางศาสนาที่ขับเคลื่อนองค์กรเหล่านี้ให้ทำงานบริการสังคมอย่างต่อเนื่อง และมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อม ภายใต้ฐานคิดการบริการสังคมที่ได้กลายเป็นหัวใจสำคัญของศาสนามาช้านานแล้ว

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา
2. ศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ที่ทำให้ศาสนจักรคาทอลิกต้องปรับตัวในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ และแนวคิดที่นำไปสู่การก่อตั้ง คชพ.
3. ศึกษากลยุทธ์และผลสัมฤทธิ์ในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของ คชพ.

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 พื้นที่ศึกษา

ผู้วิจัยเลือกศึกษาการทำงานของ คชพ. ในพื้นที่ภาคเหนือของไทย เนื่องจากศาสนจักรคาทอลิกเริ่มมีการทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือเป็นพื้นที่แรก และมีการทำงานอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การศึกษาพื้นที่ภาคเหนือจึงน่าจะทำให้เห็นพัฒนาการที่ต่อเนื่องและสะท้อนภาพการปรับตัวของศาสนจักรเพื่อตอบสนองต่อปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ในพื้นที่ภาคเหนือก็ยังมีองค์กรหรือหน่วยงานอื่นทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์เป็นจำนวนมาก อันจะทำให้เห็นการร่วมมือและประสานงานของฝ่ายคาทอลิกกับภายนอกได้ชัดเจน

1.3.2 กรอบเวลาในการศึกษา

ผู้วิจัยกำหนดกรอบเวลาในการศึกษา เริ่มจากปี พ.ศ. 2530 เนื่องด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ 1) ตั้งแต่ พ.ศ. 2529 รัฐมีนโยบายอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายพื้นที่ 2) คชพ. มีการก่อตั้งในปี พ.ศ. 2532 และ 3) มีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายสัญชาติใน พ.ศ. 2535 ดังนั้น การเลือกปี พ.ศ. 2530 เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา ก็เพื่อให้เห็นบริบทแวดล้อมทั้งก่อนเกิดและหลังการเกิดขึ้นของ คชพ.

ส่วนจุดสิ้นสุดที่ พ.ศ. 2550 ส่วนหนึ่งเพราะการเปลี่ยนโครงสร้างของ คชพ. ใน พ.ศ. 2549 และหากศึกษาช่วงเวลาใกล้เคียงกับปัจจุบันมากเกินไป อาจทำให้ผลกระทบของปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษายังไม่หยุดนิ่งและยากต่อการวิเคราะห์ ดังนั้น ผู้วิจัยคิดว่าช่วงเวลาดังกล่าวมีความเหมาะสมที่จะเป็นจุดสิ้นสุดช่วงเวลาที่จะศึกษาสำหรับวิทยานิพนธ์นี้

1.4 ขั้นตอนการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รายงานด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา กระบวนการทั้งหมดอยู่ภายใต้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ มีรายละเอียดดังนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา 2) การพัฒนากับศาสนา 3) งานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของไทย
2. ตั้งคำถาม กำหนดวัตถุประสงค์และสมมติฐานการวิจัย
3. ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย พร้อมทั้งรวบรวมหลักฐานทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง และหลักฐานที่เป็นมุขปาฐะจากการสัมภาษณ์ (แหล่งข้อมูลเอกสาร เช่น หอสมุดและห้องสมุดต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดสถาบันวิจัยสังคมเชียงใหม่ หอสมุดสถาบันวิจัยชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่¹⁴ เป็นต้น ส่วนแหล่งข้อมูลมุขปาฐะ เช่น การสัมภาษณ์ คณะทำงานของ คชพ. และการสัมภาษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นกรณีศึกษา)
4. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์ จัดจำแนกประเภทตามหัวข้อโครงเรื่องงานวิจัย และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลหลักฐาน

¹⁴ สถาบันวิจัยชาวเขาเดิมคือ ศูนย์วิจัยชาวเขา ก่อตั้งใน พ.ศ. 2508 สังกัดกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ต่อมาได้รับการยกระดับเป็นสถาบันวิจัยชาวเขา ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑสถานชาวเขาและย้ายไปสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ใน พ.ศ. 2545

5. สังเคราะห์ข้อมูล เรียบเรียง และอภิปรายสรุปผล
6. ตรวจสอบ แก้ไข และจัดทำรูปเล่มวิทยานิพนธ์

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบแนวคิดเรื่ององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา
2. ทำให้ทราบบริบททางประวัติศาสตร์ที่ทำให้ศาสนจักรคาทอลิกต้องปรับตัวในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ และแนวคิดที่นำไปสู่การก่อตั้ง คชพ.
3. กลยุทธ์และผลสัมฤทธิ์ของ คชพ.

1.6 คำศัพท์ที่สำคัญ

สำหรับคำศัพท์สำคัญที่เกี่ยวข้องเนื่องในศาสนาคริสต์ได้รับการบัญญัติภาษาไทยจากราชบัณฑิต ทว่าในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยเลือกใช้คำที่ฝ่ายศาสนาคริสต์นิยมใช้ เนื่องจากเอกสารและเว็บไซต์ที่เป็นแหล่งข้อมูลของคาทอลิกจะปรากฏคำเหล่านี้ ดังนั้น การใช้คำศัพท์ตามที่ฝ่ายคาทอลิกใช้จะช่วยให้ผู้ศึกษาหรือผู้สนใจที่จะสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมได้สะดวกขึ้น ไม่เกิดความสับสนในการทำความเข้าใจ

สำหรับคำศัพท์ที่ปรากฏนี้ล้วนเป็นศัพท์เฉพาะของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งมีโครงสร้างการบริหารงานเฉพาะที่แตกต่างจากนิกายโปรเตสแตนต์ โดยราชบัณฑิตได้บัญญัติศัพท์เฉพาะของฝ่ายโปรเตสแตนต์ไว้เช่นเดียวกัน สำหรับศัพท์ที่มีความหมายเดียวกันทว่าเรียกต่างกันได้แก่ คำว่า “the Church” หรือ “Christian Church” ที่ตามพจนานุกรมของราชบัณฑิตบัญญัติไว้หมายถึง ประชาคมของผู้เชื่อและยอมรับว่าพระเยซูเป็นพระคริสต์ มาบังเกิดเป็นมนุษย์เพื่อช่วยไถ่มนุษย์จากบาป¹⁵ อย่างไรก็ตาม ฝ่ายโปรเตสแตนต์ทั้งหมดจะใช้คำว่า “คริสตจักร” เรียกองค์กรศาสนาของแต่ละนิกายย่อย เช่น สภาคริสตจักรในประเทศไทย (นิกายเพรสไบทีเรียน) มูลนิธิคริสตจักรคณะแบปติสต์ (นิกายแบปติสต์) เป็นต้น คำเรียกที่แตกต่างออกไปคือ ฝ่ายคาทอลิกที่ใช้คำ

¹⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, บรรณาธิการ, *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (แก้ไขเพิ่มเติม) (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2548), อ้างคำว่า “The Church.”

ว่า “ศาสนจักร” หมายถึง สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของฝ่ายคาทอลิกในประเทศไทย¹⁶

ศาสนจักรคาทอลิกสากล หรือ ศาสนจักรโรมันคาทอลิก (The Catholic Church) สามารถแยกพิจารณาได้เป็น 2 ความหมาย ได้แก่ 1) เป็นชุมชนหรือแหล่งรวมของผู้ที่มีความเชื่อในพระเยซู (Jesus) ที่ได้ประทานคำสอนและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในรูปของพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ (New Testament) และ 2) เป็นโครงสร้างหรือเป็นพระฐานานุกรม อันหมายถึงพระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้นำแก่มวลประชากร โดยมีพระเยซูเป็นผู้รับมอบอำนาจและความเป็นผู้นำศาสนจักร และได้กำหนดตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ในศาสนจักรไว้เพื่อให้ผู้รับใช้ในตำแหน่งเหล่านี้ได้ทำการบำรุงประชากรของพระเจ้าให้เจริญเติบโตต่อไป¹⁷

พระอัครสังฆราช (Archbishop) หมายถึง ตำแหน่งการปกครองระดับสูงของคริสตจักร เช่น โรมันคาทอลิก ออร์ทอดอกซ์ แองกลิคัน เป็นต้น มีสถานะเหนือกว่าสังฆราช สำหรับของไทยราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติให้ใช้คำว่า “อัครมุขนายก” อย่างไรก็ตาม ผู้นำบิชอปคาทอลิกในประเทศไทยจะเรียกว่าพระอัครสังฆราช ทั้งข้อมูลในเอกสาร ข้อมูลที่เผยแพร่ออนไลน์ และคำเรียกที่ติดปาก ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์นี้จึงเลือกใช้คำว่า “พระอัครสังฆราช” เพื่อให้ตรงกับที่ชาวคาทอลิกในไทยยอมรับ รวมไปถึงคำว่า พระสังฆราช สังฆมณฑล ที่จะได้กล่าวถึงต่อไปด้วย¹⁸

¹⁶ “ประวัติศาสตร์พระศาสนจักร,” อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ, <http://www.catholic.or.th/archive/historyxa/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2559).

¹⁷ จีรภา พงษ์พาตี, “ทฤษฎีการพัฒนาของคาทอลิกไทยหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), 35-36.

¹⁸ ราชบัณฑิตยสถาน และ ชาคริต ชุ่มวัฒนะ, บรรณาธิการ, *ราชวงศ์แห่งมหาอำนาจยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19: กษัตริย์และสมเด็จพระราชินีนาถ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2555), 419; กรมการศาสนา, *รายงานการศาสนา ประจำปี 2543* (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2543), 194-196; ราชบัณฑิตยสถาน, บรรณาธิการ, *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (แก้ไขเพิ่มเติม) (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2552), 145.

พระสังฆราช (Bishop) หมายถึง ตำแหน่งผู้ปกครองสังฆมณฑล หรือ เขตมิสซัง ของศาสนจักรคาทอลิก กรรมการศาสนาและราชบัณฑิตยสถานเรียกตำแหน่งนี้ว่า “มุขนายก” แต่ใน วิทยานิพนธ์นี้จะเรียกตามความคุ้นเคยของฝ่ายคาทอลิกว่า “พระสังฆราช”¹⁹

สังฆมณฑล (Diocese) เป็นเขตปกครองของศาสนจักรคาทอลิก ในแต่ละเขตจะมี มุขนายกเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ หากพิจารณาตามการเรียกมุขนายกของราชบัณฑิตยสถานแล้ว สังฆ มณฑลก็คือ “มุขมณฑล” ส่วนกรรมการศาสนาบัญญัติให้เรียกว่า “เขตมิสซัง” ทว่าวิทยานิพนธ์นี้จะ เรียกตามฝ่ายคาทอลิกไทยว่า “สังฆมณฑล”²⁰

สหพันธ์สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งเอเชีย (Federation of Asian Bishop’s Conference or FABC) คือ ที่ประชุมซึ่งรวมบรรดาพระสังฆราชทั่วเอเชีย ถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2515 จากนโยบายของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มุ่งเน้นศาสนจักรท้องถิ่นอยู่ร่วมและทำงาน ร่วมกับประชาชน โดยคำนึงถึงแนวทางการดำเนินงานพัฒนาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของท้องถิ่น²¹

สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย หรือ สสท. (Catholic Bishops’ Conference of Thailand or CBCT) หมายถึง องค์กรสูงสุดของศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ที่จัดตั้งขึ้นโดยได้รับการอนุมัติจากสันตะสำนักใน พ.ศ. 2508 เป็นที่ประชุมและปรึกษาหารือกัน ระหว่างบรรดาพระสังฆราชทั้ง 10 สังฆมณฑลของไทย ทั้งในประเด็นเรื่องการแพร่ธรรม งานอภิบาล งานพัฒนา ฯลฯ ทั้งยังได้รับการรับรองจากกรรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการใน พ.ศ. 2512 แต่ได้

¹⁹ กรรมการศาสนา, *รายงานการศาสนา ประจำปี 2543* (กรุงเทพฯ: กรรมการศาสนา, 2543), 194-196; ราชบัณฑิตยสถาน, บรรณาธิการ, *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (แก้ไขเพิ่มเติม) (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2552), 201, 462.

²⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, บรรณาธิการ, *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2549), 139; กรรมการศาสนา, *รายงานการศาสนา ประจำปี 2543*, 194-196.

²¹ จีรภา พฤกษ์พาดิ, “ทฤษฎีการพัฒนาของคาทอลิกไทยหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), 159-168.

ขอให้เปลี่ยนชื่อเป็น “สภาประมุขแห่งบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย”²² อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์นี้เลือกใช้คำที่ฝ่ายคาทอลิกคุ้นเคยคือ “สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย”

สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา หรือ สคทพ. (Catholic Council of Thailand for Development or CCTD) เป็นหน่วยงานฝ่ายสังคมหน่วยแรกที่ก่อตั้งขึ้นภายใต้สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยใน พ.ศ. 2511 เดิมชื่อ “คณะกรรมการสงเคราะห์” ทำหน้าที่กระตุ้นจิตสำนึกในวงการพัฒนาคาทอลิก ในเวลาต่อมา มีการก่อตั้งองค์กรย่อยอีกกว่า 35 องค์กรคือ ศูนย์สังคมพัฒนาจำนวน 10 ศูนย์ และองค์กรที่ทำงานด้านการศึกษา การสงเคราะห์ การพัฒนา รวมไปถึงคณะนักบวช อีกกว่า 25 องค์กร ภายใต้โครงสร้างองค์กรที่มีสำนักเลขาธิการเป็นหน่วยงานระดับชาติคอยประสานงานระหว่างองค์กรต่าง ๆ สำหรับคณะบริหารงานที่ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและควบคุมการดำเนินงานจะมาจากตัวแทนองค์กรสมาชิกและผู้ทรงคุณวุฒิทั้งจากภายในและภายนอกศาสนจักร โดยที่ประชุมตัวแทนองค์กรสมาชิกจะเป็นผู้แต่งตั้ง²³

ศูนย์สังคมพัฒนา (Diocesan Social Action Center or DISAC) เป็นหน่วยงานที่ปฏิบัติงานพัฒนาสังคมโดยเฉพาะที่ก่อตั้งใน พ.ศ. 2518 มีการดำเนินงานที่เป็นอิสระ มีสำนักงานและบุคลากรเป็นของตนเอง ทว่ายังต้องรับนโยบายและแผนงานจาก สคทพ. มีสำนักงานอยู่ในสังฆมณฑลทั้ง 10 เขต²⁴

²² Asst.CBCT, “ประวัติความเป็นมา,”

<http://www.cbct.net/2015/index.php/aboutcbct/2015-10-29-15-50-56> (สืบค้นเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2557).

²³ จิรภา พงษ์พาดิ, “ทฤษฎีการพัฒนาของคาทอลิกไทยหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), 36.

²⁴ นาถฤดี นาครวาจา, *โครงการวิจัยเรื่อง ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษาสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (ศูนย์พัฒนาสังคม) : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 9.

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

เนื่องจากวิทยานิพนธ์เรื่อง แนวคิดและกลยุทธ์ในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของ คชพ. ในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2530-2550 เกี่ยวข้องกับประเด็นที่สำคัญและเป็นข้อถกเถียงอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ เอฟพีโอ การพัฒนากับศาสนา และกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น การทบทวนวรรณกรรมจึงต้องครอบคลุมประเด็นเหล่านี้ ผู้วิจัยแบ่งประเด็นในการทบทวนวรรณกรรมออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ 1) องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา หรือ เอฟพีโอ 2) การพัฒนากับศาสนา และ 3) งานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของไทย โดยพยายามทบทวนให้ครอบคลุมประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่วิทยานิพนธ์นี้สนใจศึกษาให้มากที่สุด ดังนี้

2.1 การศึกษาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา

การพัฒนาในโลกปัจจุบันที่ผ่านมามองอยู่บนพื้นฐานของฆราวาสนิยม ไม่ให้ความสำคัญกับบทบาทศาสนาในการพัฒนา ซึ่งขัดแย้งกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เนื่องจากองค์กรศาสนายังคงมีบทบาทในการช่วยเหลือผู้ยากไร้มาโดยตลอด และบทบาทยิ่งชัดเจนมากขึ้นตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา แม้ว่าจะมีความพยายามของนักวิชาการด้านสังคมวิทยาในการชี้ให้วงวิชาการเห็นถึงบทบาทของศาสนาในคริสต์ทศวรรษ 1960 แต่ก็ไม่ได้รับการตอบรับแต่อย่างใด จนกระทั่งเข้าสู่ศตวรรษใหม่ที่แวดวงวิชาการเริ่มต้นตัวและศึกษาบทบาทของ “เอฟพีโอ” ในการพัฒนา โดยมีรายละเอียดงานศึกษาที่สำคัญ ดังนี้

เมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 ปรากฏงานที่ศึกษาเอฟพีโอเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นการศึกษารณีตัวอย่าง ที่แม้ว่าจะมีการศึกษาเป็นจำนวนมากแล้ว แต่ก็ยังไม่ครอบคลุมความหลากหลายขององค์กรเหล่านี้ที่เพิ่มจำนวนขึ้นตลอดเวลา¹ อย่างไรก็ตาม มีความพยายามของนักวิชาการที่จะสถาปนาการศึกษาประเด็นเอฟพีโอให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ในสาขาวิชาพัฒนศาสตร์ ความพยายามดังกล่าว ได้แก่ 1) การกำหนดนิยามความหมายของเอฟพีโอ 2) วิเคราะห์ความแตกต่าง

¹ Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” *Progress in Development Studies* 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

เอฟพีโอกับเอ็นจีโอ 3) วิเคราะห์ข้อดี-ข้อเสียของเอฟพีโอเปรียบเทียบกับเอ็นจีโอ ทั้งหมดนี้ต่างก็มุ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของศาสนาและบทบาทในการพัฒนา

เอลิซาเบธ เฟอร์ริส (Elizabeth Ferris) เป็นคนหนึ่งที่พยายามให้คำนิยามแก่เอฟพีโอว่า เป็นองค์กรที่มีลักษณะบางประการร่วมกับเอ็นจีโอ แต่มีคุณลักษณะ 2 ประการที่ทำให้เอฟพีโอแตกต่างออกไป นั่นคือ 1) การมีแรงผลักดันจากความเชื่อทางศาสนา และ 2) การมีความตระหนักถึงการบริการสังคมที่กว้างขวางกว่า นอกจากนี้ เฟอร์ริสยังกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของเอฟพีโอโดยสังเขปอีกด้วย²

จูเลีย เบอร์กเกอร์ (Julia Berger) พยายามวิเคราะห์องค์ประกอบขององค์กรทางศาสนาที่สามารถจัดเป็นเอฟพีโอ แนวทางของเบอร์กเกอร์อาจนับว่าเป็นการจำแนกองค์ประกอบเพื่อสะท้อนคุณลักษณะขององค์กรนี้ เธอมีกรอบหรือแบบจำลองในการวิเคราะห์ที่กว้าง ๆ 2 ส่วนที่จะต้องวิเคราะห์เป็นอันดับแรกเพื่อแยกแยะระหว่างเอ็นจีโอกับเอฟพีโอ โดยมองว่าเอฟพีโอมีความมุ่งหมายที่จะต้องทำทาสีที่ผิด (ศีลธรรม) ไม่ได้มุ่งแต่จะแก้ปัญหาด้านวัตถุแต่เพียงอย่างเดียว และแม้ว่าเอฟพีโอจะใช้กฎหมายหรือกฎระเบียบเดียวกันกับเอ็นจีโอ ทว่ามีฐานของเครือข่ายและโครงสร้างพื้นฐานที่ดีกว่ามาก ส่วนหนึ่งเนื่องจากเอฟพีโอเกือบทั้งหมดถือกำเนิดมาแล้วเป็นเวลานานและมีรากฐานจากโครงสร้างสถาบันหรือองค์กรศาสนาในอดีต เช่น คณะบาทหลวง เป็นต้น สิ่งสำคัญที่ทำให้เอฟพีโอและเอ็นจีโอแตกต่างกัน นอกจากการนิยามตนเองแล้ว ที่ชัดเจนคือ เอฟพีโอจะยึดมั่นในหลักของศาสนา กรณีของคริสต์ก็คือ รักเพื่อนบ้าน ซึ่งทำให้สมาชิกองค์กรคำนึงถึงผู้อื่นเป็นหลัก ทั้งยังเป็นการนำหลักปฏิบัติทางศาสนาเข้าสู่พื้นที่สาธารณะอีกด้วย³

โดยสรุปเบอร์กเกอร์มองว่าเอฟพีโอต้องมีคุณลักษณะขององค์กรที่เป็นทางการ (formal organizations) อัตลักษณ์และภารกิจเป็นการตระหนักรู้จากคำสอนของศาสนาหรือความเชื่อใดความเชื่อหนึ่ง หรืออาจจะหลายความเชื่อรวมกัน นอกจากนี้ยังต้องดำเนินงานบนพื้นฐานของการไม่

² Elizabeth Ferris, "Faith-Based and Secular Humanitarian Organizations," *International Review of the Red Cross* 87, no. 858 (June 2005): 311–25.

³ Julia Berger, "Religious Nongovernmental Organizations: An Exploratory Analysis," *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14, no. 1 (March 2003): 15–39.

แสวงหากำไร มีความเป็นอิสระ และเป็นอาสาสมัคร ทำงานบริการสาธารณะ (public good) ทั้งระดับชาติและนานาชาติ⁴

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการคนสำคัญอย่างเอ็มมา โทมาริน (Emma Tomalin) กล่าวถึงเอฟพีโอในฐานะวาทกรรมว่าเป็นสิ่งที่ถูกหลงลืมในวงการพัฒนากระแสหลักที่เน้นแนวคิดแบบฆราวาสและความเติบโตทางเศรษฐกิจ โทมารินกล่าวถึงความพยายามของนักวิชาการในการแบ่งแยกเอฟพีโอออกจากเอ็นจีโอที่เกิดขึ้นมากในช่วงเวลาที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาสนับสนุนบทบาทของเอฟพีโอในงานบริการสังคมที่ถูกเน้นตั้งแต่ ค.ศ. 2001 เป็นต้นมา งานส่วนใหญ่จะศึกษาการนิยามและการจัดประเภทของเอฟพีโอในงานพัฒนา ที่สำคัญคือ เราจะแยกแยะเอฟพีโอออกจากองค์กรทางศาสนาที่มีการทำงานในลักษณะมูลนิธิสาธารณกุศล (philanthropy) โทมารินเห็นว่าเอฟพีโอกับเอ็นจีโอทั่วไปมีความแตกต่างที่ชัดเจนในแง่ของอิทธิพลความเชื่อทางศาสนา กระนั้นก็ตาม โทมารินเชื่อว่า ความแตกต่างระหว่างเอฟพีโอและเอ็นจีโอจะไร้ประโยชน์ หากอยู่ในบริบทที่ศาสนาซึมซาบอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน ดังนั้น การจะทำความเข้าใจเอฟพีโอจำเป็นต้องพิจารณาบริบทแวดล้อมด้วย และจำเป็นอย่างไรที่จะต้องศึกษาเป็นกรณีไป (case-by-case approach)⁵

ในส่วนการวิเคราะห์ความแตกต่างของเอฟพีโอกับเอ็นจีโอ แครโรล ราโกดี (Carole Rakodi) ได้ทำการรวบรวมงานที่ศึกษาความแตกต่างดังกล่าวไว้ งานสำคัญชิ้นแรกที่วิเคราะห์ความแตกต่างของเอฟพีโอและเอ็นจีโอคือ งานของเอ็มมา โทมาริน ที่มองว่าแท้จริงแล้วเอฟพีโอมีลักษณะเป็นเอ็นจีโอเสมือน (NGOs-like) ที่มีลักษณะขององค์กรทางศาสนา น้อยมาก ทั้งยังพยายามพัฒนาการจัดประเภทที่มีความแตกต่างระหว่างองค์กรประเภทต่าง ๆ ที่ละเอียดกว่าการแบ่งออกเป็น 2 ชั้น ระหว่างเอฟพีโอและเอ็นจีโอของฆราวาส (secular NGOs) ถัดจากโทมารินก็มีงานของโรเบิร์ต เลอร์ (Robert Leurs) ที่มองว่าความเหมือนและความแตกต่างระหว่างเอฟพีโอกับเอ็นจีโอสามารถพิจารณาได้จาก “ความเชื่อ” (faith) ที่ปรากฏอย่างชัดเจนในเป้าหมายและกิจกรรมขององค์กร นอกจากงานของโทมารินและเลอร์แล้วยังมีความพยายามของนักวิชาการอีกหลายคนที่จะชี้ให้เห็นถึง

⁴ Ibid.; Christopher McCrudden, “Faith-Based Non-Governmental Organizations in the Public Square,” in *The Changing Nature of Religious Rights Under International Law* (New York: Oxford University Press, 2015), 185–210.

⁵ Emma Tomalin, “Thinking about Faith-Based Organisations in Development: Where Have We Got to and What Next?,” *Development in Practice* 22, no. 5–6 (August 1, 2012): 689–703.

ความแตกต่างระหว่างเอฟปีโอและเอ็นจีโอที่ราโกดีสำรวจพบ อย่างเช่น นิดา คีร์มานิ (Nida Kirmani) แนนซี คินนีย์ (Nancy Kinney) เป็นต้น⁶

นอกเหนือจากงานที่ปรากฏในการทบทวนวรรณกรรมของราโกดีแล้ว ยังปรากฏงานของคริสโตเฟอร์ แมคครูเดน (Christopher J. McCrudden) ที่ชี้ให้เห็นว่าเอฟปีโอมีความแตกต่างจากเอ็นจีโอ แต่ในมุมมองของแมคครูเดนจะแสดงความแตกต่างที่เป็นจุดต่อที่เอฟปีโอมีกฎวิจาร์ณ กล่าวคือ องค์กรในลักษณะนี้เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่อ้างอิงตนเองกับศาสนาใดศาสนาหนึ่ง อาจปรากฏชัดเจนในชื่อขององค์กร ซึ่งความแตกต่างนี้ส่งผลให้เอฟปีโอมีความได้เปรียบเอ็นจีโอทั่วไปในแง่การระดมทุน อย่างไรก็ตาม หลายองค์กรมีการแอบอ้างศาสนา ทว่าแนวทางและความเชื่อในการทำงานกลับขัดแย้งกับความเชื่อของศาสนาหรืออาจถึงขั้นแอบอ้างเพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของศาสนา กระทั่งองค์กรสหประชาชาติต้องให้สันตะสำนัก (the Holy See) ตรวจสอบและยืนยันสถานะของเอฟปีโอคาทอลิก รวมถึงปฏิเสธสถานะขององค์กรที่แอบอ้างด้วย⁷

แมทธิว คลาร์กและวิกกี แอนน์ แวร์ (Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware) ยังได้รวบรวมและวิเคราะห์จัดประเภทงานที่ศึกษาเอฟปีโอ 50 กรณี เพื่อพิจารณาจัดกลุ่มมุมมองในการแยกแยะระหว่างเอฟปีโอกับเอ็นจีโอ โดยแบ่งได้เป็น 7 ประเภท อย่างไรก็ตาม คลาร์กและแวร์เห็นว่าประเภทที่ 7 ซึ่งพวกเขาเป็นผู้เสนอสามารถอธิบายความแตกต่างและความสัมพันธ์ระหว่างเอฟปีโอและเอ็นจีโอได้ดีที่สุด สำหรับประเภทนี้ได้รวมเอาแนวคิดทั้ง 6 ประเภทก่อนหน้านี้ที่สามารถรวมเข้าด้วยกันได้ ทั้งคลาร์กและแวร์เรียกว่า “Constitutive” (ส่วนประกอบ) กล่าวคือ เอฟปีโอเป็นส่วนประกอบหนึ่งในหลาย ๆ ส่วนของกิจกรรมการพัฒนา (development activities) ทั้งนี้ เอฟปีโอยังสามารถอ้างอิงว่ามีรากฐานและมีความสัมพันธ์กับเอ็นจีโอ องค์กรทางศาสนา (religious

⁶ Carole Rakodi, “Religion and Development: Subjecting Religious Perceptions and Organisations to Scrutiny,” *Development in Practice* 22, no. 5–6 (August 1, 2012): 621–633.

⁷ Christopher McCrudden, “Faith-Based Non-Governmental Organizations in the Public Square,” in *The Changing Nature of Religious Rights Under International Law* (New York: Oxford University Press, 2015), 185–210.

organization) องค์กรภาคประชาสังคม และชุมชนได้อีกด้วย โดยสรุปคือ เอพีโอแตกต่างจาก เอ็นจีโอ แต่ก็มีองค์ประกอบของเอ็นจีโอภายในองค์กร⁸

ไมเคิล เจนนิงส์ (Michael Jennings) เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่วิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างเอพีโอและเอ็นจีโอเอาไว้ที่น่าสนใจ เขาได้ออกแบบเมทริกซ์ (matrix) โดยปรับปรุงจากแบบของแมทธิว คลาร์ก ซึ่งเขามองว่ายังขาดประเด็นเรื่องบริบทที่แวดล้อมเอพีโออันจะส่งผลให้เอพีโอแสดงบทบาทออกมาอย่างไร และยังขาดรายละเอียดภายในองค์กร นอกจากนี้ เจนนิงส์ยังเชื่อว่ามีความเห็นที่แตกต่างและแบ่งฝ่ายภายในเอพีโอเอง เช่น ฝ่ายปฏิบัติการ (active) ต้องการเน้นความเชื่อทางศาสนาเป็นประเด็นหลักและกิจกรรมหลักขององค์กร ส่วนฝ่ายที่ไม่มีปฏิบัติการ (passive) จะแสดงบทบาทโดยไม่เน้นศาสนาเป็นหลัก แต่จะมุ่งเน้นที่การทำงานพัฒนาเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ศึกษาเอพีโอควรต้องพิจารณา นอกจากนี้ เจนนิงส์ยังได้กล่าวถึงข้อดีและข้อเสียของเอพีโอและปัญหาอันเกิดจากศาสนาของเอพีโอไว้ด้วย โดยสรุปเขามองว่า ปัญหาใหญ่ของเอพีโอคือ การที่คนนอกศาสนาไม่กล้าเข้ามาใช้บริการ แม้ว่าจะให้บริการกับคนทุกศาสนาก็ตาม นั่นเป็นเพราะพวกเขารู้สึกเป็นคนนอกที่ไม่ได้เปลี่ยนศาสนาและเข้าไม่ถึงความเชื่อที่เป็นแรงผลักดันขององค์กร⁹

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นก็มีความพยายามของโวล์ฟกัง บิเลเฟลด์กับวิลเลียม เคลฟเวอร์แลนด์ (Wolfgang Bielefeld and William Suhs Cleveland) ที่จะรวบรวมงานศึกษาเกี่ยวกับเอพีโอและทำการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งสะท้อนแนวโน้มของประเด็นที่นักวิชาการสนใจศึกษาเอพีโอทั้งยังเผยให้เห็นวาระระหว่าง ค.ศ. 1996 - 2006 เป็นช่วงเวลาที่งานศึกษาถูกผลิตออกมาเป็นจำนวนมาก และช่วงหลัง ค.ศ. 2006 งานศึกษาก็ค่อย ๆ ลดจำนวนลงบิเลเฟลด์และเคลฟเวอร์แลนด์จัดประเภทงานศึกษาออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) การบริการที่จัดโดยเอพีโอ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเอพีโอ 3) ศาสนาที่กำหนดคุณลักษณะของเอพีโอ และ 4) วิธีการที่ใช้ศึกษาวิจัย

⁸ Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” *Progress in Development Studies* 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

⁹ Michael Jennings, “‘Do Not Turn Away a Poor Man’*: Faith-Based Organizations and Development,” in *Handbook of Research on Development and Religion*, ed. Matthew Clarke (Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2013), 359–75.

เอพีไอ ไม่เพียงเท่านั้นนักวิชาการทั้งสองท่านยังได้จำแนกฐานข้อมูลและคำสำคัญในการค้นหางานศึกษาก่อนหน้าเอาไว้ด้วย นับว่าเป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับผู้สนใจประเด็นนี้อย่างมาก¹⁰

การศึกษาเอพีไอในต่างประเทศมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา ส่วนใหญ่จะเป็นเอพีไอของศาสนาคริสต์ นั่นเป็นเพราะมีจำนวนมากที่สุดในบรรดาองค์กรลักษณะนี้ทั้งหมด ซึ่งตรงข้ามกับวงวิชาการไทยที่ยังขาดแคลนงานศึกษาเอพีไอ แม้จะมีการศึกษาองค์กรที่เข้าข่ายบ้างก็จะเหมารวมเป็นเอ็นจีโอ สำหรับประเด็นเรื่องศาสนากับการพัฒนาก็มีนักวิชาการไทยหลายท่านได้ศึกษาบทบาทของศาสนา ทว่าก็เน้นแนวทางศาสนาพุทธตั้งที่จะได้กล่าวถึงในการทบทวนวรรณกรรมส่วนต่อไป

สำหรับเอพีไอคาทอลิกเองแม้จะมีบทบาทในงานพัฒนาชนบทไทยและกลุ่มชาติพันธุ์อย่างมาก แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจศึกษาเท่าที่ควรจากวงวิชาการ ผลงานศึกษาที่ปรากฏออกมาเกือบทั้งหมดเป็นการนำเสนอจากคนในแวดวงคาทอลิกเอง ทั้งยังให้ความสนใจเกี่ยวกับงานทางด้านการศึกษาเป็นหลักดังที่จะได้กล่าวถึงในส่วนถัดไป ดังนั้น วิทยานิพนธ์นี้จะเป็นการเริ่มต้นศึกษาเอพีไอคาทอลิกในฐานะกรณีศึกษาของเอพีไอในประเทศไทย

2.2 ศาสนากับการพัฒนา

ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมสมัยนั้นไม่สามารถตัดขาดจากประเด็นเรื่องการพัฒนาและศาสนาไปได้โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย เป็นที่ทราบกันดีว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่กลายเป็นชายขอบของรัฐชาติไทยถูกมองว่า “ด้อยพัฒนา” และต้องได้รับการพัฒนา ทว่าผลของการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ตามนโยบายของรัฐกลับส่งผลร้ายต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของพวกเขา ทำให้ภาคประชาสังคมที่ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวได้เข้ามาแก้ไข ที่สำคัญได้แก่ องค์กรทางศาสนา และกลายเป็นแนวทางการพัฒนาทางเลือกในที่สุด ดังนั้น การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้ ผู้วิจัยมุ่งทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากระแสหลักที่ส่งอิทธิพลต่อคนชายขอบของสังคมโดยเน้นที่กลุ่มชาติพันธุ์และงานพัฒนาขององค์กรศาสนาต่อกลุ่มชาติพันธุ์

“การพัฒนา” เป็นคำสำคัญที่ถูกใช้ในหลายมิติและหลายระดับตั้งแต่ระดับบุคคลระดับองค์กร จนกระทั่งระดับชาติ ในช่วงเริ่มแรก “การพัฒนา” ถูกนิยามว่าเป็น การเปลี่ยนแปลง

¹⁰ Wolfgang Bielefeld and William Suhs Cleveland, “Defining Faith-Based Organizations and Understanding Them Through Research,” *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 42, no. 3 (June 1, 2013): 442–467.

ในทางที่ก้าวหน้าเพื่อไปสู่เป้าหมายคือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีรัฐเป็นตัวแสดงหลักในการพัฒนา วิธีการที่จะนำไปสู่การพัฒนาคือ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติซึ่งเป็นนโยบายระดับมหภาค กำหนดโดยองค์กรในระบบเบรตตันวูดส์ (Bretton Woods System)

แนวคิด “การพัฒนา” ในคริสต์ทศวรรษ 1950 ภายใต้บริบทหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเข้าสู่สงครามเย็น มีการแข่งขันกันระหว่างโลกเสรีประชาธิปไตยและโลกคอมมิวนิสต์ที่ต่างก็เร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจ และนำเอาแนวคิดดังกล่าวเป็นหลักในการสร้างค่ายของตน ทำให้ทั่วโลกต่างขานรับ “การพัฒนา” โดยมีประเทศผู้นำค่ายเป็นต้นแบบในการพัฒนาและคอยให้ความสนับสนุนทั้งทางด้านผู้เชี่ยวชาญ ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยี รวมไปถึงงบประมาณสนับสนุน ประกอบกับหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาณานิคมทั้งหลายเริ่มทยอยประกาศเอกราช ต่างก็มุ่งหวังจะสร้างรัฐชาติที่มั่นคง จึงจำเป็นต้องเลือกรับแนวทางการพัฒนาเพื่อหวังว่าในอนาคตจะสามารถก้าวไปทัดเทียมกับบรรดาประเทศในโลกตะวันตกได้¹¹

สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้งานศึกษา “การพัฒนา” เติบโตและได้รับความนิยมอย่างมาก จนกระทั่งเกิดเป็น “สาขาวิชาพัฒนศึกษา” (Development Studies) ในคริสต์ทศวรรษ 1970 ทว่าก่อนหน้านั้นในปี ค.ศ. 1964 มีวารสารเกี่ยวกับการพัฒนา คือ Journal of Development Studies นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการเปิดพื้นที่ศึกษาการพัฒนาในฐานะสาขาวิชาหนึ่งที่มีลักษณะเป็นสหวิทยาการ (interdisciplinary) แม้ว่าผู้ศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นนักวิชาการประเทศกำลังพัฒนาอย่างละตินอเมริกา แอฟริกา และเอเชีย เช่น ราอูล 프리บิช (Raul Prebisch)¹² มะห์มูด มัมดานี (Mahmood Mamdani)¹³ เป็นต้น ทว่าก็มีนักวิชาการตะวันตกจำนวนหนึ่ง เช่น โรเบิร์ต เบทส์

¹¹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2554).

¹² Raúl Prebisch, Nations Unies, and Commission économique pour l'Amérique latine et les Caraïbes, *The Economic Development of Latin America, and Its Principal Problems [by Pr. Raul Prebisch, October 1949]*. (Lake Success: N. Y. : United Nations, Department of economic affairs, 1950).

¹³ Mahmood Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism* (New Jersey: Princeton University Press, 1996).

(Robert Bates)¹⁴ ซารา เบอร์รี่ (Sara Berry)¹⁵ ปีเตอร์ อีวานส์ (Peter Evans)¹⁶ เจมส์ สก็อต (James Scott)¹⁷ ไมเคิล วัตส์ (Michael Watts)¹⁸ เป็นต้น¹⁹ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการที่ศึกษาการพัฒนา ก็มีข้อถกเถียงและความคิดเห็นแตกต่างกัน²⁰ มีทั้งฝ่ายที่สนับสนุนการพัฒนากระแสหลักและฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์ ซึ่งผู้เขียนจะยกตัวอย่างแต่ละฝ่าย ดังนี้

งานที่นำเสนอความสำคัญของการพัฒนาท่ามกลางงานวิพากษ์การพัฒนากระแสหลักของมาร์แชล วูล์ฟ (Marshall Wolfe)²¹ เขาอธิบายว่า แนวทางและทฤษฎีหลากหลายที่นำไปสู่การพัฒนา เช่น ทฤษฎีสสมัยใหม่ (modern theory) ทฤษฎีพึ่งพา (dependency theory) ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ (neo-liberalist theory) เป็นต้น ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อให้เกิดอัตราเร่งทางเศรษฐกิจเท่านั้น อีกทั้งเป้าหมายที่แท้จริงของแนวทางการพัฒนาก็ไม่ได้เป็นเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเดียว วูล์ฟย้ำว่าเป้าหมายของทฤษฎีการพัฒนา คือ ความเท่าเทียมทางสังคม สวัสดิการสังคม รวมไปถึงสาธารณสุขและการศึกษา ส่วนปัญหาที่ถูกมองว่าเป็นผลกระทบจากการพัฒนานั้น

¹⁴ Robert H. Bates, *Toward a Political Economy of Development: A Rational Choice Perspective* (London: University of California Press, 1996).

¹⁵ Sara S. Berry, *No Condition is Permanent: The Social Dynamics of Agrarian Change in Sub-Saharan Africa* (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1993).

¹⁶ Peter B. Evans, *Dependent Development: The Alliance of Multinational, State, and Local Capital in Brazil* (New Jersey: Princeton University Press, 1979).

¹⁷ James C. Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (Michigan: Yale University, 1998).

¹⁸ Michael Watts, "Liberating Political Ecology," in *Liberation Ecologies: Environment, Development, Social Movements*, ed. Michael Watts and Richard Peet (London: Routledge, 2004), 3–47.

¹⁹ Uma Kothari, ed., *A Radical History of Development Studies: Individuals, Institutions and Ideologies* (Cape Town: Zed Books Ltd, 2005).

²⁰ *Ibid.*, 17-18.

²¹ Marshall Wolfe, *Elusive Development* (New Delhi: Sage Publication, 1995).

เขาแย้งว่าเป็นเพราะความแตกแยกทางความคิด ประกอบกับการตีความที่แตกต่างกันออกไปของผู้ที่รับเอาแนวคิดไปปฏิบัติ นอกจากนี้ แนวทางการพัฒนายังถูกนำไปปรับใช้เป้าหมายอื่นซึ่งไม่ใช่เป้าหมายแท้จริง อย่างไรก็ตาม วูล์ฟเชื่อว่าทฤษฎีการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมนั้นจะต้องรวมเอาประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ามาด้วย

ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา การพัฒนากระแสหลักเริ่มแสดงให้เห็นถึงความไร้ประสิทธิภาพในการปรับใช้กับประเทศโลกที่สาม อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการพัฒนาไม่ได้สะท้อนออกมาพร้อมกันในทุกพื้นที่ ทว่าเริ่มเกิดขึ้นก่อนในละตินอเมริกา ขณะที่ทางฝั่งเอเชียผลของการพัฒนากำลังเฟื่องฟูถึงขีดสุด ทำให้แวดวงวิชาการละตินอเมริกาเริ่มมีการศึกษาและวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีการพัฒนาก่อน²² ภายหลังช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1990 จึงเริ่มเกิดการวิพากษ์วิจารณ์การพัฒนาในวงกว้างมากขึ้น

นักวิชาการละตินอเมริกาที่เริ่มมีงานวิพากษ์การพัฒนากระแสหลักอย่างต่อเนื่องและโดดเด่นมากที่สุดคือ อาร์ตูโร เอสโคบาร์ (Arturo Escobar)²³ เป็นหนึ่งในผู้เสนอทฤษฎีหลังการพัฒนาซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนา ตามทฤษฎีหลังสมัยใหม่ เขาเห็นว่าทฤษฎีการพัฒนาเป็นวาทกรรมหนึ่งที่สร้างความเหนือกว่าและความชอบธรรมให้ประเทศโลกที่หนึ่งสามารถเข้าไปแทรกแซงกิจการของบรรดาประเทศที่ถูกวาทกรรมพัฒนาจัดว่าเป็นประเทศ “ด้อยพัฒนา” ทั้งที่ก่อนหน้านี้วาทกรรมจะถูกสร้างขึ้น พวกเขาที่ดำรงชีวิตตามปกติ โดยไม่ได้รู้สึกว่าจะต้องพัฒนาให้ทัดเทียมหรือตามที่บรรดาประเทศโลกที่หนึ่งและหน่วยงานระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา กำหนด เอสโคบาร์มองว่าแม้กระทั่งแนวทางต่อต้านการพัฒนากระแสหลักโดยไม่ได้มีพื้นฐานการวิเคราะห์วาทกรรม เช่น การพัฒนาทางเลือก การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นต้น ก็ยังคงติดกับดักทางภาษาและการเปรียบเทียบเช่นเดียวกับการพัฒนากระแสหลัก

แนวทางการศึกษาของพวกทฤษฎีหลังการพัฒนาเองก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งที่สำคัญคือ เรย์ เคลียร์ (Ray Kiely)²⁴ เขาวิเคราะห์ข้อบกพร่องของทฤษฎีหลังการพัฒนา

²² Uma Kothari, ed., *A Radical History of Development Studies: Individuals, Institutions and Ideologies* (Cape Town: Zed Books Ltd, 2005), 17-39.

²³ Arturo Escobar, *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World* (New Jersey: Princeton University Press, 1995).

²⁴ Ray Kiely, "The Last Refuge of the Noble Savage? A Critical Assessment of Post-Development Theory," *The European Journal of Development Research* 11 (1999): 30-55.

ประเด็นแรกคือ การวิเคราะห์ว่าทฤษฎีการพัฒนาที่มองทฤษฎีการพัฒนาอย่างผิวเผินเกินไป ทำให้พวกเขามองว่าเป็นเพียงเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและความรู้เท่านั้น แนวคิดดังกล่าวยังเป็นมุมมองอย่างลดทอนความสามารถของบรรดาประเทศด้อยพัฒนาว่าเป็นเพียงผู้รอคอยความช่วยเหลือ (passive) นอกจากนี้ เคลียร์วิจารณ์ว่าการมองประเทศโลกที่สามอย่างโรแมนติคเกินไป ทำให้พวกเขาทฤษฎีหลังการพัฒนามองไม่เห็นปัญหาต่าง ๆ ของบรรดาประเทศเหล่านี้ที่การพัฒนาได้เข้าไปช่วยแก้ปัญหาดังกล่าว หลักฐานสำคัญคือ อัตราการตายที่น้อยลงและอายุเฉลี่ยที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเกิดจากการพัฒนาเทคโนโลยีทางการแพทย์

ยิ่งไปกว่านั้นการมองว่าโลกตะวันตกหรือโลกที่หนึ่งเป็นผู้ร้ายที่คอยเอาเปรียบโลกที่สามมีลักษณะของการเป็นคู่ตรงข้าม เคลียร์แย้งว่าควรมองในลักษณะเป็นการเติมเต็มที่ประเทศโลกที่หนึ่งเข้าไปรับซื้อผลผลิตส่วนเกินและเข้าไปช่วยพัฒนาโลกที่สามมากกว่าจะเป็นการเอาเปรียบ เขายอมรับว่าความไม่เท่าเทียมระหว่างโลกที่หนึ่งกับโลกที่สามมีอยู่จริง ทว่าการพัฒนานั้นเปรียบเสมือนการทำให้เค้กมีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อที่ว่าส่วนแบ่งแต่ละส่วนจะเพิ่มขึ้นตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม เคลียร์ยังคงยอมรับแนวทางการพัฒนาทางเลือกที่วางอยู่บนพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่ใช่แนวทางการวิเคราะห์ว่าทฤษฎีที่เขามองว่ามีลักษณะลอยออกมาจากบริบทและหลักฐานเชิงประจักษ์²⁵

นอกจากงานศึกษาที่เน้นวิพากษ์การพัฒนาระแสหลักของนักวิชาการหลังการพัฒนาซึ่งไม่ได้เสนอแนวทางออกให้กับปัญหาการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม มีนักวิชาการและนักพัฒนาได้เริ่มหันกลับมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาโดยเอพีไอมากขึ้นเมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 จากที่เคยถูกการพัฒนาระแสหลักละเลย เนื่องจากมองว่าศาสนาเป็นตัวขัดขวางการพัฒนา โดยเฉพาะนักวิชาการส่วนใหญ่ที่เน้นหลักเหตุและผลก็มองว่าเรื่องของการพัฒนาไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ทำให้การพัฒนาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1950 เป็นเรื่องของการพัฒนาทางวัตถุ ละเลยด้านจิตใจและความเป็นมนุษย์²⁶

การพัฒนาระแสหลักให้ความสำคัญกับบทบาทของรัฐในงานพัฒนา จนกระทั่งในคริสต์ทศวรรษ 1980 เมื่อฝ่ายโลกคอมมิวนิสต์ล่มสลาย ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดกลายเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของโลก ในช่วงเดียวกันรัฐบาลของบรรดาประเทศโลกที่หนึ่ง โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมนี เป็นต้น ได้หันมายึดแนวคิดเสรีนิยมใหม่และจำกัดบทบาทของรัฐ ซึ่งรวมไปถึงบทบาทด้านการพัฒนา นั่นเท่ากับเป็นการเปิดทางให้กับเอ็นจีโอได้เข้ามาทำงานพัฒนามากยิ่งขึ้น รวมถึงองค์กรศาสนาและเอพีไอที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในงานพัฒนาตั้งแต่ปลาย

²⁵ Ibid., 30-55.

²⁶ Jeffrey Haynes, *Religion and Development: Conflict or Cooperation?*

(Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2007), 1-5.

คริสต์ทศวรรษ 1990 เมื่อธนาคารโลกภายใต้การนำของ เจมส์ ดี วอล์ฟเฟนสัน (James D. Wolfensohn) ได้สนับสนุนให้เอพีโอเข้ามามีส่วนร่วมทำงานพัฒนากับธนาคารโลก²⁷

เมื่อบริบททางประวัติศาสตร์การพัฒนาเริ่มหันกลับมาให้ความสำคัญกับบทบาทของศาสนาโดยผ่านเอพีโอ ทำให้วงวิชาการเริ่มกลับมาศึกษาประเด็นเรื่องศาสนากับการพัฒนาและเอพีโอมากขึ้นตั้งแต่ปลายคริสต์ทศวรรษ 1990 นับว่าเป็นความพยายามในการเสนอทางออกของปัญหาการพัฒนาที่ทั้งแนวทางกระแสหลักและหลังการพัฒนาก็ยังคงถกเถียงกันไม่เป็นที่สิ้นสุดตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในส่วนการศึกษางานพัฒนาโดยเอพีโอเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญ เช่น แคทเธอริน มาร์แชลล์ (Katherine Marshall) เจฟฟรีย์ เฮย์เนส (Jeffrey Haynes) เป็นต้น²⁸

แคทเธอรินเสนอว่าการกลับมาให้ความสำคัญกับศาสนาอีกครั้ง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเหตุการณ์ 11 กันยายน ค.ศ. 2001 ทำให้ประเด็นศาสนาในโลกสมัยใหม่ได้รับความสนใจอีกครั้ง งานของเธอจึงมุ่งสะท้อนบทบาทของศาสนาและสถาบันทางศาสนาในการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยธนาคารโลก รวมไปถึงข้อถกเถียงประเด็นศาสนาและการพัฒนา²⁹ ส่วนเฮย์เนสเน้นที่แนวคิดการพัฒนามนุษย์ (human development) ซึ่งที่ผ่านมาเป็นเพียงส่วนเสริมของการพัฒนาระแสหลัก เขาเห็นว่าบทบาทของศาสนาเป็นตัวแปรสำคัญในกระบวนการพัฒนา³⁰ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองคนก็

²⁷ Ibid., 7-13.

²⁸ Katherine Marshall and Lucy Keough, *Finding Global Balance: Common Ground between the Worlds of Development and Faith* (Washington DC: World Bank, 2005); Katherine Marshall, "Development and Religion: A Different Lens on Development Debates," *Peabody Journal of Education* 76 (2005): 339-375; Katherine Marshall, "Religion and Development," In *Rethinking Religion and World Affairs*, eds., Alfred Stepan, and Monica Duffy Toft Timothy Samuel Shah (New York: Oxford University Press, 2012), 193-203.

²⁹ Jeffrey Haynes, *Religion and Development: Conflict or Cooperation?* (Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2007).

³⁰ Katherine Marshall, "Development and Religion: A Different Lens on Development Debates," *Peabody Journal of Education* 76, no. 3/4 (January 1, 2001): 339-75.

มองแต่ด้านดีของสถาบันทางศาสนา โดยไม่ได้พิจารณาเรื่องความขัดแย้งทางศาสนาที่อาจมีผลต่อการพัฒนา รวมไปถึงผลกระทบด้านลบจากการพัฒนาโดยเอพีไอด้วย

เมื่อเกิดกระแสศาสนากับการพัฒนาขึ้นในช่วงคริสต์ทศวรรษ 2000 ก็มีผู้ศึกษาแนวทางคาทอลิกกับการพัฒนาด้วย ที่สำคัญ เช่น อิกเนเชียส สวาร์ท (Ignatius Swart)³¹ กล่าวถึงข้อถกเถียงเรื่องบทบาทของศาสนจักรกับการทำงานการกุศล ข้อถกเถียงที่สำคัญคือ แนวทางการทำงานของศาสนจักรเป็นผลสะท้อนของการวิพากษ์วาทกรรมกระแสหลัก นอกจากนี้ อิกเนเชียสยังมีการประเมินค่าเปรียบเทียบให้เห็นว่าเมื่อเกิดข้อถกเถียงเรื่องศาสนจักรกับการพัฒนาขึ้น ทำให้ข้อถกเถียงเกี่ยวกับเอ็นจีโอดลดลงไป ทว่าเขากลับมองว่าทั้งสองส่วนมีศักยภาพเติมเต็มซึ่งกันและกัน

ในส่วนของไทย “การพัฒนา” ได้กลายเป็นแนวทางหลักในการสร้างรัฐชาติไทยมากกว่า 6 ทศวรรษ ตั้งแต่รัฐบาลทหารภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ยอมรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นหลักตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่อยู่ภายใต้การกำกับของธนาคารโลก³² การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาไม่เพียงแต่ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมเท่านั้น ทว่ายังก่อให้เกิดปัญหากับบทบาทของศาสนาด้วย เนื่องจากการพัฒนาที่เน้นความเจริญทางวัตถุและมีเงินเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในชีวิต ทำให้บทบาทของศาสนาในการเป็นที่พึ่งพาทางจิตใจลดความสำคัญลง ทางฝ่ายศาสนาเองก็มีการปรับตัวเพื่อตอบสนองผู้คนในสังคม ทว่าไม่ได้เน้นการตอบสนองทางด้านจิตใจอย่างเดิมอีกต่อไป³³

สำหรับแวดวงวิชาการไทยนักวิชาการที่มีงานศึกษาวิพากษ์การพัฒนาระแสหลักและเสนอการพัฒนาทางเลือก เช่น ปวีย์ อึ้งภากรณ์³⁴ สุลักษณ์ ศิวลักษณ์³⁵ ประเวศ วะสี³⁶ เป็นต้น

³¹ Ignatius Swart, *The Churches and the Development Debate: Perspectives on a Fourth Generation Approach* (Stellenbosch: SUN Press, 2006).

³² วอลเดน เบลโล, *โคกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่*, แปลโดย สุรนุช ชงศิลา (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542), 10-15.

³³ สุวรรณา สถาอานันท์, *เทพยุทธ์แห่งยุคสมัย: เงินกับศาสนา* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2541).

³⁴ ปวีย์ อึ้งภากรณ์, *ศีลธรรมและศาสนาในการพัฒนาชาติ* (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเทอดธรรม, 2512).

³⁵ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, *ศาสนากับการพัฒนา*, ปาฐกถาชินแคลร์ ทอมป์สันอนุสรณ์ 9 (กรุงเทพฯ: ประชาชน, 2519).

³⁶ ประเวศ วะสี, *พุทธธรรมกับสังคม* (กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2526).

นักวิชาการเหล่านี้มองว่าการพัฒนาที่ผ่านมาเน้นที่ความเจริญทางด้านวัตถุอย่างเดียว ไม่ให้ความสำคัญกับคุณค่าความเป็นมนุษย์และความมั่นคงทางจิตใจ จึงเห็นว่าศาสนาพุทธที่เคยเป็นหลักในงานพัฒนามาก่อนหน้ารัฐควรจะเข้ามามีบทบาทในการพัฒนา รวมถึงเรียกร้องให้สถาบันศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นหลักในแนวทางการพัฒนามนุษย์ เพื่อต่อต้านการพัฒนาระแสหลักที่พวกเขาเชื่อว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุลและจะนำไปสู่ปัญหาตามมาอีกมาก

เมื่อพิจารณาจากบริบทแวดล้อมการเกิดขึ้นของแนวทางศาสนากับการพัฒนายังพบว่า เป็นช่วงที่ประเทศไทยเผชิญกับภัยคอมมิวนิสต์ รัฐบาลมีนโยบายปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์และขบวนการที่นำสงสัย กิจกรรมการพัฒนาโดยกลุ่มนักศึกษาและปัญญาชนที่ดำเนินการมาก่อนหน้านั้น ต้องลดบทบาทไป โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทำให้องค์กรที่พอจะเคลื่อนไหวได้ก็มีเพียงองค์กรทางศาสนาและองค์กรของบรรดาชนชั้นสูงเท่านั้น แนวโน้มงานศึกษาการพัฒนาในช่วงเวลานี้จะเน้นบทบาทของการพัฒนาตามแนวทางศาสนาเป็นหลักจึงเกิดงานศึกษาที่เน้นบทบาทของศาสนาในการพัฒนา³⁷ นอกจากนี้ สถาบันทางศาสนาอย่างสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา หรือ สคทพ. ยังเป็นองค์กรแรกที่เริ่มจัดการสัมมนาแนวทางวัฒนธรรมชุมชนในปี พ.ศ. 2524 ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาและการพัฒนาตามแนวทาง “วัฒนธรรมชุมชน”³⁸

ในช่วงตั้งแต่กลางพุทธทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา รัฐและองค์กรระหว่างประเทศของโลกที่หนึ่ง เปลี่ยนแปลงจากให้การสนับสนุนการพัฒนาโดยรัฐไปสู่การสนับสนุนเอ็นจีโอ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากภัยคอมมิวนิสต์หมดไป ประกอบกับแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่เฟื่องฟูอย่างมาก จึงเน้นการจำกัดบทบาทของรัฐบาล³⁹ บริบทภายในประเทศไทยเองภายหลังภัยคอมมิวนิสต์ลดลงรัฐบาลได้ประกาศนิรโทษกรรมนักเคลื่อนไหวที่หนีเข้าป่าในปี พ.ศ. 2523 กลุ่มคนเหล่านี้เองได้หันมาพัฒนาเอกชน นั่นทำให้จำนวนเอ็นจีโอเพิ่มขึ้นอย่างมาก⁴⁰ ขณะเดียวกันผลจากการพัฒนาระแสหลักทำให้เกิดปัญหาสังคมตามมาจำนวนมาก เช่น ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

³⁷ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สุรพล มุละดา, *จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า: อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2544), 41-99.

³⁸ ยุกติ มุกดาวิจิตร, อ่าน 'วัฒนธรรมชุมชน' วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์ แนววัฒนธรรมชุมชน (กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัน, 2548), 14-15.

³⁹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2554).

⁴⁰ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สุรพล มุละดา, *จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า: อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2544), 41-99.

เอ็นจีโาก็ต้องปรับตัวเพื่อให้ตอบสนองต่อปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่เพียงแต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมเมืองเท่านั้น ทว่าสังคมชนบทเองก็ได้รับผลกระทบอย่างมาก

สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้งานศึกษาการพัฒนาในช่วงกลางพุทธทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา จะศึกษาโดยเน้นวิพากษ์การพัฒนาระแสหลักพร้อมทั้งเสนอทางเลือกในการพัฒนา แม้ว่ายังคงมีนักวิชาการที่เสนอบทบาทของศาสนากับการพัฒนาอยู่บ้างในช่วงต้นทศวรรษ เช่น ประเวศ วะสี⁴¹ กาญจนา แก้วเทพ⁴² ทว่าแนวทางที่สำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงมากคือ “แนวทางวัฒนธรรมชุมชน” ที่เน้นงานพัฒนาโดยคนในชุมชนเอง เนื่องจากเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน รวมไปถึง “วัฒนธรรม” อันได้แก่ ความเชื่อ แนวทางการจัดการทรัพยากร และภูมิปัญญาท้องถิ่น นักวิชาการและนักพัฒนาเอกชนเชื่อว่าการหวนกลับไปหาวัฒนธรรมชุมชนจะช่วยเยียวยาผลจากการพัฒนาระแสหลักได้ อีกทั้งยังเป็นแนวทางการพัฒนาที่มีความสมดุลและยั่งยืนกว่า นักวิชาการที่สำคัญในแนววัฒนธรรมชุมชน เช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา⁴³ อเนก นาคะบุตร⁴⁴ เสน่ห์ จามริก⁴⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์⁴⁶ เป็นต้น ก่อนหน้างานศึกษาของนักวิชาการเหล่านี้ก็มีนักพัฒนาเอกชนที่เน้นทำงานพัฒนาในชุมชนได้เสนอแนวทาง

⁴¹ ประเวศ วะสี, *พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสืบของสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2530).

⁴² กาญจนา แก้วเทพ, *มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท* (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสารสินการพิมพ์, 2530).

⁴³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2528); ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534).

⁴⁴ อเนก นาคะบุตร, *จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2533).

⁴⁵ เสน่ห์ จามริก, *สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา* (กรุงเทพฯ: คบไฟและไว้อย่าง, 2537).

⁴⁶ อานันท์ กาญจนพันธุ์, *วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังที่สร้างสรรค์* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538).

ปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เช่น บำรุง บุญปัญญา⁴⁷ บุญเทียน ทองประสานหรือนิพนธ์ เทียนนิหาร⁴⁸ อภิชาติ ทองอยู่⁴⁹ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนตามที่นักวิชาการหยิบยกมาศึกษาภายหลัง

แม้ว่านักพัฒนาและนักวิชาการข้างต้นจะมีความเห็นตรงกันเรื่องการใช้แนวทางวัฒนธรรมชุมชนในการพัฒนา ทว่าก็มีรายละเอียดหรือจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป ในที่นี้จึงเลือกหยิบยกกรณีตัวอย่างขึ้นมาทบทวนวรรณกรรม กรณีนักวิชาการ เช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา มองว่าสิ่งที่จะทำให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นนั้นประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นวัฒนธรรมกับส่วนที่เป็นองค์กรทางเศรษฐกิจ ในการพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชนของฉัตรทิพย์จะให้ความสำคัญกับมิติด้านวัฒนธรรมมากกว่า เพราะเชื่อว่าวัฒนธรรมโดยเฉพาะของชุมชนท้องถิ่นที่สืบทอดมาอย่างยาวนานนี้จะเป็นรากฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ เมื่อใดที่องค์กรต้องล่มสลายหากยังมีวัฒนธรรมที่ยั่งยืนก็จะสามารถสร้างองค์กรขึ้นมาใหม่ได้

ในส่วนของนักพัฒนาคนสำคัญที่หยิบยกมาทบทวนวรรณกรรมคือ บาทหลวงนิพนธ์ เทียนนิหาร เป็นนักพัฒนาที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก งานของเขาส่วนใหญ่จะสะท้อนออกมาผ่านงานของกาญจนา แก้วเทพ ทว่าก็มีงานเขียนที่สำคัญของเขาที่สะท้อนแนวคิดในการทำงานพัฒนาของบาทหลวงนิพนธ์เป็นอย่างดี นั่นคือ แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา สำหรับวัฒนธรรมชุมชนของบาทหลวงนิพนธ์จะเน้นหลักทฤษฎีที่โยงกับการปฏิบัติจริง (praxis) กล่าวคือ การลงไปทำงานกับชุมชนนั้นเขาไม่ปฏิเสธเรื่องทฤษฎีซึ่งโดยหลักแล้วก็คือ แนวคิดทางศาสนา ในขณะที่เดียวกันงานพัฒนาของเขาจำเป็นต้องศึกษาจากการปฏิบัติจริง นำผลจากการปฏิบัติมาศึกษาและพิจารณาทบทวนทฤษฎีอย่างสม่ำเสมอ และเนื่องจากบาทหลวงนิพนธ์มีความเชื่อในศาสนาเป็นพื้นฐาน ทำให้เขาไม่ละเลยต่อความเชื่อพื้นฐานของชุมชนที่มีต่อธรรมชาติ⁵⁰

⁴⁷ บำรุง บุญปัญญา, 3 ทศวรรษ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (สุรินทร์: โครงการหนังสือดอกทิวป่า, 2549).

⁴⁸ บุญเทียน ทองประสาน, แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา (กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531).

⁴⁹ อภิชาติ ทองอยู่, “การวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนา,” *สังคมพัฒนา* 11 (2526): 9-29; อภิชาติ ทองอยู่, *ทัศนะว่าด้วยวัฒนธรรมกับชุมชน* (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2527).

⁵⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ วันวรร จະนุ, บรรณาธิการ, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2555), 28-37.

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษ 2530 เริ่มมีงานศึกษาประเด็น “การพัฒนา” ในฐานะที่เป็นวาทกรรม ในงานของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ประเด็นสำคัญคือ การใช้ “แนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนา” จากเดิมที่มองว่าแนวทางการพัฒนานั้นเป็นเพียงแนวทางเดียวที่จะนำไปสู่ “ความเป็นสมัยใหม่” ในแง่นี้ “การพัฒนา” ถูกทำให้กลายเป็น “ความจริง” ที่มีอำนาจครอบงำและเบียดขับแนวทางอื่น ๆ เมื่อการพัฒนาระยะแรกก่อให้เกิดปัญหา ทำให้เกิดแนวทางพัฒนาทางเลือกขึ้น ทว่าไชยรัตน์มองว่านั่นก็เป็นการสร้างวาทกรรมใหม่ขึ้นมาเพื่อโต้ตอบกับการพัฒนาระยะแรก นอกจากงานของไชยรัตน์แล้วงานสำคัญที่วิพากษ์แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนคือ งานของยุกติ มุกดาวิจิตร เขาวิพากษ์งานเขียนของนักวิชาการหรือนักพัฒนาเอกชนตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชน โดยใช้การวิเคราะห์วาทกรรมเช่นเดียวกับไชยรัตน์ ยุคติมองว่าเป็นการสร้างวาทกรรมหลักของการพัฒนาระยะแรก อีกทั้งไม่สามารถสะท้อนความเป็นจริงของท้องถิ่นได้ จึงเป็นแต่เพียงภาพจากมุมมองของนักวิชาการและนักพัฒนาเท่านั้น

จากการทบทวนวรรณกรรมในประเด็นเรื่องการพัฒนาโดยเฉพาะของไทย จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ช่วงทศวรรษแรกหลังการพัฒนาระยะแรกมีนักวิชาการเริ่มสนใจประเด็นเรื่องการพัฒนาแนวทางศาสนากับการพัฒนาและแนวทางวัฒนธรรมชุมชน แต่ดูเหมือนว่าแนวทางศาสนากับการพัฒนาจะไม่ได้ได้รับความนิยมเท่ากับแนวทางวัฒนธรรมชุมชนหรือบางครั้งก็ถูกผนวกรวมเข้าไปอยู่ในวัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทยยังคงพบน้อยมากและจำกัดอยู่ในแวดวงผู้ที่นับถือนิกายคาทอลิก

2.3 งานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของไทย

การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยมีแนวโน้มการศึกษาในแต่ละช่วงเวลาแตกต่างกันออกไป โดยสามารถทำความเข้าใจได้จากกรณีศึกษาปริบทประวัติศาสตร์ สำหรับงานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์นี้ไม่เพียงแต่ได้รับผลจากบริบทแวดล้อมเท่านั้น ทว่าตัวงานศึกษาเองก็มีส่วนในการสร้างอิทธิพลต่อการรับรู้ของสังคมโดยรวมเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย นักวิชาการไทยที่เสนอแนวโน้มงานศึกษาภายใต้บริบทประวัติศาสตร์คือ ยศ สันตสมบัติ⁵¹ โดยเขาแบ่งการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

⁵¹ ยศ สันตสมบัติ และคณะ, *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 2* (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551), 15.

ระยะแรก ตั้งแต่การปฏิรูปประเทศสมัยรัชกาลที่ 4-5 งานศึกษาจะเป็นการมองจากสายตาของศูนย์กลาง โดยกลุ่มชาติพันธุ์ในเวลานั้นถูกมองว่าเป็น “ชาวเขา” ที่มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแตกต่างจากคนส่วนใหญ่ในสังคม นักวิชาการในช่วงนี้ เช่น เจมส์ แม็คคาร์ธีย์ (James McCarthy)⁵² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์⁵³ พทยา สายหู⁵⁴ เป็นต้น อธิบายได้ว่าเป็นผลมาจากมุมมองแบบอาณานิคม ในช่วงเวลานั้นรัฐไทยเองก็ได้สร้างอาณานิคมภายใน โดยใช้วัฒนธรรมและภาษาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยก ทำให้นักวิชาการเหล่านี้เน้นศึกษาวัฒนธรรมและภาษาเป็นหลัก

ระยะที่สอง ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 งานด้านมานุษยวิทยาได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเศรษฐกิจการเมือง เน้นศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ที่มีความเคลื่อนไหว อันเกิดจากการเชื่อมโยงตัวตนกับคนอื่นและวัฒนธรรมอื่น ๆ นักวิชาการที่เสนอแนวคิดนี้ที่สำคัญคือ เอ็ดมุนด์ ลีช (Edmund Leach)⁵⁵ เขาศึกษาพิธีกรรมในลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคม ส่วน ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ (Charles F. Keyes)⁵⁶ เสนอว่า ความเป็นชาติพันธุ์เป็นเรื่องของการตีความ จึงเป็นสิ่งที่มีการปรับเปลี่ยนได้ ความเป็นชาติพันธุ์จึงเป็นทั้ง การช่วงชิงความหมายและการต่อรอง นักวิชาการไทยที่เน้นศึกษาและให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาพื้นบ้านท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์มีเป็นจำนวนมาก แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะหยิบยกเฉพาะงานที่ศึกษาพื้นที่

⁵² James McCarthy, *An Englishman's Siamese Journals 1890-1893*

(Bangkok: Siam Media International Book, 1895).

⁵³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, *30 ชาติในเชียงราย* (พระนคร: รวมสาส์น, 2496).

⁵⁴ Patya Saihoo, *The hill tribes of Northern Thailand : a study* (Bangkok: SEATO, 1970).

⁵⁵ Edmund R. Leach, *Political systems of highland Burma : a study of Kachin social structure* (London: London School of Economics and Political Science, 1954).

⁵⁶ Charles F. Keyes, *Who Are the Lue? Revisited: Ethnic Identity in Laos, Thailand and China* (Massachusetts: Center for International Studies, Massachusetts Institute of Technology, 1992).

ภาคเหนือ เช่น ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี⁵⁷ ขวัญชีวัน บัวแดง⁵⁸ เจษฎา โชติกิจภิวาทย⁵⁹ เป็นต้น ทั้งสามคนศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบนพื้นฐานภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์⁶⁰

นอกจากงานศึกษาของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการศึกษาอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่ในแนวทางการศึกษาระยะที่สองนี้ อีกทั้งยังศึกษากลุ่มชาติพันธุ์และประเด็นที่วิทยานิพนธ์นี้สนใจ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ (กะเหรี่ยง, สะกอ) เช่น เพียงจิต เทียน้อย ศึกษาการเปลี่ยนศาสนาของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) ในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย ที่แสดงให้เห็นถึงปัจจัยในการเลือกเปลี่ยนศาสนา⁶¹ ตลวัตร์ พานิชเจริญ ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาของกะเหรี่ยงในการจัดการทรัพยากรป่าไม้⁶² ศรีณทิพย์ หมั่นทรัพย์ ทำความเข้าใจบทบาทที่แตกต่างกันระหว่างชายและหญิงชุมชนปกากะญอในจังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้บริบทของชุมชนที่ถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ พบว่าผู้หญิงชาวปกากะญอสามารถรักษาสถาณภาพทางสังคมไว้ได้ดีกว่าผู้ชาย⁶³ ส่วนของกลุ่ม

⁵⁷ ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี, *ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง: กรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร* (กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2539).

⁵⁸ ขวัญชีวัน บัวแดง, *การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง: กรณีศึกษาหมู่บ้านในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่*, รายงานการวิจัย (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541).

⁵⁹ เจษฎา โชติกิจภิวาทย, “การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาการจัดการไร่มุมนเวียนของชาวปกากะญอในจังหวัดเชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542).

⁶⁰ ยศ สันตสมบัติ และคณะ, *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 2* (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551), 23-30.

⁶¹ เพียงจิต เทียน้อย, “การเปลี่ยนศาสนาของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) ในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535).

⁶² ตลวัตร์ พานิชเจริญ, “การกล่อมเกลางานสังคมในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536).

⁶³ ศรีณทิพย์ หมั่นทรัพย์, “กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์และการปรับเปลี่ยนบทบาทหญิงชายในชุมชนปกากะญอ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543).

ชาติพันธุ์ลี้ชู (ลี้ซอ) เช่น นงนภัส เพิ่มมิตร ศึกษาการหันมานับถือศาสนาคริสต์ของชาว ลี้ชูในพื้นที่ จังหวัดเชียงราย⁶⁴ อะซามะ ฉินหมี ศึกษาความเคลื่อนไหวของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ลี้ชูผ่านตัวแทน คือผู้หญิงที่เป็นกรณีศึกษา สะท้อนให้เห็นบริบทแวดล้อมแบบทุนนิยมและเศรษฐกิจตลาด ส่งผลต่อการสร้าง การปรับเปลี่ยน และการเลือกอัตลักษณ์ โดยอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ⁶⁵

เมื่อพิจารณาบริบทประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา การเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่จำนวนมากต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งในแง่ความพยายามสร้างอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์หลักของรัฐ และความพยายามในการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ ทำให้ความชัดเจนในแง่การดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลดน้อยลง⁶⁶ ประกอบกับองค์ความรู้ทางการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่กว้างขวางขึ้น ช่วยเผยให้เห็นความแตกต่างหลากหลายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันในพื้นที่ที่แตกต่าง และความเหมือนกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่าง ทำให้ไม่สามารถศึกษากลุ่มชาติพันธุ์อย่างเป็นภาพสถิติของวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภาษาได้อีกต่อไป

ระยะที่สาม เป็นช่วงเวลาที่ทุนนิยมรุกเข้าไปในชุมชนท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ นักวิชาการเริ่มหันมาสนใจศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะกลุ่มคนชายขอบที่ไม่มีสิทธิ อำนาจ อีกทั้งยังถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของรัฐชาติ นั่นทำให้งานศึกษายังห่างไกลจากการศึกษาวัฒนธรรมอย่างในระยะแรกมากขึ้น และมองว่าวัฒนธรรมมีลักษณะที่เคลื่อนไหวข้ามพรมแดนรัฐชาติ นำไปสู่การมองว่าวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ (contested terrain) ในการช่วง

⁶⁴ นงนภัส เพิ่มมิตร, “การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ของชาวลี้ซอ : ศึกษากรณีบ้านป่าตึง จังหวัดเชียงราย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546).

⁶⁵ อะซามะ ฉินหมี, “ความซับซ้อนและความเคลื่อนไหวของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านชีวิตของผู้หญิงลี้ชูคนหนึ่ง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548).

⁶⁶ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิภาษา, 2554), 342-367.

ซึ่งอำนาจและในการสร้างตัวตน⁶⁷ นักวิชาการที่ศึกษาตามแนวทางนี้ เช่น ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี⁶⁸ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์⁶⁹ พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์⁷⁰ เป็นต้น งานศึกษาอื่น ๆ ในแนวทางนี้ เช่น ทวีช จตุรพรฤกษ์ ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ลื้อที่ต้องเผชิญกับการพัฒนาและทุนนิยมที่รุกเข้าไป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและการจัดการทรัพยากรในชุมชน แสดงให้เห็นกระบวนการที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ลื้อกลายเป็นชายขอบและการปรับตัวเพื่อตอบโต้ของชาวลื้อ⁷¹ วินัย บุญลือ ศึกษาการสร้างอัตลักษณ์ให้กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรม เพื่อช่วงชิงพื้นที่ในการปกป้องสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ⁷²

นอกจากงานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ตามที่แบ่งออกเป็น 3 ระยะข้างต้นแล้ว ยังมีงานศึกษาประเด็นการเมืองเรื่องสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ ใน พ.ศ. 2548 ของ เอกชัย ปิ่นแก้ว โดยชี้ให้เห็นถึงบริบท เงื่อนไข และกระบวนการที่นำไปสู่การกำหนดสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวแม่เฒ่าพร้อมกับวิเคราะห์ประเด็นเรื่อง รัชชาติและความเป็นพลเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวทาง

⁶⁷ ยศ สันตสมบัติ และคณะ, *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 2* (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551), 30-35.

⁶⁸ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “วาทกรรมว่าด้วยชาวเขา,” *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, ฉ. 11 (2541): 92-135.

⁶⁹ Komart Chuengsatiansup, “Living on the Edge: Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand,” (Ph.D. diss, Harvard University, 1998).

⁷⁰ พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์, “การสร้างภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ‘ชาวเขา’ ในสังคมไทยระหว่างทศวรรษ 2420 ถึง ทศวรรษ 2520,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

⁷¹ ทวีช จตุรพรฤกษ์, *เสียงจากคนชายขอบ: คักดีศรีความเป็นคนของชาวลื้อ* (เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541).

⁷² วินัย บุญลือ, “ทุนทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชนชาวปกากะญอ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545).

“ปฏิบัติการทางอำนาจกับความรู้”⁷³ นับว่าเป็นงานสายมานุษยวิทยาชิ้นแรกๆ ที่เริ่มให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ อีกทั้งยังเป็นงานที่ศึกษาในช่วงเวลาที่เกิดปัญหาและกระบวนการแก้ไขปัญหา รวมถึงข้อถกเถียงเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหากำลังดำเนินไป

นอกจากงานของเอกชัยแล้วยังมีงานที่ศึกษาความสัมพันธ์ของสัญชาติกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แม้ว่าก่อนหน้านี้นี้จะมีการศึกษาเรื่องสัญชาติและสถานะบุคคลกลุ่มชาติพันธุ์มาก่อนแล้ว แต่ก็ล้วนเป็นงานศึกษาด้านกฎหมาย หรือไม่ก็เป็นงานเขียนของนักพัฒนาเอกชนที่ผลักดันเรื่องสัญชาติ กระทั่งใน พ.ศ. 2552 ปรากฏงานศึกษาของอาทิตย์ วงศ์อติติกุลที่ศึกษากรณีอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนไป ภายหลังจากได้รับสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า กล่าวคือ กลุ่มชาติพันธุ์มองว่าการมีบัตร (ประจำตัวประชาชน) แสดงถึงความเป็นคนไทย และเมื่อมีบัตรแล้วก็พยายามที่จะสะท้อนความเป็นไทยผ่านภาษาพูดที่สลับไปมาระหว่างภาษาอาข่าและไทย รวมถึงการเปลี่ยนชื่อและนามสกุล นอกจากนี้การได้สัญชาติไทยยังทำให้เกิดความรู้สึกร่วมและเป็นพวกเดียวกับคนไทยพื้นราบ อย่างไรก็ตาม อาทิตย์ได้แสดงให้เห็นถึงความไม่เข้าใจอย่างแท้จริงในประเด็นเรื่องสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ การรับรู้จะจำกัดเพียงเรื่อง “การมีบัตร” ดังนั้น การถือบัตรประจำตัวประชาชนไทยของชาวอาข่ากลายเป็น “สัญลักษณ์แห่งตัวตนคนไทย”⁷⁴

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่ามุมมองของนักวิชาการที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์แตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงเวลา ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ งานศึกษาก่อนพุทธทศวรรษ 2530 มีมุมมองต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในด้านลบ โดยเฉพาะการมองว่าเป็น “ผู้ร้าย” เป็นตัวการในการทำลายป่าและต้นน้ำ รวมถึงการเป็นผู้ผลิตและค้ายาเสพติด เป็นต้น ส่วนงานวิชาการช่วงหลังพุทธทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา⁷⁵ เริ่มเกิดกระแสค่านงานวิชาการช่วงแรก โดย

⁷³ เอกชัย ปิ่นแก้ว, “การเมืองเรื่อง ‘สัญชาติไทย’: ความคลุมเครือของพรมแดนแห่งรัฐและพรมแดนแห่งสิทธิมนุษยชน: กรณีปัญหาสัญชาติชาว อ. แม่สาย จ. เชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548).

⁷⁴ อาทิตย์ วงศ์อติติกุล, “ชาวคอยไร้สัญชาติกับอัตลักษณ์: ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า หมู่บ้านพญาไพรเล่ามา จังหวัดเชียงราย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549).

⁷⁵ การแบ่งช่วงเวลาดังกล่าวผู้วิจัยอ้างอิงจากการสำรวจงานวิจัยที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา มีมุมมองต่อกลุ่มชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไปในทางบวกมากขึ้น โดยเฉพาะงานที่เน้นแนวคิดแบบวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นอิทธิพล

มองกลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้ถูกระทำจากสังคม ดังจะเห็นได้จากงานวิชาการหลายชิ้นที่พยายามแสดงให้เห็นว่าการทำไร่ของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะปกากะญอเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ แต่ตัวการสำคัญในการทำลายป่าและต้นน้ำที่แท้จริงคือ นายทุนจากภายนอก ซึ่งแนวทางในลักษณะดังกล่าวมีจำนวนมากขึ้นในเวลาต่อมา

นอกจากความแตกต่างดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่างานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ยังแบ่งตามความสนใจของสาขาวิชา แม้ว่าส่วนมากการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์มักอยู่ในแวดวงมานุษยวิทยา แต่เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องสัญชาติและสิทธิ จึงเริ่มมีงานศึกษาด้านนิติศาสตร์ตามมา ทว่าต่างก็ยังคงจำกัดประเด็นศึกษาในสาขาวิชาของตนเอง จนกระทั่งงานของอาทิตย์ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น แม้ว่าจะเพิ่งเกิดขึ้นไม่นานและไม่แพร่หลาย แต่ก็เริ่มจะสะท้อนให้เห็นความพยายามในการก้าวข้ามสาขาวิชาซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในวงวิชาการและต่องานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์เอง

โดยภาพรวมการทบทวนวรรณกรรมใน 3 ประเด็น คือ 1) เอฟพีโอ 2) การพัฒนากับศาสนา และ 3) กลุ่มชาติพันธุ์ ผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องทั้งสามมีความเชื่อมโยงกัน ทว่ายังไม่พบงานศึกษาที่พยายามศึกษาให้ครอบคลุมและเชื่อมโยงทั้งสามประเด็นเข้าด้วยกัน วิทยานิพนธ์นี้จึงพยายามที่จะศึกษาและสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่าง คชพ. ในฐานะเอฟพีโอและปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นการปรับตัวและบทบาทศาสนาในงานพัฒนา รวมถึงแนวคิดอันเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนาที่สะท้อนอยู่ในแนวทางและกลยุทธ์ในงานพัฒนาของเอฟพีโอคาทอลิกโดยเฉพาะงานพัฒนาชนบท

จากการพัฒนากระแสหลักที่ล้มเหลว ทำให้เกิดแรงต้านจากวงวิชาการและหันไปหาการพัฒนาทางเลือก กลุ่มชาติพันธุ์เองเป็นประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อโจมตีทุนนิยมได้เป็นอย่างดี

บทที่ 3

องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา หรือ เอฟบีโอ

“องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา” เป็นที่รู้จักในวงวิชาการ ตะวันตก 2 ชื่อ คือ Faith-Based Non-Governmental Organizations (FBOs) หรือ Religious Non-Governmental Organizations (RNGOs) ซึ่งมีการศึกษาและมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับองค์กร ลักษณะดังกล่าวนี้ค่อนข้างมาก แต่สำหรับประเทศไทยการศึกษาเอฟบีโอยังมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเริ่มต้นการศึกษาด้วยการทำความเข้าใจคุณลักษณะของเอฟบีโอ โดยแบ่งเนื้อหาในบทนี้ ออกเป็น 4 ส่วน คือ 1) พัฒนาการการศึกษาแนวคิดเอฟบีโอ 2) นิยามและลักษณะของเอฟบีโอ 3) ความแตกต่างระหว่างเอฟบีโอกับเอ็นจีโอ และ 4) คชพ. ในฐานะเอฟบีโอ

ก่อนการศึกษานิยามและงานของนักวิชาการที่วิเคราะห์ความแตกต่างของเอฟบีโอ กับเอ็นจีโอ ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นบริบทที่ทำให้ศาสนาลดความสำคัญลงในโลกสมัยใหม่ จากนั้นจึงจะ นำเสนอความพยายามในการปรับตัว และปรากฏการณ์ที่เป็นประจักษ์พยานอันสะท้อนให้เห็นว่า ศาสนาไม่ได้หมดบทบาทไปจากสังคมมนุษย์อย่างแท้จริง นั่นทำให้เกิดจุดเปลี่ยนในแวดวงวิชาการและ วงการพัฒนาที่หันกลับมาสนใจและให้ความสำคัญกับบทบาทศาสนามากขึ้น

เมื่อศึกษาแนวคิดและกรอบการวิเคราะห์ของนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาเอฟบีโอของ ยุโรปและอเมริกา ผู้วิจัยจะนำแนวคิดและกรอบการวิเคราะห์นี้มาปรับประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายลักษณะ ของเอฟบีโอในประเทศไทย โดยเฉพาะกรณีของ คชพ. ซึ่งเป็นกรณีศึกษาของวิทยานิพนธ์นี้

3.1 บริบทที่ทำให้เกิดการศึกษาศาสนาและสนับสนุนเอฟบีโอ

ก่อนที่จะพิจารณานิยามและความแตกต่างระหว่างเอ็นจีโอและเอฟบีโอ ผู้วิจัยจะ นำเสนอบริบทแวดล้อมที่ทำให้เกิดความสนใจศึกษาเอฟบีโอทั้งในภาพรวม และของประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 บริบทที่ทำให้เกิดการศึกษาศาสนาและสนับสนุนเอฟบีโอในโลกตะวันตก

เอฟบีโอนั้นมีรากฐานมาจากองค์กรของคาทอลิกที่ได้ทำงานด้านสาธารณกุศล เพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้ในสังคมมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เช่น คณะนักบวชเซนต์จอห์น (the Order of St. John) อาจกล่าวได้ว่าองค์กรทางศาสนาของคาทอลิกเป็นต้นกำเนิดของเอ็นจีโอที่แพร่หลาย

และเป็นที่ยอมรับในคริสต์ศตวรรษที่ 19¹ ก่อนที่ในเวลาต่อมาจะมีการศึกษาและแยกความแตกต่างระหว่างเอพีโอและเอ็นจีโอ

แม้ว่าองค์กรศาสนาจะถือกำเนิดขึ้นก่อนเอ็นจีโอและหลายองค์กรก็ได้พัฒนา กลายเป็นเอ็นจีโวจนถึงปัจจุบัน ทว่าไม่ได้มีการพิจารณาถึงลักษณะของความเชื่อทางศาสนาที่ ขับเคลื่อนการทำงานขององค์กร จนกระทั่งเข้าสู่สหัสวรรษใหม่จึงเริ่มมีนักวิชาการให้ความสำคัญกับ มิติดังกล่าว และวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างเอพีโอกับเอ็นจีโอ การเปลี่ยนแปลงในวรรณกรรม เกี่ยวกับเอพีโอ นั้นสามารถพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ได้ ดังนี้

ภายใต้บริบทโลกสมัยใหม่ที่เริ่มต้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา โลก ตะวันตกได้ก้าวสู่ยุคแห่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และ คำอธิบายธรรมชาติและชีวิต นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงและการแพร่กระจายของ โลกทัศน์ดังกล่าวนี้ เป็นผลมาจากเทคโนโลยีการพิมพ์ที่ก้าวหน้า ทำให้ข้อค้นพบทางดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ปรัชญาการเมือง และการปฏิรูปศาสนาของนิกายโปรเตสแตนต์แพร่กระจายอย่าง รวดเร็ว ศาสนจักรไม่สามารถควบคุมความคิดของคนในสังคมยุโรปได้อีกต่อไป เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ศาสนจักรกลายเป็นเป้าโจมตีของบรรดานักคิดในเวลานั้น และเริ่มไม่ยอมรับอำนาจสูงสุดของ ศาสนจักรอีกต่อไป²

สถานการณ์ของศาสนาตกต่ำลงอย่างต่อเนื่องในสายตานักวิชาการ โดยเฉพาะ ทางด้านสังคมวิทยาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักทฤษฎีสังคมวิทยาในยุค สมัยใหม่ เช่น เอมีล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เป็นต้น แม้ว่าทั้งสอง ท่านจะศึกษาศาสนาในแง่มุมที่แตกต่างกัน แต่ก็สรุปไปในทิศทางเดียวกันว่า ศาสนาที่มีประวัติศาสตร์ อย่างยาวนานจะไม่สามารถอยู่รอดได้ในโลกสมัยใหม่³ นอกจากกระแสทางวิชาการที่แพร่หลายในหมู่ ปัญญาชนและชนชั้นสูง ขณะเดียวกันมีอีกกระแสหนึ่งที่ก่อตัวควบคู่กันไป นั่นคือ การปฏิบัติ อดุสสาหกรรมในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของเมืองและชนชั้นกลางใน เมือง คนกลุ่มนี้มีลักษณะการดำเนินชีวิตประจำวันแตกต่างไปจากผู้คนในสังคมชนบท มีความเป็น

¹ Thomas Richard Davies, *NGOs: A New History of Transnational Civil Society* (London: Hurst & Company, 2013), 15, 20-21.

² José Casanova, "Secularization, Enlightenment, and Modern Religion," in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University of Chicago Press, 1994), 11-39.

³ Ibid.

ปัจเจก (individual) มากขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่สอดคล้องกับค่านิยมทางศาสนา เพราะความเป็นปัจเจกนั้นรวมถึงเรื่องของการนับถือศาสนาที่กลายเป็นเรื่องส่วนบุคคลมากขึ้นด้วย คนเหล่านี้ในรุ่นต่อมาก็ได้กลายเป็นผู้ยึดมั่นแนวคิดแบบโลกิยานูวัต⁴ อันเกิดจากแนวคิดของบรรดานักวิชาการ นั่นยิ่งทำให้ทฤษฎีดังกล่าวทรงพลังในการอธิบายสังคมยุคสมัยใหม่อย่างยิ่ง

ในขณะที่มนุษยสมัยใหม่โดยเฉพาะนักวิชาการและชนชั้นกลางในเมืองของยุโรปและอเมริกาไม่ให้ความสำคัญกับบทบาทของศาสนาตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทว่าศตวรรษต่อมา กลับเริ่มต้นด้วยเหตุการณ์ที่สั่นสะเทือนแนวคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้า (progress) ของสังคมมนุษย์ สงครามโลกทั้งสองครั้งได้คร่าชีวิตและทำลายทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก องค์กรทางศาสนาเข้ามามีบทบาทในการบรรเทาทุกข์ เนื่องจากรัฐต่าง ๆ ไม่อยู่ในสถานะที่จะจัดการปัญหาจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพ และด้วยความที่เป็นองค์กรศาสนาจึงมีความสามารถในการระดมทุนสูง อย่างไรก็ตาม บทบาทสาธารณะขององค์กรศาสนาก็ยังคงไม่ได้รับการกล่าวถึงมากนัก⁵

การต้องเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของศาสนา ทำให้หลายศาสนาในโลก โดยเฉพาะศาสนาสาภลัทธิเริ่มมีการปรับตัวเพื่อหนีจากการถูกจำกัดอยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคล อันมีความเชื่อพื้นฐานทางศาสนาเป็นแรงขับเคลื่อน การปรับตัวเริ่มปรากฏให้เห็นก่อนจากศาสนจักรคาทอลิกในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เริ่มจากการออกคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคม (Catholic Social Teaching) ใน ค.ศ. 1891 โดยพระสันตะปาปาเลโอที่ 13 คำสอนฉบับแรกคือ สมณสาสน์สิ่งใหม่ (Rerum Novarum) มีใจความสำคัญว่าด้วยปัญหาเรื่องสิทธิของผู้ใช้แรงงานเป็นสำคัญ⁶ โดยสนับสนุนอย่างแข็งขันให้คริสตชนเข้าร่วมในสหภาพแรงงาน (trade unions) รวมถึง

⁴ โลกิยานูวัต (secularization) หมายถึง กระบวนการที่ความเชื่อ การปฏิบัติ และสถาบันทางศาสนาได้สูญเสียความสำคัญในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ซึ่งวัดได้จากการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา ความยึดมั่นในหลักศาสนาแบบเดิม การสนับสนุนด้านการเงินแก่องค์กรศาสนา และการให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางศาสนาที่น้อยลง ถ้าวัดด้วยเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ก็อาจนับว่าสังคมตะวันตกได้ผ่านกระบวนการโลกิยานูวัตมาแล้วในศตวรรษที่ 20 จาก ราชบัณฑิตยสถาน, บรรณาธิการ, *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2549), อ้างคำว่า “secularization.”

⁵ Elizabeth Ferris, “Faith-Based and Secular Humanitarian Organizations,” *International Review of the Red Cross* 87, no. 858 (June 2005): 311–325.

⁶ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับพวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 138-139.

เคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อสิทธิของผู้ใช้แรงงาน⁷ พระสมณสาสน์ฉบับนี้นอกจากจะถูกมองว่าเป็นการกลับใจของศาสนจักรที่หันกลับมาพิจารณาบทบาทและหน้าที่ต่อโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนแล้วผู้วิจัยเห็นว่าสะท้อน ความพยายามในการแสดงบทบาทสาธารณะและบทบาททางการเมืองของศาสนจักรที่ถูกลดสถานะลงไปในช่วงศตวรรษก่อนหน้าอีกด้วย

ในเวลาต่อมาได้มีการออกสมณสาสน์อีกหลายฉบับต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน เมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 20 โลกต้องประสบกับปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมไปถึงการเกิดขึ้นของสงครามโลกทั้งสองครั้งที่เกิดการชนเข่ากันอย่างหืดหอบ เทคโนโลยีที่ทันสมัยถูกนำมาใช้เพื่อประหารชีวิตมนุษย์ด้วยกันก็เริ่มสั่นคลอนความเชื่อในเหตุผลนิยมของมนุษย์ ทว่าสถานการณ์ของศาสนาที่ดูเหมือนจะดีขึ้นกลับถูกซ้ำเติมให้หมดบทบาทลงไปอีกครั้งเมื่อโลกเข้าสู่ยุคสงครามเย็นมหาอำนาจแข่งขันกันขยายอิทธิพลโดยใช้ “การพัฒนา” เป็นเครื่องมือ แต่การพัฒนาตามแนวทางของมหาอำนาจเหล่านี้ปฏิเสธบทบาทของศาสนา พระสันตะปาปาโยฮันที่ 23 จึงได้ออกสมณสาสน์ว่าด้วยสันติภาพในโลก (Pacem in Terris) และทรงเรียกประชุมพระสังฆราชในการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ. 1962 - 1965⁸

แนวทางการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกและรวมไปถึงโปรเตสแตนต์เพื่อรับมือกับกระแสโลกาภิวัตน์ในโลกสมัยใหม่ ปีเตอร์ เบเยอร์ (Peter Beyer) ได้กล่าวถึงไว้อย่างน่าสนใจว่า การปรับตัวของศาสนาในช่วงแรกเพื่อตอบสนองต่อสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเหมือนเช่นที่ระบบการเมืองและเศรษฐกิจทำ ระยะแรกในโลกตะวันตกศาสนจักรได้เริ่มเข้ามาสู่ระบบการศึกษาและประเด็นความรับผิดชอบต่อสังคมในการเผยแพร่ศาสนาไปยังดินแดนห่างไกลพร้อมกับเจ้าอาณานิคมและพ่อค้า อาจกล่าวได้ว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ศาสนจักรคาทอลิกหันมาเน้นศาสนิกชนที่เป็นอาสาสมัครเข้ามาทำงานทั้งในส่วนของงานแพทย์และการศึกษา⁹ ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าศาสนจักรเริ่มกลับมามีส่วนในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น

⁷ Séverine Deneulin and Masooda Bano, *Religion in Development: Rewriting the Secular Script* (London: Zed Books, 2009).

⁸ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553); จิรภา พฤกษ์พาตี, “ทฤษฎีการพัฒนาของคาทอลิกไทยหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), 39-42.

⁹ Peter Beyer, *Religion and Globalization, Theory, Culture & Society* (London: Sage Publications, 1994).

ภายหลังสิ้นสุดสงครามบริบทการเมืองโลกเข้าสู่ภาวะสงครามเย็นที่แบ่งการเมืองโลกเป็น 2 ขั้ว ได้แก่ ฝ่ายโลกเสรีที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำกับฝ่ายคอมมิวนิสต์นำโดยสหภาพโซเวียต ประกอบกับประเทศอาณานิคมทั้งหลายเริ่มทยอยประกาศเอกราช เกิดการแสวงหาอุดมการณ์ทางการเมืองในการปกครองรัฐเอกราช ทำให้บรรดาประเทศมหาอำนาจต่างพยายามเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองของตนเอง โดยเฉพาะค่ายเสรีประชาธิปไตยที่ได้นำแนวทางการพัฒนาโดยมีตะวันตกเป็นต้นแบบไปปรับใช้กับประเทศร่วมค่าย แนวทางการพัฒนาดังกล่าวนี้จะเน้นความจำเริญทางเศรษฐกิจเป็นหลัก¹⁰ การพัฒนาตามแนวทางนี้ได้แพร่กระจายไปทั่วโลกประกอบกับแนวคิดโลกิยานุวัติที่บรรดาชนชั้นสูงและชนชั้นกลางในเมืองได้รับเอาไว้มาก่อนแล้ว นั่นทำให้ทั้งแวดวงวิชาการและวงการพัฒนายังคงละเลยบทบาทของศาสนาในการพัฒนา¹¹

ย้อนกลับมาพิจารณาผลของสงครามโลกแต่ละครั้ง จะเห็นได้ว่าก่อให้เกิดแนวทางที่ละเลยบทบาทสาธารณะของศาสนา กรณีหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ผลของสงครามทำให้เกิดเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก (the Great Depression) ในคริสต์ทศวรรษ 1930 ในเวลานั้นเกิดแนวคิดทางเศรษฐกิจ “เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์” (Keynesian Economics) ที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาและประเทศยุโรปใช้เป็นหลักในการบริหารประเทศ แนวทางดังกล่าวเน้นบทบาทของรัฐในการจัดสวัสดิการสังคม การเพิ่มบทบาทรัฐดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อบทบาทของคณาจารย์ศาสนา อย่างน้อยที่สุดแนวคิดเศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์นี้ก็ทำให้บทบาทของคณาจารย์ศาสนาในการแก้ปัญหาและบริการสังคมได้รับการพูดถึงน้อยกว่าบทบาทของรัฐ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่แม้องค์กรทางศาสนาจะมีบทบาทมากในการบรรเทาทุกข์ ทั้งยังมีการเติบโตค่อนข้างสูง¹² ทว่ากระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้แนวคิดและเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ แพร่กระจายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็วกลับก่อผลร้ายให้กับศาสนจักรคาทอลิก เนื่องจากบทบาท

¹⁰ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิภาษา, 2554).

¹¹ José Casanova, “Introduction,” in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University of Chicago Press, 1994), 1–10.

¹² Elizabeth Ferris, “Faith-Based and Secular Humanitarian Organizations,” *International Review of the Red Cross* 87, no. 858 (June 2005): 311–325; José Casanova, “Secularization, Enlightenment, and Modern Religion,” in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University Of Chicago Press, 1994), 26.

สาธารณะขององค์กรศาสนาที่ได้ผลดีในระยะแรกทั้งการศึกษาและการแพทย์ในหมู่อาณานิคม¹³ กลับถูกบดบังโดยแนวทางพัฒนากระแสหลักที่เน้นการพัฒนาโดยรัฐเป็นผู้ดำเนินการในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950-1960 ทำให้บทบาทบริการสังคม (social service) ที่เป็นของศาสนา กลายเป็นงานที่ริเริ่มโดยรัฐ และมีลักษณะเป็นมืออาชีพ (professional) มากกว่าการอาสาสมัคร (voluntary)¹⁴ สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้บทบาทสาธารณะขององค์กรศาสนาที่ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องไม่ได้รับความสนใจ

กระทั่งเข้าสู่ปลายคริสต์ทศวรรษ 1970 ต่อเนื่องไปจนถึงคริสต์ทศวรรษ 1980 ที่ภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาทสูงขึ้นในการบริการสังคม การเพิ่มขึ้นของเอ็นจีโอจำนวนมาก ในบรรดาองค์กรเหล่านี้บางส่วนก็มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา ทว่าก็ถูกรับรู้ร่วมกับเอ็นจีโอ หากพิจารณาในภาพรวมจะพบว่าช่วงเวลาภาคประชาสังคมเติบโตขึ้น ในแวดวงวิชาการและนักพัฒนาส่วนใหญ่ ศาสนาก็ยังคงถูกจำกัดให้อยู่ในขอบเขตเรื่องส่วนบุคคล ไม่ได้รับการศึกษาถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อการพัฒนาอย่างจริงจัง สำหรับการละเลยศาสนาเช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเกิดขึ้นจากแวดวงวิชาการในขณะนั้นที่ผ่านการพัฒนาจนกลายเป็น “ศาสตร์” ที่พยายามลอกเลียนแบบวิทยาศาสตร์ จึงพยายามไม่ข้องแวะกับศาสนามากนัก แต่ไม่ใช่ว่าจะไม่เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับศาสนา ซึ่งขัดแย้งกับภาพที่นักวิชาการพยายามสร้างขึ้น

นักวิชาการด้านสังคมวิทยาในคริสต์ทศวรรษ 1960 ได้แก่ โทมัส ลัคมานน์ (Thomas Luckmann) และ นิคลาส ลูมันน์ (Niklas Luhmann) พยายามชี้ให้เห็นถึงบทบาทของศาสนาในการพัฒนา และสะท้อนให้เห็นความผิดพลาดของโลกียานูว์ติ แต่ไม่สามารถสร้างผลสะท้อนต่อโครงสร้างและกระบวนการที่ครอบงำสังคมอยู่ในขณะนั้นได้ โจเซ่ คาสโนวา (José Casanova) นักสังคมวิทยาศาสนาคนสำคัญมองว่าเป็นเพราะปรากฏการณ์ของศาสนามาก่อนหน้าทศวรรษ 1960 ไม่ได้ก่อให้เกิดความท้าทายอย่างชัดเจน¹⁵ซึ่งปรากฏการณ์การฟื้นตัวของศาสนาจะเกิดขึ้นชัดเจนและเกิดขึ้นพร้อมกันในหลายพื้นที่ตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1970

¹³ Peter Beyer, *Religion and Globalization, Theory, Culture & Society* (London: Sage Publications, 1994), 103.

¹⁴ Wolfgang Bielefeld and William Suhs Cleveland, “Defining Faith-Based Organizations and Understanding Them Through Research,” *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 42, no. 3 (June 1, 2013): 442–67.

¹⁵ José Casanova, “Introduction,” in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University Of Chicago Press, 1994), 5; José Casanova, “Secularization,

ผลส่วนหนึ่งจากการลดบทบาทภาครัฐตามแนวทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (neo-liberalism) เท่ากับเป็นการเพิ่มบทบาทของเอ็นจีโอที่จริง แต่ปัจจัยที่ทำให้ทั้งแวดวงวิชาการและวงการพัฒนาหันกลับมาให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนา” จะเห็นได้ชัดเจนจากปรากฏการณ์การฟื้นฟูของหลายๆ ศาสนาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1960 โดยฝ่ายศาสนจักรคาทอลิกเริ่มมีการปรับตัวให้เห็นก่อนอย่างชัดเจนผ่านแนวคิดของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ต่อมาช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1970 การเกิดขึ้นของรัฐอิสลามอิหร่านใน ค.ศ. 1979 เป็นการท้าทายมายาคติของโลกิยานูวัตินี้ว่า การเมืองและศาสนาต้องแยกขาดจากกัน¹⁶

นอกจากปรากฏการณ์ทั้งสองที่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960-1970 แล้ว ในทศวรรษต่อมา สิ่งที่เกิดขึ้นในลาตินอเมริกา แอฟริกา และเอเชีย อย่างเช่น ศาสนาในตะวันออกกลางที่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอำนาจเก่าต่อสู้ทางการเมืองจนเกิดเป็นสงครามกลางเมือง ในลาตินอเมริกาองค์กรศาสนาก็มีบทบาทนำในการเรียกร้องเสรีภาพ ความยุติธรรม และประชาธิปไตย เป็นต้น ซึ่งเป็นประจักษ์พยานที่ชัดเจนว่าศาสนาไม่ได้กำลังจะเสื่อมสลายไปตามที่บรรดานักวิชาการที่สมานานทฤษฎีโลกิยานูวัตินี้ได้คาดการณ์เอาไว้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวศาสนานิวเรียกว่า “การทำศาสนาให้เป็นสาธารณะ” (deprivatization of religion) ในโลกสมัยใหม่ กล่าวคือ ศาสนาต่าง ๆ ทั่วโลกปฏิเสธที่จะยอมรับบทบาทที่เป็นชายขอบและเป็นเรื่องส่วนบุคคล (marginal) ตามทฤษฎีการทำให้ทันสมัยและทฤษฎีโลกิยานูวัตินี้ โดยองค์กรศาสนาต่างพยายามเข้ามามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ¹⁷

สถานการณ์ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ทั้งการฟื้นตัวของศาสนาและแนวทางเสรีนิยมใหม่เปิดโอกาสให้องค์กรศาสนาได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในภาคประชาสังคม และถูกเรียกรวมไปกับองค์กรภาคประชาสังคมอื่นๆ “เอ็นจีโอ” ในส่วนของวงวิชาการก็เริ่มให้ความสนใจประเด็นเรื่องศาสนากับพัฒนามากขึ้น จนกระทั่งวงการพัฒนาในคริสต์ทศวรรษ 1990 เริ่มยอมรับบทบาทศาสนาในการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ใน ค.ศ. 1998 ประธานธนาคารโลก เจมส์ วอล์ฟเพนสัน (James Wolfensohn) ได้ร่วมมือกับ ดร. จอร์จ แคร์รี่ (Dr. George Carey)

Enlightenment, and Modern Religion,” in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University Of Chicago Press, 1994), 37.

¹⁶ Séverine Deneulin and Masooda Bano, *Religion in Development: Rewriting the Secular Script* (London: Zed Books, 2009); José Casanova, “Introduction,” in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University Of Chicago Press, 1994).

¹⁷ Ibid.

อาร์ชบิชอปแห่งแคนเทอร์เบอรี (Archbishop of Canterbury) เปิดการประชุมร่วมกันระหว่างตัวแทนขององค์กรให้ทุนกับผู้นำทางศาสนา เริ่มจากที่ลอนดอน ประเทศอังกฤษใน ค.ศ. 1998 จากสรุปผลการประชุมที่เผยแพร่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “ความเชื่อและการพัฒนา” (faith and development) ที่จะกลายเป็นสาระสำคัญของนโยบายและวาทกรรมการพัฒนาต่อไป¹⁸ ผลจากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นประกอบกับความสนใจของแวดวงวิชาการที่มีต่อบทบาทของเอฟบีไอมีอิทธิพลต่อนโยบายการให้ทุนสนับสนุนของบรรดาองค์กรผู้ให้ทุนระหว่างประเทศที่สำคัญ เช่น USAID, DFID, NORAD เป็นต้น ตั้งแต่ ค.ศ. 2004 เป็นต้นมา องค์กรเหล่านี้ต่างออกมาสนับสนุนบทบาทของเอฟบีไออย่างชัดเจน¹⁹

การเปลี่ยนแปลงท่าทีต่อประเด็นเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนา” จากเดิมองค์กรให้ทุนระหว่างประเทศ โดยเฉพาะองค์กรสหประชาชาติและธนาคารโลกต่างหวาดระแวงการให้ทุนกับองค์กรศาสนาหรือเอฟบีไอ เนื่องจากเกรงว่าจะเป็นการสนับสนุนการแพร่ธรรมและเปลี่ยนศาสนามวมถึงไม่ให้ความสำคัญกับศาสนาว่าเป็นส่วนหนึ่งในแนวทางการพัฒนา ทำให้องค์กรศาสนาและเอฟบีไอไม่ได้รับความสนใจทั้งจากแวดวงวิชาการ วงการพัฒนา รวมถึงจากสาธารณชน แต่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 นี้ ทำให้บทบาทสาธารณะขององค์กรศาสนาได้รับความสนใจ และเอฟบีไอถูกกล่าวถึงอย่างมาก โดยเฉพาะในแวดวงวิชาการที่สะท้อนผ่านจำนวนงานวิจัยในประเด็นดังกล่าว แม้ว่าในความเป็นจริงองค์กรศาสนาเป็นทั้งจุดกำเนิดและองค์กรหลักในงานพัฒนาและงานสาธารณกุศลมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมาแล้วก็ตาม

3.1.2 บริบทที่ทำให้เกิดการศึกษาและสนับสนุนเอฟบีไอในประเทศไทย

ข้างต้นเป็นภาพรวมความเป็นมาของการศึกษาเอฟบีไอในต่างประเทศ ในส่วนของไทยแม้ว่าจะไม่มีการศึกษาและถกเถียงประเด็นเรื่องเอฟบีไอ ทว่ามีการถกเถียงประเด็นเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนา” อย่างกว้างขวางตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษ 2520 เป็นต้นมา รวมไปถึงบทบาท

¹⁸ Gerard Clarke, Timothy M. Shaw, and Michael Jennings, eds., *Development, Civil Society and Faith-Based Organizations* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 2.

¹⁹ Gerhard Hoffstaedter and David Tittensor, “Religion and Development: Prospects and Pitfalls of Faith-Based Organizations,” in *Handbook of Research on Development and Religion*, ed. Matthew Clarke (Cheltenham, U.K: Edward Elgar, 2013), 402–412.

ขององค์กรศาสนาในฐานะเอ็นจีโอ หากพิจารณาบริบทแวดล้อมจะทำให้เข้าใจบทบาทขององค์กรศาสนาในประเทศไทยมากขึ้น ดังนี้

ในกรณีของไทย อมรา พงศาพิชญ์และนิตยา กัทลีระตะพันธ์ กล่าวถึง องค์กรสาธารณประโยชน์ที่ไม่แสวงหาผลกำไรของไทยว่ามีประวัติยาวนานย้อนไปได้กว่า 700 ปี เมื่อพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาในดินแดนไทย สถาบันทางพุทธศาสนากลายเป็นศูนย์กลางทั้งด้านความเชื่อ วัฒนธรรม รวมไปถึงด้านการสังคมสงเคราะห์ โดยเฉพาะด้านการศึกษาและการรักษาพยาบาล อันเป็นผลมาจากความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องการให้ทานและการสร้างบุญ นั่นทำให้พุทธศาสนิกชนซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์พระศาสนาบริจาคปัจจัยให้แก่วัดเพื่อนำไปจัดบริการสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และด้อยโอกาสทางสังคม โดยก่อนหน้าการเข้ามาของมิชชันนารีตะวันตกและการปฏิรูปประเทศไทยให้ทันสมัยในรัชกาลที่ 4-5 วัดถือเป็นหลักของงานด้านสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทย²⁰

แม้ว่ามิชชันนารีคาทอลิกจะเข้ามาแพร่ธรรมตั้งแต่ช่วงปลายสมัยอยุธยาแล้ว ทว่าไม่เป็นที่ยอมรับของชาวไทย จนกระทั่งในรัชกาลที่ 4-5 ของไทยที่ต้องการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ ทำให้เริ่มยอมรับสิ่งที่มาพร้อมกับการแพร่ธรรมของบรรดามิชชันนารีทั้งคาทอลิกและโปรเตสแตนต์มากขึ้น นั่นคือ การศึกษาและการแพทย์ โดยในช่วงนี้รัฐบาลไทยยอมให้บรรดามิชชันนารีถือครองที่ดินเพื่อสร้างศาสนสถานของตนได้ ทำให้เกิดการขยายตัวของโบสถ์คริสต์ รวมไปถึงโรงเรียนและโรงพยาบาล ซึ่งยังคงเป็นรูปแบบขององค์กรการกุศลที่ไม่แสวงหากำไร และมีการแพร่ธรรมควบคู่กันไปด้วย²¹ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวไทยจะยอมรับความเจริญก้าวหน้าจากบรรดามิชชันนารีมากขึ้น แต่ก็ยังคงมีความหวาดระแวง เนื่องจากมองว่าการเข้ามาของพวกมิชชันนารีเกี่ยวข้องกับการล่าอาณานิคม ทำให้จำนวนคนที่หันมาเข้ารับยังคงอยู่ในระดับต่ำมาก

กรณีของประเทศไทยวัดในพระพุทธรูปศาสนาอาจจะนับว่ามีพัฒนาการการสงเคราะห์มาอย่างยาวนาน และแม้ว่าศาสนาคริสต์จะเข้ามาในภายหลัง ทว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4-5 เป็นต้นมา เราจะเห็นได้ว่าโบสถ์คริสต์ทั้งนิกายโรมันคาทอลิกและโปรเตสแตนต์นั้นก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัดพุทธ แตกต่างกันตรงที่ความก้าวหน้าทางวิทยาการและการปรับตัวเพื่อทำงานรับใช้สังคมของบรรดามิชชันนารีนั้นรวดเร็วและทันต่อสถานการณ์มากกว่า ในหลายกรณีจะเห็นได้ว่าบรรดามิชชันนารีเข้าถึงผู้ด้อยโอกาสทางสังคมได้ก่อนทั้งฝ่ายศาสนาพุทธและฝ่ายรัฐ ประเด็นนี้

²⁰ อมรา พงศาพิชญ์ และ นิตยา กัทลีระตะพันธ์, บรรณาธิการ, *องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541).

²¹ เรื่องเดียวกัน.

เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ในการเผยแพร่ศาสนาของศาสนาคริสต์เองที่ถูกบีบให้ต้องเข้าหากลุ่มคนชายขอบในสังคม เนื่องจากคนเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะรับเชื่อมากกว่า อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าในท้ายที่สุดแล้วองค์กรของศาสนาคริสต์นั้นเริ่มดำเนินการตามแนวทางพัฒนาก่อนองค์กรทางศาสนาพุทธที่ยังคงเน้นแนวทางการสงเคราะห์เป็นหลัก

สำหรับยุคเริ่มต้นของเอ็นจีโอที่ก่อตั้งและดำเนินการโดยคนไทยนั้น เป็นการริเริ่มจากชนชั้นเจ้านายในสังคมไทย ซึ่งในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ชนชั้นดังกล่าวถือเป็นผู้ปกครอง เอ็นจีโอแรกโดยคนไทยคือ สถานสงเคราะห์เด็กกำพร้าอนาถา ในปี พ.ศ. 2433 สถาปนาโดยพระวิมาดาเธอกรมพระสุทธาสินีนาฏ ต่อมาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีได้ทรงสถาปนา “สภาอุณาโลมแดง” เพื่อดำเนินการช่วยเหลือทหารที่ได้รับบาดเจ็บจากสงคราม ในปัจจุบันคือ สภากาชาดไทย ลักษณะการช่วยเหลือยังคงเป็นรูปแบบการสงเคราะห์²²

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 งานของเอ็นจีโอก็ยังคงเน้นที่การสงเคราะห์เป็นหลัก สำหรับบริบทการเมืองในเวลานี้ แม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย ทว่าชนชั้นสูงยังคงมีบทบาทหลักในการเมืองการปกครอง รวมไปถึงหน้าที่ในการให้การสงเคราะห์ เอ็นจีโอในช่วงนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากแนวคิดทางศาสนาของชนชั้นนำในการสร้างกุศล อย่างไรก็ตาม กิจกรรมของชนชั้นสูงเหล่านี้ก็สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในเวลานั้นได้ โดยเฉพาะการจัดหาปัจจัยสี่ให้แก่ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ในปี พ.ศ. 2502 ภายใต้อิทธิพลของการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลก มีการผลักดันให้เกิดการจัดประชุมร่วมกันของบรรดาเอ็นจีโอทั้งหลาย นำไปสู่การก่อตั้ง “สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย” ด้วยหวังจะให้ป็นองค์กรกลางคอยประสานงาน²³

ภายใต้แนวทางการพัฒนาโดยรัฐ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ก่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด ทว่าด้านกลับของการพัฒนาทำให้ช่องว่างความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจน คนเมืองกับคนชนบทเพิ่มมากขึ้น รวมถึงก่อให้เกิดปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมาหลายปัญหา แม้ว่าผู้นำประเทศและบรรดานักธุรกิจใหญ่ในขณะนั้นจะไม่ได้

²² จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร, “พลวัตองค์กรพัฒนาเอกชนไทย,” ใน *เอ็นจีโอ 2000*, บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2542), 61–86.

²³ เรื่องเดียวกัน, 65; สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สุรพล มุละดา, *จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า: อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544).

ตระหนักถึงความเป็นจริงข้อนี้ แต่ก็มีกลุ่มคนที่ออกมาต้านกระแสการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2510 ภายใต้การริเริ่มของ ดร. ป่วย อึ้งภากรณ์ ได้ก่อตั้ง “มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย” ซึ่งนับว่าเป็นเอ็นจีโอแรกที่เน้นดำเนินงานตามแนวทางพัฒนาชุมชน ต่อมา พ.ศ. 2513 เกิดเอ็นจีโอที่สำคัญคือ สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา ช่วงทศวรรษนี้เองกิจกรรมอาสาสมัครของนักศึกษามหาวิทยาลัยเฟื่องฟูอย่างมาก ก่อนที่เอ็นจีโอส่วนใหญ่จะต้องยุติบทบาทลงเมื่อสิ้นทศวรรษนี้ เนื่องจากปัญหาภัยคอมมิวนิสต์คุกคาม ทำให้บรรดาองค์กรเหล่านี้ถูกเพ่งเล็งไปด้วย²⁴

การปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างหนักของรัฐไทยเป็นเหตุให้องค์กรของนักศึกษาและปัญญาชนต้องยุติบทบาทลงภายหลังเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2519 ทว่าองค์กรของศาสนายังคงดำเนินกิจกรรมต่อไปแม้ว่าจะถูกตั้งข้อสงสัยว่าอาจจะเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์ก็ตาม²⁵ การทำงานอย่างต่อเนื่องของทั้งศาสนจักรคาทอลิกผ่านศูนย์สังคมพัฒนาและของบาทหลวงคณะต่าง ๆ ในพื้นที่ชนบทภายใต้การดูแลของ สคทพ. กลายเป็นเสาหลักของงานพัฒนาชนบท กระทั่ง พ.ศ. 2524 สคทพ. เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมเสนอแนวคิดการพัฒนาทางเลือก “แนววัฒนธรรมชุมชน” โดยมีบาทหลวงนิพนธ์ เทียนนิหาร คุณบำรุง บุญปัญญา และคุณอภิชาติ ทองอยู่ เป็นผู้ร่วมพัฒนาแนวคิดดังกล่าว²⁶

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่อง “เอพีโอ” ในไทยยังคงไม่ชัดเจนนัก และไม่ได้มีการแยกแยะระหว่าง “เอพีโอ” กับ “เอ็นจีโอ” ผู้วิจัยมองว่าเป็นผลจากการที่สังคมไทยมีภาคประชาสังคมที่ไม่เข้มแข็ง อีกทั้งภาครัฐและราชการยังคงยึดติดอยู่กับกรอบคิดเดิมที่มีความหวาดระแวงองค์กรในภาคที่สาม²⁷ นอกจากนี้ ประเทศไทยตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาได้รับแนวคิดการพัฒนาตามแนวทางของสหรัฐอเมริกาซึ่งละเลยบทบาทของศาสนา นั่นเป็นเหตุให้ภาครัฐไม่ละเอียดอ่อนต่อความหลากหลายขององค์กรในภาคประชาสังคม ประกอบกับองค์กรในศาสนาคริสต์ที่ดำเนินการเกี่ยวเนื่องกับศาสนจักรเองก็เป็นชายขอบของสังคมไม่ค่อยได้รับความสนใจ ทุนส่วนใหญ่ขององค์กร

²⁴ ยุคติ มุกดาวิจิตร, อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์ นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน (กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัน, 2548).

²⁵ เรื่องเดียวกัน; นิพนธ์ เทียนนิหาร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนา และวัฒนธรรมชุมชน, 9 พฤศจิกายน 2558.

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

²⁷ Chantana Banpasirichote, “Civil Society Discourse and the Future of Radical Environmental Movements in Thailand,” in *Civil Society in Southeast Asia*, ed. Hock Guan Lee (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2004), 234–264.

เหล่านี้ล้วนมาจากการระดมทุนของศาสนจักรและเครือข่าย ที่สำคัญคือ จากองค์กรให้ทุนระหว่างประเทศ รัฐบาลไทยไม่ค่อยให้ทุนกับองค์กรเหล่านี้มากนัก

ถึงตรงนี้ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่า ความแตกต่างระหว่างเอฟพีโอและเอ็นจีโอจะมีคุณประโยชน์ต่อการศึกษาแตกต่างกันไปตามบริบท ในแง่สำหรับสังคมไทยโดยภาพรวมดูเหมือนว่าการศึกษาเอฟพีโอหรือกระทั่งความแตกต่างระหว่างเอฟพีโอกับเอ็นจีโอจะเป็นเรื่องไม่สลักสำคัญนัก ทว่าหากพิจารณากรณีศึกษาที่ผู้วิจัยหยิบยกมาคือ คชพ. จะสะท้อนให้เห็นความแตกต่างและประโยชน์ของแนวคิดเอฟพีโอที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ดังที่ผู้วิจัยจะสรุปให้เห็นต่อไป

3.2 การศึกษาเปรียบเทียบนิยามและคุณลักษณะของเอ็นจีโอและเอฟพีโอ

แม้ว่าองค์กรศาสนาจะมีบทบาทในด้านการสงเคราะห์และบริการสังคมมาเป็นเวลานาน ก่อนการประดิษฐ์คำว่า “เอ็นจีโอ หรือ เอฟพีโอ” ตามที่ได้อธิบายพัฒนาการทั้งสองคำในบริบทประวัติศาสตร์ไปก่อนหน้านี้แล้ว อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจนิยามและคุณลักษณะของเอฟพีโอ ซึ่งมีพื้นฐานแนวคิดต่อเนื่องจากเอ็นจีโอ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรศึกษานิยามของเอ็นจีโอก่อนในเบื้องต้น เพื่อเป็นประโยชน์ทั้งในการศึกษานิยามเอฟพีโอและการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างเอฟพีโอและเอ็นจีโอที่จะกล่าวถึงในส่วนถัดไป

3.2.1 นิยามและคุณลักษณะของเอ็นจีโอ

ในส่วนของ “เอ็นจีโอ” (non-governmental organizations) มีนักวิชาการศึกษาและให้คำนิยามไว้จำนวนมาก โดยผู้วิจัยจะหยิบยกมาแสดงดังนี้

เดวิด ลูวิส (Davis Lewis) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “เอ็นจีโอที่ถูกนำเสนอว่าเป็นตัวแสดงใหม่นั้น ในความเป็นจริงแล้วมันเป็นที่เพิ่งถูกค้นพบ มากกว่าจะเป็นสิ่งที่ถูกคิดค้นขึ้นมาใหม่...” (NGOs were presented as new actors, even though the reality was that they had been ‘discovered’ rather than invented...)²⁸

ส่วนคำว่าเอ็นจีโอนี้ เป็นคำที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นใน ค.ศ. 1945 โดยองค์การสหประชาชาติ และในเวลาต่อมาก็ถูกให้คำนิยามหลากหลาย ตามที่ลูอิสกล่าวว่า “เป็นผลมาจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์” เขายกตัวอย่างของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ กรณี

²⁸ David Lewis and Nazneen Kanji, eds., *Non-Governmental Organizations and Development* (London ; New York: Routledge, 2009).

ของอเมริกาที่เป็นประเทศที่ครอบงำโดยตลาด นิยามของเอ็นจีโอจึงเน้นที่ความไม่มุ่งหวังผลกำไร (non-commercial) ส่วนกรณีอังกฤษที่มีค่านิยมเรื่องการเป็นอาสาสมัครมายาวนาน ส่งผลให้การนิยามเอ็นจีโอจึงเน้นเรื่องการไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง (non-political)²⁹

นอกจากคำว่า “เอ็นจีโอ” แล้ว พบว่ามีการใช้คำเรียกองค์กรในลักษณะเดียวกัน แตกต่างออกไป ตามที่ อาดิล นาแจม (Adil Najam) รวบรวมเอาไว้ได้มากถึง 47 ชื่อ เช่น Advocacy groups and networks (AGNs), Grassroots development organizations (GDOs), Non-governmental development organizations (NGDOs), Private voluntary development organizations (PVDOs) เป็นต้น³⁰ ชื่อเรียกของเอ็นจีโอที่แตกต่างกันออกไปนี้ อาจจะสะท้อนจุดเน้นในแง่ลักษณะหรือกิจกรรมขององค์กรที่แตกต่างกันออกไป

ในที่นี้จะขอหยิบยกนิยามเอ็นจีโอที่มีมุมมองแตกต่างกันตามที่ถูกวิพากษ์ไว้ เริ่มต้นจากนักวิชาการฝั่งตะวันตก มาร์ก เทอร์เนอร์กับเดวิด ฮูม (Mark Turner and David Hulme) ทั้งสองนิยามเอ็นจีโอว่า “เป็นสมาคมที่สร้างขึ้นภายในประชาสังคมที่รวมเอาปัจเจกบุคคลซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันเข้าไว้ด้วยกัน”³¹ ต่อมาในภายหลังฮูมได้ขยายความเพิ่มเติมในงานของเขาโดยเน้นที่ “การเป็นองค์กรของประชาชนที่ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของโครงสร้างรัฐและไม่ได้ถูกกระตุ้นโดยการค้าและกำไรสูงสุด แต่เป็นรูปแบบขององค์กรที่ปกครองตนเองและอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจ”³² ทั้ง

²⁹ David Lewis, “Nongovernmental Organizations, Definition and History,” in *International Encyclopedia of Civil Society* (New York: Springer US, 2010), 1056–1062.

³⁰ Adil Najam, “Understanding the Third Sector: Revisiting the Prince, the Merchant, and the Citizen,” *Nonprofit Management and Leadership* 7, no. 2 (December 1, 1996): 203–219; David Lewis and Nazneen Kanji, eds., *Non-governmental Organizations and Development* (London ; New York: Routledge, 2009), 8-9.

³¹ Mark MacDonald Turner and David Hulme, *Governance, Administration and Development: Making the State Work* (Basingstoke: Macmillan Press, 1997), quoted in Monsiapike Kajimbwa, “NGOs and Their Role in the Global South,” *International Journal of Not-for-Profit Law*, no. 9 (2006): 58–64.

³² David Hulme, “Reinventing the Third World State: Service Delivery and the Civic Realm,” in *The Internationalization of Public Management*, ed. Willy

สองท่านเป็นนักวิชาการจากฝั่งยุโรปตะวันตกที่สนใจศึกษาเอ็นจีโอในโลกที่สามอย่างเอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแอฟริกา

จากนิยามของนักวิชาการตะวันตก เราจะมาพิจารณานิยามของนักวิชาการฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ชินอิจิ ชิเกโตะมิ (Shinichi Shigetomi) นิยามเอ็นจีโอโดยทั่วไปว่า “เป็นองค์กรที่มีลักษณะ คือ 1) มีความเป็นอิสระจากรัฐ 2) ทำกิจกรรมโดยไม่มุ่งหวังผลกำไร 3) สมาชิกอาสาสมัคร 4) มีความต่อเนื่องในการทำกิจกรรม” ทว่าเขาได้อธิบายถึงลักษณะพิเศษของเอ็นจีโอในประเทศโลกที่สามว่า “มีลักษณะเฉพาะที่สำคัญเพิ่มเติมคือ 1) การมุ่งบรรเทาความยากลำบากทางเศรษฐกิจและสังคม (altruistic) 2) การพึ่งพาการบริจาค (philanthropic)”³³

นักวิชาการไทยมีหลายท่านได้ให้นิยามเอ็นจีโอเอาไว้ อมรา พงศาพิชญ์ เป็นคนหนึ่งที่มียานวิจัยเกี่ยวกับเอ็นจีโอออกมาจำนวนมาก นิยามว่า “เอ็นจีโอเป็นองค์กรที่ไม่หวังผลกำไร และมีจุดมุ่งหมายในการให้บริการแก่สาธารณชนเพื่อการพัฒนา หรือในรูปแบบของการกุศล”³⁴ จะเห็นได้ว่านิยามของอมรานั้นถึงลักษณะการไม่แสวงหากำไร โดยไม่ได้เน้นว่าจะต้องเป็นในรูปแบบของการพัฒนาหรือการสงเคราะห์

สังคม สัจจร ให้ความหมายว่า เอ็นจีโอเป็น “ที่รวบรวมคนที่มีความคิดคล้ายคลึงกัน มองปัญหาสังคมร่วมกัน มาทำงานด้วยกัน ดำเนินงานโดยอิสระตามความสนใจและไม่ได้ขึ้นต่อใคร เป็นกลุ่มเล็กบ้างใหญ่บ้าง กระจัดกระจายไปทั่วทุกสารทิศตามพื้นที่ซึ่งมากมายไปด้วยปัญหา โดยมีเป้าหมายเดียวกันคือมุ่งหวังพัฒนาสังคม”³⁵ จะเห็นได้ว่าแตกต่างจากของนิยามอมรา ในแง่ที่ว่า สังคมเน้นเป้าหมายของบุคคลที่จะร่วมทำงานในเอ็นจีโอ และดูเหมือนว่าจะเน้นแนวทางการพัฒนามากกว่าอมรา แต่จากนิยามของทั้งสองท่าน ผู้เขียนมองว่าทั้งอมราและสังคมยังคงไม่ตระหนักว่านิยามเอ็นจีโอของพวกเขา มีลักษณะของการทำงานจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง (top-down approach)

McCourt and Martin Minogue (Edward Elgar Publishing, 2001), quoted in Monsiapike Kajimbwa, “NGOs and Their Role in the Global South,” *International Journal of Not-for-Profit Law*, no. 9 (2006): 58–64.

³³ Shinichi Shigetomi et al., eds., *The NGO Way: Perspectives and Experiences from Thailand*, ASED 69 (Chiba, 2004), 4-5.

³⁴ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สรุพล มุละดา, *จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า: อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2544), 29.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, 29-30.

สำหรับนิยามที่ให้แง่มุมที่แตกต่างจากของอมราและสังคมอย่างชัดเจนคือ นิยามของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ว่า “เอ็นจีโอ ไม่ใช่กลุ่มผู้เสียสละ ซึ่งออกไปทำสาธารณกุศลในชนบทหรือสลัม แต่เป็นการรวมกลุ่มกันของประชาชนเพื่อแก้ปัญหาซึ่งเกิดขึ้น เช่น เมื่อชาวสลัมรวมตัวกันจัดเวรยามป้องกันมิให้มีการเผาไล่ที่ ก็นับว่าเป็นเอ็นจีโออย่างหนึ่ง”³⁶ จะเห็นได้ว่านิยามของนิธิเน้นว่าการรวมกลุ่มของประชาชนต้องมาจากคนในชุมชนเอง มากกว่าจะเป็นอาสาสมัครหรือนักพัฒนาที่เข้าไปจัดตั้งคนในชุมชนให้ลุกขึ้นมาทำกิจกรรม ในแง่นี้นิธิกำลังบอกกับเราว่าเอ็นจีโอที่แท้จริงควรมีลักษณะการพัฒนาจากเบื้องล่างมากกว่า (bottom-up approach)

ผู้เขียนเองแม้จะเห็นด้วยกับนิยามของนิธิอยู่ไม่น้อย แต่เมื่อพิจารณาจากบริบทที่ผ่านมาของสังคมไทยปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่าชาวบ้านหรือชุมชนไม่มีการริเริ่มในการพัฒนาตนเอง ปัญหาอยู่ที่พวกเขาไม่มีกำลังมากพอที่จะดำเนินการหรือเรียกร้องการสนับสนุนจากภาครัฐ การเข้ามาของเอ็นจีโอในระยะแรกอาจจะเป็นในลักษณะการจัดการจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง ทว่าเมื่อเวลาผ่านไปบรรดานักพัฒนาเอกชนต้องตระหนักว่าหน้าที่ของตนเองไม่ควรเป็นการชักจูง แต่ควรเป็นการประคับประคองชุมชนให้มีการจัดการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองภายในชุมชน หรือกรณีของการสงเคราะห์ที่ช่วงแรกอาจต้องเป็นการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน แต่ต้องคำนึงถึงการช่วยเหลือตนเองต่อไปในระยะยาวเมื่อเอ็นจีโอดอนตัวออกมาจากพื้นที่หรือปัญหา ดังนั้น กรณีของไทยผู้วิจัยมองว่าเอ็นจีโออาจเป็นองค์กรที่จัดการแบบเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง แต่ในท้ายที่สุดควรจะค่อย ๆ มีการปรับเปลี่ยนไปสู่การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้มากที่สุด

ดังนั้น เอ็นจีโอในความเข้าใจของผู้เขียนคือ “เป็นองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ ไม่แสวงหาผลกำไร ซึ่งมาจากการรวมกลุ่มกันของผู้ที่มีเป้าหมายในการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น อาจเป็นได้ทั้งองค์กรที่มีรูปแบบการจัดการแบบเบื้องบนลงล่างหรือจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนก็ได้” ซึ่งเป็นนิยามที่ค่อนข้างกว้างมาก เนื่องจากผู้เขียนเห็นด้วยกับเดวิด ลูอิสและไมเคิล เอ็ดวาร์ดที่ว่านิยามประชาสังคมและเอ็นจีโอมีความแตกต่างกันไปตามบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ ความพยายามนิยามของนักวิชาการแต่ละท่านก็จะมีประโยชน์ในแง่การสะท้อนแนวคิดของนักวิชาการเองที่มีต่อเอ็นจีโอมากกว่าสิ่งที่เอ็นจีโอเป็นอย่างแท้จริง

3.2.2 นิยามและคุณลักษณะของเอฟพีโอ

จากงานศึกษาและวิจัยที่ผ่านมาพบว่าองค์กรในลักษณะนี้นอกจากจะถูกเรียกว่าเอฟพีโอแล้ว ยังมีคำเรียกแตกต่างกันออกไปหลากหลายชื่อ แต่ที่มักพบบ่อยและรู้จักกันดีคือ องค์กรศาสนา (religious organization) องค์กรการกุศลทางเลือก (charitable choice) องค์กรชุมชนาน

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 30.

ศาสนจักร (parachurch) เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่มักจะรู้จักกันในนามเอฟบีไอ³⁷ ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้คำว่า “เอฟบีไอ” เนื่องจากสะท้อนให้เห็นว่าองค์กรเหล่านี้มีพื้นฐานทางความเชื่อ ทว่าคำนี้ไม่ได้สะท้อนว่าจะต้องเป็นความเชื่อของศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งความเชื่อของศาสนาและความเชื่ออื่น เพียงหนึ่งเดียวหรืออาจจะรวมเอาหลายความเชื่อเข้าไว้ด้วยกันก็ได้ ซึ่งเป็นคำที่มีความยืดหยุ่นกว่าคำอื่น

คำว่า “เอฟบีไอ” ปรากฏครั้งแรกใน ค.ศ. 1981 เมื่อ คลาเรนซ์ มาร์ติน (Clarence Martin) ได้ใช้วลีที่ว่า “คุณค่าพื้นฐานทางศาสนา” (faith-based values) เพื่อเย้ยหยันมุมมองทางศาสนาในสังคม ซึ่งก็คือ ทฤษฎีรังสรรค์นิยม (creationism) ภายหลังในคริสต์ทศวรรษ 1990 ฝ่ายพรรครีพับลิกัน (the Republican Party) ของสหรัฐอเมริกาใช้คำว่า “พื้นฐานความเชื่อ” (faith-based) อยู่บ่อยครั้ง โดยเฉพาะผู้ว่าการมลรัฐเท็กซัสอย่าง จอร์จ ดับเบิลยู บุช (George W. Bush) ที่ได้กล่าวไว้ในสุนทรพจน์ ค.ศ. 1996 ว่า “รัฐบาลควรจะต้องรับความช่วยเหลือของสถาบันที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาด้วยความยินดี” และใน ค.ศ. 2001 เมื่อบุชดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี ประเด็นแรกที่เป็นคำสั่งของเขาก็คือ การก่อตั้งหน่วยงานดูแลองค์กรที่มีพื้นฐานความเชื่อและพื้นฐานชุมชน (the Office of Faith-Based and Community Initiatives or OFBCI)³⁸

การนิยามเอฟบีไอส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ทศวรรษ 2000 นักวิชาการคนแรก ๆ ที่พยายามศึกษาและให้นิยามแก่เอฟบีไอ ได้แก่

จูเลีย เบอร์กเกอร์ (Julia Berger) อธิบายการเพิ่มขึ้นขององค์กรภาคประชาสังคมในโลกช่วงตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาว่า ควบคู่ไปกับการเพิ่มขึ้นของเอ็นจีโอ ก็มีการเพิ่มจำนวนขึ้นขององค์กรที่นิยามตนเองหรืออ้างอิงตนเองกับศาสนาและความเชื่อที่เรียกกันว่า “เอฟบีไอ” การที่เอฟบีไอมีทั้งความเป็น “เอ็นจีโอ” และ “ศาสนา” ก่อให้เกิดความสับสนในแนวคิดเกี่ยวกับเอฟบีไอพอสมควร อย่างไรก็ตาม เบอร์กเกอร์มองว่า

เอฟบีไอในฐานะองค์กรที่เป็นทางการซึ่งมีอัตลักษณ์และภารกิจที่พวกเขาตระหนักว่าได้รับมาจากหลักคำสอนของศาสนาหรือความเชื่อใดความเชื่อหนึ่ง หรือจากหลายศาสนาและหลายความเชื่อผสมผสานกัน ทั้งยังเป็นองค์กรที่ไม่

³⁷ Wolfgang Bielefeld and William Suhs Cleveland, “Defining Faith-Based Organizations and Understanding Them Through Research,” *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 42, no. 3 (June 1, 2013): 444.

³⁸ Molly Hagan, “Faith-Based Organizations,” in *The 2000s in America*, ed. Craig Belanger (Massachusetts: Salem Press, 2013), 214–15.

แสวงหาผลกำไร มีความเป็นอิสระ มีพื้นฐานความเป็นอาสาสมัคร เพื่อสร้างความตระหนักในแนวคิด การบริการสาธารณะ (public good) ในระดับชาติและนานาชาติ³⁹

นอกจากนี้ เบอร์เกอร์ยังอธิบายถึงเอฟพีโอในปัจจุบันซึ่งเป็นลูกผสมที่มีเอกลักษณ์ (unique hybrid) ระหว่างความเชื่อทางศาสนากับกิจกรรมทางสังคมที่สำคัญคือ “เอฟพีโอมีความแตกต่างจากโครงสร้างชุมชนของศาสนาและนิกายทางศาสนา (congregational and denominational) ที่ต่างก็มุ่งหวังจะเพิ่มจำนวนศาสนิกชนของตนเอง ทว่าเอฟพีโอมุ่งมั่นเพื่อภารกิจสาธารณะอย่างชัดเจน”⁴⁰

เจอร์ราร์ด คลาร์ก (Gerard Clarke) ใช้คำว่า เอฟพีโอ ในความหมายว่า “องค์กรใด ๆ ที่ได้รับแรงบันดาลใจและแนวทางในการดำเนินกิจกรรมจากคำสอนและหลักการจากความเชื่อหรือจากการตีความความเชื่อ” ในเวลาใกล้เคียงกันเอียน ลินเดน (Ian Linden) ศึกษาเอฟพีโอและมีความเห็นว่า “เอฟพีโอไม่ได้เป็นเพียงองค์กรภาคประชาสังคมหรือเอ็นจีโอที่เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจของคำสอนทางศาสนา ทว่าเกิดขึ้นจากปรัชญามนุษยนิยม (humanistic philosophy) โดยมองว่าการทำงานพัฒนาของแต่ละศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการเป็นศาสนิกชนที่ดี ควบคู่ไปกับการสวดภาวนา”⁴¹

โดยสรุปเอฟพีโอคือ องค์กรบริการสังคมที่มีพื้นฐานทางความเชื่อและศาสนาเป็นแรงบันดาลใจในการบริการสังคม ซึ่งอาจมีพื้นฐานจากความเชื่อหรือศาสนาเดียวหรือหลายศาสนา รวมกัน โดยการทำงานจะมุ่งทำกับคนทุกศาสนาและความเชื่อ อาจกล่าวได้ว่า เอฟพีโอเป็นเอ็นจีโอที่มีลักษณะเฉพาะในส่วนพื้นฐานความเชื่อ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างนิยามของเอฟพีโอและเอ็นจีโอจะพบว่ามีความคล้ายคลึงกันในส่วนของจุดมุ่งหมายในการให้บริการสาธารณะและช่วยเหลือผู้ยากไร้ สิ่งที่น่าทึ่งคือการ

³⁹ Julia Berger, “Religious Nongovernmental Organizations: An Exploratory Analysis,” *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14, no. 1 (March 2003): 15–39.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Gerard Clarke, Timothy M. Shaw, and Michael Jennings, eds., *Development, Civil Society and Faith-Based Organizations* (New York: Palgrave Macmillan, 2008); Séverine Deneulin and Masooda Bano, *Religion in Development: Rewriting the Secular Script* (London: Zed Books, 2009).

ผู้ศึกษาเอพีโอและเอ็นจีโอเองเน้นก็คือ พื้นฐานความเชื่อและแนวคิดทางศาสนาอันเป็นแรงบันดาลใจในการทำงาน ทว่าในส่วนของเอ็นจีโอแม้ว่านิยามของนักวิชาการบางท่านจะสะท้อนมิติด้านการกุศล แต่กลับไม่สื่อถึงและไม่ให้ความสำคัญกับพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา ทั้งที่เอ็นจีโอส่วนใหญ่จะมีพื้นฐานทางศาสนาก็ตาม ความแตกต่างนี้เองเป็นผลจากความพยายามกีดกันศาสนาออกจากการพัฒนา จนกระทั่งช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1990 จึงเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของประเด็นดังกล่าว

3.3 ความแตกต่างระหว่างเอพีโอและเอ็นจีโอ

จากนิยามของเอ็นจีโอและเอพีโอดังกล่าวข้างต้นอาจสร้างความสับสนพอสมควรว่าองค์กรใดควรจัดว่าเป็นเอ็นจีโอหรือเอพีโอ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการหลายท่านก็พยายามแยกแยะความแตกต่างระหว่างเอพีโอและเอ็นจีโอ ซึ่งมักพบว่าระหว่างเอพีโอและเอ็นจีโอมีความคล้ายคลึงกันภายในความแตกต่าง ดังนี้

จูเลีย เบร์เกอร์ นอกจากจะนิยามเอพีโอแล้วเธอยังได้อธิบายถึงความแตกต่างระหว่างเอพีโอและเอ็นจีโอเอาไว้ด้วย โดยเบร์เกอร์ชี้ให้เห็นว่าการจัดประเภทของเอ็นจีโอแต่เดิม เช่น การแบ่งเป็นเอ็นจีโอผู้ให้กับเอ็นจีโอผู้รับ (Northern VS Southern NGOs) หรือจะเป็นการแบ่งโดยใช้ความกว้างขวางของพื้นที่ทำงานเป็นเกณฑ์ ได้แก่ ระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับนานาชาติ รวมไปถึงการแบ่งตามภารกิจ การจัดประเภทดังกล่าวนี้มีผิดพลาดที่ละเอียดขององค์กรที่นิยามตนเองในเชิงศาสนา⁴² โดยเบร์เกอร์วิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างเอพีโอและเอ็นจีโอว่า

จากจุดเริ่มต้น เอ็นจีโอจัดเป็นองค์กรที่มีเอกลักษณ์ทางศีลธรรม ทั้งยังทำหยาสิ่งที่ไม่ดีเพื่อความถูกต้อง และแสวงหาการเปลี่ยนแปลงความไม่เท่าเทียมในการกระจายอำนาจและทรัพยากร โดยมีจุดยืนเคียงข้างผู้เสียเปรียบในสังคม ส่วนเอพีโอเป็นองค์กรที่ตระหนักถึงศาสนามากกว่าเรื่องของเหตุผลแลคุณค่า กฎทองของทุกศาสนาคือ การรักเพื่อนมนุษย์ ทำให้ศาสนิกชนคำนึงถึงสภาพความเป็นอยู่ของผู้อื่น ดังนั้น จึงมีการนำหลักปฏิบัติทางศาสนาเข้ามาสู่พื้นที่สาธารณะ⁴³

⁴² Julia Berger, “Religious Nongovernmental Organizations: An Exploratory Analysis,” *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14, no. 1 (March 2003): 19.

⁴³ Ibid.

ในแง่นี้เบอร์เกอร์ชี้ให้เห็นความแตกต่างทางความคิดพื้นฐานขององค์กร ซึ่งเป็นสิ่งที่องค์กรนิยามตนเอง มากกว่าจะใช้มาตรฐานใดเป็นเครื่องชี้วัด การจะเลือกนิยามตนเองอย่างไรนั้นมีหลายปัจจัยเป็นตัวกำหนด ที่สำคัญคือ ปัจจัยเรื่องทุนสนับสนุนจากองค์กรผู้ให้ทุน อย่างไรก็ตาม การนิยามตนเองขององค์กรก็ไม่ได้สามารถแบ่งได้ชัดเจนว่าเป็น เอฟพีโอ หรือ เอ็นจีโอ กล่าวคือ มีความหลากหลายในการนิยามตนเองขององค์กร⁴⁴

เอลิซาเบธ เฟอร์ริส เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่คร่ำหวอดในประเด็นเรื่องศาสนากับการพัฒนา และพยายามชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างเอฟพีโอกับเอ็นจีโอว่า

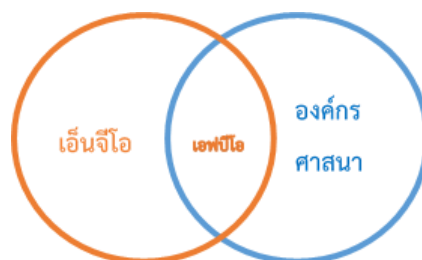
เอฟพีโอมีลักษณะร่วมกับเอ็นจีโออยู่มาก ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากบริบทการเมือง สังคม และเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ที่ทำให้เอฟพีโอแตกต่างจากเอ็นจีโอทั่วไปคือ 1) เป็นองค์กรที่มีแรงบันดาลใจมาจากความเชื่อและมีความตระหนักที่กว้างขวางมากกว่าเพียงตระหนักเรื่องมนุษยธรรม และ 2) การแสดงออกทางความเชื่อจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปในแต่ละศาสนาแต่จะทรงพลังในการเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการทำงานด้านมนุษยธรรมอย่างมาก⁴⁵

นอกจากเบอร์เกอร์และเฟอร์ริสแล้ว ในเวลาต่อมาแมทธิว คลาร์กและวิกกี แอนน์ แวร์ ได้รวบรวมงานของนักวิชาการที่พยายามศึกษาความแตกต่างระหว่างเอฟพีโอและเอ็นจีโอมาก่อนหน้านี้ โดยคลาร์กและแวร์ได้สรุปออกมาเป็นแบบจำลอง 6 รูปแบบ และทั้งสองยังได้สรุปแนวคิดของตนเองออกมาด้วย รวมทั้งหมด 7 รูปแบบ ดังนี้

1) มีลักษณะร่วมกัน (Intersection) กล่าวคือ เอฟพีโออยู่ในส่วนที่ซ้อนทับกันระหว่างเอ็นจีโอกับองค์กรทางศาสนา ดังนั้น เอฟพีโอจึงมี 2 อัตลักษณ์ คือ ความเป็นองค์กรพัฒนาที่มุ่งพัฒนาความเป็นอยู่ของผู้ยากไร้ และความเป็นองค์กรศาสนาที่มีความเชื่อและความเข้าใจทางศาสนาเป็นพื้นฐาน

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Elizabeth Ferris, “Faith-Based and Secular Humanitarian Organizations,” *International Review of the Red Cross* 87, no. 858 (June 2005): 311–325.

ภาพที่ 3.1 แผนภาพแสดงลักษณะร่วมกันระหว่างเอ็นจีโอกับองค์กรศาสนาของเอฟบีโอ, Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” Progress in Development Studies 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

2) แยกขาดจากกัน (Distinct) กล่าวคือ เอฟบีโอและเอ็นจีโอถูกมองว่าแยกขาดออกจากกันโดดเด่นชัดขาด เนื่องจากการพัฒนาของเอฟบีโอจะอยู่ภายใต้แนวทางปฏิบัติและคำสอนของศาสนา ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานพัฒนาที่เน้นแนวทางฆราวาสนิยมของเอ็นจีโอ การแบ่งลักษณะนี้สะท้อนโลกทัศน์ที่แยกศาสนาออกจากการพัฒนา

ภาพที่ 3.2 แผนภาพแสดงลักษณะที่แยกขาดจากกันระหว่างเอฟบีโอและเอ็นจีโอ, Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” Progress in Development Studies 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

3) ทดแทนกันได้ (Substitutive) กล่าวคือ บางครั้งเอฟบีโอก็ถูกรับรู้ตรงข้ามกับแนวทางที่ 2 เนื่องจากแนวทางนี้มุ่งพิจารณาที่ความคล้ายคลึงกันระหว่างเอ็นจีโอและเอฟบีโอดังนั้น จึงเน้นที่จุดมุ่งหมายของทั้งเอฟบีโอและเอ็นจีโอที่มีเหมือนกัน และทั้งสองก็ไม่ได้มีความตายตัว ทว่าสามารถมองกลับไปมาระหว่างกันได้คือ เอ็นจีโอก็สามารถถูกมองเป็นเอฟบีโอได้ และทางกลับกันเอฟบีโอก็ถูกจัดเป็นเอ็นจีโอได้เช่นเดียวกัน

ภาพที่ 3.3 แผนภาพแสดงลักษณะที่ทดแทนกันได้ระหว่างเอฟบีโอและเอ็นจีโอ, Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” Progress in Development Studies 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

4) ส่วนย่อย (Subset) กล่าวคือ แนวทางนี้เห็นและเข้าใจความแตกต่างระหว่างเอฟบีโอกับเอ็นจีโอ แต่มองว่าเอฟบีโออยู่ภายใต้ร่มใหญ่ของเอ็นจีโอ เนื่องจากเอ็นจีโอครอบคลุมองค์กรที่ทำงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ยากไร้ทั้งหมด อย่างไรก็ตาม แนวทางนี้ยังขาดการพิจารณาประเด็นความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันระหว่างเอฟบีโอและเอ็นจีโอกับองค์กรผู้ให้ทุน (donors) และชุมชนผู้รับบริการ (recipient communities)

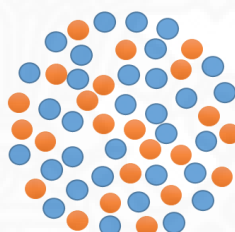
ภาพที่ 3.4 แผนภาพแสดงลักษณะที่เอฟบีโอเป็นส่วนย่อยของเอ็นจีโอ, Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” Progress in Development Studies 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

5) อยู่ร่วมกัน (Coexisting) บางครั้งเอฟบีโอถูกอธิบายว่าดำรงอยู่ควบคู่ไปกับเอ็นจีโออย่างเท่าเทียมกัน โดยมองว่าบทบาทขององค์กรศาสนาในสังคมไม่ได้แตกต่างไปจากภาคประชาสังคมอื่น ๆ

ภาพที่ 3.5 แผนภาพแสดงลักษณะสถานะที่เท่าเทียมกันระหว่างเอฟบีโอและเอ็นจีโอในภาคประชาสังคม, Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” *Progress in Development Studies* 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

6) การรวมกลุ่มของอะตอม (Atomistic grouping) จัดให้เอฟบีโอเปรียบเสมือนอะตอมหนึ่งในหลายอะตอมที่มีความเป็นปัจเจกและแตกต่างกัน โดยแต่ละอะตอมก็เป็นตัวแทนขององค์กรหนึ่ง ๆ ซึ่งก็มีความแตกต่างหลากหลาย

ภาพที่ 3.6 แผนภาพแสดงลักษณะเอฟบีโอคล้ายอะตอมหนึ่ง, Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” *Progress in Development Studies* 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

7) ส่วนประกอบ (Constitutive) เป็นแนวทางใหม่ที่คลาร์กและแวร์เสนอ พวกเขาเชื่อว่าสามารถสะท้อนความแตกต่างของเอฟบีโอออกมาได้ และยังช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเอฟบีโอกับเอ็นจีโอมากขึ้นด้วย ในที่นี้เอฟบีโอถูกรับรู้ในฐานะหนึ่งในองค์กรพัฒนา สามารถกล่าวได้ว่ามีคุณสมบัติและมีความสัมพันธ์กับเอ็นจีโอ องค์กรศาสนา ภาคประชาสังคม และชุมชนไปพร้อมกัน ในแง่นี้เอฟบีโอแยกต่างหากจากเอ็นจีโอ แต่มีองค์ประกอบเช่นเดียวกับที่เอ็นจีโอมี

ภาพที่ 3.7 แผนภาพแสดงลักษณะเอฟพีโอที่มีส่วนประกอบหลากหลาย, Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” *Progress in Development Studies* 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

ในตอนท้ายคลาร์กและแวร์ยังได้สรุปไว้ว่าการศึกษาเอฟพีโอยังคงไม่กระจ่างชัดเท่ากับเอ็นจีโอที่มีการศึกษามาก่อนหน้า นั่นเป็นเหตุให้ความแตกต่างและความเหมือนระหว่างเอฟพีโอและเอ็นจีโอ รวมไปถึงสถานะของเอฟพีโอในภาคประชาสังคมยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจนนัก⁴⁶

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่า คชพ. มีคุณลักษณะหลายประการที่เข้าข่ายเป็นเอฟพีโอ โดยเฉพาะคุณลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ การมีความเชื่อเป็นแรงขับเคลื่อนและการที่ไม่ได้มีเป้าหมายในการเปลี่ยนศาสนาผู้รับบริการ ส่วนการจะพิจารณาว่า คชพ. มีลักษณะเหมือนแผนภาพใดที่คลาร์กและแวร์ได้สร้างขึ้นนั้น จำเป็นต้องพิจารณาบริบทแวดล้อม คชพ. สำหรับประเทศไทยที่ภาคประชาสังคมไม่เข้มแข็ง ทั้งยังไม่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐเท่าที่ควร ในส่วนของแวดวงวิชาการและวงการพัฒนาเอง แม้ว่าจะมีความสนใจประเด็นเรื่องศาสนากับการพัฒนามาตั้งแต่ช่วงพุทธทศวรรษ 2510 แต่เนื่องจากบริบทการเมืองในทศวรรษต่อมาได้ทำลายภาคประชาสังคมที่เริ่มก่อตัว และเพิ่งจะมาฟื้นตัวและมีบทบาทเพิ่มขึ้นหลัง พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา แต่คำว่า “เอฟพีโอ” ก็ยังไม่มีกรกล่าวถึงมากนักในสังคมไทย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจัด คชพ. เป็นไปตามแผนภาพในภาพที่ 3.1 และ 3.4 คือ เป็นเอฟพีโอที่มีลักษณะร่วมระหว่างเอ็นจีโอกับองค์กรศาสนา และเป็นส่วนย่อยของเอ็นจีโอไปในเวลาเดียวกัน

⁴⁶ Matthew Clarke and Vicki-Anne Ware, “Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature,” *Progress in Development Studies* 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.

โดยสรุปผู้วิจัยมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกับเบอร์เกอร์ว่าพื้นฐานในการจัดว่าองค์กรใดเป็นเอพีไออนั้น จำเป็นจะต้องพิจารณาจากค่านิยมตนเองของผู้ปฏิบัติงานในองค์กรเป็นสำคัญว่ามีพื้นฐานความเชื่อและหลักคำสอนทางศาสนาเป็นแรงขับเคลื่อน อีกทั้งไม่มุ่งหวังในการเปลี่ยนศาสนาและไม่เน้นการสอนศาสนาแก่ผู้รับบริการ อันเป็นความแตกต่างที่สำคัญระหว่างเอพีไอกับสถาบันและองค์กรศาสนา ในการนิยามตนเองนั้นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การแสดงอัตลักษณ์ทางความเชื่อพื้นฐานผ่านชื่อขององค์กร ซึ่งเอพีไอคาทอลิกมีความชัดเจนมากดังจะเห็นได้ว่าองค์กรภายใต้สภาพระสังฆราชฯ จะใช้ชื่อขึ้นต้นว่า “คณะกรรมกรคาทอลิก” ทั้งหมด⁴⁷

ในส่วนความแตกต่างระหว่างเอพีไอและเอ็นจีโอ ผู้วิจัยมองว่ามีความเป็นไปได้ในทุกลักษณะตามที่คลาร์กและแวร์ได้สรุปไว้ แต่เราจำเป็นต้องพิจารณาบริบทแวดล้อมทั้งทางประวัติศาสตร์และบริบทแวดล้อมร่วมสมัยของเอพีไอควบคู่ไปด้วยที่จะช่วยให้ความกระจ่างถึงลักษณะของเอพีไอมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม องค์กรทางศาสนาของฝ่ายคาทอลิกที่มีหลากหลายลักษณะและมีเป็นจำนวนมาก ทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะขององค์กรเมื่อบริบทแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา กรณีตัวอย่าง สถานพยาบาลและสถานศึกษาของคาทอลิกที่ในระยะแรกให้บริการโดยไม่เรียกเก็บค่าบริการ เพียงแต่มุ่งหวังเผยแพร่คำสอนทางศาสนา แต่ในปัจจุบันสถานพยาบาลและสถานศึกษาเหล่านี้เรียกเก็บค่าบริการเต็มจำนวนแก่ผู้ใช้บริการ นอกจากนี้ ยังคงมีองค์กรของคาทอลิกที่ให้บริการโดยไม่มุ่งหวังค่าบริการ เช่น ศูนย์สังคมพัฒนาทั้ง 10 แห่ง ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนา และวัฒนธรรมชุมชน งานของคณะบาทหลวงต่าง ๆ เป็นต้น องค์กรในลักษณะนี้เองที่คาบเกี่ยวความเป็นองค์กรทางศาสนากับเอพีไอ รวมไปถึงอาจพิจารณาได้ว่าเป็นเอ็นจีโอ นั้นอาจก่อให้เกิดความสับสนว่าควรจัดประเภทองค์กรเหล่านี้อยู่ในแผนภาพไหนของคลาร์กและแวร์ ทั้งยังทำให้ภาพความเป็นเอพีไอของ คชพ. ไม่ชัดเจน ดังนั้น ส่วนต่อไปผู้วิจัยจะนำเสนอกรอบการวิเคราะห์เอพีไอพร้อมทั้งวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่าง คชพ. องค์กรทางศาสนาของฝ่ายคาทอลิก และของศาสนาอื่นโดยละเอียดต่อไป

⁴⁷ สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, “แผนภูมิแสดงการบริหารองค์กรของสภาพระสังฆราชฯ,” สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, http://www.cbct.net/PDF_Files/ChartCBCT.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2557).

3.4 คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะเอพีโอ

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่ากรณีของประเทศไทยยังไม่คุ้นเคยกับเอพีโอ นัก ดังนั้น การจะพิจารณาว่าองค์กรใดเข้าข่ายว่าเป็นเอพีโอหรือไม่ จำเป็นจะต้องใช้กรอบในการพิจารณาตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นในการจำแนกเอพีโอและเอ็นจีโอในไทยออกจากกัน ซึ่งในปัจจุบันนี้ในไทยมีเอพีโอเพิ่มจำนวนมากขึ้น แต่ยังคงถูกเหมารวมว่าเป็นเอ็นจีโอจากมุมมองของภาครัฐ

ก่อนหน้านี้ผู้วิจัยได้หยิบยกงานของคลาร์กและแรว์มาอ้างเพื่อสะท้อนให้เห็นว่า งานศึกษาความแตกต่างระหว่างเอพีโอกับเอ็นจีโอ รวมไปถึงภาคประชาสังคมอื่น ๆ ยังคงขาดความชัดเจน แต่หลักประการสำคัญที่จะทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างเอพีโอกับเอ็นจีโอก็คือ การนิยามตนเองขององค์กรต่าง ๆ ว่าเป็นองค์กรที่มีพื้นฐานความเชื่อหรือเป็นองค์กรฆราวาส (secular) อย่างไรก็ตาม ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นคุณลักษณะที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้นขององค์กรที่จัดว่าเป็นเอพีโอ โดยจะใช้กรอบการศึกษาจากงานของริก เจมส์ (Rick James) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ความเป็นเอพีโอของ คชพ. ซึ่งเป็นกรณีศึกษาของวิทยานิพนธ์นี้

เนื่องจากการจัดแบ่งประเภทตามแนวทางของคลาร์กและแรว์จะมีความคลุมเครือสูง เพราะมุ่งที่จะสะท้อนให้เห็นลักษณะที่ซ้อนทับกันขององค์กรแต่ละแบบ แต่เมื่อพิจารณาตามแนวทางของริกจะเห็นได้ว่าแนวทางของเขามุ่งแยกแยะว่าองค์กรใดจัดเป็นเอพีโอได้หรือไม่ได้อย่างชัดเจนกว่า เนื่องจากกรอบการวิเคราะห์ของริกมุ่งวิเคราะห์แยกแยะคุณลักษณะสำคัญของแต่ละองค์กรว่าตรงตามคุณลักษณะที่เขากำหนดเอาไว้หรือไม่ โดยที่เอพีโอในทัศนะของริกจะต้องสะท้อนผ่านคุณลักษณะสำคัญขององค์กรทั้ง 10 ประการ ที่แตกต่างจากเอ็นจีโอ โดยเฉพาะเอพีโอที่มีพื้นฐานความเชื่อในศาสนาคริสต์การวิเคราะห์คุณลักษณะตามที่กล่าวถึงต่อไปนี้จะให้ภาพความเป็นเอพีโอที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในที่นี้ผู้วิจัยจะเลือกตัวอย่างองค์กรมาวิเคราะห์เพื่อเป็นประโยชน์ในการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างชัดเจนยิ่งขึ้น ได้แก่ 1) คชพ. องค์กรที่วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษา 2) ศูนย์สังคมพัฒนา ซึ่งเป็นองค์กรที่อยู่ในความควบคุมของแต่ละสังฆมณฑล 3) มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย เป็นตัวอย่างองค์กรในฝ่ายโปรเตสแตนต์ และ 4) เสมสิกขาลัย เป็นตัวอย่างองค์กรฝ่ายพุทธ

คุณลักษณะเอพีโอ 10 ประการ มีดังนี้

1) โครงสร้างการเข้าร่วมและการบริหาร (structural affiliation and governance) เอพีโอโดยส่วนใหญ่จะมีประวัติความเป็นมาและโครงสร้างการบริหารงานสืบเนื่องจากนิกายของศาสนาหรืออาจเป็นสาขาย่อยของศาสนจักร ส่วนโครงสร้างการเข้าร่วมองค์กรจะส่งผลกระทบต่องาน

ขององค์กรผ่านการบริหารงาน ซึ่งอัตลักษณ์ทางความเชื่อของเอฟบีโออาจได้รับอิทธิพลอย่างมากจากผู้บริหารหรือคณะบริหารที่เป็นผู้มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา⁴⁸

ในส่วนนี้หากพิจารณาเปรียบเทียบ คชพ. กับองค์กรของคาทอลิกก่อนหน้าโดยเฉพาะที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อย่างศูนย์สังคมพัฒนา จะพบว่าอยู่ภายใต้โครงสร้างของสภาพระสังฆราชฯ เช่นเดียวกัน แต่สิ่งที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจนนคือ คชพ. มีหน่วยงานบริหารที่ส่วนกลางและมีหน่วยงานบริหารในระดับท้องถิ่นประจำอยู่ตามสังฆมณฑลต่าง ๆ เช่น เชียงใหม่ อุบลราชธานี นครสวรรค์ เป็นต้น

สำหรับโครงสร้างของสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย แบ่งออกเป็น 4 ฝ่าย
1) กรรมการฝ่ายสังคม 2) กรรมการฝ่ายการอบรมศึกษา 3) กรรมการฝ่ายอภิบาล และ 4) กรรมการฝ่ายสื่อสารและการสัมพันธ์⁴⁹

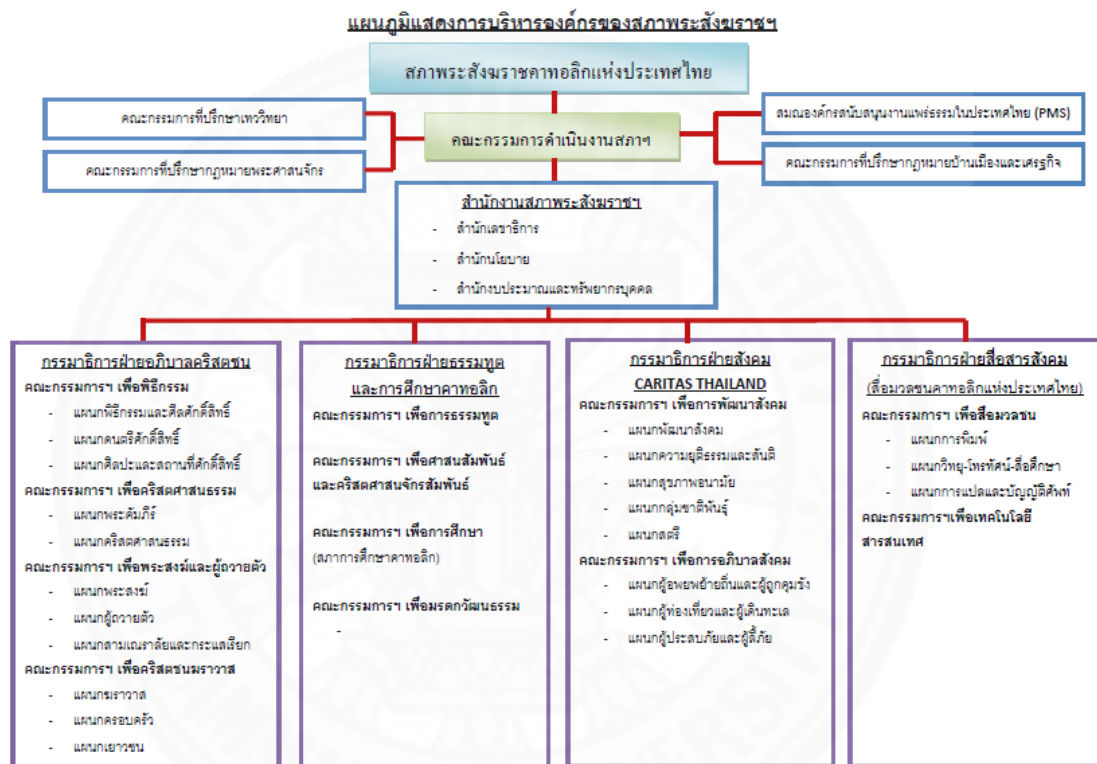
กรรมการฝ่ายสังคม (CARITAS THAILAND) ประกอบด้วย 8 องค์กร อันได้แก่ 1) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกพัฒนาสังคม 2) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกความยุติธรรมและสันติ 3) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกสุขภาพอนามัย 4) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกกลุ่มชาติพันธุ์ 5) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกสตรี 6) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการอภิบาลสังคม แผนกผู้อพยพย้ายถิ่นและผู้ถูกคุมขัง 7) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการอภิบาลสังคม แผนกผู้ท่องเที่ยวและผู้เดินทาง และ 8) คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการอภิบาลสังคม แผนกผู้ประสพภัยและผู้ลี้ภัย⁵⁰ โดยมีโครงสร้างการบริหารงานตามลำดับชั้นดังนี้

⁴⁸ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” (Praxis Paper, International NGO Training and Research Centre (INTRAC), Oxford, February 2009), 13-14.

⁴⁹ นาถฤดี นาครวจา, *โครงการวิจัยเรื่อง ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษาสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (ศูนย์พัฒนาสังคม) : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544).

⁵⁰ สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, “แผนภูมิแสดงการบริหารองค์กรของสภาพระสังฆราชฯ,” สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, http://www.cbct.net/PDF_Files/ChartCBCT.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2557).

จากผังโครงสร้างจะเห็นได้ว่าโครงสร้างการบริหารของ คชพ. นั้น เป็นส่วนที่แยกย่อยมาจากโครงสร้างองค์กรของศาสนจักรเป็นไปตามลักษณะเอพีโอที่ริกกำหนดในข้อที่ 1 สืบเนื่องจากโครงสร้างการบริหารดังกล่าวนี้เป็นโครงสร้างที่ใช้บุคลากรของศาสนจักรซึ่งเป็นพระสังฆราชและบาทหลวงเป็นผู้บริหารระดับสูง รวมถึงผู้อำนวยการของ คชพ. เองก็ยังคงเป็นบาทหลวงหรือภคินีในศาสนจักรคาทอลิกมาโดยตลอด⁵¹

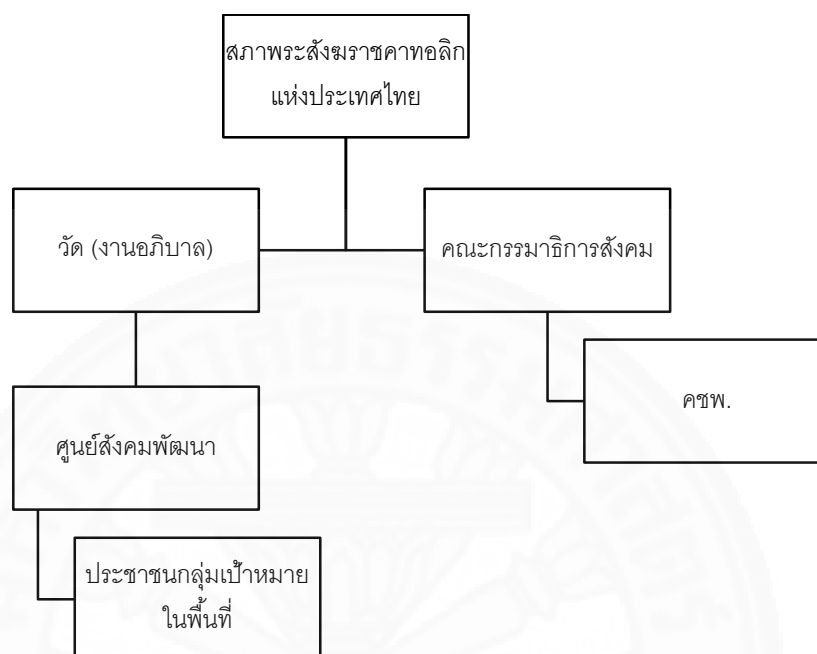

แผนภูมิที่ 3.1 โครงสร้างบริหารงานภายใต้สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, “แผนภูมิแสดงการบริหารองค์กรของสภาพระสังฆราชฯ,” สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, http://www.cbct.net/PDF_Files/ChartCBCT.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2557).

สำหรับศูนย์สังคมพัฒนาเป็นองค์กรที่แยกตัวออกมาเพื่อทำงานพัฒนา ส่วนงานอภิบาลเป็นภารกิจพื้นฐานทางศาสนาของบาทหลวงเจ้าวัดต่าง ๆ องค์กรทั้งหมดนี้จะอยู่ภายใต้สภา

⁵¹ ประสิทธิ์ รุจิรัตน์, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 20 เมษายน 2559.

พระสังฆราชฯ เช่นเดียวกัน ทว่าแยกออกจากงานของคณะกรรมการฝ่ายสังคมที่ คชพ. สังกัดอยู่ตามแผนผังนี้

แผนภูมิที่ 3.2 โครงสร้างบริหารงานของศูนย์สังคมพัฒนากับ คชพ. ภายใต้สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, ปรับปรุงจาก นาถฤดี นาครวจา, โครงการวิจัยเรื่อง ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษาสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (ศูนย์พัฒนาสังคม) : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 17.

ในส่วนของศูนย์สังคมพัฒนานี้จะมีนโยบายในการสร้างความร่วมมือกับกลุ่มหรือบุคคลในสังคมที่มีแนวคิดและแนวทางในการทำงานคล้ายกัน โดยไร้ซึ่งข้อจำกัดทางเชื้อชาติและศาสนา นอกจากนี้บุคลากรของสำนักเลขธิการ รวมถึงคนของศูนย์สังคมพัฒนาจึงมีคนต่างศาสนาทำงานร่วมกัน เช่นเดียวกันงานของศูนย์สังคมพัฒนาที่ไม่เลือกเป้าหมายกลุ่มผู้รับบริการโดยเฉพาะเรื่องศาสนา

สำหรับมูลนิธิศุภนิมิต ในนิยายโปรเตสแตนต์นั้นไม่มีนักบวชเหมือนกรณีของคาทอลิก แต่ทั้งผู้ก่อตั้งและบุคลากรก็เป็นผู้มีศรัทธาในศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ดังนั้นจึงนับได้ว่าเป็นบุคลากรทางศาสนา อย่างไรก็ตาม มูลนิธิศุภนิมิตเป็นอิสระจากโครงสร้างทางศาสนามากกว่า คชพ. เพราะไม่ต้องมีการรายงานขึ้นตรงต่อสภาคริสตจักร ต่างจาก คชพ. ที่แม้จะมีอิสระในการดำเนินงานอยู่มากกว่าก็ยังคงต้องรายงานต่อสภาพระสังฆราชฯ อย่างสม่ำเสมอ สำหรับข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับ

โครงสร้างสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทยสามารถดูได้จาก การระดมทุน: กรณีศึกษาองค์การคริสต์ศาสนาในประเทศไทย⁵²

กรณีเสมสิกขาลัย ตัวอย่างองค์กรฝ่ายพุทธชัดเจนว่าผู้บริหารองค์กรมีพื้นฐานความเชื่อในศาสนาพุทธ ทว่าไม่ได้เป็นนักบวชในศาสนา และองค์กรก็บริหารงานอย่างเป็นอิสระไม่ต้องขึ้นตรงต่อโครงสร้างบริหารของศาสนาพุทธ แต่อยู่ภายใต้การดูแลของผู้ที่มีเป้าหมายให้บริการความรู้แก่สังคมในด้านสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และนิเวศวิทยา⁵³

2) ค่านิยมและแรงบันดาลใจของคณะผู้ทำงาน (values and motivation of staff) เอปปีโอ้มักจะยึดมั่นและปฏิบัติตามคัมภีร์และคำสอนทางศาสนา หรืออาจเป็นการตีความคำสอนใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาและเป็นเสมือนหลักปฏิบัติงานในองค์กร แม้ว่าคุณค่าเหล่านี้ จะได้รับการยอมรับเช่นเดียวกันในบรรดาเอ็นจีโอ แต่สิ่งที่แตกต่างคือ ผู้ปฏิบัติงานของเอพีโอจะต้องทำงานตามกระแสเรียกไม่ใช่ทำเพราะเป็นอาชีพแบบผู้ปฏิบัติงานเอ็นจีโอ⁵⁴

เช่นเดียวกับข้อที่ 1 องค์กรอย่าง คชพ. และ ศูนย์สังคมพัฒนา ล้วนแล้วแต่มีบุคลากรที่ปฏิบัติงานตามกระแสเรียก ทั้งยังมีแรงบันดาลใจจากคำสอนในศาสนาโดยเฉพาะแนวทางการสังคายนาวาทิกันครั้งที่ 2 และเทวศาสตร์ในการพัฒนา

สำหรับมูลนิธิศุภนิมิตก็เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยเชื่อว่าผู้บริหารในระดับสูงขององค์กรก็ปฏิบัติหน้าที่ตามกระแสเรียกเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม องค์กรเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็น คชพ. หรือแม้แต่ศูนย์สังคมพัฒนาเองย่อมมีบุคลากรต่างศาสนาร่วมงานอยู่ด้วย แม้ว่าจะต่างศาสนาแต่ต่างก็ย่อมมีความเชื่อทางศาสนาของตนเองเป็นพื้นฐานในการทำงาน รวมไปถึงกรณีของเสมสิกขาลัยด้วยเช่นกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าองค์กรส่วนใหญ่ไม่ว่าจะจัดเป็นเอพีโอหรือเอ็นจีโอล้วนต้องมีคุณสมบัติข้อนี้เป็นพื้นฐาน อย่างน้อยที่สุดก็ในหมู่ผู้ก่อตั้งองค์กร

⁵² ทองศรี กำภู ณ อยุธยา, การระดมทุน: กรณีศึกษาองค์การคริสต์ศาสนาในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม, 2544), 18-19.

⁵³ “เกี่ยวกับเสมสิกขาลัย,” เสมสิกขาลัย, <http://semsikkha.org/tha/about-us/about-us> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

⁵⁴ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” Praxis Paper (Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009), 14.

3) ภารกิจ (mission) ภารกิจของเอฟบีไอมักจะมีแตกต่างจากเอ็นจีโอของฆราวาสทั่วไป เพราะเป้าหมายภารกิจของเอฟบีไอที่ต้องการจะพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ นอกจากมิติทางด้านเศรษฐกิจแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนามิติด้านจิตวิญญาณด้วย⁵⁵

คุณลักษณะข้อนี้จะเริ่มเห็นข้อแตกต่างชัดเจนจากเอ็นจีโอที่มุ่งพัฒนาในประเด็นเฉพาะเจาะจงและไม่ยุ่งเกี่ยวกับการสอนศาสนา แต่หากพิจารณาว่าคุณลักษณะข้อนี้เป็นกรอบและพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ ไม่ได้มุ่งเน้นการเปลี่ยนศาสนา องค์กรอย่าง คชพ. ก็จัดว่าเข้าข่ายนี้ เพราะงานของ คชพ. นอกจากเรียกร้องเรื่องสิทธิและสัญญาแล้วยังมีงานอย่าง ธรรมยาตราสู่ชุมชนแห่งขุนเขา ที่เป็นการพาคนเมืองเข้าไปเรียนรู้วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นการเรียนรู้แง่มุมทางศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไปในตัวด้วย⁵⁶ เพราะการจัดกิจกรรมธรรมยาตราของคาทอลิกจะมีลักษณะของการจาริกแสวงบุญอยู่ในตัว

เช่นเดียวกับ คชพ. ศูนย์สังคัมพัฒนาเองก็มุ่งเสริมสร้างหลักคิดทางศาสนาที่เปิดกว้างให้กับต่างศาสนามากขึ้น เพื่อการส่งเสริมและประสานงานที่มีประสิทธิภาพ โดยมีการจัดการอบรมผู้นำชาวบ้าน ผู้นำศาสนาทั้งพระสงฆ์และบาทหลวง กล่าวคือ งานของศูนย์สังคัมพัฒนาจะเน้นการปลูกจิตสำนึกให้แก่บรรดาผู้นำชุมชน⁵⁷

เมื่อพิจารณามูลนิธิศุภนิมิตจากการดำเนินงานที่ผ่านมาตามประวัติขององค์กรและพันธกิจจะพบว่ามีความมุ่งหวังที่จะพัฒนาทั้งเยาวชน ครอบครัว และชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงชีวิตของพวกเขา และเห็นได้จากงานในการสนับสนุนคริสตจักรท้องถิ่นให้มีบทบาทในการแพร่ธรรมและปลูกฝังจริยธรรมที่ดีให้แก่เด็กและคนในชุมชน⁵⁸

สำหรับเสมอสิกขาลัยตามวัตถุประสงค์ขององค์กรที่มุ่งหวังให้เกิดการจัดการเรียนรู้ที่มีจิตวิญญาณแบบองค์รวมนั้น⁵⁹ ผู้วิจัยตีความว่า กระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นองค์รวมของเสมอสิกขาลัยนี้จะเข้าช่วยการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณซึ่งหลีกเลี่ยงไม่พ้นหลักธรรมและคำสอนทางศาสนา

⁵⁵ Ibid., 14-15.

⁵⁶ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเขเวียร์, 6 มกราคม 2559.

⁵⁷ ทองศรี กำภู ณ อยุธยา, *การระดมทุน: กรณีศึกษาขององค์กรคริสต์ศาสนาในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม, 2544), 7.

⁵⁸ “พันธกิจ,” มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย, http://www.worldvision.or.th/about_ministry.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

⁵⁹ “เกี่ยวกับเสมอสิกขาลัย,” เสมอสิกขาลัย, <http://semsikkha.org/tha/about-us/about-us> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

ส่วนเอ็นจีโอนั้นจะไม่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งเพราะไม่ยากที่จะแสดงออกถึงลักษณะความเชื่อพื้นฐานทางศาสนา อันจะกระทบต่อผู้เข้ารับบริการซึ่งเป็นคนต่างศาสนา ตลอดจนองค์กรให้ทุนต่าง ๆ ที่ก่อนหน้านี้แนวคิดเรื่องศาสนากับการพัฒนาจะเฟื่องฟู มักจะหลีกเลี่ยงที่จะให้ทุนกับองค์กรที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา

4) กลยุทธ์และทฤษฎีในงานพัฒนา (strategy and theory of development) มักจะได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีของศาสนาที่เป็นพื้นฐานความเชื่อองค์กร สำหรับกรณีของศาสนาคริสต์ กระบวนการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์จากงานพัฒนาของเอฟปีโอจะสัมพันธ์กับพระเจ้า อย่างไรก็ตาม ลักษณะดังกล่าวนี้ของเอฟปีโอจะถูกยกเว้นเมื่อต้องมีการประสานกับพันธมิตรภายนอกศาสนา⁶⁰

กรณีของศูนย์สังคมพัฒนา คชพ. และมูลนิธิศุภนิมิตนั้นมีความชัดเจนในเรื่องอิทธิพลจากทฤษฎีที่เป็นพื้นฐานความเชื่อขององค์กร แม้ว่าจะต่างนิกายแต่ก็ยังคงไว้ซึ่งความเชื่อในศาสนาเดียวกัน และต่างมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เสมอภาคกัน ด้วยความรักในเพื่อนมนุษย์เท่ากับเป็นการรับใช้พระเจ้าของพวกเขา⁶¹

ส่วนเสมสิกขาลัยแม้ว่าจะไม่ได้มีการระบุไว้ในพันธกิจหรือปรัชญาขององค์กรอย่างชัดเจนในเรื่องพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาพุทธเช่นเดียวกับทั้ง 3 องค์กรข้างต้น กระนั้นก็ตาม จากชื่อขององค์กรที่เกิดจากการรวมคำที่มีความหมายเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะคำว่า “สิกขา” นั้นแปลได้ว่าการศึกษา ซึ่งในที่นี้ผู้ก่อตั้งองค์กรหมายถึง หลักการที่สำคัญในศาสนาพุทธอย่าง “ไตรสิกขา” ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา⁶² ในแง่นี้เสมสิกขาลัยย่อมได้รับอิทธิพลจากหลักศาสนาพุทธ

5) หลักปฏิบัติทางความเชื่อและแนวทางการอบรม (faith practices and teaching in programmes) พื้นฐานความเชื่อสามารถก่อให้เกิดความแตกต่างในแผนการทำงาน แต่ละเอฟปีโอก็จะมีแนวทางการผนวกรวมแนวคิดทางศาสนาเข้ามาใช้ปฏิบัติงานและฝึกอบรม โดยมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น การใช้ศาสนสถานในศาสนาเป็นแหล่งกระจายความช่วยเหลือหรือเป็นที่จัด

⁶⁰ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” Praxis Paper (Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009), 15-16.

⁶¹ ทองศรี กำภู ณ อยุธยา, *การระดมทุน: กรณีศึกษาองค์กรคริสต์ศาสนาในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม, 2544), 21.

⁶² “เกี่ยวกับเสมสิกขาลัย,” เสมสิกขาลัย, <http://semsikkha.org/tha/about-us/about-us> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

ประชุมสัมมนา การใช้การฝึกจิตหรือการสวดภาวนาเพื่อสนับสนุนงานพัฒนา โดยไม่ได้มีลักษณะของการเผยแพร่ศาสนาอย่างชัดเจนมากนัก⁶³

องค์กรที่เกี่ยวข้องในศาสนาของคาทอลิกจะมีการอบรมและพัฒนาบุคลากรโดยใช้แนวทางศาสนา โดยเฉพาะกรณีของศูนย์สังคมพัฒนาตามที่ได้กล่าวไปแล้วในคุณลักษณะของที่ 3 แต่กรณีของ คศพ. แม้ว่าจะไม่ได้เน้นเรื่องการฝึกอบรมหรือสวดภาวนา ทว่า คศพ. ในฐานะผู้ประสานงานระดับประเทศเมื่อจะต้องลงพื้นที่เพื่อศึกษาหรือเก็บรวบรวมข้อเท็จจริง รวมไปถึงการอบรมและเผยแพร่ความรู้ บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในส่วนกลางของ คศพ. จะต้องติดต่อประสานงานกับบาทหลวงเจ้าวัดในแต่ละพื้นที่ และใช้ทั้งบุคลากรและศาสนสถานในท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางการทำงาน⁶⁴สะท้อนคุณลักษณะของศูนย์สังคมพัฒนาและ คศพ. ที่ตรงกับกรอบการวิเคราะห์ในข้อนี้

ส่วนมูลนิธิศุภนิมิตนั้น งานโดยตรงจะไม่ชัดเจนทั้งในแง่ของการฝึกจิตหรือการสวดภาวนา ตลอดจนถึงการใช้ศาสนสถานในกิจขององค์กร แต่จะเป็นองค์กรที่เข้าสนับสนุนงานของคริสตจักรท้องถิ่นในการแพร่ธรรมและอบรมทางด้านศาสนาอีกทอดหนึ่งตามที่กล่าวในคุณลักษณะข้อที่ 3 ทำให้คุณลักษณะในข้อนี้ของมูลนิธิศุภนิมิตไม่ชัดเจนนัก

คุณลักษณะข้อนี้ปรากฏชัดในงานของเสมสิกขาลัยเช่นเดียวกับองค์กรในฝ่ายคาทอลิก ทั้ง 2 องค์กร ดังจะเห็นได้จากบางหลักสูตรที่เปิดให้บุคคลทั่วไปสามารถเข้ารับการอบรมได้นั้นมีวิทยากรคนสำคัญเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา เช่น หลักสูตรเป็นมิตรกับความตาย หนึ่งในวิทยากรคือ พระไพศาล วิสาโล⁶⁵ ดังนั้นคุณลักษณะข้อนี้ของเสมสิกขาลัยจึงชัดเจนกว่าทุกองค์กรที่ผู้วิจัยหยิบยกมาเป็นกรณีศึกษา

6) ทางเลือกของผู้รับประโยชน์และพันธมิตร (choice of beneficiaries and partners) เอพีไออัมมักจะถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับกลุ่มผู้รับบริการ อย่างไรก็ตาม เอพีไออัมจำนวนมาก

⁶³ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” Praxis Paper (Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009), 16.

⁶⁴ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559; ชุติ งามอรุณเลิศ และ สรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

⁶⁵ “เป็นมิตรกับความตาย,” เสมสิกขาลัย, <http://semsikkha.org/tha/index.php/about-us/course/general/577-befriend-death> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

ไม่ได้จำกัดผู้รับบริการว่าจะต้องเป็นผู้นับถือศาสนาหรือมีความเชื่อเดียวกับองค์กร แต่ก็มีหลายองค์กรที่ยังมีความเฉพาะเจาะจง ซึ่งต่างจากเอ็นจีโอที่จะไม่เลือกผู้รับบริการ เช่นเดียวกับการสร้างความร่วมมือกับพันธมิตร เอพปีโอบางส่วนก็มีความร่วมมือเฉพาะกับองค์กรที่มีพื้นฐานความเชื่อในศาสนาหรือนิกายเดียวกัน⁶⁶

คุณลักษณะข้อนี้ดูเหมือนจะเป็นข้อจำกัดของงานพัฒนาเดิมในศาสนจักรอย่างศูนย์สังคมพัฒนากับงานของบาทหลวงเจ้าวัด ที่ส่วนใหญ่มักจะทำร่วมกับผู้ที่นับถือคาทอลิก แม้จะมีบ้างที่ช่วยเหลือคนต่างศาสนา อีกทั้งพื้นที่ในการทำงานยังเฉพาะเจาะจงในพื้นที่ เพราะในแต่ละสังฆมณฑลก็จะมีศูนย์สังคมพัฒนาของตนเองที่รับผิดชอบงานพัฒนาในเขตพื้นที่ของตน

คชพ. แม้จะมีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาและมีผู้นำองค์กรเป็นนักบวช แต่สำหรับการทำงานจะไม่เลือกทำเฉพาะกับผู้รับบริการที่เป็นคาทอลิกเท่านั้น รวมไปถึงพันธมิตรผู้ร่วมงาน คชพ. พร้อมทั้งจะทำงานกับทุกฝ่ายและทุกความเชื่อ ซึ่งคุณลักษณะเช่นนี้จะไม่แตกต่างกับเอ็นจีโอโดยทั่วไป ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าอาจเป็นเพราะประชากรที่นับถือคาทอลิกมีเป็นจำนวนน้อยในประเทศไทย แม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์จะนับถือคาทอลิกเป็นจำนวนมาก ทว่าที่นับถือศาสนาอื่นก็ยังมีอยู่ไม่น้อย ทั้งยังประสบปัญหาเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลเช่นเดียวกัน ประกอบกับมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างศาสนาอาศัยในชุมชนเดียวกันจำนวนมาก ดังนั้น การให้บริการของ คชพ. จึงครอบคลุมผู้รับบริการต่างความเชื่อด้วย รวมไปถึงลักษณะงานของ คชพ. ที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับนโยบายหรือกฎระเบียบของฝ่ายรัฐก็ยังคงครอบคลุมทุกกลุ่มชาติพันธุ์และผู้คนไร้สัญชาติทุกศาสนา เมื่อพิจารณาคุณลักษณะเช่นนี้ของ คชพ. ตามกรอบคิดของริกในข้อที่ 6 ดูเหมือนว่าจะไม่แสดงความแตกต่างจากเอ็นจีโอ

กรณีของเสมสิกขาลัยและมูลนิธิศุภนิมิตนั้นดูจะเปิดกว้างในเรื่องผู้รับบริการมากกว่าองค์กรของฝ่ายคาทอลิก กรณีเสมสิกขาลัยจะเห็นได้ว่าหลักสูตรส่วนใหญ่เปิดอบรมสำหรับบุคคลทั่วไป จะมีบางหลักสูตรที่เฉพาะเจาะจงกลุ่มผู้อบรม ส่วนมูลนิธิศุภนิมิตหากพิจารณาจากเนื้อหาที่มีความหลากหลายและความเร่งด่วนของงาน เช่น ผู้ประสบภัยธรรมชาติ เด็กยากไร้และด้อยโอกาส⁶⁷ ผู้วิจัยจึงมองว่าเป็นการยากที่องค์กรจะให้ความสำคัญกับการจำแนกผู้รับบริการว่ามีความเชื่อเดียวกับ

⁶⁶ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” Praxis Paper (Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009), 16-17.

⁶⁷ “พันธกิจ,” มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย, http://www.worldvision.or.th/about_ministry.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

องค์กรหรือไม่ ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าองค์กรจากฝ่ายพุทธและฝ่ายโปรเตสแตนต์นี้มีลักษณะที่สอดคล้องกับเอ็นจีโอมากกว่าองค์กรของฝ่ายคาทอลิกในคุณลักษณะข้อนี้

7) ผู้ปฏิบัติงานและผู้นำ (staff and leadership) เอฟบีไอมักจะเลือกรับผู้ปฏิบัติงานที่มีความเชื่อพื้นฐานเดียวกันกับองค์กร แม้ว่าบางองค์กรจะมีผู้ปฏิบัติงานที่มีความเชื่อแตกต่างจากขององค์กร ทว่าเมื่อพิจารณาจะพบว่าเอฟบีไอแทบทั้งหมดจะมีผู้นำองค์กรที่มีความเชื่อเดียวกับเอฟบีโอนั้น ๆ⁶⁸

คชพ. และศูนย์สังคมพัฒนา แม้ว่าจะมีผู้บริหารงานองค์กรเป็นบาทหลวงในศาสนาจักร แต่จากคำบอกเล่าของบุคลากรในระดับผู้ปฏิบัติงานของ คชพ. ทำให้ทราบว่าไม่ได้มีเพียงแต่เจ้าหน้าที่ที่เป็นคาทอลิกเท่านั้น แต่ยังมีเจ้าหน้าที่นักกฎหมายที่เป็นชาวพุทธร่วมทำงานอยู่ด้วย กรณีของศูนย์สังคมพัฒนาก็เช่นเดียวกัน เพราะต้องทำงานร่วมกับผู้นำศาสนาต่าง ๆ ดังได้กล่าวถึงแล้วในคุณลักษณะข้อที่ 3⁶⁹

กรณีของเสมสิกขาลัยกับมูลนิธิศุภนิมิตนั้นจัดว่ามีผู้นำองค์กรที่มีความเชื่อพื้นฐานเดียวกับองค์กรเช่นเดียวกับของคาทอลิก แต่ในระดับผู้ปฏิบัติงานนั้นแม้ว่าผู้วิจัยจะไม่มีข้อมูลที่ทำให้ทราบแน่ชัด แต่ก็เชื่อว่าการกรณีของมูลนิธิศุภนิมิตนั้นมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งที่จะมีผู้ปฏิบัติงานนับถือศาสนาหรือความเชื่ออื่นที่ต่างไปจากผู้บริหารและความเชื่อพื้นฐานขององค์กร เนื่องจากเป็นองค์กรที่มีขนาดใหญ่และมีเครือข่ายในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ อีกทั้งยังมีขอบเขตของงานที่กว้างขวาง จึงต้องอาศัยบุคลากรจำนวนมาก จึงน่าจะเปิดโอกาสให้มีการร่วมงานกับคนต่างศาสนาด้วย

8) วัฒนธรรมองค์กร (organizational culture) ที่ศนคติของผู้นำที่มีต่อความเชื่อพื้นฐานขององค์กรจะส่งผลอย่างชัดเจนต่อวัฒนธรรมองค์กร ซึ่งสะท้อนผ่านพิธีกรรมขององค์กรที่ผู้ปฏิบัติงานต้องปฏิบัติเป็นประจำในขณะที่ทำงานหรือขณะสวดอ้อนวอน นั้นอาจทำให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรที่เป็นลำดับขั้นที่นำโดยผู้นำองค์กรที่มีบทบาทเป็นผู้นำทางศาสนาไปพร้อม ๆ กัน⁷⁰

⁶⁸ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” Praxis Paper (Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009), 17.

⁶⁹ ชุตติ งามอรุณเลิศ และ สรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

⁷⁰ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” Praxis Paper (Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009), 17-18.

แม้ว่า คชพ. จะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานในระดับประเทศ แต่เมื่อจะต้องลงพื้นที่เพื่อศึกษาหรือเก็บรวบรวมข้อเท็จจริง รวมไปถึงการอบรมและเผยแพร่ความรู้ บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในส่วนกลางของ คชพ. จะต้องติดต่อประสานงานกับบาทหลวงเจ้าวัดในแต่ละพื้นที่ และใช้ทั้งบุคลากรและศาสนสถานในท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางการทำงาน⁷¹ แสดงให้เห็นการปฏิบัติงานที่เป็นขั้นตอนตามระเบียบปฏิบัติในศาสนจักรที่แสดงถึงคุณลักษณะที่ตรงกันของ คชพ. กับกรอบการวิเคราะห์ข้อที่ 8 นี้

คชพ. ที่เป็นผู้ประสานงานในระดับประเทศ เมื่อจะต้องลงพื้นที่เพื่อศึกษาหรือเก็บรวบรวมข้อเท็จจริง รวมไปถึงการอบรมและเผยแพร่ความรู้ บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในส่วนกลางของ คชพ. จะต้องติดต่อประสานงานกับบาทหลวงเจ้าวัดในแต่ละพื้นที่ และใช้ทั้งบุคลากรและศาสนสถานในท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางการทำงาน⁷² ดังนั้น ศูนย์สังคมพัฒนาเองก็มีคุณลักษณะที่เข้าข่ายเช่นเดียวกัน ในส่วนสวดภาวนาของบรรดาบุคลากรที่นับถือคาทอลิกนั้นเป็นสิ่งปกติที่พบเห็นได้ในทุกองค์กรของคาทอลิก

กรณีของมูลนิธิศุภนิมิตรหากพิจารณาลักษณะโครงสร้างของฝ่ายโปรเตสแตนต์ที่มีความเป็นอิสระสูงและไม่ได้มีลำดับชั้นเช่นเดียวกับของคาทอลิกแล้ว ในแง่นี้ความเป็นอิสระของมูลนิธิในการปฏิบัติงานย่อมเป็นลักษณะหนึ่งที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของโปรเตสแตนต์ ส่วนสมาชิกชาลยนั้นคุณลักษณะนี้อาจดูไม่ชัดเจนเท่ากรณีองค์กรของฝ่ายคริสต์ในเรื่องการสวดภาวนา แต่จะเห็นได้ว่าการอบรมบางหลักสูตรก็มีการนั่งสมาธิฝึกปฏิบัติจิตใจ เช่น หลักสูตรเป็นมิตรกับความตาย⁷³

9) กลุ่มเครือข่ายและแหล่งเงินทุน (constituency and sources of funding) เงินทุนของเอฟบีไอจะมาจากหลายแหล่งทั้งจากแหล่งทุนทางศาสนาและจากฆราวาส เช่น ปัจเจกบุคคลที่มีความเชื่อ สถาบันทางศาสนา รัฐบาล รวมถึงภาคประชาสังคมอื่น ๆ แหล่งทุนเหล่านี้จะมีความสำคัญ

⁷¹ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559; ชูติ งามอรุเลิศ และ สรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

⁷² วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559; ชูติ งามอรุเลิศ และ สรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

⁷³ “ปฏิทินกิจกรรม เป็นมิตรกับความตาย,” เสมสิกขาลัย, <http://semsikkha.org/tha/schedules/schedule/general/icalrepeat.detail/2016/10/29/176/-/font-color-fff0000-font> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

ที่ควรต้องพิจารณา เนื่องจากมีส่วนในการกำหนดลักษณะและระเบียบวาระขององค์กร และอาจจะมีข้อกำหนดเงื่อนไขที่จำกัดการปฏิบัติงานของเอฟบีไอด้วย⁷⁴

อีกหนึ่งคุณลักษณะสำคัญของเอฟบีไอก็คือ การมีแหล่งเงินทุนส่วนหนึ่งมาจากสถาบันศาสนาที่องค์กรมีพื้นฐานความเชื่อนั้น ทั้งจากเงินบริจาค เงินทำบุญ เงินจากองค์กรอื่น ๆ สำหรับคหพ. นั้น เงินทุนในการทำงานส่วนใหญ่จะมาจากการเขียนโครงการเพื่อเสนอขอทุนจากองค์กรให้ทุนระหว่างประเทศ เช่น MISEREOR, CEBEMO, CARITAS-Germany เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คหพ. ก็ยังได้รับทุนจากศาสนจักรคาทอลิก อันมีที่มาจากเงินบริจาคและทำบุญของคริสต์ชนคาทอลิก รวมไปถึงเงินจากการดำเนินกิจการโรงเรียนในสังกัดคณะนักบวชและภคินีต่าง ๆ ทว่าเงินเหล่านี้จะต้องจัดสรรให้กับองค์กรภายใต้ศาสนจักรเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้แต่ละองค์กรจะได้เงินจากส่วนนี้ไม่มากพอที่จะเป็นแหล่งทุนหลักในการดำเนินงาน⁷⁵ ทว่ากรณีศูนย์สังคมพัฒนาดูเหมือนว่าจะแตกต่างจาก คหพ. ในประเด็นเรื่องทุนนี้ เนื่องจากทุนหลักมาจากเงินบริจาคภายในประเทศ เงินทำบุญ ทั้งที่ได้รับบริจาคเองโดยตรงและเงินที่ได้รับการปันส่วนมาจากสภาพระสังฆราชฯ⁷⁶ ในแง่นี้จะเห็นว่า คหพ. แม้ว่าจะต้องพยายามในการหาแหล่งทุนเอง แต่ก็อาจตีความได้ว่ามีความเป็นอิสระจากศาสนจักรสูงกว่ากรณีของศูนย์สังคมพัฒนา กระนั้นก็ตาม คหพ. กลับมีภาระที่จะต้องตอบสนองต่อแหล่งทุนด้วย

กรณีของมูลนิธิศุภนิมิตานั้น เงินทุนบางส่วนมาจากเงินบริจาคตามโบสถ์คริสต์ที่จะแบ่งเงินจำนวนร้อยละ 10 ให้กับองค์กรแม่ ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องในนิยายโปรเตสแตนต์ในประเทศกว่า 800 แห่ง ต่างก็จะแบ่งเงินจำนวนเดียวกันนี้ให้กับสภาคริสตจักรเพื่อแจกจ่ายให้กับองค์กรการกุศลในเครือข่าย ทว่าเงินทุนหลักของมูลนิธินี้จะเห็นได้ชัดเจนว่ามาจากการรับบริจาคโดยตรง โดยการตั้งกล่องรับบริจาคในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ร้านหนังสือดวงกมล รวมถึงการส่งจดหมาย

⁷⁴ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” Praxis Paper (Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009), 18-19.

⁷⁵ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559; บุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558; นาถฤดี นาครวจา, *โครงการวิจัยเรื่อง ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษาสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (ศูนย์พัฒนาสังคม) : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 7.

⁷⁶ บุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558.

ขอรับบริจาคหรือขอความอุปการะเด็กในความดูแลเป็นรายบุคคล⁷⁷ ปัจจุบันจะเห็นได้ว่ามีช่องทางการบริจาคปรากฏชัดเจนบนเว็บไซต์ขององค์กร

ส่วนเสมิสิกขาลัยในเบื้องต้นผู้วิจัยพบว่ามีภาระค้ำจุนผ่านเว็บไซต์ขององค์กร โดยสามารถบริจาคเงินสำหรับใช้เป็นทุนการศึกษา ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรม ตลอดจนสนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือและเอกสารเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ รวมถึงการบริจาคเป็นสิ่งของ โดยบริจาคผ่านบัญชีธนาคารขององค์กร⁷⁸ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่ทราบแน่ชัดว่าเสมิสิกขาลัยยังมีแหล่งเงินทุนสนับสนุนอื่นอีกหรือไม่ แต่จากตรงนี้จะเห็นได้ว่าเสมิสิกขาลัยมีอิสระในแง่เงินทุนจากสถาบันทางศาสนามากกว่าองค์กรของฝ่ายคริสต์

10) ความสัมพันธ์กับภายนอก (external relationships) ความเชื่อมีผลกระทบที่สำคัญต่อความสัมพันธ์กับภายนอกของเอฟบีไอ เอฟบีไอบางองค์กรเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายองค์กรศาสนาระหว่างประเทศ นั้นทำให้อาจได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจหรือนโยบายในระดับนานาชาติ อีกหนึ่งมิติความสัมพันธ์กับภายนอกของเอฟบีไอที่ทำให้แตกต่างจากเอ็นจีโอก็คือ ความเชื่อมโยงกับชุมชนหรือท้องถิ่นรากหญ้าผ่านทางโบสถ์ วัด หรือศาสนสถานที่เป็นแหล่งพิธีกรรมในแต่ละพื้นที่ อีกทั้งยังได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจจากชุมชน⁷⁹

ในเรื่องผลกระทบจากการตัดสินใจหรือนโยบายระดับนานาชาตินั้น กรณีของฝ่ายคาทอลิกทั้ง คชพ. และศูนย์สังคมพัฒนาไม่อาจปฏิเสธผลกระทบดังกล่าวนี้ได้ เนื่องจากอยู่ภายใต้ศาสนจักรคาทอลิกสากล ดังจะเห็นได้จากกรณีการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ศาสนจักรทั่วโลก รวมถึงไทยเองก็จำเป็นต้องน้อมรับนโยบายมาปฏิบัติ และจากคำบอกเล่าของบาทหลวงไพรัช ศรีประเสริฐถึงการวางนโยบายย่อยต่าง ๆ ภายใต้สภาพระสังฆราชฯ ก็จำเป็นต้องคำนึงถึงแนวทางของศาสนจักร

⁷⁷ ทองศรี กำภู ณ อยุธยา, *การระดมทุน: กรณีศึกษาขององค์กรคริสต์ศาสนาในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม, 2544), 29-31.

⁷⁸ “ช่องทางสนับสนุน,” เสมิสิกขาลัย, <http://semsikkha.org/tha/support/howtosupport> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

⁷⁹ Rick James, “What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith,” Praxis Paper (Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009), 19.

สากลหรือวาทีกันเป็นกรอบใหญ่ในการกำหนดแนวคิดและแนวทางปฏิบัติงานขององค์กรทั้งหมด แต่ขณะเดียวกันก็ต้องพิจารณาบริบทแวดล้อมในพื้นที่และความจำเป็นเร่งด่วนควบคู่กันไปด้วย⁸⁰

หากพิจารณาคุณลักษณะความสัมพันธ์กับท้องถิ่นจะพบว่าศูนย์สังคัมพัฒนาจะมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกว่ากรณีของ คชพ. เพราะคลุกคลีกับชุมชนทั้งงานพัฒนาเองและผ่านบาทหลวงเจ้าวัด สำหรับ คชพ. ก็มีความจำเป็นที่จะต้องลงพื้นที่เข้าถึงพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นไปในทางกฎหมาย นอกจากนี้ยังมีการจัดอบรมให้ความรู้เรื่องกฎหมายในชุมชนอีกด้วย กระนั้นก็ตาม ด้วยโครงสร้างลำดับชั้นของศาสนจักรทำให้การที่จะลงไปในพื้นที่จำเป็นจะต้องผ่านความเห็นชอบของบาทหลวงเจ้าวัดเสียก่อน⁸¹

ในคุณลักษณะข้อนี้ มูลนิธิศุภนิมิตจะมีความโดดเด่นและเข้าข่ายมากที่สุด เนื่องจากเป็นองค์กรที่มีเครือข่ายทั่วโลกในนามว่า “ศุภนิมิตสากล” (World Vision) การเปลี่ยนแปลงนโยบายขององค์กรเมื่อย่อมส่งผลกระทบต่อมูลนิธิในประเทศไทย นั่นรวมถึงประเด็นปัญหาหลักที่องค์กรนี้เข้าไปจัดการด้วย นอกจากนี้ เมื่อพิจารณางานที่ต้องเกี่ยวข้องกับผู้ลี้ภัยจะพบว่าองค์กรนี้ต้องเข้าถึงประชาชนในพื้นที่ตามช่วงเวลาที่มีผู้อพยพลี้ภัยระหว่างประเทศ⁸² แต่ในข้อนี้ผู้วิจัยไม่มีข้อมูลเพียงพอจะชี้ชัดว่าเป็นการปฏิบัติงานผ่านคริสตจักรในท้องถิ่นหรือไม่ แต่ก็อนุมานเอาจากการสนับสนุนงานแพรธรรมในท้องถิ่นทำให้เชื่อได้ว่าการดำเนินงานของมูลนิธิย่อมต้องมีการประสานหรือใช้บริการของคริสตจักรในพื้นที่ต่าง ๆ

สุดท้ายคือ เสมสิกขาลัย ซึ่งเป็นองค์กรในเครือข่ายของมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป จะมีความสัมพันธ์กับองค์กรต่าง ๆ ร่วมมูลนิธิ⁸³ ซึ่งเมื่อพิจารณาคุณลักษณะในข้อนี้อาจจะต้องตีความ “ชุมชน” แตกต่างไปจากองค์กรศาสนาคริสต์ที่กล่าวถึงข้างต้น เพราะไม่ได้เป็นชุมชนที่จำกัดด้วยพื้นที่หรือเขตโบสถ์ แต่ชุมชนในกรณีนี้คงหมายถึงชุมชนผู้ที่มีความสนใจร่วมกันที่จะทำ ความเข้าใจเรื่องทางสังคัม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และระบบนิเวศซึ่งเป็นจุดประสงค์ในการให้การ

⁸⁰ ไพรัช ศรีประเสริฐ, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 20 เมษายน 2559.

⁸¹ ชุตติ งามอรุณเลิศ และ สรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

⁸² “พันธกิจ,” มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย, http://www.worldvision.or.th/about_ministry.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

⁸³ “เกี่ยวกับเสมสิกขาลัย,” เสมสิกขาลัย, <http://semsikkha.org/tha/about-us/about-us> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

อบรมขององค์กร แม้กระทั่งบรรดาผู้ก่อตั้งองค์กรเองก็เป็นการรวมตัวของผู้ที่มิเข้าประสงคร่วมกัน เมื่อพิจารณาความใกล้ชิดกับชุมชนหรือความไว้วางใจก็จัดได้ว่ามีอยู่มากไม่แพ้คนในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน

การเลือกกรณีตัวอย่างข้างต้นนั้นผู้วิจัยมีเหตุผลในการเลือกดังนี้ กรณีแรกคือ ศูนย์สังคมพัฒนา เพื่อให้เห็นความแตกต่างงานก่อนเกิด คชพ. ของ ฝ่ายคาทอลิก กรณีถัดมาคือ มูลนิธิศุภนิมิตร์ เนื่องจากเป็นที่รู้จักดีในสังคม ประกอบกับความน่าสนใจเพราะยากแก่การวิเคราะห์ว่าเป็นเอพีโอหรือไม่ เหมาะจะนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับ คชพ. และกรณีสุดท้ายคือ เสมสิกขาลัย เป็นตัวแทนของ ฝ่ายพุทธ เนื่องจากองค์กรที่มีพื้นฐานความเชื่อในประเทศไทยมีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงเลือกองค์กรที่ตนเองคุ้นเคย และคาดว่ามีความลักษณะหลายข้อที่แตกต่างจากองค์กรของศาสนาคริสต์ทั้งสองนิกาย สำหรับการพิจารณาเลือกครั้งนี้ผู้วิจัยตัด “วัด” ออก เพราะถือว่าเป็นองค์กรของศาสนา นอกจากวัดจะมีโครงการอื่น ๆ แยกออกมาต่างหากจึงจะพิจารณาว่าเป็นเอพีโอ

ตามกรอบการวิเคราะห์รายละเอียดคุณลักษณะเอพีโอของริกน่าจะช่วยในการแยกแยะระหว่างเอพีโอและเอ็นจีโอได้ชัดเจนเพิ่มขึ้นและช่วยขยายความงานของคลาร์กและแรว์ ในส่วนที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน และจากกรณีตัวอย่างที่ผู้วิจัยหยิบยกมาพิจารณาข้างต้นจะพบว่า คชพ. มีคุณลักษณะในการเป็นเอพีโอครบทั้ง 10 ประการ ส่วนศูนย์สังคมพัฒนาเองมีความแตกต่างในคุณลักษณะข้อที่ 6 คือ ผู้รับบริการที่แม้ว่าจะไม่จำกัดศาสนา ทว่าจำกัดพื้นที่เฉพาะเขตของแต่ละศูนย์ เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง คชพ. กับ ศูนย์สังคมพัฒนาเราจะเห็นความแตกต่างในคุณลักษณะข้อนี้อย่างชัดเจน

เมื่อพิจารณาองค์กรที่เหลือ เริ่มจากเสมสิกขาลัยจะพบว่าขาดคุณลักษณะข้อที่ 1 คือ ไม่ได้เป็นสาขาย่อยหรือส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาในพุทธศาสนาโดยตรงอย่างกรณีขององค์กรในศาสนาคริสต์ทั้งฝ่ายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ แต่ด้วยเป็นคุณลักษณะที่โดดเด่นของเอพีโอ นั้นทำให้ผู้วิจัยไม่อาจจัดเสมสิกขาลัยเป็นเอพีโอตามกรอบการวิเคราะห์ของริกได้ ส่วนมูลนิธิศุภนิมิตร์ก็มีความไม่ชัดเจนในคุณลักษณะหลายข้อ ได้แก่ ข้อ 7 ในส่วนหลักปฏิบัติและความเชื่อ และข้อ 10 ในเรื่องความเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่นผ่านคริสตจักร ดังนั้น จากข้อมูลเบื้องต้นที่มีและนำมาประกอบการวิเคราะห์กรณีมูลนิธิศุภนิมิตร์ผู้วิจัยไม่สามารถจัดเป็นเอพีโอได้

ย้อนกลับมาที่สถานะของศูนย์สังคมพัฒนา เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเสมสิกขาลัยไม่จัดว่าเป็นเอพีโอเพียงเพราะขาดคุณลักษณะตามกรอบที่ริกกำหนดไว้ ดังนั้น ศูนย์สังคมพัฒนาที่ขาดคุณสมบัติในข้อที่ 6 ย่อมไม่สามารถจัดเป็นเอพีโอได้เช่นกัน ท้ายที่สุดแล้ว แม้ผู้วิจัยจะพยายามหากรอบการวิเคราะห์มาเพื่อพิจารณาแยกแยะให้ได้ชัดเจนว่าองค์กรใดควรจัดว่าเป็นหรือไม่เป็นเอพีโอ และก็ได้ให้ความกระจ่างผ่านกรณีตัวอย่างข้างต้น ทว่าผู้วิจัยยังคงเชื่อว่า แต่ละองค์กรมีความเป็น

อัตวิสัยในการจะกำหนดว่าองค์กรของตนเองจะนิยามว่าเป็นอะไร ในส่วนกรอบการวิเคราะห์ของนักวิชาการที่ผู้วิจัยหยิบยกมากล่าวข้างต้นก็สะท้อนความพยายามที่เป็นอัตวิสัยของผู้คิดค้นในการจะระบุความชัดเจนให้กับแต่ละองค์กรที่ก็ยังไม่มีความชัดเจนในตัวเอง อย่างไรก็ตาม ความพยายามดังกล่าวก็เป็นประโยชน์ในการสร้างองค์ความรู้และความชัดเจนเกี่ยวกับเอพีไอที่จะเกิดขึ้นในภายหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศไทยที่ยังไม่มีแนวคิดในการแยกแยะระหว่างเอพีไอกับเอ็นจีโอ จึงยังต้องการกรอบวิเคราะห์เป็นแนวทางเบื้องต้นในการศึกษา

บทที่ 4

การปรับตัวของพระศาสนจักรคาทอลิกและงานแพร่ธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์

เมื่อโลกเข้าสู่ยุคสมัยใหม่สิ่งหนึ่งที่ทุกศาสนาในโลกต้องเผชิญร่วมกัน อันเนื่องมาจากความเชื่อมั่นในเหตุผลนิยมและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า จนทำให้ความเชื่อทางศาสนาถูกมองว่าเป็นเรื่องเหลวไหล ศาสนาถูกกีดกันออกจากพื้นที่สาธารณะ บทบาทของศาสนาในชีวิตประจำวันลดน้อยลงไป อย่างไรก็ตาม การที่องค์กรศาสนามีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาก็ได้แสดงให้เห็นว่าศาสนายังคงเกี่ยวพันกับชีวิตของผู้คนในทุกมิติ สำหรับศาสนาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ได้เลือกเข้าไปจัดการกับปัญหาอันเกิดจาก “การพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่” รวมถึงความพยายามในการเปิดตัวเองและยอมรับความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่มากขึ้น ศาสนาที่ผ่านกระบวนการปรับตัวดังกล่าวจึงสามารถดำรงรักษาคุณค่าของตนเองเอาไว้ได้ การปรับตัวในลักษณะดังกล่าวเริ่มขึ้นก่อนโดยศาสนจักรโรมันคาทอลิก

4.1 บริบทโลกสมัยใหม่กับการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิก

เป็นเวลากว่า 2 ศตวรรษที่ศาสนาในโลกตะวันตกถูกลดความสำคัญลง โดยเฉพาะศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก เนื่องจากงานและแนวคิดของนักปราชญ์ในยุครู้แจ้ง (the Enlightenment) ประกอบกับการเกิดขึ้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรม จนนำไปสู่การปฏิวัติทางการเมืองที่มีต้นแบบคือ การปฏิวัติฝรั่งเศส เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นนี้ เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์เดิมที่อยู่ภายใต้ความเชื่อทางศาสนา และก่อรูปการรับรู้ของมนุษย์เสียใหม่ ทำให้สถานะและบทบาทเดิมที่บรรดาศาสนาต่าง ๆ ยึดถืออยู่เป็นเวลานานจำเป็นต้องเปลี่ยนไป

นักคิดและนักวิชาการสมัยใหม่หลายท่านได้ออกมาทำนายจุดจบของศาสนาในโลกสมัยใหม่กันอย่างเอิกเกริก สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เริ่มขึ้นในยุโรปก่อนที่จะแพร่หลายไปทั่วโลก อย่างไรก็ตาม เมื่อชนชั้นนำและปัญญาชนในที่ต่าง ๆ เริ่มสมทวนแนวคิดโลกียานูวัติ แต่ต้องพบความขัดแย้งกับความเป็นจริงภายในสังคมของพวกเขาที่ศาสนายังคงอยู่และมีบทบาทในชุมชนมาโดยตลอด กระนั้นก็ตาม ในโลกวิชาการ การเมือง และเศรษฐกิจก็ยังคงมีนัยกับศาสนา ทั้งยังกีดกันศาสนาให้เป็นเรื่องส่วนบุคคล (public sphere) จนกระทั่งศาสนายุบายที่จะแสดงบทบาทสาธารณะมากขึ้น โดยการปรับตัวครั้งสำคัญที่เริ่มขึ้นก่อนโดยศาสนจักรคาทอลิกที่เป็นเป้าโจมตีแรกของนักคิดในยุครู้แจ้ง

การปรับตัวของศาสนาแสดงออกมาในหลากหลายรูปแบบ แต่รูปแบบหนึ่งที่มีความโดดเด่นอย่างมากในคริสต์ศตวรรษ 1980 เป็นต้นมา และสามารถเรียกความสนใจจากบรรดานักวิชาการให้ย้อนกลับไปตั้งคำถามกับทฤษฎีโลกียานูวัติ (secularization theory) และทฤษฎีการพัฒนา (development theory) นั่นคือ การเพิ่มจำนวนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา (faith-based organizations หรือ FBOs) ซึ่งเกิดขึ้นกับทุกศาสนา ทว่าที่มีจำนวนมากที่สุดและเข้าไปมีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายระหว่างประเทศก็คือ เอฟบีไอคาทอลิกและนิกายอื่น ๆ

4.1.1 บริบทโลกสมัยใหม่ที่ส่งผลต่อการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกสากล

องค์ความรู้ทางดาราศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าอย่างมากในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ประกอบกับทางการเมืองฝ่ายรัฐเองพยายามอย่างมากที่จะลดบทบาทของศาสนจักร ที่เห็นได้ชัดเจนคือ กรณีของพระเจ้าเฮนรี่ที่ 8 ของอังกฤษได้ทรงจัดตั้งนิกายอังกฤษ (Anglicanism) แยกตัวออกไปต่างหากและอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปศาสนา (Religious Reformation) ที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการแยกตัวของนิกายโปรเตสแตนต์ ทว่าฝ่ายรัฐได้เริ่มเวนคืนและยึดครองที่ดิน รวมถึงทรัพย์สินสมบัติของโบสถ์ แสดงให้เห็นว่าฝ่ายการเมืองไม่ยอมจำนนต่ออำนาจศาสนจักรอีกต่อไป นอกจากนี้กระบวนการโลกียานูวัติ ยังได้ทำการเปลี่ยนผ่านหรือกำหนดตำแหน่งแห่งที่ใหม่ (transfer or relocation) ให้กับทั้งผู้คน และความหมายของสิ่งต่าง ๆ จากเดิมที่อยู่ภายใต้แนวคิดของศาสนาไปสู่แนวคิดและสถาบันของฆราวาส¹

สภาพการณ์ที่สถาบันศาสนาลดความสำคัญลงนั้น มีความชัดเจนอย่างมากในยุโรป แต่ในส่วนอื่น ๆ ของโลกกลับมีเงื่อนงำที่แตกต่างออกไป ทั้งในอเมริกา เอเชีย และแอฟริกา ศาสนายังคงมีบทบาทในวิถีชีวิตของผู้คนจำนวนมาก ทว่ากลับถูกชนชั้นนำและปัญญาชนที่ได้รับการศึกษาตามแบบแผนของตะวันตกที่พยายามปฏิเสธคุณค่าทางศาสนา โดยเฉพาะโครงสร้างสถาบันทางศาสนา (anti-clericalism) เมื่อเวลาผ่านไปกระแสเหล่านี้รุนแรงจนกลายเป็นการปฏิเสธพระเจ้า

¹ José Casanova, “Secularization, Enlightenment, and Modern Religion,” in *Public Religions in the Modern World* (Chicago: University of Chicago Press, 1994), 11–39.

(atheism)² กระนั้นก็ตาม ในพื้นที่ต่าง ๆ นอกยุโรปยังคงเต็มไปด้วยผู้ที่ศรัทธาและเคร่งครัดในศาสนา ลัทธิ และความเชื่อดั้งเดิมอยู่ ซึ่งนับเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมเหล่านั้น³

ทฤษฎีโลกียานวัตินี้ไม่เพียงแต่ครอบงำโลกตะวันตก แต่ยังแพร่ไปทั่วโลกผ่านเจ้าอาณานิคม โดยเฉพาะแต่ในแวดวงวิชาการเท่านั้น ทว่าทฤษฎีนี้ยังส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาเฉพาะในยุโรปซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดทฤษฎีนี้ อาจทำให้เราหลงเชื่อว่าศาสนา กำลังจะหมดความสำคัญไปจากสังคมสมัยใหม่แล้ว แต่นั่นกลับไม่สอดคล้องกับสิ่งที่ปรากฏนอกยุโรป หากเพียงผู้นิยมและสนับสนุนทฤษฎีโลกียานวัตินี้เลิกมองยุโรปเป็นศูนย์กลาง (Eurocentric) ก็จะสามารถตระหนักได้ว่าทฤษฎีดังกล่าวขัดแย้งกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง

แม้ว่าหลายศาสนาจะมีความพยายามปรับตัวให้เข้ากับโลกสมัยใหม่ เพื่อการกลับมามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะอีกครั้งหนึ่ง ทว่าความพยายามเหล่านั้นไม่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการและนักพัฒนาที่ยึดแนวทางทฤษฎีโลกียานวัตินี้ หากพิจารณาเฉพาะศาสนจักรคาทอลิก โดยทั่วไปในหมู่ชาวคาทอลิกและนักวิชาการมักมองว่าการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เป็นจุดเปลี่ยนและการกลับใจครั้งสำคัญ แต่แท้จริงแล้วศาสนจักรเริ่มแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการแสดงบทบาทสาธารณะอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่ความพยายามดังกล่าวไม่เห็นผลเป็นรูปธรรมชัดเจน อย่างไรก็ตาม หากต้องการศึกษาการปรับตัวของศาสนจักรก็ควรต้องพิจารณาถึงความต่อเนื่องในการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิก ดังนี้

จุดเริ่มต้นการฟื้นฟูศาสนาในโลกสมัยใหม่ เกิดขึ้นก่อนในศาสนจักรคาทอลิก โดยเริ่มเห็นความพยายามมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 การออกคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคม (Catholic Social Teaching) ครั้งแรกของพระสันตะปาปาเลโอที่ 13 ใน ค.ศ. 1891 ฉบับแรกชื่อว่า สมณสาสน์สิ่งใหม่ (Rerum Novarum) มีใจความสำคัญว่าด้วยปัญหาเรื่องสิทธิของผู้ใช้แรงงานเป็นสำคัญ โดยสอนให้คริสตชนผู้ศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าแสดงความรักและความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่เพียงแต่ให้การสงเคราะห์เท่านั้น ทว่าจะต้องช่วยเหลือให้สามารถดำรงชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็น

² Samir Amin, *Theory Is History* (Cham: Springer International Publishing, 2014), 31.

³ Emma Tomalin and Carole Rakodi, eds., “Development, Religion and Modernity,” in *The Routledge Handbook of Religions and Global Development* (Routledge, 2015), 17–35.

มนุษย์ด้วย พระสมณสาสน์ฉบับนี้ถูกมองว่าเป็นการกลับใจของศาสนจักรที่หันกลับมาพิจารณาบทบาทและหน้าที่ต่อโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน⁴

บริบทแวดล้อมในช่วงก่อนการออกสมณสาสน์สิ่งใหม่นั้น สังคมยุโรปได้ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดการจ้างแรงงานตามมา ปัญหาคือ ความยากจนและสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้ายของแรงงาน เนื่องจากการเอาเปรียบของนายจ้าง⁵ แรงงานเหล่านี้เป็นเป้าหมายของศาสนจักรในเวลานั้นที่จะต้องให้ความช่วยเหลือตามหลักศาสนา คือ การรับใช้และให้ความสนใจคนยากคนจนมากที่สุด โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ⁶ ประกอบกับความตื่นตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนในยุโรปช่วงคริสต์ทศวรรษ 1880-1890 มีการรวมตัวเป็นสมาคมที่ศึกษาศาสตร์ด้านต่าง ๆ จำนวนมาก นอกจากนี้ยังเกิดองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นจากการรวมตัวกันของชนชั้นแรงงานในขณะนั้น⁷ ศาสนจักรคาทอลิกน่าจะเล็งเห็นถึงความสำคัญในประเด็นนี้และถือเป็นหน้าที่ของตนเองที่จะต้องเข้ามาช่วยเหลือ อย่างน้อยที่สุดโดยการเตือนสติบรรดาศาสนิกชนให้ตระหนักถึงปัญหาของแรงงานมากขึ้น และอาจเห็นเป็นโอกาสในการเรียกความศรัทธาและกอบกู้สถานภาพของศาสนจักรคืนมา

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สะท้อนการปรับตัวครั้งใหญ่ของศาสนจักรคาทอลิก คือ การสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ถือเป็น การกลับใจครั้งสำคัญของศาสนจักรอันมีผลต่อการปรับตัวของศาสนจักรท้องถิ่นทั่วโลก ผลของการสังคายนาถูกประกาศออกมาเป็นคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคม คือ สมณสาสน์ความปิติยินดี และความหวัง (Gaudium et Spes) และสมณสาสน์การพัฒนาประชาชาติ (Populorum Progressio) ใจความสำคัญของสมณสาสน์ฉบับแรกกล่าวถึงแนวทางการแพร่ธรรมของศาสนจักร โดยเน้นว่าศาสนจักรจะต้องก้าวเดินไปพร้อมกับมนุษย์ในโลกปัจจุบัน และ

⁴ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 108-190, 138-139.

⁵ Roger Aubert and David A. Boileau, *Catholic Social Teaching: An Historical Perspective* (Milwaukee: Marquette University Press, 2003).

⁶ เสรี พงศ์พิศ, คมสัน หุตะแพทย์, และ รุ่งโรจน์ ตั้งสุริกิจ, บรรณาธิการ, *คำสอนเพื่อสังคม: สมณสาสน์สำคัญของศาสนจักรคาทอลิกเกี่ยวกับการพัฒนาและสันติภาพ* (กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2528).

⁷ Thomas Richard Davies, *NGOs: A New History of Transnational Civil Society* (London: Hurst & Company, 2013); Scott R. Paeth, *Exodus Church and Civil Society* (Burlington: Ashgate, 2008).

ต้องร่วมเผชิญทั้งความยินดี ความเศร้าโศก ความสมหวัง และความผิดหวัง⁸ ส่วนสมณสาสน์ฉบับหลังมีใจความสำคัญคือ การพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาที่ครบทุกด้าน ซึ่งในกรณีของไทยเรียกว่า “การพัฒนาคนทั้งครบ”⁹ จะเห็นได้ว่าสมณสาสน์ที่เกิดขึ้นจากการสังคายนาครั้งนี้เป็นความต่อเนื่องของคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคม ตลอดเวลาที่ผ่านมาจนกระทั่งปัจจุบันก็ยังคงมีการออกคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคมอยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่ผลอย่างเป็นทางการที่สุดของการสังคายนาครั้งนี้คือ ที่ประชุมได้จัดให้มีคณะกรรมการในระบับการบริหารส่วนกลางของศาสนจักรมีชื่อว่า “คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ”¹⁰ ซึ่งในภายหลังบรรดาศาสนจักรท้องถิ่นก็จะจัดตั้งคณะกรรมการที่มีชื่อเดียวกันนี้ในระดับย่อยลงไป หน้าที่หลักของคณะกรรมการนี้จะเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องและปกป้องสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะของผู้ยากไร้และกลุ่มคนชายขอบ

จากการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ส่งผลต่อการปรับตัวของศาสนจักรท้องถิ่นทั่วทุกภูมิภาคที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก การยอมรับ เสวนา และปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น (dialogue and contextualization) ส่วนหนึ่งก็เพื่อให้การทำงานแพร่ธรรมสามารถดำเนินต่อไปได้ท่ามกลางกระแสต่อต้านอาณานิคม ซึ่งศาสนจักรท้องถิ่นจะถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งที่หลงเหลืออยู่ของเจ้าอาณานิคมตะวันตก¹¹ ดังนั้น การปรับตัวในลักษณะนี้น่าจะลดภาพลักษณ์ความเป็นตะวันตกและการเน้นยุโรปเป็นศูนย์กลางได้ อันจะเป็นการลดแรงต้านจากสังคมท้องถิ่น

ประการที่สอง การเน้นย้ำให้ศาสนจักรคาทอลิกตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาระบบสิทธิมนุษยชน เนื่องจากในช่วงเวลาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บรรดาประเทศต่าง ๆ ที่เคยตกอยู่ภายใต้อาณานิคมตะวันตกได้ทยอยประกาศเอกราช ทำให้บรรดาระัฐเอกราชใหม่ทั้งหลายจำเป็นต้องสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันภายในชาติ ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนา อันเป็นผลมาจากการขีดเส้นแบ่งเขตแดนรัฐชาติโดยมิได้คำนึงถึงความแตกต่างดังกล่าว

⁸ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 96.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 96-97.

¹⁰ เสรี พงศ์พิศ, คมสัน หุตะแพทย์, และ รุ่งโรจน์ ตั้งสุริกิจ, *บรรณาธิการ, คำสอนเพื่อสังคม: สมณสาสน์สำคัญของศาสนจักรคาทอลิกเกี่ยวกับการพัฒนาและสันติภาพ* (กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2528).

¹¹ ปรีชา จินตเสวีวงศ์, *แนวทางการพัฒนาสังคมของศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย: เอกสารการวิจัย* (นครปฐม: วิทยาลัยแสงธรรม, 2531), 183.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติซึ่งเป็นมรดกที่เจ้าอาณานิคมทิ้งเอาไว้ ดังนั้น ปัญหาหลักที่โลกต้องเผชิญคือ ผู้อพยพและผู้ลี้ภัย รวมไปถึงปัญหาชนกลุ่มน้อยในแต่ละประเทศ¹²

การปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกนี้ไม่เพียงจะส่งผลกระทบต่อบรรดาประเทศที่ ประชากรส่วนใหญ่เป็นคริสตชนคาทอลิก ทว่ารวมไปถึงบรรดาศาสนจักรท้องถิ่นที่มีการปรับตัวให้ สอดคล้องกับนโยบายดังกล่าว ในกรณีเอเชียภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศต่าง ๆ ก็มีความเคลื่อนไหวในการเรียกร้องเอกราชจากเจ้าอาณานิคม ซึ่งก็ทยอยได้รับเอกราช เจ้าอาณานิคมก็ต้องถอนตัวออกไป สิ่งที่หลงเหลืออยู่คือ ศาสนจักรคาทอลิกในประเทศต่าง ๆ ที่มีชนชั้นนารีเข้าไปก่อตั้ง และวางรากฐานเอาไว้ แต่ในมุมมองของชาวเอเชียมีชนชั้นนารีถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของเจ้าอาณานิคม ทำให้เกิดการเบียดเบียนทางศาสนาขึ้น¹³

จากแนวทางการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ซึ่งส่งเสริมการปรับตัวของศาสนจักรท้องถิ่นเพื่อให้เข้ากับวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ อันเป็นแนวทางหนึ่งในการลดภาพลักษณ์ความเป็นตะวันตก มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ภาพลักษณ์ภายนอก เช่น สถาปัตยกรรมที่ใช้ในการสร้างโบสถ์ การแต่งกายของบาทหลวง ภาษาที่ใช้สวดและในพระคัมภีร์ ไปจนกระทั่งเทวศาสตร์ให้เข้ากับท้องถิ่นมากขึ้น¹⁴ นอกจากนี้ การสังคายนาก็ยังทำให้ศาสนจักรเอเชียมีความเป็นอิสระในการแพร่ธรรมและการทำงานพัฒนามากยิ่งขึ้น เนื่องจากก่อนหน้าการสังคายนาศาสนจักรท้องถิ่นจะต้องรอคำสั่ง คำแนะนำ หรือแนวทางการดำเนินงานจากวาติกัน แต่ด้วยแนวทางของพระสันตะปาปาปอลที่ 6 และที่ประชุมสังคายนาครั้งนี้เน้นย้ำถึงหน้าที่และบทบาทหลักของศาสนจักรท้องถิ่นในการแพร่ธรรม ทำให้ภายหลัง ค.ศ. 1965 ซึ่งเป็นปีที่การสังคายนาเสร็จสิ้น ศาสนจักรคาทอลิกในเอเชียก็เริ่มมีการจัดการประชุม และจัดองค์กรต่าง ๆ ขึ้นจำนวนมาก¹⁵

¹² บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 137-140.

¹³ Robert L. Winzeler, "Religious Conversion on the Ethnic Margins of Southeast Asia," in *Living on the Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia* (International Conference Mainland Southeast Asia at its Margins: Minority Groups and Borders, Siem Reap, 2008).

¹⁴ Edmund Chia, "ASIAN CHRISTIANITY: The Postcolonial Challenge of Identity and Theology," *Compass* 46, no. 1 (March 2012): 9-13.

¹⁵ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 84-85.

ในปี ค.ศ. 1970 มีการรวมตัวกันของศาสนจักรคาทอลิกท้องถิ่นเพื่อจัดตั้งสหพันธ์สภาพระสังฆราชเอเชีย (Federation of Asian Bishop's Conferences or FABC) ขึ้นที่กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ด้วยความมุ่งหวังที่จะประกาศข่าวดีด้วยการเสวนาและอยู่เคียงข้างผู้คนส่วนมากในเอเชีย อันได้แก่ คนหนุ่มสาว คนยากจน รวมไปถึงคนต่างศาสนา โดยคำนึงถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นสำคัญ สหพันธ์สภาพระสังฆราชเอเชียก็มีการจัดประชุมร่วมกันเป็นประจำทุก 4 ปี ซึ่งศาสนจักรคาทอลิกของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียจะเวียนกันเป็นเจ้าภาพ การประชุมแต่ละครั้งจะมีมิตรร่วมซึ่งเป็นแนวทางในการทำงานแพร่ธรรมและงานพัฒนา โดยสรุปคือ ศาสนจักรเอเชียให้ความสำคัญกับชีวิตมนุษย์ สิ่งแวดล้อม สิ่งสร้างทั้งหลาย ส่วนหนึ่งเป็นผลจากความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้าผู้สร้าง ทั้งยังถูกผนวกรวมกับแนวคิดของฮินดูและพุทธอันเป็นศาสนาพื้นเมือง¹⁶

ภายหลังการก่อตั้งสหพันธ์สภาพระสังฆราชเอเชีย ใน ค.ศ. 1971-1972 ได้มีการตั้งสำนักงานแห่งแรกเพื่อทำงานพัฒนา โดยใช้ชื่อ สำนักงานเพื่อการพัฒนาคน (Office for Human Development or OHD) โดยมีญี่ปุ่นและเกาหลีเป็นผู้นำการเคลื่อนไหวในการพัฒนามาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1960-1970 แนวทางการทำงานของสำนักงานพัฒนาคนจะเน้นการสัมมนาและให้ความรู้แก่บรรดาพระสังฆราชเพื่อให้เข้าใจหลักในการทำงานพัฒนาตามแนวทางคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคม ได้แก่ พระสมณสาสน์ความปิตุยินดีและความหวังกับสมณสาสน์การพัฒนาประชาชาติ โดยการสัมมนาดังกล่าวนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสำนึกในบทบาทด้านสังคมของศาสนจักร รวมถึงหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนองค์กรและบุคลากรของศาสนจักรในการทำงานพัฒนา¹⁷

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความพยายามสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของรัฐชาติ ก่อให้เกิดการเบียดขับกลุ่มชนที่มีความแตกต่างในแง่ของเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมให้กลายเป็นคนชายขอบของสังคมหรือไม่ก็ถูกกลืนผ่านนโยบายชาตินิยม สภาวการณ์สงครามเย็นไม่เพียงแต่กระทบต่อประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เพิ่งได้รับเอกราช ทว่ายังกระทบต่อศาสนจักรทั้งในระดับสากลและระดับท้องถิ่นซึ่งต้องเผชิญกับอุดมการณ์ที่แตกต่างระหว่างสังคมนิยมกับเสรีนิยม ทั้งสองฝ่ายต่างก็เร่งหาแนวร่วมด้วยการใช้ “การพัฒนา” ที่นำเสนอให้กับบรรดาโลกที่สามเป็นเครื่องมือ การพัฒนาที่โลกตะวันตกเป็นผู้กำหนดแบบแผนนั้น ได้ก่อให้เกิดผลร้ายอย่างรุนแรงต่อบรรดาประเทศโลกที่สาม

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 83-85, 98.

¹⁷ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *ศาสนาพลังพัฒนามนุษย์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์น, 2529), 10-11; บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 99.

โดยเฉพาะกับบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังถูกเบียดขับให้อยู่ชายขอบมากยิ่งขึ้น ทั้งยังกลายเป็นแพะรับบาปในประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมและยาเสพติดที่เกิดขึ้นหลายพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁸

นอกจากปัญหากลุ่มชาติพันธุ์ภายในของแต่ละประเทศแล้ว ภาวะสงครามเย็นและสงครามตัวแทนยังส่งผลให้นานาชาติต้องเผชิญกับปัญหาใหญ่อันเป็นผลมาจากสงครามและการเมืองระหว่างประเทศที่ไม่ได้คำนึงถึงความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนาของผู้คน พร้อมกับ การกำเนิดรัฐเอกราชจำนวนมากในระยะดังกล่าวก็เกิดการอพยพและลี้ภัยของชนกลุ่มน้อย ในส่วนของศาสนจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยความร่วมมือของศาสนจักรและเอพีไอคาทอลิกในประเทศต่าง ๆ ได้ให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยและผู้อพยพจากภัยสงครามคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน โดยเป็นการช่วยเหลือและให้บริการในทุกด้านทั้งอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม รวมไปถึงการแพทย์และยารักษาโรค ส่วนผู้อพยพที่เข้ารับบริการก็มีทั้งชาวลาว เขมร และเวียดนาม¹⁹

สภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับแนวทางของศาสนจักรคาทอลิกหลังการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 รวมไปถึงศาสนจักรในเอเชียที่มีจุดยืนอยู่เคียงข้างผู้ยากไร้ และเคารพในสิทธิมนุษยชน เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์การแพร่ธรรมจนถึงปัจจุบันแล้วจะพบว่าธรรมชาติงานของศาสนจักรท้องถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเป็นการแพร่ธรรมและพัฒนาในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์อันเนื่องมาจากความยากลำบากในการแพร่ธรรมให้กับประชากรส่วนใหญ่ในแต่ละประเทศที่ต่างก็มีถือศาสนาสากล เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม อยู่ก่อนแล้ว²⁰

ศาสนจักรท้องถิ่นตระหนักว่าเอเชียเป็นดินแดนที่ร่ำรวยและอุดมสมบูรณ์ท่ามกลางความหลากหลาย อีกทั้งยังเล็งเห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กำลังก่อร่างสร้างสำนึกถึงศักยภาพของตนเองในการพัฒนาโดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก อย่างไรก็ตาม สหพันธ์สภาพระสังฆราชเอเชียยังคงมองว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นส่วนสำคัญของประชากรศาสนจักรในเอเชีย ทั้งยังต้องการรักษาคุณค่าดั้งเดิมของสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ที่ขณะนี้กำลังถูกโลกทุนนิยมรุกคืบเข้าไปจน

¹⁸ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร, *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2554), 72-79.

¹⁹ บุญเทียน ทองประสาน, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา* (กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531), 21.

²⁰ Robert L. Winzeler, "Religious Conversion on the Ethnic Margins of Southeast Asia," in *Living on the Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia* (International Conference Mainland Southeast Asia at its Margins: Minority Groups and Borders, Siem Reap, 2008), 45-46.

ส่งผลกระทบต่อคุณค่าอันดั่งงามในสังคมของพวกเขา ดังนั้น แนวทางการทำงานของศาสนจักรในเอเชียจึงจะต้องช่วยเหลือพวกเขาเพื่อดำรงไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจและการศึกษาเป็นหลัก²¹

นอกจากการจัดสัมมนาของสภาพระสังฆราชแล้ว ยังมีความร่วมมือขององค์กรภายใต้ศาสนจักรของประเทศในเอเชียเพื่อทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ความร่วมมือของคณะเยสุอิตของประเทศในเอเชียในชื่อ ที่ประชุมคณะเยสุอิตแห่งเอเชียแปซิฟิก หรือ เจแค๊ป (The Jesuit Conference of Asia Pacific or JCAP) ภายใต้ความร่วมมือของเจแค๊ปนี้ทำงานพัฒนาสังคมหลายด้านด้วยกัน เช่น การศึกษา การเสวนาระหว่างศาสนา (Inter-religious Dialogue) ด้านสิ่งแวดล้อม รวมถึงมีคณะที่ดูแลเรื่องชนเผ่าพื้นเมือง (Indigenous Ministry) ที่พยายามรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชนเผ่ากับการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย โดยมีการทำงานกับชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศออสเตรเลีย มาเลเซีย ไทย ฟิลิปปินส์ และได้หวน²²

ข้างต้นผู้วิจัยได้กล่าวถึงการปรับตัวของศาสนจักรสากลภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 อันมีผลกระทบต่อศาสนจักรท้องถิ่นเอเชีย โดยเฉพาะในด้านการสงเคราะห์และพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งศาสนจักรเล็งเห็นถึงความสำคัญในฐานะประชากรคาทอลิกกลุ่มใหญ่ในเอเชีย แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงผลจากการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกที่มีต่อศาสนจักรไทย ผู้วิจัยเห็นควรที่จะต้องกล่าวถึงเทวศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอภิบาลกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีมาอย่างยาวนานเสียก่อน นอกเหนือจากคำสอนคาทอลิกเพื่อสังคมและนโยบายการสังคายนาวาดิกันที่เกิดขึ้นช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 สืบเนื่องมาในศตวรรษที่ 20 แล้ว เมื่อสืบย้อนกลับไปเราจะพบคำสอนปรากฏทั้งในพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเก่าและภาคพันธสัญญาใหม่ ดังนั้น ผู้วิจัยจะขอกกล่าวถึงในส่วนนี้ เพื่อเปิดเผยให้เห็นเทวศาสตร์ที่เป็นแรงผลักดันของบรรดามิชชันนารีให้ออกไปแพร่ธรรมพัฒนาคนต่างชาติต่างศาสนา อันจะรวมไปถึงชนกลุ่มน้อยในแต่ละสังคม

ก่อนอื่นเราจำเป็นต้องทำความเข้าใจคำศัพท์ภาษาฮิบรูที่ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษในแต่ละฉบับ (version) ของพระคัมภีร์ ซึ่งส่งผลให้เกิดความหมายที่แตกต่างกัน รวมไปถึง

²¹ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 87, 89.

²² วินัย บุญลือ, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, วัดพระจิตเจ้า สวนเจ็ดริน, 27 เมษายน 2558; Jesuit Conference of Asia Pacific, "Indigenous Ministry," Jesuit Conference of Asia Pacific, <http://sjapc.net/what-we-do/indigenous-ministry> (accessed July 7, 2015).

ถึงการแปลเป็นภาษาไทยที่แปลจากภาษาอังกฤษอีกทอดหนึ่ง แต่ก็จำเป็นต้องถอดความหมายให้ชัดเจนและเป็นที่เข้าใจร่วมกันสำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้

พระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเก่าปรากฏคำว่า **גֵר** หรือ **ger** ซึ่งได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษหลายความหมายด้วยกันสำหรับการแปลในแต่ละฉบับ รวมไปถึงการแปลในฉบับเดียวกันแต่ละแห่งก็มีความแตกต่างกัน เช่น sojourner, alien, stranger กระนั้นก็ตามอลิสแอล ลอฟฟี (Alice L. Laffey) ผู้ศึกษาความหมายศัพท์คำนี้เลือกที่จะใช้คำว่า “stranger” ซึ่งเธอได้ค้นหาความหมายเพิ่มเติมจากสถาบันการศึกษาคาทอลิกในสหรัฐอเมริกาพบว่ามีการใช้คำนี้สื่อถึง ผู้ที่มีเพศสัมพันธ์ภายในครอบครัว กลุ่มคนรักร่วมเพศ เหยื่อจากลัทธิเหยียดผิว ผู้ติดเชื่อเอดส์ รวมถึงผู้ลี้ภัยสงคราม แต่เมื่อศึกษาจากพระคัมภีร์ฉบับ CTS (Catholic Truth Society) ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) พบว่า stranger สื่อความถึง ชาติพันธุ์ สัญชาติ และประสบการณ์ทางศาสนา²³

จากการแปลและการเลือกใช้คำแทนศัพท์ **ger** ในภาษาฮีบรูนี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ (relative) และความเป็นอัตวิสัย (subjective) อย่างสูง กล่าวคือ บริบทแวดล้อมตัวผู้แปลในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกันส่งผลต่อการเลือกใช้คำของผู้แปล นอกจากนี้ บริบทของเนื้อหาในพระคัมภีร์เองก็ส่งผลต่อการเลือกใช้คำเช่นเดียวกัน และจากความพยายามของอลิสที่จะหาความหมายของคำที่เธอเลือกใช้ ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า การตีความของผู้ศึกษาหรือผู้นำเทวศาสตร์ที่ปรากฏไปใช้ในแต่ละบริบทก็ส่งผลให้เกิดการตีความที่แตกต่างกันออกไปด้วย

สำหรับพระคัมภีร์อมตธรรมร่วมสมัย (ฉบับค้นคว้า) ที่รวมภาคพันธสัญญาเก่ากับพันธสัญญาใหม่ ในภาคพันธสัญญาเก่าจะเลือกใช้คำว่า “คนต่างด้าว” โดยแปลจากคำว่า “stranger” กับ “foreign” ส่วนพันธสัญญาใหม่คำว่า “คนต่างชาติ” จะหมายถึง “gentile” กับ “foreign”²⁴ สำหรับการแปลในภาษาอังกฤษของสองคำนี้มีนัยยะที่แตกต่างกัน แต่เมื่อภาษาไทยแปลออกมาเป็นคำเดียวกัน จะเห็นได้ว่าฉบับแปลภาษาไทยไม่ได้แยกความแตกต่างระหว่างสองคำนี้ ดังนั้น ผู้วิจัยจะไม่แยกแยะความแตกต่างดังกล่าว แต่จะยึดคำแปลในภาษาไทยเป็นหลัก เนื่องจากปัจจุบันคำว่า foreign ที่แปลว่า คนต่างชาติน่าจะเข้ากับบริบทมากกว่าคำว่า gentile ที่ใช้ในวงสนมนักบุญเปาโล

²³ Alice L. Laffey, “Love the Stranger; Remember When You Were Stranger in Egypt,” in *Ethnicity, Nationality and Religious Experience*, ed. Peter C. Phan (Lanham, Md: University Press of America, 1995), 31–45.

²⁴ องค์การอมตธรรม, ผู้แปล, *พระคริสตธรรมคัมภีร์อมตธรรมร่วมสมัยฉบับค้นคว้า*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2554).

สำหรับการแปลเป็นภาษาไทยว่า “คนต่างด้าว” กับ “คนต่างชาติ” สามารถอธิบายได้ว่า เนื่องจากนัยยะที่ปรากฏในพระคัมภีร์ภาษาอังกฤษที่ใช้คำว่าต่างด้าวนั้นเป็นเรื่องราวที่อยู่ในบทอพยพ อันเป็นช่วงเวลาที่ชาวอิสราเอลพลัดถิ่นอยู่ในดินแดนอียิปต์ก่อนที่จะระเห่ร่อนเพื่อไปยังดินแดนแห่งพันธสัญญา ซึ่งพ้องกับความหมายภาษาไทยที่มักจะใช้เรียกบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งที่อพยพลี้ภัยหรือเข้ามาทำงาน รวมถึงเรียกตนเองยามไปอยู่ต่างแดนว่าเป็น “คนต่างด้าว” เช่น “อย่ารังเกียจคนเอโดมเพราะเขาเป็นพี่น้องของท่าน และอย่ารังเกียจคนอียิปต์เพราะท่านเคยเป็นคนต่างด้าวในประเทศของเขา” (ฉธบ. 23: 7)²⁵

ส่วนคำว่า “คนต่างชาติ” นั้น กรณีของไทยมักจะใช้กับฝรั่งที่มาจากฝั่งตะวันตกหรืออื่น ๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์จากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งคตินัยยะที่สูงกว่าคนต่างด้าว และเมื่อพิจารณาบริบทแวดล้อมเนื้อความที่คำนี้ปรากฏในพระคัมภีร์จะเป็นการกล่าวถึงชนกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่อิสราเอล และเป็นกลุ่มชนที่เหล่าอัครสาวกของพระเยซูคริสต์เข้าไปแพร่ธรรมในถิ่นของพวกเขา เช่น “ท่านนำความคิดแปลก ๆ เข้ามา เราเลยอยากรู้ว่าสิ่งเหล่านี้มีความหมายอย่างไร (ชาวเอเธนส์และชาวต่างชาติที่นั่นวัน ๆ ไม่ทำอะไรนอกจากพูดคุยและรับฟังความคิดใหม่ ๆ)” (กจ. 17: 21)²⁶ ผู้วิจัยเชื่อว่านั่นทำให้การถอดความจากภาษาอังกฤษออกมาเป็นคำภาษาไทยมีต่างกันดังกล่าวนี้อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเลือกที่จะใช้คำว่า “คนต่างด้าว” ในการสื่อความหมายที่มีนัยยะเรื่องชาติพันธุ์ สัญชาติ และประสบการณ์ทางศาสนาเช่นเดียวกับออลิส เนื่องจากเป็นนัยยะที่สอดคล้องกับสภาพการณ์และข้อเท็จจริงในโลกปัจจุบันที่รัฐชาติเป็นตัวแสดงหลัก รวมถึงสอดคล้องกับ “กลุ่มชาติพันธุ์” ที่วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาด้วย

ข้างต้นเป็นเพียงการทำความเข้าใจความหมายที่อาจมีความหลากหลายเนื่องจากการแปล อันได้รับอิทธิพลจากบริบทแวดล้อม เมื่อเราตกลงเรื่องความหมายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะเริ่มกล่าวถึงคำสอนหรือทฤษฎีที่ปรากฏในพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเก่าที่เกี่ยวข้องกับ “คนต่างด้าว” หรือที่ผู้เขียนหมายถึง “กลุ่มชาติพันธุ์” โดยปรากฏคำสอนในส่วนของทั้งบทอพยพ (Exodus) กัณดารวิถี (Numbers) และปรากฏมากในเฉลยธรรมบัญญัติ (Deuteronomy)

²⁵ เรื่องเดียวกัน, 339.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, 2233.

ในที่นี้จะหยิบยกถ้อยความที่ปรากฏในบทเฉลยธรรมบัญญัติมาแสดงให้เห็น เริ่มจากกฎที่ถูกระบุขึ้นเพื่อปกป้อง “คนต่างด้าว” ใน ฉธบ. 14: 28-29²⁷ กล่าวไว้ว่า

ทุกปลายปีที่สามจงนำสิบลดทั้งหมดของพืชผลของปีนั้นมาสะสมไว้ในเมืองของท่าน เพื่อคนเลวี (ผู้ซึ่งไม่มีส่วนแบ่งหรือกรรมสิทธิ์ของเขา) คนต่างด้าว ลูกกำพร้าพ่อ และหญิงม่ายที่อยู่ในเมืองของท่านจะได้รับประทานอย่างอิมหน้า แล้วพระยาเวห์พระเจ้าของท่านจะทรงอวยพรท่านในการการงานทุกอย่างที่ท่านทำ (ฉธบ. 14: 28-29)²⁸

นอกจากนี้ยังพบในข้อความอื่น ๆ ของเฉลยธรรมบัญญัติ เช่น ฉธบ. 16: 11-14, ฉธบ. 24: 14²⁹ ดังนี้

และท่าน บุตรชายบุตรสาว ทาสชายทาสหญิง คนเลวีในเมืองของท่าน คนต่างด้าว . . . จงชื่นชมยินดี ต่อหน้าพระยาเวห์พระเจ้าของท่านในสถานที่ซึ่งพระองค์เลือกเป็นที่สถาปนาพระนามของพระองค์. . . คนต่างด้าว ลูกกำพร้า และหญิงม่ายในเมืองของท่านจงฉลองวาระชื่นชมยินดีด้วยกัน (ฉธบ. 16: 11-14)³⁰

อย่าเอาเปรียบลูกจ้างที่ยากไร้และขัดสนไม่ว่าจะเป็นพี่น้องชาวอิสราเอลหรือคนต่างด้าวซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองของท่าน (ฉธบ. 24:14)³¹

ส่วนพระคัมภีร์ใหม่คำสอนเรื่องนี้ปรากฏอยู่มากในส่วนของกิจการ (Atcs) ซึ่งเป็นส่วนที่กล่าวถึงการแพร่ธรรมของอัครสาวกภายหลังจากที่พระเยซูคริสต์สิ้นพระชนม์ โดยเฉพาะส่วน

²⁷ Alice L. Laffey, “Love the Stranger; Remember When You Were Stranger in Egypt,” in *Ethnicity, Nationality and Religious Experience*, ed. Peter C. Phan (Lanham, Md: University Press of America, 1995), 37.

²⁸ องค์การอมตธรรม, ผู้แปล, *พระคริสตธรรมคัมภีร์อมตธรรมร่วมสมัยฉบับค้นคว้า*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2554), 329.

²⁹ Alice L. Laffey, “Love the Stranger; Remember When You Were Stranger in Egypt,” in *Ethnicity, Nationality and Religious Experience*, ed. Peter C. Phan (Lanham, Md: University Press of America, 1995), 37.

³⁰ องค์การอมตธรรม, ผู้แปล, *พระคริสตธรรมคัมภีร์อมตธรรมร่วมสมัยฉบับค้นคว้า*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2554), 330-331.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 340.

ของนักบุญเปาโลที่ริเริ่มการแพร่ธรรมในหมู่ “คนต่างชาติ” ซึ่งในเวลานั้นนักบุญเปาโลกำลังแพร่ธรรมอยู่ในกรีกซึ่งไม่เพียงแต่เป็นคนต่างชาติพันธุ์ ทว่ายังเป็นคนต่างศาสนาด้วย ดังนั้น ข้อความที่ปรากฏในส่วนของกิจการนี้จะเกี่ยวข้องกับสิทธิของ “คนต่างชาติ” ในการที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในอาณาจักรของพระเจ้าที่ครั้งหนึ่งเคยสงวนไว้สำหรับชาวยิวเท่านั้น แต่เมื่อประสงค์เป็นสาวกของพระเยซูคริสต์ทุกคนจะเสมอหน้ากันไม่ว่าจะเป็นชนเชื้อชาติใดก็ตาม³²

เริ่มจากสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะได้รับโอกาสเรียนรู้พระกิตติคุณของพระเยซูคริสต์ (กจ. 2: 8-10) กล่าวถึง การแพร่ธรรมโดยใช้ภาษาของแต่ละกลุ่มคนที่แตกต่างกัน แม้ว่าในตัวบทจะกล่าวถึงความอัศจรรย์ที่บรรดาอัครสาวกสามารถพูดภาษาอื่น ๆ ได้ จากการทรงโปรดของพระวิญญาณบริสุทธิ์ แต่หากตีความจะเห็นได้ว่าเท่ากับเป็นการยอมรับการแพร่ธรรมโดยใช้ภาษาท้องถิ่นของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสื่อกลาง สำหรับชาติพันธุ์ที่ปรากฏในพระคัมภีร์บทนี้ เช่น ปาเรเชีย คัปปาโดเซีย ฟริเจีย อียิปต์ เอเชีย เป็นต้น³³

นอกจากนี้ในส่วนของกิจการยังได้กล่าวถึงสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยในการที่จะคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม รวมถึงสิทธิในการเป็นสมาชิกของศาสนจักรที่สามารถดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์เดิมของตนเอง ปรากฏใน กจ. 15 เนื้อหาโดยสังเขปกล่าวถึง ผู้สอนศาสนาจากยูเดียสั่งสอนชาวเมืองอันโทโกว่าถ้าไม่เข้าสู่หน้ดตามธรรมเนียมของโมเสสก็จะได้ไม่ได้รับความรอด ทำให้เกิดการถกเถียงกันอย่างรุนแรง กระทั่งต้องมีการประชุมคริสตจักร แล้วก็ได้อธิษฐานว่า พระประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของที่จะช่วยให้คนต่างชาติดรอดโดยการหันมานับถือพระองค์นั้นไม่ควรที่จะสร้างความยากลำบากให้กับคนเหล่านั้น ดังนั้น จึงเห็นร่วมกันว่าเพียงแต่ให้พวกเขาปฏิบัติตามบัญญัติของโมเสส โดยไม่ต้องเข้าสู่หน้ด³⁴ ที่สำคัญอีกอันหนึ่งคือ สิทธิในการมีส่วนร่วมแพร่ธรรมข้ามวัฒนธรรมที่ปรากฏใน กจ. 8: 5-40 กล่าวถึง การแพร่ธรรมของเปโตรกับยอห์นในหมู่ชาวสะมาเรีย ซึ่งชาวสะมาเรียจำนวนหนึ่งที่ได้ฟังก็รับศีลล้างบาป ต่อมาฟีลิปก็ได้มีโอกาสแพร่ธรรมให้กับชาวเอธิโอเปีย

³² Paul R. Orjala, “Assimilating Ethnic and Other Minorities into the Local Church,” Church of the Nazarene, <http://nazarene.org/files/docs/Assimilating%20Ethnic%20and%20Other%20Minorities%20into%20the%20Local%20Church.pdf> (accessed April 6, 2016).

³³ องค์การอมตธรรม, ผู้แปล, *พระคริสตธรรมคัมภีร์อมตธรรมร่วมสมัยฉบับค้นคว้า*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2554), 340.

³⁴ องค์การอมตธรรม, *พระคริสตธรรมคัมภีร์ ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย (ร่วมสมัย) ภาคพันธสัญญาใหม่* (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2550), 186-188.

ระหว่างทางเชื่อมระหว่างกรุงเยรูซาเล็มกับเมืองกาซา ชาวเอธิโอเปียขอรับศีลเมื่อพบบ่อน้ำแห่งหนึ่ง ระหว่างทางและฟิลิปก็ได้ทำพิธีให้³⁵ และ กจ. 11: 19-24 กล่าวถึง บรรดาสาวกของพระเยซูที่หนีการปราบปรามในกรุงเยรูซาเล็มได้กระจัดกระจายไปจนถึงฟินิเซีย เกาะไซปรัส และอันติโอกและได้แพร่ธรรมในหมู่คนเหล่านั้น ทำให้ผู้คนจำนวนมากมากลับใจมารับเชื่อในพระผู้เป็นเจ้า³⁶

จากที่กล่าวถึงทั้งส่วนของภาคพันธสัญญาเก่าและภาคพันธสัญญาใหม่ข้างต้น จะสะท้อนการแบ่งปันและเอื้อเฟื้อต่อคนต่างด้าวหรือกลุ่มชนที่ไม่ใช่ชาวยิว แต่ทว่าอยู่ร่วมหรือมีปฏิสัมพันธ์กับชาวยิว แต่จะไม่สะท้อนให้เห็นการแพร่ธรรมให้แก่บรรดาคนต่างด้าวเหล่านี้ เนื่องจากในช่วงเวลานั้นเป็นช่วงของศาสนายูดาห์ที่เชื่อว่าพวกตนหรือชาวอิสราเอลเป็นชนชาติที่ถูกเลือกโดยพระผู้เป็นเจ้า ทำให้ทั้งความเชื่อและการแต่งงานจำกัดอยู่แต่ในวงศ์วานของพวกตนเท่านั้น ส่วนการแพร่ธรรมจะปรากฏในภาคพันธสัญญาใหม่ เนื่องจากเกิดการแยกระหว่างพวกที่นับถือศาสนายูดาห์กับผู้ที่เชื่อในพระเยซูคริสต์ ซึ่งคนกลุ่มหลังนี้เองต่อมาได้สร้างศาสนาคริสต์และแพร่ธรรมออกไปอย่างกว้างขวางโดยได้มีข้อจำกัดเรื่องเชื้อชาติและศาสนา

ดังกล่าวข้างต้นเป็นตัวอย่งที่ชัดเจนในการตีความพระคัมภีร์และเทวศาสตร์ของผู้ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ในโลกปัจจุบันที่แม้ว่าจะต่างยุคต่างสมัยแต่ก็ยังสามารถนำคำสอนเหล่านี้มาปรับใช้เพื่อให้เกิดความสำนึกและผลักดันให้มีการแพร่ธรรมในหมู่คนต่างเชื้อชาติและต่างศาสนาอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยดังที่เราจะได้เห็นในประวัติงานพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ของศาสนจักรคาทอลิกไทยที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไป อันจะสะท้อนให้เห็นทั้งแนวคิดในการแพร่ธรรมและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่มีต่อคนเหล่านั้น ท้ายสุดนี้ สิ่งที่มีอาจจะเลยที่จะกล่าวถึงได้ก็คือ หลักคำสอนที่เปรียบเสมือนแก่นแท้เหนือสิ่งอื่นใดทั้งปวงก็คือ “จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเอง”³⁷ แน่นนอนว่าคำว่า “เพื่อนบ้าน” นี้สามารถตีความไปได้อย่างกว้างขวางรวมเอาผู้คนที่แตกต่างทั้งเชื้อชาติ สัญชาติ ศาสนา มิตร และศัตรูเอาไว้แล้ว คำสอนดังกล่าวถูกกล่าวซ้ำหลายครั้งด้วยกัน ดังตัวอย่างเหล่านี้

³⁵ เรื่องเดียวกัน, 174-176.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 181.

³⁷ Alice L. Laffey, “Love the Stranger; Remember When You Were Stranger in Egypt,” in *Ethnicity, Nationality and Religious Experience*, ed. Peter C. Phan (Lanham, Md: University Press of America, 1995), 43.

อย่าหาทางแก้แค้นหรืออาฆาตจองเวรคนใดในหมู่ประชากรของเจ้า แต่งจงรัก
เพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง เราคือพระยาห์เวห์ (ลนต. 19: 18)³⁸

จงให้เกียรติบิดามารดาของเจ้า และจงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง
(มธ. 19: 19)³⁹

ส่วนข้อที่สองคือ “จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง” มีบทบัญญัติใดใหญ่กว่าสอง
ข้อนี้ (มก. 12: 31) และ การรักพระองค์ด้วยสุดใจ สุดความเข้าใจและสุดกำลัง
ของท่าน และการรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเองก็สำคัญยิ่งกว่าเครื่องเผาบูชาและ
เครื่องบูชาใด ๆ ทั้งปวง (มก. 12: 33)⁴⁰

เขาทูลว่า “จงรักองค์พระผู้เป็นเจ้าพระเจ้าของท่านอย่างสุดใจ สุดจิตสุดกำลัง
และสุดความคิดของท่าน” และ “จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง” (ลก. 10:
27) และ แต่คนนั้นอยากจะพิสูจน์ว่าตนเองถูกต้อง จึงทูลถามพระเยซูว่า “แล้ว
ใครคือเพื่อนบ้านของข้าพเจ้า?”. . . ผู้เชี่ยวชาญทางบทบัญญัติทูลตอบว่า “คนที่
เมตตาเขา” พระเยซูตรัสกับเขาว่า “จงไปทำเช่นเดียวกัน” (ลก. 10: 29-37)⁴¹

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้ให้ภาพการปรับตัวของศาสนจักรเอเชียและบริบท
แวดล้อมอันเป็นผลจากนโยบายการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 รวมถึงเทวศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม
ชาติพันธุ์และคนต่างด้าวมาแล้วพอสมควร ในส่วนต่อไปจะได้นำเสนอผลกระทบที่มีต่อสังคมไทย
โดยเฉพาะผลกระทบของการปรับตัวที่มีต่องานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทย

สำหรับลักษณะการปรับตัวศาสนจักรคาทอลิกดังกล่าวที่ได้กล่าวมา ทั้งในระดับ
สากลและในระดับท้องถิ่น มีลักษณะสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของแคร์โรล ราโกตีว่าในการที่ศาสนา
จะกลับมามีอิทธิพลและแสดงบทบาทสาธารณะได้อีกครั้งหนึ่งนั้นจำเป็นต้องมีจัดรูปแบบ

³⁸ องค์การอมตธรรม, ผู้แปล, *พระคริสตธรรมคัมภีร์อมตธรรมร่วมสมัยฉบับค้นคว้า*,
พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2554), 216.

³⁹ องค์การอมตธรรม, *พระคริสตธรรมคัมภีร์ ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย (ร่วมสมัย) ภาค
พันธสัญญาใหม่* (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2550), 28.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, 66.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 96-97.

ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการและโครงสร้างตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ไปจนถึงระดับสากล เพื่ออธิบายความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้น และความสามารถที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จ ทั้งยังต้องยอมรับและตระหนักถึงการดำรงอยู่ของความซับซ้อนและความหลากหลายของแนวคิดการพัฒนา ท้ายที่สุดศาสนาเองจะต้องมีการตีความคัมภีร์ทางศาสนาเสียใหม่ เพื่อเพิ่มความเข้าใจต่อแนวทางการคิด วิธีปฏิบัติ รวมถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรด้วยแรงบันดาลใจเพื่อการพัฒนา ตามแนวทางที่ผู้วิจัยได้นำเสนอการตีความพระคัมภีร์ไบเบิลให้สอดคล้องกับปัญหาในโลกปัจจุบัน ส่วนการปรับตัวในความสัมพันธ์เชิงกระบวนการและโครงสร้างกับการยอมรับการดำรงอยู่ของความหลากหลายในแนวทางการพัฒนาของศาสนจักรคาทอลิกผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นต่อไป

4.1.2 ศาสนจักรไทยกับผลกระทบจากการปรับตัวของศาสนจักรสากล

ก่อนหน้าการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ศาสนจักรคาทอลิกที่เริ่มตั้งมั่นในสยาม ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่มี ความกลมกลืนกับสังคมไทย เนื่องจากแนวคิดพื้นฐานของมิชชันนารีที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากโลกตะวันตกคือ ความเหนือกว่าของชนผิวขาว ประกอบกับความเชื่อในศาสนาคริสต์ที่ว่า นอกศาสนาจักรไม่มีความรอด ดังนั้น มิชชันนารีคาทอลิกเหล่านั้นจึงมุ่งมั่นเข้ามาเปลี่ยนศาสนาคนไทย ทว่าจากมุมมองและจุดยืนดังกล่าวทำให้เกิดการดูแคลนวัฒนธรรมไทย ผู้ที่เข้ารับคาทอลิกในเวลานั้นต้องตัดขาดจากสังคมส่วนใหญ่ นั่นจึงทำให้ศาสนจักรคาทอลิกแปลกแยกจากสังคมไทย รวมถึงสังคมอื่น ๆ ที่ประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์ ความแปลกแยกดังกล่าวภายหลังเมื่อเข้าสู่สงครามเย็นได้นำไปสู่การเบียดเบียนศาสนา เพราะสังคมไทยมองว่าศาสนจักรเป็นส่วนหนึ่งของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสที่มีปมความขัดแย้งกับรัฐไทยก่อนหน้า⁴²

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงนโยบายหลักของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 อันมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงท่าทีของศาสนจักรสากลและท้องถิ่นไปบ้างแล้ว แต่ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของการสังคายนาวาติกันในส่วนที่ส่งผลกระทบต่องานพัฒนา โดยเฉพาะที่กำกับบรรดา

⁴² Charles F. Keyes, “Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand,” in *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives on a Great Transformation*, ed. Robert W. Hefner (Berkeley: University of California Press, 1993), 259–283; รุจน์ หาเรือนทรง, “พัฒนาการศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2553), 37-41.

กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ทว่าถึงตรงนี้ผู้วิจัยอยากจะขอแนะนำเสนอแนวคิดของนักวิชาการทั้งของไทย และตะวันตกในประเด็นอิทธิพลของนโยบายสังคายนาวาติกันต่อสังคมไทย ดังนี้

ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ กล่าวถึงผลกระทบของการปรับตัวหลังการสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 ที่มีต่อสังคมไทยว่า “การปรับคำสอนของคาทอลิกให้เข้ากับวัฒนธรรม รวมไปถึงความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นในประเทศไทย ศาสนจักรรับเอาทั้งแนวคิดและสถาปัตยกรรมแบบศาสนาพุทธเข้ามาปรับใช้ และตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา บาทหลวงท้องถิ่นก็เข้ามาทำงานแทนมิชชันนารี”⁴³ ส่วนปฏิกิริยาของชาวไทยพุทธที่มีต่อการปรับตัวครั้งนี้ คายส์ระบุว่า ชาวพุทธอนุรักษ์นิยมทั้งหลายต่างมองว่าเป็นการคุกคามจากฝ่ายคาทอลิกที่ไม่ได้เป็นต่างชาติดอย่างชัดเจนอีกต่อไป ในอีก 2 ทศวรรษต่อมา ความพยายามของคาทอลิกที่จะให้ศาสนานตนเองเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยกลับถูกแปลเจตนาไปในแง่ร้าย พระโสภณคณาภรณ์สงฆ์ในศาสนาพุทธได้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์และกล่าวหาบรรดานักเขียนคาทอลิกว่าพยายามจะกลืนศาสนาพุทธผ่านแนวทางการเสวนา⁴⁴

จากการศึกษาของรุจน์ หาเรือนทรงเกี่ยวกับผลการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ต่อการเปลี่ยนแปลงของศาสนจักรไทย กล่าวคือ การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นมีผลทำให้ศาสนจักรที่เคยถูกมองว่าเป็นต่างชาติดมีความกลมกลืนกับสังคมไทยมากขึ้น ประกอบกับบริบทการเมืองช่วงสงครามเย็นที่รัฐไทยหันมาเป็นพันธมิตรกับคาทอลิกมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารุจน์จะสะท้อนภาพผลดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่องานพัฒนาของศาสนจักรคาทอลิกไทย แต่เขาไม่ได้พิจารณาถึงปฏิกิริยาของสังคมไทยที่มีต่อการปรับตัวของศาสนจักรให้เห็นอย่างเด่นชัด⁴⁵ ประกอบกับขอบเขตที่เขาศึกษาถึงเพียงช่วง พ.ศ. 2525 เป็นเวลาก่อนหน้าที่จะเกิดกรณีของพระโสภณคณาภรณ์ ที่ออกมาต่อต้านการปรับตัวของศาสนจักรและกล่าวหาว่าพยายามกลืนกลายศาสนาพุทธ

ความแตกต่างทางความคิดเบื้องต้นอาจพิจารณาได้ว่าเป็นผลความแตกต่างในมิติด้านเวลา และมุมมองที่ผู้เขียนเลือกพิจารณาผลกระทบของการปรับตัวต่อประเด็นใด ผู้วิจัยเห็นว่า

⁴³ Charles F. Keyes, “Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand,” in *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives on a Great Transformation*, ed. Robert W. Hefner (Berkeley: University of California Press, 1993), 259–283.

⁴⁴ Ibid., 273-274.

⁴⁵ รุจน์ หาเรือนทรง และ พรภิรมณ์ เชียงกุล, “การปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2508-2525,” *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, ฉ. 2 (2553): 87–101.

มุมมองของคายนส์สะท้อนภาพด้านลบของการสังคายนาที่มีต่อสังคมที่ไม่ใช่คาทอลิกได้เป็นอย่างดี ในช่วงระยะเวลาที่ร่วมสมัยกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อย่างไรก็ตาม คายนส์ไม่ได้พิจารณาผลในส่วนที่เป็นประโยชน์ต่องานด้านการพัฒนา ซึ่งผลจากที่ประชุมวาติกันครั้งที่ 2 นี้ เน้นการพัฒนามากกว่าการแพร่ธรรม สิ่งนี้สะท้อนออกมาในงานของรุจน์ที่เขียนขึ้นในภายหลัง บริบทความหวาดระแวงแทบจะหมดไปจากสังคมไทย และผลดีจากการสังคายนาที่สะท้อนออกมาผ่านงานพัฒนาของฝ่ายคาทอลิกได้เป็นอย่างดี รวมไปถึงการเสวนาระหว่างศาสนาที่เกิดขึ้น

เหตุผลที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องนำเสนองานและแนวคิดของนักวิชาการทั้ง 2 ท่านนี้ เพราะต้องการชี้ให้เห็นด้านกลับทั้ง 2 ด้าน นั่นคือ ผลในด้านบวกและด้านลบของการสังคายนาที่มีต่อสังคมไทยและศาสนจักรคาทอลิกไทย กระนั้นก็ตาม หากพิจารณาด้งานพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์จะพบว่ามิถุนายนการอย่างยิ่ง ดังภาพที่รุจน์ได้สะท้อนให้เห็นคุณสมบัติประโยชน์ในงานด้านการพัฒนาที่ไม่เพียงแต่เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น แต่ดูเหมือนว่าการปรับตัวด้านวัฒนธรรมจะเป็นประโยชน์ต่องานพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างสูงสุด

สำหรับการปรับตัวของศาสนจักรไทยที่เห็นอย่างเป็นรูปธรรมคือ การแปลพระคัมภีร์ บทสวดต่าง ๆ จากภาษาละตินเป็นภาษาไทย รวมไปถึงมีการแปลเป็นภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ปกาเกอญอ สำหรับบทสวดมนต์ก็มีการปรับให้เหมาะสมไว้ใช้สวดในโรงเรียนคาทอลิกที่มีเด็กหลายศาสนา ในส่วนของโบสถ์คาทอลิกการสร้างและตกแต่งจะเป็นสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมไทย เช่นเดียวกับรูปปั้นและรูปภาพของพระเยซูและพระแม่ก็เป็นศิลปกรรมไทย⁴⁶

ส่วนที่เป็นนามธรรมที่ส่งผลอย่างสำคัญคือ การยอมรับวัฒนธรรมและความเชื่อที่แตกต่าง ทำให้ศาสนิกชนคาทอลิกสามารถเข้าร่วมพิธีกรรมของศาสนาอื่นมากขึ้น รวมไปถึงงานพระราชพิธีต่าง ๆ ที่มีพิธีพุทธและพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังสามารถเข้าร่วมเทศกาลหรือประเพณีรื่นเริงประจำปี เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น⁴⁷ ส่งผลให้มีความกลมกลืนกับสังคมไทยและเข้าใจวัฒนธรรมไทยมากขึ้น ช่วยลดภาพลักษณ์ของความแปลกแยกและความเป็นต่างชาติลง

คายนส์ได้นำเสนอความเปลี่ยนแปลงของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์หลังการสังคายนาว่า ในพุทธทศวรรษ 2510 เริ่มเห็นได้ชัดว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือคาทอลิกปรับความเชื่อให้เข้ากับท้องถิ่น

⁴⁶ รุจน์ หาเรือนทรง, “พัฒนาการศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2553), 96-97.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, 97.

รวมไปถึงความเชื่อท้องถิ่น⁴⁸ ผู้วิจัยมองว่าการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างศาสนาเข้าใจและสามารถอยู่ร่วมและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ กระทั่งปัจจุบัน กรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลคือ บ้านห้วยตอง บ้านหนองเต่า และบ้านห้วยอีค่าง ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ. เชียงใหม่ พบว่ามีการแต่งงานข้ามศาสนา จากที่ก่อนหน้านี้คาทอลิกจะห้ามไม่ให้มีการแต่งงานกับคนนอกศาสนา นับเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ภายในชุมชนและระหว่างชุมชนอย่างชัดเจน

ในส่วนผลการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ที่มีต่อสังคมไทยโดยภาพรวมอาจดูไม่มีผลกระทบมากนัก ทว่าเมื่อพิจารณาผลการปรับตัวของการทำงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับด้านสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของกลุ่มคนชายขอบในประเทศไทยจะพบว่ามีคุณูปการยิ่ง ด้วยแนวทางการพัฒนาของสังคายนานี้เห็นว่า “...กิจการศาสนจักรต้องเป็นไปเพื่อรับใช้มนุษย์ทุกคน ไม่จำกัดว่าจะนับถือศาสนาอะไร โดยไม่แสวงหากำไรหรืออำนาจ”⁴⁹ และโดยเฉพาะงานด้านการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์

4.2 งานแพร่ธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์ของศาสนจักรคาทอลิกไทย

อย่างที่ทราบกันดีว่ามีชนนารีคาทอลิกชาวโปรตุเกสได้เดินทางเข้ามายังแผ่นดินสยามในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และต้องเผชิญกับอุปสรรคนานัปการจากทั้งฝ่ายผู้ปกครองที่ในแต่ละช่วงเวลามีนโยบายต่อต่างชาติ รวมไปถึงนักบวชต่างชาติแตกต่างกันออกไปโดยสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้จากงานศึกษาประวัติศาสตร์ของศาสนจักรคาทอลิกจำนวนมาก แต่หากพิจารณาประวัติศาสตร์ศาสนจักรในประเทศไทยในแง่การทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ตามนิยามของโลกปัจจุบันที่เน้นความเป็น

⁴⁸ Charles F. Keyes, “Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand,” in *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives on a Great Transformation*, ed. Robert W. Hefner (Berkeley: University of California Press, 1993).

⁴⁹ ยุคติ มุกดาวิจิตร, “การก่อตัวของกระแส วัฒนธรรมชุมชน ในสังคมไทย, พ.ศ. 2520-2537,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), 56-57, อ้างถึงใน รุจน์ หาเรื่อนทรง, “พัฒนาการศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2553), 99.

ชนชายขอบของสังคม เราจะเห็นว่าโดยธรรมชาติของศาสนจักรเองที่เป็นของคนต่างชาติ ในสมัยอยุธยาแกนหลักของมิชชันนารีจะเป็นการอภิบาลสัตบุรุษชาวโปรตุเกส มิได้เน้นการทำงานแพร่ธรรมเหมือนครั้งที่เข้ามาในสมัยอาณาจักร⁵⁰ ในแง่นี้ก็อาจพิจารณาได้ว่าธรรมชาติงานของมิชชันนารีคาทอลิกในระยะแรกเริ่มในไทยเป็นการทำงานกับชนกลุ่มน้อยของสังคม

4.2.1 งานแพร่ธรรมและงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของมิชชันนารีตะวันตก

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์ศาสนจักรคาทอลิกพบว่า การแพร่ธรรมจะได้รับการตอบรับในหมู่ชาวจีน ชาวลาว และชาวญวนที่อพยพเข้ามาเป็นแรงงานในประเทศไทย⁵¹ จนกระทั่งในสมัยของสังฆราชปอลเลอร์กัวซีได้มีความพยายามที่จะเข้าไปแพร่ธรรมในภาคเหนือของไทย ในปี พ.ศ. 2386 ได้ส่งบาทหลวง 2 ท่านเข้าไปในพื้นที่ แต่ถูกต่อต้านจากเจ้าเมืองเหนือในเวลานั้น แต่ศาสนจักรคาทอลิกยังคงไม่ละความพยายามและได้ส่งบาทหลวงขึ้นไปเพื่อเตรียมการแพร่ธรรมในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ กระทั่งถึง พ.ศ. 2474 บาทหลวงมิราแบลกับบาทหลวงนิโคลาส ได้ซื้อที่ดินและสร้างโบสถ์ที่เชียงใหม่ สองปีต่อมาเกิดกลุ่มคาทอลิกขึ้นที่ อ. แม่ริม จ. เชียงใหม่ และเวียงป่าเป้า จ. เชียงราย จากนั้นจึงค่อย ๆ แพร่ไปยังพื้นที่ห่างไกลอื่น ๆ⁵²

สำหรับช่วงแรกเมื่อขยายเข้าไปแพร่ธรรมในภาคเหนือบริเวณพื้นราบก็ยังคงมีคนเข้ารับบ้าง เนื่องจากเครื่องมือหนึ่งในการเผยแพร่วิทยาการของบาทหลวงคือ การแพทย์และการศึกษา ยังคงเป็นที่ต้องการในเวลานั้น แต่ภายหลัง พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา การพัฒนาพื้นที่ภาคเหนือโดยรัฐทำให้การเปลี่ยนศาสนาคนพื้นราบมีความเป็นไปได้น้อยลงไปอีก นั่นอาจเป็นเหตุผลที่ทำให้คณะบาทหลวงคาทอลิกมุ่งเข้าไปพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์ในพื้นที่สูงโดยใช้การแพทย์และการศึกษาเป็นเครื่องมือ⁵³ แม้ว่าการแพร่ธรรมแก่คนพื้นราบในภาคเหนือจะไม่ประสบความสำเร็จ ทว่าการแพร่ธรรม

⁵⁰ ปรีชา จินตเสวีวงศ์, *แนวทางการพัฒนาสังคมของพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย: เอกสารการวิจัย* (นครปฐม: วิทยาลัยแสงธรรม, 2531).

⁵¹ Shane Strate, “An Uncivil State of Affairs: Fascism and Anti-Catholicism in Thailand, 1940–1944,” *Journal of Southeast Asian Studies* 42, no. 01 (2011): 59–87.

⁵² สังฆมณฑลเชียงใหม่, *จากด้าหลี สู่อุเชียงใหม่: 25 ปี ระลึกถึงมรณภาพของพระสังฆราชแบร์นาร์ต ลูเซียน ลากอสต์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2557).

⁵³ Robert L. Winzeler, “Religion, Society, and the State,” in *The Peoples of Southeast Asia Today: Ethnography, Ethnology, and Change in a Complex Region* (Plymouth: AltaMira Press, 2011), 179–202.

ของบาทหลวงคาทอลิกประสบความสำเร็จอย่างมากในหมู่ชาวเขา นั้นทำให้ธรรมชาติงานแพร่ธรรม และงานพัฒนาของสังฆมณฑลเชียงใหม่เป็นการทำงานกับบรรดาพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์เสียเป็นส่วนใหญ่ การแพร่ธรรมในภาคเหนือของไทยก้าวหน้าขึ้นอย่างมากหลัง พ.ศ. 2493 เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่เกิดการปฏิวัติในประเทศจีนในปี พ.ศ. 2492 จีนกลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ ทำให้บรรดามิชชันนารีต้องเดินทางออกนอกประเทศ บางส่วนมีความประสงค์จะเข้าร่วมงานแพร่ธรรมในประเทศไทย ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของพระสังฆราชโซแรงแรง จึงได้มอบหมายงานแพร่ธรรมในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ให้แก่คณะเบธาราม ในปี พ.ศ. 2496 บาทหลวงเซกี้นี้อัตกับบาทหลวงโพญีนี้ ได้เริ่มงานแพร่ธรรมในหมู่ชาวปกากะญอ โดยซื้อบ้านหลังหนึ่งใน อ. จอมทอง จ. เชียงใหม่เป็น ศูนย์กลางการแพร่ธรรม แต่เมื่อศูนย์ที่จอมทองมีปัญหา บาทหลวงลากอสต์จึงได้ย้ายศูนย์กลางมาอยู่ที่แม่ปอน ในระยะเวลาไม่กี่ปีศูนย์แม่ปอนเติบโตขึ้นอย่างมาก บาทหลวงเซกี้นี้อัต บาทหลวงโพญีนี้ และบาทหลวงลากอสต์ได้ขยายงานแพร่ธรรมในหมู่ชาวเขาออกไปในอีกหลายจังหวัดภาคเหนือ ทั้งยังรวมไปถึงการแพร่ธรรมแก่ชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ด้วย⁵⁴ งานบุกเบิกการแพร่ธรรมในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ของ บาทหลวงคณะเบธารามทั้ง 3 ท่านนี้ เป็นการวางรากฐานให้กับงานพัฒนาของสังฆมณฑลเชียงใหม่ในเวลาต่อมา

สำหรับศูนย์แม่ปอนนี้ยังได้จัดตั้งเป็นศูนย์การศึกษาเรียนรู้ให้แก่เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นคริสตัง โดยเป็นการให้การศึกษาในเบื้องต้นเพื่อให้ต่อยอดในระดับที่สูงขึ้นไป ส่วนเยาวชนที่ต้องการจะศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป ทางมิชชันนารีคณะเบธารามก็จะจัดหาทุนสนับสนุนให้เพื่อจะได้เข้ามาศึกษาต่อในเมือง นอกจากการเรียนการสอนทางวิชาการแล้ว เยาวชนในศูนย์นี้ยังได้รับการอบรมสั่งสอนทางศาสนาด้วย โดยเยาวชนหลายคนที่ได้รับการศึกษาจากศูนย์นี้ในภายหลังได้กลายเป็นผู้นำปัญญาชนของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ⁵⁵

เมื่อพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา จะเห็นว่าทั้งการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในชาติและการพัฒนากระแสหลักในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา เป็นการเบียดขับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกกันว่า “ชาวเขา” ให้กลายเป็นคนชายขอบ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ห่างไกลไม่ได้รับความสนใจจากรัฐในการพัฒนา จึงถูกมองจากคนทั่วไปว่า

⁵⁴ สังฆมณฑลเชียงใหม่, จากคำหัตถ์ ลูเซียนเชียงใหม่: 25 ปี ระลึกถึงมรณภาพของ พระสังฆราชแบร์นาร์ต ลูเซียน ลากอสต์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2557).

⁵⁵ กาญจนา แก้วเทพ, “โครงการฝึกอบรมผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของชุมชน (ผสจ.) แม่ริม เชียงใหม่,” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 3 (2533): 24-46.

เป็นพวก “ด้อยพัฒนา”⁵⁶ แต่เมื่อบาทหลวงคาทอลิกเข้าไปแพร่ธรรมพร้อมกับทำงานพัฒนาควบคู่ไปด้วย ซึ่งก็เป็นแรงจูงใจในการเปลี่ยนศาสนาอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ ดังที่นักวิชาการ เช่น นิโคลัส แท็ปป์ (Nicholas Tapp) ได้ศึกษาการเปลี่ยนศาสนาของชาวม้งในภาคเหนือของไทยและเสนอว่าแรงจูงใจพื้นฐานในการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ของชาวม้งก็คือ สถานะทางสังคมที่ดีขึ้นและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ⁵⁷ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางส่วน เช่น โรเบิร์ต วินซีเลอร์ (Robert L. Winzeler) อธิบายการหันมานับถือศาสนาคริสต์ของกลุ่มชาติพันธุ์ว่าเป็นการเลือกเพื่อให้สวนทางกับคนส่วนใหญ่ในสังคม ส่วนหนึ่งก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างและไม่ยอมถูกกลืนกลายจากสังคมไทย⁵⁸

เมื่อกลับมาพิจารณางานในระยะเริ่มต้นของบาทหลวงมิชชันนารี จะพบว่าในส่วนงานที่บาทหลวงคาทอลิกเข้าไปทำร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ ควบคู่ไปกับการแพร่ธรรมบาทหลวงเหล่านี้ยังให้ความช่วยเหลือปัญหาเรื่องความอดอยากและขาดแคลน โดยในระยะแรกจะเน้นการสงเคราะห์เป็นส่วนใหญ่ อันได้แก่ การจัดหาปัจจัยในการดำรงชีพให้ ช่วยเหลือในการติดต่อกับชุมชนภายนอก ส่งเสียค่าเล่าเรียนบุตร รวมถึงการจัดหาโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน ซึ่งการสงเคราะห์ของศาสนจักรในรูปแบบนี้ไม่ได้จำกัดอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น ทว่ายังรวมไปถึงงานพัฒนาผู้ยากไร้ในสังคมอื่น ๆ ด้วย⁵⁹ งานสงเคราะห์อย่างเต็มรูปแบบนี้ในเวลาต่อมาจะค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองมากขึ้น กล่าวคือ ลดการสงเคราะห์และเน้นงานพัฒนา ให้กลุ่มชาติพันธุ์พึ่งพาตนเองได้มากขึ้น สะท้อนผ่านงาน “ธนาคารข้าว” ซึ่งมีพัฒนาการ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

⁵⁶ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2554).

⁵⁷ Nicholas Tapp, *Sovereignty and Rebellion: The White Hmong of Northern Thailand* (Singapore: Singapore University Press, 1989), quoted in Robert L. Winzeler, “Religion, Society, and the State,” in *The Peoples of Southeast Asia Today: Ethnography, Ethnology, and Change in a Complex Region* (Plymouth: AltaMira Press, 2011), 208.

⁵⁸ Robert L. Winzeler, “Religious Conversion on the Ethnic Margins of Southeast Asia,” in *Living on the Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia* (International Conference Mainland Southeast Asia at its Margins: Minority Groups and Borders, Siem Reap, 2008).

⁵⁹ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับพวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 15-16.

เมื่อบาทหลวงมิชชันนารีเข้าไปทำการสงเคราะห์ขึ้นพื้นฐานระยะหนึ่งก็ตระหนักถึงปัญหาการขาดแคลนข้าว ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ โครงการที่บาทหลวงเหล่านี้ริเริ่มขึ้นคือ โครงการธนาคารข้าวและธนาคารวัว/ควาย ซึ่งมีการดำเนินการสืบเนื่องมาจนปัจจุบันที่ชาวบ้านสามารถดำเนินการได้เอง โครงการดังกล่าวสามารถแก้ไขปัญหาพื้นฐานในการดำรงชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างแท้จริง เพราะจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวปกากะญอในพื้นที่ ต. แม่วิน อ.แม่วาง จ. เชียงใหม่ ชาวบ้านต่างกล่าวถึงผลดีของโครงการธนาคารข้าวว่าประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง กิจกรรมเหล่านี้ริเริ่มโดยบาทหลวงมิชชันนารีตะวันตก ซึ่งในเวลาต่อมาบาทหลวงพื้นเมืองก็เข้ามาสานงานต่อ⁶⁰

สำหรับแนวคิดของธนาคารข้าวนี้มีที่มาจากพื้นฐานความคิดแบบสหกรณ์ในยุโรป เป็นการให้ชาวบ้านที่ยากจนช่วยเหลือกันและกัน เมื่อบาทหลวงคณะเบธารามเข้าไปทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ก็พบว่าปัญหาหลักคือ การขาดแคลนข้าว ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ทว่ายังเป็นหัวใจสำคัญของวิถีชุมชนชาวปกากะญออีกด้วย ในระยะเริ่มแรกบาทหลวงจะหาทุนเพื่อซื้อพันธุ์ข้าวและนำไปให้ชาวบ้านที่นับถือคาทอลิกปลูก และเมื่อได้ผลผลิตชาวบ้านก็ต้องนำข้าวมาคืน โดยเพิ่มจำนวนในส่วนที่ถือเป็นดอกเบี้ยด้วย ซึ่งข้าวเหล่านี้ก็จะถูกนำไปให้คนอื่น ๆ ในชุมชนยืมต่อไป จากนั้นจึงได้มีการขยายงานไปยังชุมชนคาทอลิกในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือและภูมิภาคอื่น⁶¹

สำหรับโครงการธนาคารข้าวไม่ได้มีเฉพาะในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์คาทอลิกในภาคเหนือเท่านั้น ทว่าชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ไม่ได้นับถือคาทอลิกก็ได้นำรูปแบบไปปรับใช้เช่นเดียวกัน แต่บรรดานักพัฒนาเอกชนมองว่าจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของธนาคารข้าวนี้เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2520 เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐ เอ็นจีโอ และเอพีไอต่างก็ให้ความสนใจเข้ามาจัดทำโครงการในพื้นที่ต่าง ๆ โดยในเวลานั้นปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญมีทั้งข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเนื่องจากภัยธรรมชาติ อัตราดอกเบียในการกู้ยืมข้าวสูงมากจากการเอารัดเอาเปรียบของบรรดานายทุน นับเป็นปัญหาเร่งด่วนที่กระทบต่อการดำรงชีพ⁶²

⁶⁰ จอนิ โอโตเซา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, หมู่บ้านหนองเต่า, 24 พฤษภาคม 2558.

⁶¹ บุญเทียน ทองประสาน, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา* (กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531).

⁶² กาญจนา แก้วเทพ, “หนึ่งทศวรรษธนาคารข้าว,” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 5-6 (2530): 21-33.

พ่อหลวงจอนิผู้นำหมู่บ้านหนองเต่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงปัญหาขาดแคลนข้าวของชาวปกากะญอว่าเป็นเพราะ “... แต่ตอนนั้นผมก็ยังไม่รู้สาเหตุว่าเป็นเพราะอะไร แต่ที่มองเห็นชัด ๆ มีอยู่ส่วนหนึ่ง คือ พ่อค้าคนกลางมาเอาเปรียบหมู่บ้าน เพราะช่วงนั้น พ่อค้าให้กู้ข้าวมากิน 1 ถัง จะต้องคืนถึง 3 ถัง หลาย ๆ ปีเข้าพวกเขาเดือดร้อนมาตลอดเลย”⁶³ สะท้อนภาพวิถีชีวิตที่ยากลำบากของพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนที่จะเกิดโครงการธนาคารข้าวได้เป็นอย่างดี

การทำงานของบาทหลวงมิชชันนารีที่เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของศาสนจักร ทำให้บาทหลวงยังมีความเชื่อตามขนบเดิมของคาทอลิก⁶⁴ ประกอบกับผลพวงจากการเมืองระหว่างประเทศและการเมืองภายในประเทศที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่สำคัญคือ ความอดอยากและขาดแคลน ดังที่บาทหลวงนิพนธ์กล่าวว่างานของบาทหลวงมิชชันนารีถือเป็น “งานแก้ปัญหาเฉพาะหน้า” จากสภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้งานของมิชชันนารีเป็นงานที่มุ่งเน้นการแพร่ธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนา โดยให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นน้อยมาก⁶⁵ งานพัฒนาจึงออกมาในลักษณะที่พระสังฆราชบุญเลื่อนมองว่าเป็น “เป็นวิธีการแบบพ่อ-ลูก คือ ให้ทุกอย่าง, คิดให้ทุกอย่าง ทำให้ทุกอย่าง...ก็ทำให้หวงแหน ‘ลูก’ ของตนเองด้วย อยากรู้ลูกอยู่ในวงของตน ไม่ยอมให้ลูกติดต่อกับคนอื่นหรือสังคมอื่น กลัวเป็นอันตราย...จึงทำให้ ‘ลูก’ ของตนเป็น ‘โรคเด็ก’”⁶⁶ โดยสภาพการณ์ดังกล่าวนี้จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา ในกรณีของประเทศไทย เมื่อบาทหลวงท้องถิ่นที่ผ่านการอบรมตามแผนนโยบายการสังคายนาชาติกันกลับมาทำงานพัฒนา

สำหรับงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ตั้งแต่เริ่มต้นจะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของบาทหลวงคณะเบธาราม แต่เนื่องจากเกรงว่าชาวบ้านจะเข้าใจผิดเพราะต้องการความช่วยเหลือและการพัฒนา ดังนั้น งานพัฒนาในระยะแรกจึงแยกมิติด้านศาสนาออกจากงานพัฒนา ต่อมาภายหลังมีการ

⁶³ กาญจนา แก้วเทพ, “โครงการฝึกอบรมผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของชุมชน (ผสจ.) แม่ริม เชียงใหม่,” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 3 (2533): 24-46.

⁶⁴ บุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังคมชนล เชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558.

⁶⁵ นิพนธ์ เทียนวิหาร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์วิจัยและฝึกอบรม ศาสนา และวัฒนธรรมชุมชน, 9 พฤศจิกายน 2558.

⁶⁶ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับพวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 15.

ก่อตั้งศูนย์สังคมพัฒนาสังคมชนลเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2518 งานพัฒนาจึงอยู่ในความรับผิดชอบของศูนย์สังคมพัฒนาแทน กระจวบเหมาะกับในเวลานั้นบาทหลวงพื้นเมืองคนแรกคือ บาทหลวงนิพนธ์เทียนวิหารเข้ามารับหน้าที่เป็นผู้อำนวยการจึงมีการสานงานต่อจากบรรดาคุณพ่อมิชชันนารี จึงได้ริเริ่มนำมติด้านศาสนาเข้ามาปรับใช้ร่วมกับงานพัฒนาอีกครั้งหนึ่ง งานในระยะแรกภายใต้การดูแลของศูนย์สังคมพัฒนา ได้แก่ การทำงานกับกลุ่มเยาวชน ฝึกอบรมให้ตระหนักถึงปัญหาสังคมและทดลองใช้ปฏิบัติการกลุ่มในการแก้ไขปัญหา ก่อนที่จะขยายงานไปสู่เรื่องปากท้องของชาวบ้าน⁶⁷ ผู้วิจัยจึงจัดว่างานพัฒนาหลังจากนี้เป็นต้นไปอยู่ในช่วง “วัฒนธรรมชุมชน” ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

4.2.2 งานพัฒนาของบาทหลวงท้องถิ่นตามแนววัฒนธรรมชุมชน

ในการพิจารณาประวัติงานแพร่ธรรมและงานพัฒนาของบาทหลวงท้องถิ่น เริ่มจากกรอบเวลาที่เป็นจุดเปลี่ยนซึ่งมีลักษณะเป็น “ช่วงการเปลี่ยนผ่าน” จุดเปลี่ยนแปลงที่สังเกตได้ อย่างชัดเจนคือ 1) การพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์โดยมีแนวคิดวัฒนธรรมเป็นฐาน และ 2) การเกิดขึ้นของศูนย์สังคมพัฒนาที่กลุ่มชาติพันธุ์เข้ามามีส่วนร่วมหรือทำงานให้กับศูนย์ นัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากปัจจัยภายในศาสนจักรเองที่สำคัญคือ การสังคายนาवादิกันครั้งที่ 2 และปัจจัยการเมืองภายในประเทศไทย ปัญหาคอมมิวนิสต์ที่ผูกโยงกับกลุ่มชาติพันธุ์หรือชาวเขา เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของฝ่ายคาทอลิก โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงโดยละเอียดดังนี้

จากนโยบายของศาสนจักรคาทอลิกสากลอันเนื่องมาจากการสังคายนาवादิกันครั้งที่ 2 ส่งผลกระทบต่องานแพร่ธรรมและงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ ที่เห็นได้ชัดเจนคือ 1) หันมาเน้นบทบาทในงานพัฒนา และ 2) บาทหลวงท้องถิ่นที่ได้รับการอบรมตามแนวทางของการสังคายนาเข้ามารับช่วงต่อจากบาทหลวงมิชชันนารี

แม้ว่าจะยังคงมีบาทหลวงต่างชาติทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์มาจนกระทั่งปัจจุบัน แต่นโยบายการสังคายนาที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงานไป กล่าวคือ บาทหลวงที่ทำงานท้องถิ่นมองวัฒนธรรมและความเชื่อนอกเหนือจากของคาทอลิกด้วยความเข้าใจมากขึ้น จากที่เคยเชื่อว่านอกเหนือจากศาสนาคริสต์ไม่มีความรอด ทำให้ไม่สนใจวัฒนธรรมและศาสนาหรือความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งจะแตกต่างจากการทำงานของคณะบาทหลวงหลังการสังคายนาवादิกันครั้งที่ 2⁶⁸

⁶⁷ กาญจนา แก้วเทพ, ศรชัย วิจิตรพร และ อริยา เสวตามร์, “การดำรงอยู่ของชุมชน: กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา,” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 5 (2533): 32-43.

⁶⁸ บุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังคมชนลเชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558.

ควบคู่ไปกับการพิจารณาประวัติงานแพร่ธรรมและพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของคาทอลิก จำเป็นต้องพิจารณาบริบทการเมืองภายในประเทศไปพร้อมกัน เนื่องจากเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยเสริมให้การปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกไทยมีความโดดเด่นมากขึ้นในแง่การพัฒนาชนบทและกลุ่มชาติพันธุ์ กล่าวคือ องค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินการโดยนักศึกษาในช่วงก่อนหน้า พ.ศ. 2519 ต้องยุติบทบาทลง เพราะถูกกล่าวหาว่าเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์ รัฐบาลในเวลานั้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง รัฐได้อาศัยการทำงานของฝ่ายศาสนา ซึ่งคลุกคลีอยู่กับชุมชนเพื่อเข้าถึงชาวบ้าน⁶⁹ นั่นทำให้ องค์กรศาสนารวมไปถึงของคาทอลิกมีบทบาทอย่างมากในเวลานั้น

แม้ว่าเอพีโอคาทอลิกจะเริ่มก่อตั้งตั้งแต่ พ.ศ. 2511 ภายใต้ชื่อ “สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา” เดิมคือ คณะกรรมการสังคมสงเคราะห์แห่งสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย⁷⁰ ทว่าบทบาทในงานพัฒนากลับไม่เป็นที่ประจักษ์เท่าที่ควร ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจาก การเป็นระยะเริ่มต้นในการดำเนินงานตามนโยบายสังคายนา เพราะกว่าที่จะนำนโยบายมาสู่การปฏิบัติได้ก็จำเป็นต้องเตรียมบุคลากร ผ่านการศึกษาอบรมจากสถาบันที่ก่อตั้งขึ้นโดยเฉพาะ เมื่อบาทหลวงท้องถิ่นเหล่านี้จบการศึกษาและพร้อมจะรับช่วงต่องานจากมิชชันนารีก็ต้องใช้เวลาในการศึกษาเรียนรู้ชุมชนและการสร้างองค์ความรู้ในชุมชน ประกอบกับระยะแรกคาทอลิกก็ถูกหวาดระแวงว่าเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์ แต่ด้วยแนวคิดและแนวทางการทำงานที่ชัดเจน แตกต่างจากอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ทำให้ได้รับการยอมรับจากรัฐในที่สุด

การปรับตัวตามแนวทางการสังคายนาและบริบทการเมืองไทย ทำให้งานพัฒนาของคาทอลิกสามารถก้าวขึ้นมามีบทบาทนำใน “การพัฒนาทางเลือก” ใน พ.ศ. 2524 การจัดประชุมแนวทางวัฒนธรรมชุมชนที่สภาคาทอลิกเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทยเป็นเจ้าภาพในหัวข้อ “วัฒนธรรมไทยกับงานพัฒนาชนบท” ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนและทบทวนความคิดของบรรดานักพัฒนาคนสำคัญ ได้แก่ บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร บำรุง บุญปัญญา และอภิชาติ ทองอยู่ พวกเขาเหล่านี้ต่างทำงานพัฒนาและเผยแพร่แนวคิดผ่านวารสารสังคมพัฒนากับชุมชนพัฒนา⁷¹

⁶⁹ สุนทร วงศ์จอมพร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 27 พฤษภาคม 2558.

⁷⁰ ยุคติ มุกดาวิจิตร, อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์ นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน (กรุงเทพฯ: ฟ้ายาวไกล, 2548), 59.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, 3.

การประชุมข้างต้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้นในการพัฒนาแนวทางวัฒนธรรมชุมชน ทั้งจากความร่วมมือของนักพัฒนาเอกชนดังที่กล่าวข้างต้น รวมไปถึงนักวิชาการคนสำคัญหลายท่านที่เสนอแนวคิดสอดคล้องกับแนวทางนี้ เช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กาญจนา แก้วเทพ เสรี พงศ์พิศ บัณฑิต อ่อนดำ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสน่ห์ จามริก เป็นต้น⁷² แนวทางนี้ยังคงต้องมีการศึกษาและเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ

บาทหลวงนิพนธ์ได้กล่าวถึงงานพัฒนาภายใต้การดูแลของบรรดาบาทหลวงมิชชันนารีว่า การทำงานของบาทหลวงมิชชันนารีที่เข้ามาช่วงวิกฤตปัญหา จำเป็นต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่กำลังเผชิญ ทำให้ไม่มีเวลาพอที่จะลงลึกไปสู่มิติวัฒนธรรม ดังนั้น งานของพวกเขาจึงมุ่งแก้ไขปัญหาความจำเป็นพื้นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ งานจึงออกมาในลักษณะของ “ธนาคารข้าว” แสดงให้เห็นมิติของค่านี้อาจมีความขัดแย้งกัน เพราะคำว่า “ธนา” มีนัยยะของเงินและทุน ส่วน “ข้าว” เป็นคำที่แฝงนัยยะของความศักดิ์สิทธิ์ในความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบกับเมื่อบาทหลวงนิพนธ์มารับช่วงต่อ ปัญหาเฉพาะหน้าคลี่คลายไปบ้างแล้ว และท่านมองเห็นว่าประวัติศาสตร์ของประชาชนไม่ได้ว่างเปล่า มันมีทั้งด้านบวกและด้านลบ บาทหลวงมิชชันนารีมองเห็นปัญหาด้านลบ แต่บาทหลวงนิพนธ์พิจารณาเห็นด้านบวกของกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากเห็นว่าพวกเขามีสิ่งที่เปี่ยมแรงใจให้ต่อสู้มากกว่า 200 ปี มิติที่ขัดแย้งกันของ “ธนาคารข้าว” ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ โดยเริ่มพิจารณาจาก “ข้าว” ว่ามี “ขวัญข้าว” ซึ่งสิ่งนี้เป็นแก่นแห่งชีวิต (Essence of Life) ที่สามารถพบได้ทั้งในนิทาน (ปกากะญอตาเลอเปอ) ซึ่งเป็นของชาวปกากะญอ เมื่อมาผนวกรวมกับเทศกาลมหาพรตของฝ่ายคาทอลิก และผ้าป่าของฝ่ายพุทธ ทำให้กลายเป็นคำว่า “กองบุญข้าว” สำหรับประวัติศาสตร์ของประชาชนที่บาทหลวงนิพนธ์ว่าก็คือ “วิถีการผลิต” เป็นโลกทัศน์ที่พวกเขาให้คุณค่าและความหมาย กล่าวคือ การปลูกข้าว (cultivation) มันมีแบบแผนที่เป็นวัฒนธรรม⁷³

งานพัฒนาในทัศนะของนักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนจะต้องเป็นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ จะต้องให้ความสำคัญกับมิติของวิถีชีวิต ศาสนา รวมถึงด้านของจิตใจของทุกคนในชุมชน ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวเหมือนกับการพัฒนากระแสหลัก เนื่องจากนักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเห็นว่า

. . . ปัญหาเศรษฐกิจในแง่ของจิตสำนึกทางเศรษฐกิจ ซึ่งยังเป็นจิตสำนึกระดับผิวเผิน มันเป็นปัญหาว่าเราไม่เข้าใจกระบวนการของระบบสัญลักษณ์ทั้งหมดของชุมชน นั่นคือ เราไม่แตะตรงระบบจิตสำนึกที่ลึก ๆ เลย จุดนี้เองเป็นจุดที่สรุปว่า

⁷² เรื่องเดียวกัน, 3.

⁷³ เรื่องเดียวกัน.

“ทำไมโครงการทางเศรษฐกิจของเราไม่กระตุ้น ไม่ได้เป็นกุญแจไขประตูเข้าไปถึงชีวิตของชาวบ้าน” . . .⁷⁴

ดังนั้น นักพัฒนาแนวนี้จึงใช้วัฒนธรรมเป็นฐานของการพัฒนา โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อค้นหากระบวนการคุณค่าและภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชน และพัฒนาบนฐานคิดเหล่านี้ ทั้งหมดนี้เพื่อ “ . . .แสวงหาแบบวิถีชีวิตอย่างใหม่บนพื้นฐานของชุมชนดั้งเดิม เพื่อหลีกเลี่ยงและต่อสู้กับกระแสวัฒนธรรมที่กำลังครอบงำชุมชนอยู่ . . .”⁷⁵

สำหรับการนำแนวทางวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาปรับใช้กับงานพัฒนาภาคชุมชนของเอฟบีไอคาทอลิก โดยเสริมจากงานหลักที่บรรดาบาทหลวงเจ้าวัดในแต่ละพื้นที่ดูแล นั่นคือโครงการธนาคารข้าวและธนาคารวัว/ควาย จากเดิมงานพัฒนาดังกล่าวมีลักษณะการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว พิจารณาจากชื่อโครงการ “ธนาคาร” มีมิติด้านการเงิน ด้วยหวังให้พี่น้องภาคชุมชนมีความมั่นคงทางอาหาร ในแง่นี้บาทหลวงนิพนธ์มองว่า “ถ้าเราเอาแต่เศรษฐกิจหรือธนาคารข้าวเข้าไป มันก็เป็นการช่วยได้เพียงชั่วคราว มันเป็นการช่วยในลักษณะเฉพาะหน้า และในท้ายที่สุดธนาคารข้าวก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตในหมู่บ้านได้ . . .”⁷⁶

ดังนั้น งานพัฒนาของบาทหลวงนิพนธ์ที่นำแนวทางวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาปรับใช้จะต้องคำนึงถึงมิติทางด้านวัฒนธรรมและความเข้มแข็งของชุมชน การจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว นั้นจำเป็นต้องพัฒนาบุคลากรในชุมชน สร้างผู้นำชุมชนขึ้นมาเพื่อที่พวกเขาจะสามารถสานต่องานของเอฟบีไอคาทอลิกหรือโบสถ์ในพื้นที่ หรือสามารถริเริ่มโครงการใหม่ ๆ ต่อไปได้ ดังตัวอย่างของธนาคารข้าวเมื่อบาทหลวงนิพนธ์เข้ามาปฏิบัติงานก็มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นคือ เมื่อให้ข้าวแก่ชาวบ้านไปปลูกแล้วได้ผลผลิตจะให้ชาวบ้านนำข้าวที่ก่อนหน้านี้จะต้องส่งคืนศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่ไปส่ง

⁷⁴ บุญเทียน ทองประสาน, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา* (กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531).

⁷⁵ ยุคติ มุกดาวิจิตร, อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” *วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน* (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2548), 13.

⁷⁶ บุญเทียน ทองประสาน, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา* (กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531), อ้างถึงใน ยุคติ มุกดาวิจิตร, อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” *วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน* (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2548), 43.

มอบให้กับหมู่บ้านอื่น ที่ยังประสบปัญหาการขาดแคลนข้าวแทน⁷⁷ ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าเริ่มมีการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในงานพัฒนาและให้ความช่วยเหลือชุมชนอื่น โดยเอพีไอคาทอลิกอย่างศุภณีย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่เป็นเพียงผู้คอยให้คำปรึกษา ไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มและผู้ปฏิบัติอีกต่อไป กระทั่งปัจจุบันนี้ได้เกิดเป็น “กองทุนข้าว” ที่ชาวบ้านส่งต่อให้กับพี่น้องที่ยังยากไร้ รวมไปถึงนำข้าวเหล่านี้ไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติในที่ต่าง ๆ⁷⁸

นอกจากการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นตามนโยบายสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 แล้ว บาทหลวงนิพนยังให้ความสำคัญกับการประสานและร่วมมือกับคนต่างศาสนาที่มีแนวคิดในการบริการสังคมเหมือนกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลที่มีเป้าหมายในการพัฒนาเป็นพื้นฐาน⁷⁹ นั่นทำให้งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของฝ่ายคาทอลิกจะมีความโดดเด่นในด้านการประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกศาสนาจักรมากกว่างานด้านอื่น ๆ ของศาสนาจักร อย่างไรก็ตาม เราจะได้เห็นการประสานงานที่พัฒนาไปอีกขั้นของ คชพ. ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทที่ 6 ต่อไป

สิ่งสำคัญที่ต้องส่งเสริมควบคู่ไปกับการพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชน เพื่อให้แนวทางนี้มีความมั่นคงและยั่งยืนคือ การส่งเสริมศักยภาพของผู้นำชุมชนเพื่อให้รับบทบาทเป็นผู้นำในการพัฒนา ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพัฒนาคนให้ครบทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ วัฒนธรรม สังคม และการเมือง อันสอดคล้องกับแนวทางพระสมณสาสน์การพัฒนาประชาชาติ และตามที่พระสังฆราชบุญเลื่อนได้เขียนไว้ว่า “การพัฒนาที่แท้ คือ การทำให้คนรู้จักใช้ความสามารถทุกอย่างที่ตนมีปรับปรุงตนให้ดีขึ้น”⁸⁰ บาทหลวงนิพน เทียนวิหารที่เขานับแนวทางดังกล่าว ประกอบกับการทำงาน

⁷⁷ บุญเทียน ทองประสาน, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา* (กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531), 26.

⁷⁸ นิพน เทียนวิหาร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนา และวัฒนธรรมชุมชน, 9 พฤศจิกายน 2558.

⁷⁹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ วันนอร์ จะนุ, *บรรณาธิการ, แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2555).

⁸⁰ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *ศาสนาพลังพัฒนามนุษย์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์น, 2529), 17-18.

คลุกคลีในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ปกาเกอญอ อาข่า ลาหู่ ลัวะ เป็นต้น ตลอดระยะเวลาบาทหลวงได้สร้างผู้นำที่เรียกว่า “ปัญญาชนชาวบ้าน” (organic intellectual or OI) กว่า 300 คน⁸¹

ปัญญาชนชาวบ้านเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำงานพัฒนาภายในชุมชนเท่านั้น ทว่ามีความตื่นตัวและกระตือรือร้นในเรื่องการปกป้องสิทธิของชุมชน แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านการเคลื่อนไหวของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ในการเรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการและอยู่ร่วมกับป่า ในครั้งนี้มีการเดินขบวนและปิดล้อมธรรมเนียบบริติช พอหลวงจอนิ โอโตเซาหนึ่งในแกนนำผู้ชุมนุมและปัญญาชนชาวบ้านคาทอลิกได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังถึงประสบการณ์การเดินขบวนเรียกร้องใน พ.ศ. 2540 พอหลวงยังกล่าวต่อไปอีกว่า ความร่วมมือระหว่างพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์กับสมัชชาคนจนในการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเมืองภาคประชาชนครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์⁸²

นอกจากจุดเปลี่ยนแปลงจากงานของมิชชันนารีคาทอลิกมาสู่แนวทางวัฒนธรรมชุมชนของบาทหลวงท้องถิ่นแล้ว จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นในช่วงหลัง พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา อันเนื่องมาจากบริบทการเมืองที่บีบคั้นบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ นโยบายและมุมมองของรัฐ ทัศนคติของคนส่วนใหญ่ในสังคมที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้ศาสนจักรคาทอลิกมีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและกลยุทธ์ในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อรับมือกับปัญหาเร่งด่วนที่ต้องเผชิญ ด้วยการก่อตั้งเอพีโอคาทอลิกที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ยังคงอยู่ภายใต้การดูแลของศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่ตามเดิม

งานตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชนและมิชชันนารีต่างประเทศที่เป็นบาทหลวงเจ้าวัดก็ยังคงดำเนินต่อมาควบคู่กันเสมอ แม้กระทั่งใน ช่วงที่มีการก่อตั้ง คชพ. นั่นจึงทำให้เกิดคำถามสำคัญว่าทำไม คชพ. ต้องถือกำเนิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2530 มาเพิ่มเติมและแนวคิดที่สืบเนื่องจากการทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองช่วงที่กล่าวมานี้ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดในการทำงานของ คชพ. อย่างไร (มีการประสานงานกันจริงระหว่างบุคลากรในศาสนจักร แต่ประเด็นในการทำงานแตกต่างกันออกไป) ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในบทที่ 5 และ 6 ต่อไป

⁸¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ วันนอร์ จะนุ, บรรณาธิการ, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2555), 73-75.

⁸² จอนิ โอโตเซา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, หมู่บ้านหนองเต่า, 24 พฤษภาคม 2558.

4.2.3 งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ขององค์กรและหน่วยงานอื่น

นอกจากงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของฝ่ายคาทอลิกแล้ว ยังมีงานพัฒนาขององค์กรอื่นด้วยที่ดำเนินการในช่วงเวลาเดียวกัน ได้แก่ องค์กรทางศาสนาของโปรเตสแตนต์ พระธรรมจาริก องค์กรภาครัฐ รวมไปถึงเอ็นจีโออื่น ๆ มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

เมื่อเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่างานแพร่ธรรมในเขตเมืองหลวงและพื้นที่ภาคกลางของไทยไม่ประสบผลสำเร็จ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์จึงมุ่งความสนใจไปยังพื้นที่ภาคเหนือ ทว่าก็ถูกปราบปรามจากเจ้าเมืองเชียงใหม่ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ประสบความสำเร็จอย่างมากในการเปลี่ยนศาสนากลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือและภาคตะวันตกของไทย⁸³

มิชชันนารีโปรเตสแตนต์กลุ่มแรกที่เริ่มเข้าไปทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 โดยมิชชันนารีคณะอเมริกัน แบ็บติส (The American Baptist Mission) ประกอบด้วยมิชชันนารี 6 ครอบครัว เริ่มงานกับกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสกอร์ (ปกากะญอ) ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนก่อนเป็นกลุ่มแรก⁸⁴ พัทยา สายหูกกล่าวถึงงานของฝ่ายโปรเตสแตนต์ในระยะเริ่มแรกว่า

องค์กรเอกชนที่ได้ให้ความสนใจและห่วงใยในความเป็นอยู่ของชาวเขามาตลอด นับว่ามีอยู่น้อยมาก ดูเหมือนจะมีองค์กรมิชชันนารีคริสเตียนเท่านั้นที่สนใจจริง ๆ . . . แม้ว่าจุดประสงค์ใหญ่ของมิชชันนารีคือการเผยแผ่ศาสนา แต่กิจกรรมของพวกมิชชันนารีก็ได้มุ่งแต่ในแง่ศาสนาเท่านั้น กิจกรรมที่ครอบคลุมไปถึงงานด้านการศึกษา การแพทย์ และการเกษตรด้วย ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าองค์กรมิชชันนารีได้ติดต่อสัมพันธ์และปรับปรุงมาตรฐานชีวิตของชาวเขามาก่อน องค์กรของรัฐบาลแล้ว⁸⁵

ในเวลาต่อมาได้มีการตั้งศูนย์อนามัย โรงเรียนสอนภาษาในเขตพื้นที่เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน รวมไปถึงการตั้งบ้านเยาวชนที่แม่สะเรียงและเชียงใหม่ ทั้ง 2 แห่งรองรับ

⁸³ Charles F. Keyes, "Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand," in *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives on a Great Transformation*, ed. Robert W. Hefner (Berkeley: University of California Press, 1993).

⁸⁴ ชมรมศึกษาและวิจัยชาวเขา, บรรณาธิการ, *วิจัยชาวเขา: 2512-2515* (พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517).

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, 375-376.

เด็กได้แห่งละประมาณ 30-40 คน ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กจากหมู่บ้านปกากะญอที่ห่างไกลที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนของมิชชันนารีและโรงเรียนของรัฐในบริเวณใกล้เคียง⁸⁶ นอกจากนี้ยังมีมิชชันนารีคณะโอเอเอ็มเอฟ (the Overseas Missionary Fellowship) ที่ได้เข้ามาทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ลีซู ลาหู่ ม้ง เมี่ยน และปกากะญอ

มิชชันนารีมีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาคอนาชีพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์มากกว่าหน่วยงานของรัฐไทย ทั้งยังได้เปรียบรัฐในแง่ประสบการณ์ที่มีกับกลุ่มชาติพันธุ์ รวมไปถึงมิชชันนารีเหล่านี้สามารถสื่อสารภาษาของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ได้ อย่างไรก็ตาม ปัญหาใหญ่ของบรรดามิชชันนารีโปรเตสแตนต์และรวมไปถึงคาทอลิกคือ การเดินทางที่ยากลำบากในการเข้าถึงกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงและห่างไกล นั่นสะท้อนให้เห็นความมุ่งมั่นและความเสียสละของบรรดามิชชันนารีเหล่านี้⁸⁷

หลังจากกลุ่มมิชชันนารีทั้งโปรเตสแตนต์และคาทอลิกได้เข้าไปทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ ในเวลาไล่เลี่ยกันรัฐบาลไทยก็เริ่มนโยบายพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์หรือที่เวลานั้นเรียกกันติดปากว่า “ชาวเขา” ใน พ.ศ. 2494 ดำรวจตะเวนชายแดนได้รับมอบหมายหน้าที่ในการดูแลและพัฒนาชาวเขา ซึ่งงานหลักในเวลานั้นก็คือ เรื่องการเพาะปลูกพืชทดแทนและกำจัดฝิ่น ต่อมาได้โอนไปอยู่ในความรับผิดชอบของกรมประชาสงเคราะห์ งานของภาครัฐส่วนใหญ่เน้นการแก้ปัญหาหาเสพติด ปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นแนวทางการสงเคราะห์เป็นส่วนใหญ่ สำหรับแหล่งทุนมาจากมูลนิธิเอเชีย โดยมีการรายงานผลการทำงานเป็นเอกสาร ทำให้ใน พ.ศ. 2506 มีการก่อตั้ง กองสงเคราะห์ชาวเขา สังกัดกรมประชาสงเคราะห์ งานหลักคือ การส่งเสริมอาชีพ การศึกษาพยาบาล และการให้การศึกษาในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญคือ ความพยายามในการจะรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีศูนย์วิจัยชาวเขาเป็นองค์กรสำคัญในการรวบรวมและสร้างองค์ความรู้⁸⁸

ฝ่ายศาสนาพุทธก็มีการเคลื่อนไหวในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์เช่นเดียวกัน ด้วยความริเริ่มของคุณประสิทธิ์ ติศวัฒน์ เมื่อครั้งบวชเป็นภิกษุที่วัดเบญจมบพิตร ได้เสนอแนวคิดในการเผยแพร่ศาสนาพุทธในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือ ซึ่งพระธรรมกิตติโสภณ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ก็เห็นชอบด้วย จึงได้มีการหารือและกำหนดขั้นตอนวิธีการแพร่ธรรม นั่นจึงกลายเป็นที่มาของการบุกเบิกงานแพร่ธรรมในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ใน พ.ศ. 2508 ใช้ชื่อโครงการว่า “พระธรรมจาริก” และมี

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, 376.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, 379-380.

⁸⁸ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, *แผนงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร โดย คณะพระธรรมจาริก ระยะ 5 ปี (2536-2540)* (กรุงเทพฯ: นิลนาราการพิมพ์, 2535), 7-8.

แหล่งทุนเดียวกับองค์กรของภาครัฐคือ มูลนิธิเอเชีย โดยจะส่งพระออกไปประจำอาศรมในพื้นที่ห่างไกลตามหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งยังส่งเสริมให้เยาวชนได้รับการศึกษาโดยการบวชเรียน ก่อนที่จะกลับมาประจำอาศรม อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของพระธรรมจาริกจะพบว่าความต้องการที่แท้จริงคือ การลดจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ที่รับเชื่อศาสนาคริสต์ อันเนื่องมาจากการพัฒนาของฝ่ายนั้น ในส่วนของการสงเคราะห์และพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์ก็มีกิจกรรมที่ไม่แตกต่างกับเอพีโอของศาสนาคริสต์ทั้ง 2 นิกาย⁸⁹

นอกจากเอพีโอและภาครัฐแล้ว ตามที่ได้กล่าวถึงโดยสังเขปในบทที่ 3 เอ็นจีโอของนักศึกษาและปัญญาชนในช่วงพุทธทศวรรษ 2510 เริ่มทำงานพัฒนาชนบททั้งในรูปแบบของการออกค่ายพัฒนาชนบทหรือเอ็นจีโอ ทว่าขบวนการนักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอย่างมากในช่วงที่หลบหนีเข้าป่าและถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ความสัมพันธ์กับชาวบ้านเป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน การได้ใช้ชีวิตอยู่ในป่าและคลุกคลีกับชาวบ้าน⁹⁰ ทำให้บรรดานักศึกษาเหล่านี้เรียนรู้ ซึมซับ และเข้าใจวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น อันจะส่งผลดีต่องานพัฒนาของเอ็นจีโอในช่วงหลัง พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา

เมื่อปัญหาคอมมิวนิสต์สิ้นสุดลง บรรดานักศึกษาที่เคยเป็นแนวร่วมกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ออกจากป่า หลายคนผันตัวเองมาเป็นนักพัฒนาชนบทและได้ทำงานในรูปแบบขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ ปัจจุบันมีหลายองค์กรที่ยังเคลื่อนไหว กระนั้นก็ตาม บทบาทของเอ็นจีโอในงานพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์ก็ไม่โดดเด่นเท่าเอพีโอ ผู้วิจัยพิจารณาว่าเป็นผลมาจากปัจจัย 2 ประการ ดังนี้ 1) ลักษณะความเป็นองค์กรศาสนาของเอพีโอที่มีฐานชาวบ้านที่นับถือศาสนานั้น ๆ ทำให้ง่ายต่อการสื่อสารกับชุมชน 2) งบประมาณในการดำเนินงานของเอพีโอที่มาจากขององค์กรศาสนาที่สามารถระดมทุนได้สะดวกกว่าเอ็นจีโอ อีกทั้งแหล่งทุนต่างประเทศก็มีแนวโน้มจะให้ทุนกับเอพีโอมากขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 3

ในช่วงเวลาดังกล่าว งานพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์ของทั้งเอ็นจีโอ เอพีโอ และภาครัฐยังคงเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ อันได้แก่ การปรับปรุงการเกษตร การแพทย์ และการศึกษา เริ่มแรกจะเป็นการพัฒนาในลักษณะของการสงเคราะห์⁹¹ กระนั้นก็ตาม จุดเปลี่ยนที่สำคัญ

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, 8-16.

⁹⁰ นิพนธ์ เทียนวิหาร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนา และวัฒนธรรมชุมชน, 9 พฤศจิกายน 2558.

⁹¹ ยุกติ มุกดาวิจิตร, อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2548), 57-58.

เกิดขึ้นในช่วงหลัง พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ที่เปลี่ยนแนวทางจากการสงเคราะห์เป็นแนวทางที่เน้นการพึ่งตนเองของชุมชน เมื่อพิจารณาจากบริบทแวดล้อมของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเห็นว่า มีปัจจัยที่สำคัญคือ 1) ความล้มเหลวของการพัฒนากระแสหลักที่เน้นบทบาทของภาครัฐและการสั่งการแบบบนลงล่าง 2) การปรับเปลี่ยนแนวคิดของทุกศาสนา โดยเฉพาะคาทอลิกที่มีการปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่าเข้าไปในชุมชน ดังนั้น งานพัฒนาชุมชนจึงมีการปรับเปลี่ยนเป็นแนวทางการพัฒนาแทนการสงเคราะห์ ทั้งยังมีความร่วมมือระหว่างเอพีโอของศาสนาต่าง ๆ กับเอ็นจีโอ ร่วมกันสร้างเป็นเครือข่ายที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกัน

ทั้งเอพีโอและเอ็นจีโอที่มีความเคลื่อนไหวและกิจกรรมในการทำงานร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ ช่วง 2 ทศวรรษแรก นอกจากการสงเคราะห์แล้ว ยังมีความพยายามของทั้งนักพัฒนาและนักวิชาการในการตอบโต้การพัฒนากระแสหลักที่เบียดขับกลุ่มชาติพันธุ์ให้กลายเป็นคนชายขอบมากยิ่งขึ้น ปฏิริยาดังกล่าวอาจพิจารณาได้ว่าเป็นกระบวนการต่อสู้ช่วงชิงความหมาย ที่ไม่ได้พยายามช่วงชิงอำนาจทางเศรษฐกิจหรืออำนาจทางกายภาพ ทั้งหมดนี้ก็เพื่อสร้างพลังในการต่อสู้กับกระแสวัฒนธรรมภายนอกที่ถาโถมเข้ามาและภาพลักษณ์ที่รัฐสร้างให้เป็น “ผู้ร้าย” ทำลายป่าและค้ายาเสพติด⁹² อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์งานพัฒนาชุมชนของศาสนจักรคาทอลิก รวมไปถึงเอ็นจีโอในช่วง พ.ศ. 2523-2533 จึงเน้นแนวทางการพัฒนาแบบชุมชนมีส่วนร่วม และสร้างทุนทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อต่อสู้กับแนวทางของฝ่ายรัฐ

อย่างไรก็ตาม แนวทางการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ความเป็นจริงในสังคม ทำให้ต้องมีการยอมรับเงื่อนไขของรัฐ และปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาชุมชนตามที่กล่าวถึงในบทที่ 5 และ 6 และแม้ว่างานพัฒนาตามแนวทางเดิมจะยังคงดำเนินต่อไป ทว่าจำเป็นต้องมีองค์การเฉพาะทางเข้ามาทำหน้าที่เฉพาะ เพื่อขับเคลื่อนให้งานพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์เป็น “การพัฒนาคนทั้งครบ” ทั้งยังเป็นช่วงที่สามของงานพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์ที่เป็นหลักฐานยืนยันถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแนวคิดในการทำงานของภาคประชาสังคมที่หันมาเรียกร้องและกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของฝ่ายรัฐ ทั้งยังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงแนวทางการตอบโต้กระแสหลักของชายขอบ ที่เดิมใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมมาค้ำจ้ำกับฝ่ายรัฐและคนส่วนใหญ่ของสังคม ทว่ากลับเริ่มยอมรับอำนาจรัฐบางส่วน โดยเฉพาะในเรื่อง “สิทธิ” ซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

⁹² อานันท์ กาญจนพันธุ์, *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2548).

บทที่ 5

กำเนิดคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์

อย่างที่ได้อธิบายมาแล้วในบทก่อนหน้าว่าคณะนักบวชคาทอลิกและศูนย์สังคมพัฒนา เชียงใหม่ทำงานแพร่ธรรมและงานพัฒนาในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษก่อนที่จะมีการก่อตั้ง คชพ. ในฐานะเอพีโอคาทอลิก แม้ว่าจะไม่ใช่เอพีโอองค์กรแรกของศาสนาจักรคาทอลิกไทยก็ตาม แต่ก็น่าสนใจว่าเหตุใด คชพ. จึงถูกก่อตั้งขึ้นในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2532-2534 ทั้งที่มีองค์กรคาทอลิกทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ก่อนแล้ว นั่นสะท้อนให้เห็นการปรับตัวของศาสนาจักรคาทอลิกได้อย่างชัดเจนจากตัวอย่างของเอพีโอที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์นี้

คชพ. ในฐานะเอพีโอคาทอลิกของไทยเป็นหนึ่งในภาคประชาสังคม ตามความคิดของ อุทัย ดุลยเกษมมองว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomenon) และขบวนการทางสังคม (social movements) รูปแบบหนึ่ง การจะทำความเข้าใจการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงขององค์กรในลักษณะนี้จำเป็นต้องพิจารณาบริบทแวดล้อมทั้งด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ รวมไปถึงวัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอกประเทศ กล่าวโดยสรุปคือ “. . . การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงขององค์กรพัฒนาเอกชนว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาการของสังคมไทยที่ผ่านมาและที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต” เมื่อปัจจัยแวดล้อมองค์กรมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สิ่งสำคัญคือ การปรับตัวขององค์กรลักษณะนี้ซึ่งก็รวมถึง คชพ. นั้นจะอย่างไรให้มีศักยภาพในการสร้างสรรค์ประโยชน์สูงสุดให้แก่ผู้เสียเปรียบในสังคมอันเป็นจุดมุ่งหมายดั้งเดิมขององค์กรภาคประชาสังคมนี้¹

ดังนั้น ในบทนี้จะพิจารณาบริบทแวดล้อมของทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนาจักรเพื่อเผยให้เห็นถึงความจำเป็นที่ คชพ. ต้องถือกำเนิดขึ้น โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) บริบทที่เป็นปัญหาต่อกลุ่มชาติพันธุ์ 2) บริบทแวดล้อมของศาสนาจักรคาทอลิกทั้งในและนอกประเทศไทย และ 3) บริบทที่สนับสนุนให้เกิดองค์กรที่ทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์และที่ทำให้แวดวงวิชาการหันกลับมาให้ความสนใจประเด็นปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญมากขึ้น บริบทแวดล้อมเหล่านี้ทำให้เกิดความพยายามในการแก้ไขปัญหาทั้งกลุ่มชาติพันธุ์เองร่วมกับเอพีโอและเอ็นจีโอ เนื่องจากบริบทแวดล้อมเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ผู้วิจัยจะนำเสนอบริบทแวดล้อมดังกล่าวเพื่อชี้ให้เห็นการปรับตัวในงาน

¹ อุทัย ดุลยเกษม, “วัฒนธรรมสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย,” (ปาฐกถาพระยาอนุমানราชธนอนุสรณ์ อันดับ 2 ณ หอประชุมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 14 ธันวาคม 2533).

พัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของฝ่ายคาทอลิกอย่างชัดเจน จากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่การกำเนิดและรายละเอียดโครงสร้างบริหารงานของ คชพ. ต่อไป

5.1 บริบทแวดล้อมกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนเกิดคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์

สำหรับปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยต้องเผชิญมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา ปัญหาส่วนหนึ่งที่สำคัญมาจากภายนอก นั่นคือ นโยบายและมุมมองของรัฐบาลไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา ผู้วิจัยมุ่งศึกษาช่วงเวลาตั้งแต่มิชชันนารีคาทอลิกเริ่มเข้าไปแพร่ธรรมในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือของไทย ซึ่งใกล้เคียงกับที่รัฐไทยเริ่มดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและนโยบายพัฒนาชาวเขาหลัง พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงก่อนการถือกำเนิดขึ้นของ คชพ. ใน พ.ศ. 2534 โดยในช่วงเวลา 3 ทศวรรษนี้มีจุดเปลี่ยนสำคัญที่สามารถอธิบายได้ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญให้ฝ่ายคาทอลิกเริ่มก่อตั้ง คชพ.

5.1.1 บริบทการพัฒนาชนกลุ่มชาติพันธุ์โดยรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะแบ่งบริบทแวดล้อมก่อนการเกิด คชพ. ออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ 1) บริบทการพัฒนาชนกลุ่มชาติพันธุ์โดยรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ และ 2) บริบทการเปลี่ยนแปลงกฎหมายสัญชาติและกฎหมายว่าด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีรายละเอียดดังนี้

ก่อนหน้าที่มิชชันนารีทั้งฝ่ายโปรเตสแตนต์และคาทอลิกจะเข้าไปแพร่ธรรมในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงห่างไกล ปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญคือ เรื่องคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งเรื่องสาธารณสุข โภค การศึกษา และการแพทย์ ซึ่งอาจเป็นปัญหาในสายตาของบรรดามิชชันนารี แต่ปัญหาเร่งด่วนที่ต้องเผชิญคือ ปัญหาความขาดแคลนและยากไร้ อย่างที่ได้อธิบายถึงในบทที่ 4 แล้วว่างานของมิชชันนารีนอกจากแพร่ธรรมแล้ว งานเร่งด่วนคือ การบรรเทาความยากไร้นี้

แม้ว่ารัฐบาลไทยจะถูกโจมตีว่าดำเนินนโยบายการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบทที่ห่างไกล โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบรรดากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง แต่เมื่อพิจารณาการพัฒนาของรัฐจะพบว่ามี การดำเนินการสงเคราะห์กลุ่มชาติพันธุ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2494 ในระยะนั้นเป็นการจัดการสงเคราะห์ให้กับชนที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลที่ยากไร้ หน่วยงานแรกที่ได้รับมอบหมายให้เข้าไปดูแลกิจการเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์คือ กรมประชาสงเคราะห์ จะเห็นได้ว่ารัฐเข้าไปให้ความช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนการพัฒนาตามแผนจะเริ่มต้นขึ้น ในเวลาต่อมาตำรวจตระเวนชายแดนก็ได้เข้ามา

สนับสนุนงานของกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งสำรวจตระเวนชายแดนเองก็ทำการสงเคราะห์ช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงควบคู่กับการปฏิบัติหน้าที่อยู่ก่อนแล้ว²

หน่วยงานแรกที่ถูกก่อตั้งขึ้นเพื่อดูแลกิจการเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงโดยเฉพาะ ใน พ.ศ. 2502 คือ คณะกรรมการชาวเขา มีวัตถุประสงค์เพื่อกำกับดูแลการตัดไม้ทำลายป่าและต้นน้ำ การทำเกษตรของกลุ่มชาติพันธุ์ การปลูกและเสฟฝิ่น ตลอดจนดูแลความสงบเรียบร้อยตามแนวชายแดน ในเวลานั้นรับผิดชอบดูแล 6 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง อาข่า ลาหู่ ม้ง เมี่ยน และลีซู การเกิดขึ้นของคณะกรรมการนี้ทำให้กรมประชาสงเคราะห์เปลี่ยนไปทำหน้าที่คอยประสานงานระหว่างองค์กรที่เข้าไปให้การสงเคราะห์และพัฒนาในพื้นที่ชนบททางไกล กระทั่ง พ.ศ. 2503 จึงได้มีการก่อตั้งนิคมสร้างตนเองและสงเคราะห์ชาวเขาใน 4 จังหวัดที่ติดชายแดนประเทศเพื่อนบ้านและมีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมาก ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ เพชรบูรณ์ และตาก ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนเป็นศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาในแต่ละจังหวัด³

การสงเคราะห์และพัฒนาตามแนวทางของคณะกรรมการชาวเขาที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเปลี่ยนระบบการเพาะปลูกของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงจากการทำ “ไร่เลื่อนลอย” ที่เชื่อว่าเป็นการทำลายทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ ให้เป็นการเกษตรแบบอนุรักษ์ที่มีการทำนุบำรุงดินอย่างสม่ำเสมอควบคู่ไปกับการเพาะปลูก การที่จะทำเช่นนั้นจำเป็นจะต้องทำให้กลุ่มชาติพันธุ์อยู่ติดที่ เลิกการทำไร่เลื่อนลอย ดังนั้น จึงมีโครงการจัดตั้งชุมชนถาวรให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อให้สะดวกต่อการพัฒนา “โครงการนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขา” จึงได้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อหาแหล่งที่อยู่อาศัยถาวร พร้อมทั้งส่งเสริมอาชีพ การศึกษา และสาธารณสุขให้กับกลุ่มชาติพันธุ์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เริ่มจากชุมชนที่ดอยมูเซอร์ จังหวัดตาก ดอยเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ดอยภูลมโล่ จังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดเลย และม่อนแสนใจ จังหวัดเชียงราย⁴

² Elawat Chandraprasert, “The Impact of Development on the Hilltribes of Thailand,” in *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, ed. Don McCaskill and Ken Kampe (Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997), 84.

³ Ibid., 84-85.

⁴ รัตนาพร เศรษฐกุล, พิริยะ สีหะกุล และ อุทิศ ชำนิบรรณการ, *โครงการลัทธิชุมชนชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย: อดีตและปัจจุบัน: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, ชุดโครงการลัทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน : การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายลัทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), 173-174.

ต่อเนื่องจากการก่อตั้งคณะกรรมการชาวเขา ใน พ.ศ. 2506 รัฐได้จัดตั้ง กองสงเคราะห์ชาวเขาและศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นในจังหวัดตาก เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน โดยจะส่งเจ้าหน้าที่ทั้งนักสังคมสงเคราะห์ เจ้าหน้าที่การเกษตร และเจ้าหน้าที่อนามัยเป็นหน่วยเคลื่อนที่เข้าไปให้บริการหมู่บ้านเป้าหมาย ต่อมาอีก 2 ปี จึงริเริ่มให้มีหน่วยงานที่จะทำการศึกษาและวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงโดยเฉพาะ เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับพวกเขาซึ่งในเวลานั้นยังมีอยู่น้อยมากและส่วนใหญ่ก็เป็นงานของนักวิชาการต่างประเทศ ดังนั้น ศูนย์วิจัยชาวเขาจึงได้ถือกำเนิดขึ้น ในเวลาต่อมาเปลี่ยนเป็นสถาบันวิจัยชาวเขา ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่⁵

นอกจากนี้ยังมีโครงการหลวงเริ่มเข้าถึงหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ที่ห่างไกลตั้งแต่ พ.ศ. 2512 จุดมุ่งหมายในระยะเริ่มต้นของโครงการนี้คือ เพื่อศึกษาค้นคว้า ช่วยเหลือ และให้คำแนะนำแก่กลุ่มชาติพันธุ์ให้หันมาปลูกพืชเมืองหนาวแทนฝิ่น⁶ อย่างไรก็ตาม ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ได้กล่าวถึงโครงการหลวงในงานของเขาว่าเป็นความพยายามทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เกิดความจงรักภักดีและความรู้สึกผูกพันกับรัฐชาติไทยผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์⁷ ซึ่งเมื่อเข้าสู่หลัง พ.ศ. 2513 โครงการหลวงก็มีส่วนสำคัญในการเข้าถึงกลุ่มชาติพันธุ์และสกัดกั้นไม่ให้เข้าเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์

ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2513-2523 รัฐมีการจัดตั้งหน่วยงานและโครงการต่าง ๆ เพื่อทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญ ได้แก่ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (The National Environment Board) ก่อตั้งใน พ.ศ. 2518 มีบทบาทในการดูแลการจัดการต้นน้ำและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ถัดมาใน พ.ศ. 2520 ได้ก่อตั้งสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (The Office of the Narcotics Control Board) เพื่อแก้ปัญหาเสพติดและขจัดการปลูกฝิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง⁸

⁵ เรื่องเดียวกัน, 174-175.

⁶ โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 12* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516).

⁷ Gehan Wijeyewardene, ed., *Ethnic Groups across National Boundaries in Mainland Southeast Asia, Social Issues in Southeast Asia* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1990), 154.

⁸ Elawat Chandraprasert, "The Impact of Development on the Hilltribes of Thailand," in *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, ed. Don McCaskill and Ken Kampe (Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997), 84-85.

รัฐเริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์เป็นพิเศษภายหลังเหตุการณ์ล้อมปราบนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 นักศึกษาบางส่วนได้เข้าเป็นแนวร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและหนีการปราบปรามเข้าป่า โดยเฉพาะป่าในพื้นที่สูงเขตจังหวัดน่าน เกิดการปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับแนวร่วมคอมมิวนิสต์ไม่เว้นวันกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยบนพื้นที่สูงต้องเผชิญหน้ากับทางเลือก เนื่องจากทั้งฝ่ายทหารและคอมมิวนิสต์ต่างก็พยายามโน้มน้าวให้ชาวบ้านมาเข้าพวก ซึ่งบางส่วนก็เป็นอาสาสมัครให้กับฝ่ายทหาร บางส่วนก็เข้าเป็นแนวร่วมกับคอมมิวนิสต์ ทั้งยังเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ทำให้คอมมิวนิสต์ในจังหวัดน่านปักหลักต่อสู้ได้เป็นเวลานาน เพราะชาวบ้านเป็นผู้สนับสนุนเสบียงอาหาร⁹ ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงเริ่มตระหนักว่างานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์มีความจำเป็นในแง่ยุทธศาสตร์การสกัดแนวร่วมคอมมิวนิสต์

คณะรัฐมนตรีเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องมีการทบทวนนโยบายและกลยุทธ์ที่ทำกับกลุ่มชาติพันธุ์ในเวลานั้นเสียใหม่ โดยพยายามรวมกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในสังคมไทยผ่านการให้สิทธิที่เท่าเทียมและให้สามารถงงไถ่ซึ่งวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติตามความเชื่อของพวกเขา หน่วยงานที่รับผิดชอบนโยบายไปปฏิบัติคือ กรมประชาสงเคราะห์ที่จะคอยประสานงานกับคณะกรรมการชาวเขาทั้งส่วนกลางและระดับจังหวัด¹⁰ นโยบายนี้ในทางทฤษฎีสะท้อนให้เห็นความพยายามในการจะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม (multicultural) ของรัฐไทยอยู่บ้าง แม้ว่าเมื่อพิจารณาจากผลในทางปฏิบัติกลับมีผลให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นชายขอบของสังคมไทยโดยสมบูรณ์ก็ตาม

ปัญหาคอมมิวนิสต์ดังกล่าวทำให้บทบาทของเอ็นจีโอในงานพัฒนาชนบทหมดไป ในระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. 2519-2523 ทำให้เอพีไอโดยเฉพาะของคาทอลิกเริ่มมีบทบาทนำในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะภายหลัง พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา ตามที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้ในบทที่ 4 เรื่องงานพัฒนาของบาทหลวงท้องถิ่นตามแนววัฒนธรรมชุมชน ภายหลังจากบรรดานักเคลื่อนไหวผันตัวเองมาเป็นผู้พัฒนาเอกชน บทบาทเอ็นจีโอจึงเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้ง โดยการพัฒนาในช่วงนี้มีลักษณะของการวางแผนงานตามโครงการเพื่อเข้าไปทำงานในพื้นที่หนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ บุคลากรที่

⁹ Sommart Sukonthaphathipak, “Recollections of the Hill Tribes,” in *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, ed. Don McCaskill and Ken Kampe (Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997), 61–82.

¹⁰ Elawat Chandraprasert, “The Impact of Development on the Hilltribes of Thailand,” in *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, ed. Don McCaskill and Ken Kampe (Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997), 83–96.

ทำงานในพื้นที่จะสังกัดองค์กรขนาดใหญ่ กิจกรรมที่ทำในชุมชนช่วงเวลานั้นทั้งของเอ็นจีโอและเอพีโอจะเน้นแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการเกษตรแผนใหม่หรือเกษตรกรรมทางเลือกและงานด้านทรัพยากร ถึงแม้ว่าในเวลาต่อมา นักพัฒนาเอกชนจะตระหนักได้ว่าการพัฒนาตามแนวทางนี้ไม่ได้ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชนบทซึ่งรวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างแท้จริง¹¹ ทำให้แนวทางการทำงานของเอ็นจีโอและเอพีโอในช่วงต่อมา มีการเปลี่ยนแปลง ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

นอกจากการพัฒนาโดยรัฐและงานพัฒนาขององค์กรทางศาสนาคริสต์แล้ว ยังมีโครงการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ซึ่งได้แหล่งเงินทุนมาจากต่างประเทศที่เข้ามาตั้งแต่ พ.ศ. 2523-2533 เริ่มจากธนาคารโลกได้ให้งบประมาณในการดำเนินโครงการพัฒนาเกษตรกรรมภาคเหนือ (Northern Agriculture Development Project) โดยโครงการนี้เน้นพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในมิติสังคมและเศรษฐกิจ กระนั้นก็ตาม ประเด็นหลักที่โครงการนี้เน้นก็คือ การพัฒนาที่ดินและป่าไม้ ในเวลาเพียงไม่นานแหล่งทุนก็ล้นไหลเข้ามา เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่สูงไทย-เยอรมัน (Thai-German Highland Development Programme) โครงการพัฒนาพื้นที่สูงไทย-นอร์เวย์ (Thai-Norwegian Church Aid Highland Development Project) ทั้งสองต่างมุ่งลดการปลูกฝิ่นและจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ติดยาเสพติด¹²

สืบเนื่องมาจากแนวทางการพัฒนาในช่วงสงครามเย็นที่ประเทศโลกที่หนึ่งให้การสนับสนุนทุนในการพัฒนาแก่บรรดาประเทศโลกที่สาม สำหรับประเทศไทยแม้ว่าปัญหาคอมมิวนิสต์หลัง พ.ศ. 2523 จะสิ้นสุดลงไปแล้ว แต่ยังมีปัญหาอีกจำนวนมากที่ยังรอการจัดการ โดยเฉพาะภาครัฐเองที่กลายเป็นปัญหาสำคัญ เป็นเหตุให้ในเวลานั้นภาคประชาสังคมมีบทบาทโดดเด่นอย่างมาก รวมถึงบริบทการเมืองระหว่างประเทศการแข่งขันระหว่างโลกที่หนึ่งและโลกที่สองก็ยังคงดำเนินต่อไป ทำให้เงินทุนในการพัฒนายังคงล้นไหลเข้ามาในประเทศไทยและบรรดาประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ไม่

¹¹ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, “ภาพรวมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ,” ใน *บันทึกลับ NGOs: กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ*, บรรณาธิการโดย ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ (เชียงใหม่: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช.เหนือ) สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543), 24–62.

¹² Elawat Chandraprasert, “The Impact of Development on the Hilltribes of Thailand,” in *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, ed. Don McCaskill and Ken Kampe (Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997), 85.

ว่าจะเป็นเงินทุนจากรัฐบาลต่างประเทศ องค์กรผู้ให้ทุน องค์กรระหว่างประเทศ เป็นต้น¹³ เอฟพีโอ และเอ็นจีโอในไทยเป็นผู้รับทุนเป็นหลักในช่วงเวลานี้ แตกต่างจากช่วงก่อนหน้าที่รัฐบาลจะเป็นผู้รับ

ประกอบกับกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นผลกระทบมาจากแนวทางการพัฒนาช่วงก่อนหน้ากลายเป็นประเด็นสำคัญในระดับโลกตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1980 (พ.ศ. 2523-2533) เป็นต้นมา แม้ว่าจะมีการถกเถียงเรื่องนี้นักมาก่อนหน้านั้นในการประชุมที่กรุงสตอกโฮล์ม (ค.ศ. 1972) แต่ในปี ค.ศ. 1980 เกิดความร่วมมือระหว่างองค์กร ได้แก่ สหภาพระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (the International Union for the Conservation of Nature) กองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (the World Wildlife Fund or WWF) และโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme or UNEP) โดยมีเป้าหมายเพื่อไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development)¹⁴ การขบคิดเกี่ยวเนื่องกับปัญหาจากการพัฒนาและปัญหาสิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงไปสู่แหล่งทุนจากองค์กรให้ทุนต่างประเทศที่หลังไหลเข้ามาในช่วงหลัง พ.ศ. 2523 มีเป็นจำนวนมากและเน้นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือแนวทางการพัฒนาทางเลือก นอกจากโครงการพัฒนาพื้นที่สูงไทย-เยอรมันกับโครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เวย์ ยังมีทุนจากรัฐบาลออสเตรเลีย องค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกา (United States Agency for International Development or USAID) Oxfam NOVIB เป็นต้น¹⁵ เมื่อพิจารณาจะพบว่าเป็นช่วงเวลาเดียวกับการก่อกำเนิดของแนวทางวัฒนธรรมชุมชนที่ทางฝ่ายคาทอลิกร่วมบุกเบิกกับนักวิชาการและนักพัฒนาชุมชน อันเป็นช่วงที่ภาคประชาสังคมไทยเริ่มกลับมา มีกิจกรรมอีกครั้งหนึ่งซึ่งสัมพันธ์กับแหล่งทุนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในเวลานั้น

¹³ Gawin Chutima, “Funding for NGOs in Thailand: The Politics of Money in the Nonprofit Sector,” in *The NGO Way: Perspectives and Experiences From Thailand* (Bangkok: Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization, 2004), 61–98.

¹⁴ John Drexhage and Deborah Murphy, “Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012,” United Nations, http://www.un.org/wcm/webdav/site/climatechange/shared/gsp/docs/GSP1-6_Background%20on%20Sustainable%20Devt.pdf (accessed August 4, 2016).

¹⁵ G. Lamar Robert and Ronald D. Renard, eds., *Data Requirements for Highland and Farming System Development* (Chiang Mai: Payap Research Center, 1986).

สำหรับภาครัฐใน พ.ศ. 2525 มีการก่อตั้งองค์กรที่รับผิดชอบงานเกี่ยวกับสัญชาติไทยของกลุ่มชาติพันธุ์คือ คณะกรรมการเพื่อการแก้ปัญหาความมั่นคงแห่งชาติที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาและการเพาะปลูกพืชเสพติด กระนั้นก็ตาม องค์กรนี้ยังคงรับผิดชอบเรื่องกำจัดการปลูกและเสพฝิ่น รวมไปถึงการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่นัยสำคัญขององค์กรนี้คือ การเริ่มกลับมาใส่ใจเรื่องสัญชาติไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ภายหลังโครงการสำรวจประชากรชนงักไปหลัง พ.ศ. 2517 เพราะรัฐกำลังพะวงอยู่กับปัญหาคอมมิวนิสต์¹⁶

เมื่อภัยคอมมิวนิสต์สิ้นสุดลงทำให้ปัญหาความมั่นคงไม่ได้รับความสนใจรัฐบาลไทยอีกต่อไป จึงเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องยาเสพติดและปัญหาทรัพยากรมากขึ้น จากเดิมที่ทหารเป็นฝ่ายดูแลกิจการเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในช่วงเวลาที่ผ่านมา กระทั่ง พ.ศ. 2529 คณะรัฐมนตรีจึงได้จัดตั้งศูนย์อำนวยการประสานงานกิจการชาวเขาและการลดการปลูกพืชเสพติดภายใต้การกำกับดูแลของกองทัพภาคที่ 3¹⁷ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากหลัง พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา อดีตแนวร่วมคอมมิวนิสต์ออกจากป่าและหันกลับมาเป็นนักพัฒนาเอกชน ทำให้มีการเพิ่มขึ้นของเอ็นจีโอจำนวนมาก ประกอบกับองค์กรให้ทุนจากต่างประเทศสนับสนุนทุนในการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์เพื่อลดปัญหาการปลูกพืชเสพติดมากขึ้นตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2523 ตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ทำให้รัฐต้องจัดตั้งองค์กรกลางเพื่อประสานและควบคุมดูแลเอ็นจีโอที่ให้บริการแก่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้¹⁸

¹⁶ Ibid., 87; สมชาย ปรีชาศิลปกุล, *ชายขอบนิเวศศาสตร์* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548), 57.

¹⁷ Elawat Chandraprasert, “The Impact of Development on the Hilltribes of Thailand,” in *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, ed. Don McCaskill and Ken Kampe (Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997), 84-87.

¹⁸ รัตนาพร เศรษฐกุล, พิริยะ สีหะกุล และ อุทิศ ชำนิบรรณการ, *โครงการสิทธิชุมชนชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย: อดีตและปัจจุบัน: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, ชุดโครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน : การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), 196; ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, บรรณาธิการ, *บันทึกกลับ NGOs: กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ* (เชียงใหม่: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช.เหนือ) สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543), 85.

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นความต่อเนื่องของงานพัฒนาชนกลุ่มชาติพันธุ์โดยรัฐและเอ็นจีโอทั้งในและต่างประเทศตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา โดยมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายในแต่ละช่วงเวลาอันเนื่องมาจากปัญหาการเมืองทั้งภายในและระหว่างประเทศ กระนั้นก็ตามการพัฒนาเหล่านี้ก็ถูกควบคุมโดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ภายใต้แนวคิดหลักคือ การอพยพชาวเขาให้อยู่พื้นราบ ตั้งหลักแหล่งถาวร จัดหาบริการทางการศึกษาและสาธารณสุข ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนการปลูกฝิ่น โดยแผนพัฒนาฯ ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2515-2524 จะเพิ่มประเด็นเรื่องการกลบกลืนกลุ่มชาติพันธุ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยเข้ามา อันเนื่องจากปัญหาการเมืองในเวลานั้นอย่างที่ได้กล่าวข้างต้น¹⁹ และแม้ว่าต่อมาทุกภาคส่วนจะเริ่มตระหนักถึงผลเสียของการพัฒนาที่ผ่านมาและเริ่มบรรจุนโยบายที่คำนึงถึงวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้านในแผนการพัฒนามากขึ้นโดยสะท้อนออกมาผ่านแผนพัฒนาฯ ช่วง พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา ที่หันมาให้ความสำคัญกับชุมชนมากขึ้น ทว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ครั้งหนึ่งเคยมีวิถีชีวิตแนบแน่นกับธรรมชาติบนพื้นที่สูงได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีอาจหวนคืนได้แล้ว อย่างน้อยที่สุดคือ แนวคิดเรื่องการศึกษา การสาธารณสุข และการประกอบอาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ในรุ่นหลังดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

เนื่องจากแนวทางการพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้นโดยเฉพาะช่วงก่อน พ.ศ. 2523 เป็นไปตามแบบการพัฒนาระยะหลัก ซึ่งเป็นการนำเข้าแนวคิดเรื่อง “การพัฒนา” (development) จากประเทศโลกที่หนึ่งอันสัมพันธ์กับแนวคิดการทำให้ทันสมัย (modernization) ซึ่งเน้นการพัฒนาให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่วัดผลโดยผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross National Product or GNP) เพราะเชื่อว่า ความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นจะหลั่งไหลลงไปสู่ชนบท จึงเกิดการพัฒนามาตามแผนมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา แต่เพียงทศวรรษเดียวแห่งการพัฒนามาก็เริ่มเห็นปัญหาการพัฒนาที่เน้นเฉพาะเศรษฐกิจ จึงปรับเปลี่ยนแนวทางโดยให้ความสำคัญกับความต้องการขั้นพื้นฐานและการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น²⁰

จากแนวคิดการพัฒนาให้ทันสมัยซึ่งไทยได้รับมาเป็นแนวคิดหลักในการพัฒนาประเทศ รวมไปถึงการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง เพื่อมุ่งให้พวกเขามีคุณภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 176-180, 188-190.

²⁰ Don McCaskill, “From Tribal Peoples to Ethnic Minorities: The Transformation of Indigenous Peoples: A Theoretical Discussion,” in *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, ed. Don McCaskill and Ken Kampe (Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997), 26–60.

และเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างมากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา จึงมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสู่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ห่างไกล นั่นคือ การสร้างถนนหนทางและการเดินไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน ความเจริญที่เข้ามานั้นเหมือนใบเบิกทางให้การพัฒนาในด้านอื่น ๆ รวมไปถึงถึงทุนนิยมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกที่สามารถทะลุเข้ามาสู่ชุมชนได้อย่างสะดวกดาย²¹

ที่ว่ามุมมองของรัฐและนักพัฒนาเอกชนที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเป็นเชิงลบและไม่ได้อยู่บนพื้นฐานการทำความเข้าใจความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม ต่างมองว่าวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชาวเขาเป็นความล้าหลัง ทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาภัยสังคมโดยส่วนร่วม ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องจัดหาสิ่งที่เห็นว่าดีกว่าให้กับพวกเขา²² นอกจากจัดการสงเคราะห์แล้ว ในระยะแรกรัฐยังพยายามควบคุมกลุ่มชาติพันธุ์ในอยู่ติดที่ไม่เคลื่อนย้ายเพราะเชื่อว่าทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่า แต่แนวทางการพัฒนาดังกล่าวขัดกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของพวกเขา กล่าวคือ เดิมทีกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีระบบการผลิตแบบครัวเรือน ใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวทำการเกษตรเพื่อยังชีพ พวกเขาจะทำเกษตรบนที่ดินซึ่งมีการรับรองสิทธิโดยชุมชน วิถีชีวิตยึดโยงกับวัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทั้งยังมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นภายในชุมชน กระนั้นก็ตาม พวกเขามีความสัมพันธ์กับภายนอกทั้งชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ รวมไปถึงความสัมพันธ์กับรัฐไทยอยู่ตลอดเวลา²³

การพัฒนาโดยการอพยพชาวเขาลงสู่พื้นที่ราบบนที่ดินที่รัฐจัดหา บ่อยครั้งก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับชุมชนเดิมที่ตั้งถิ่นฐานมาก่อนหน้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเมือง ประกอบกับที่ดินที่จัดหาให้นั้นไม่อุดมสมบูรณ์มากพอ โดยเฉพาะกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า²⁴ การพัฒนาในลักษณะดังกล่าว วันช พฤษะศรี อดีตผู้อำนวยการศูนย์วิจัยชาวเขาคนแรกกล่าวถึงความไม่สอดคล้องของการพัฒนากับสภาพที่แท้จริงของกลุ่มชาติพันธุ์ว่า “ปัญหาของชาวเขา’ คือ ปัญหาที่ชาวเขาเองตระหนักด้วยตนเอง ส่วน ‘ปัญหาชาวเขา’ คือ ปัญหาที่คนภายนอกมองเห็นโดยที่ชาวเขา

²¹ รัตนาพร เศรษฐกุล, พริยะ สีหะกุลัง และ อุทิศ ชำนิบรรณการ, *โครงการสิทธิชุมชนชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย: อดีตและปัจจุบัน: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, ชุดโครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน : การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), 5.

²² เรื่องเดียวกัน, 167.

²³ เรื่องเดียวกัน, 168-169.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 169.

เองอาจไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นปัญหาก็ได้” ซึ่งในแง่ที่ผู้วิจัยมองว่า “ปัญหาชาวเขา” ในมุมมองของรัฐและนักพัฒนาในที่สุดก็นำไปสู่ “ปัญหาของชาวเขา” ตามแนวคิดของวณิช²⁵

การพัฒนาโดยรัฐและเอ็นจีโอรหว่างประเทศตามที่กล่าวมาข้างต้นโดยเฉพาะหลัง พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่าเน้นการจัดการปลูกฝิ่นและส่งเสริมการปลูกพืชทดแทน สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ฝิ่นเป็นพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นรายได้หลักมาช้านาน นอกจากเป็นพืชเศรษฐกิจแล้วฝิ่นยังมีความสำคัญกับกลุ่มชาติพันธุ์ในแง่การเป็นยารักษาโรค ทั้งยังถูกใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์²⁶ การเข้ามาของโครงการพัฒนาเหล่านี้ได้นำพืชเศรษฐกิจ เช่น แอปเปิ้ล สาลี่ ท้อ ดอกแกลดีโอลีส กาแฟ สลัดแก้ว กะหล่ำม่วง ฯลฯ เข้ามาให้ชาวเขาทดลองปลูกพร้อมกับจำกัดพื้นที่เพาะปลูกของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่เพิ่มผลผลิตโดยการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรเข้าช่วย ได้แก่ ปุ๋ย สารเคมี เป็นต้น การพัฒนาเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้ความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์หมดไป เนื่องจากพืชที่ปลูกเน้นเป็นผลผลิตเพื่อการค้า ขาดความหลากหลายในการเป็นอาหาร เมื่อผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจไม่ได้ผลดี การกั๊ยเงินเพื่อนำมาลงทุนในเทคโนโลยีการเกษตรก็กลายเป็นหนี้ก้อนโต²⁷

สำหรับเรื่องการเกษตรแบบพืชเชิงเดี่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์และการใช้เทคโนโลยีกับสารเคมีในการเกษตรนั้นมีความสัมพันธ์กับเรื่องการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์อย่างยิ่ง จากคำบอกเล่าของคุณสุนทร เมื่อการพัฒนาและทุนนิยมเข้าถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบกับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทำให้บรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างมุ่งหวังที่จะส่งเสียบุตรหลานของตนเองให้มีโอกาสรับเรียนในระดับสูงที่สุดเท่าที่จะมีกำลังส่งได้ นั่นเป็นปัจจัยหนึ่งที่แตกต่างกันไปจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของพวกเขาที่ทำกินในชุมชน เท่ากับว่าพวกเขาจำเป็นต้องหารายได้เพิ่มขึ้น การปลูกพืชไร่สวนผสมที่ไว้เก็บกินตามเดิมไม่ตอบสนองต่อความต้องการอีกต่อไป พวกเขาจึงหันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อจำหน่ายที่สำคัญคือ ข้าวโพด บางรายขยายขนาดแปลงเพาะปลูกจนแทนที่พื้นที่เลี้ยงสัตว์ ทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาต่างต้องพึ่งพารายได้จากพืชเชิงเดี่ยวนี้เพียงอย่างเดียว และเมื่อไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกได้อีกต่อไปก็จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีทางการเกษตรที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อทั้งสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ทั้ง

²⁵ เรื่องเดียวกัน, 169.

²⁶ พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์, ม.ล., “ชาวเขาในประเทศไทย,” ใน *เอกสารการลอนชุดวิชา ปัญหาการเมืองในภูมิภาคและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หน่วยที่ 8-15* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2553), 175–246.

²⁷ เตือนใจ ดีเทศน์, *แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน* (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สารสิน, 2543), 238-240.

ยังมีต้นทุนที่สูงมากขึ้นเสี่ยงต่อการขาดทุนและเป็นหนี้สินหากการเพาะปลูกในฤดูกาลใดไม่ได้ผลผลิต²⁸

ผลจากการพัฒนาดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างต้องเข้ารับการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาเป็นแรงงานในเมือง การรักษาพยาบาลของกลุ่มชาติพันธุ์ในโรงพยาบาลของรัฐ การพัฒนาทำให้ปัญหาเหล่านี้ชัดเจนมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาจะพบว่าปัญหาดังกล่าวต่างชัดและเผยให้เห็นปัญหาพื้นฐานที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญ นั่นคือ ปัญหาสัญชาติ สถานะบุคคล และสิทธิ

เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือจำนวนมากยังคงไม่มีสถานะบุคคลที่ชัดเจนเมื่อบุตรหลานกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผ่านแนวทางการพัฒนามุ่งหน้าเข้าสู่ระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้กลับต้องเผชิญหน้ากับอุปสรรคใหญ่หลวง นั่นคือ พวกเขาไม่มีสัญชาติไทย ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนราษฎร แม้ว่าหลายรายทางโรงเรียนจะอนุญาตให้เข้าศึกษา แต่ก็ไม่สามารถออกเอกสารรับรองการสำเร็จการศึกษาให้ได้ กรณีตัวอย่างของลาเคละ จะทอหญิงสาวลาหู่ที่ได้รับการศึกษามาตั้งแต่เด็ก แต่เกือบจะหมดโอกาสทางการศึกษาต่อในระดับสูงเพราะไร้สัญชาติและเป็นกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งสัญชาติไทยด้วยตนเอง แต่กว่าเธอจะได้รับสัญชาติก็เมื่อเธอจบการศึกษาระดับปริญญาตรีและมีงานที่ดีทำ มีเงินเดือนมากพอที่จะจ่ายเป็นค่าตอบแทนของข้าราชการในการดำเนินการ แม้ว่าบิดาของลาเคละจะเริ่มดำเนินการเรื่องสัญชาติให้เธอตั้งแต่ พ.ศ. 2525 กว่าจะได้สัญชาติไทยในปี พ.ศ. 2540 เป็นเวลายาวนานกว่า 15 ปี²⁹

ลาเคละเด็กหญิงลาหู่ไร้สัญชาติเป็นบุตรสาวของครูสอนศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ทำให้เธอมีโอกาสเข้ามาศึกษาที่โรงเรียนในเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 แต่ต้องประสบปัญหาเรื่องเอกสารคือ ทะเบียนบ้านเนื่องจากตนเองยังไร้สัญชาติ บิดาของเธอพยายามที่จะดำเนินการเพื่อให้ได้รับการลงสัญชาติมาตั้งแต่นั้นแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ทว่าลาเคละก็ยังคงได้รับการศึกษาในระบบต่อไป เนื่องจากทางโรงเรียนอนุโลมเรื่องเอกสาร ปัญหาชัดเจนขึ้นอีกครั้งเมื่อเธอจะจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และจำเป็นต้องใช้สำเนาทะเบียนบ้านที่เธอเองยังไม่สามารถหามาได้เพื่อออกใบสำเร็จการศึกษา (ป 05) ตลอดระยะเวลาของการศึกษาจนจบปริญญาตรี

²⁸ สุนทร วงศ์จอมพร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังคมชนบทเชียงใหม่, 27 พฤษภาคม 2558.

²⁹ ลาเคละ จะทอ, *เรื่องเล่าจากการต่อสู้เรื่องสัญชาติของผู้หญิงชนเผ่า* (เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550), 69-81.

นอกจากความพยายามในการศึกษาแล้วเธอยังต้องคอยติดตามความก้าวหน้าการดำเนินการเรื่องสัญชาติของเธอเอง³⁰

ในที่สุดลาเคละได้รับการลงสัญชาติจากการดำเนินการด้วยตนเองใน พ.ศ. 2540 ภายหลังจากสำเร็จการศึกษาจากคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่อนุโลมเรื่องเอกสารของเธอ ภายหลังได้บัตรประชาชนและมีสัญชาติไทยจึงได้เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทและมีโอกาสถ่ายถอดเรื่องราวออกมาเป็นวิทยานิพนธ์ที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง³¹ ลาเคละเป็นกรณีตัวอย่างที่โดดเด่นในเรื่องอุปสรรคทางการศึกษาที่เกิดจากปัญหาสัญชาติของเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตาม กรณีของลาเคละก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีโอกาสทางการศึกษาแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ที่ยากจะมีโอกาสเช่นนี้

นอกจากกรณีของลาเคละแล้ว เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะได้รับการอุปการะโดยรัฐ หรือสถาบันทางศาสนาทั้งพุทธและคริสต์ รวมถึงบุตรหลานของผู้มีอิทธิพลทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่จะมีโอกาสทางการศึกษาสูง มีน้อยมากที่ผู้ปกครองกลุ่มชาติพันธุ์จะสามารถส่งบุตรเรียนในระดับสูงได้ ล้วนแล้วแต่ต้องรอคอยรับการสงเคราะห์และจัดหาโอกาสทางการศึกษาจากฝ่ายรัฐ³²

กระบวนการได้มาซึ่งสัญชาติของลาเคละได้เปิดเผยให้เห็นถึงปัญหาของระบบราชการไทยทั้งทัศนคติที่ดูแคลนกลุ่มชาติพันธุ์ การทุจริตประพฤติมิชอบในทุกรูปแบบ ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่ข้าราชการและพนักงานของรัฐในทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นการเรียกรับสินบน การสวมตัว การลัดคิว หรือการบีบบังคับผู้ติดตามข้อเท็จจริงแล้วมีสัญชาติไทยให้ยอมรับสถานะบุคคลต่างด้าวเข้าเมืองถูกกฎหมาย³³ พฤติกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในการที่จะพิสูจน์สัญชาติเพื่อให้ได้มาซึ่งบัตรประชาชน กลุ่มชาติพันธุ์ที่ยากไร้ต้องเผชิญกับการทุจริต ดูถูกดูแคลน ขาดความมั่นใจหรือกลัวการติดต่อกับทางราชการ

เช่นเดียวกับด้านการศึกษา สิทธิขั้นพื้นฐานในการเข้ารับการรักษาพยาบาลจากสถานพยาบาลของรัฐก็ไม่ได้รับรองบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทย มีกรณีตัวอย่างเป็นจำนวนมาก ใน

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 71-73.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 75.

³² เตือนใจ ดีเทศน์, *แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน* (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2543), 235.

³³ ลาเคละ จะทอ, *เรื่องเล่าจากการต่อสู้เรื่องสัญชาติของผู้หญิงชนเผ่า* (เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550), 75-82.

ระยะแรกที่นักพัฒนาเอกชนเข้าไปในชุมชนพบว่าปัญหาเป็นเรื่องความไม่รู้เรื่องโรคภัยไข้เจ็บและขาดแคลนการรักษาโรคของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ และที่ร้ายไปกว่านั้นแม้ว่าจะมีการรักษาพยาบาลที่ทันสมัยในโรงพยาบาลแต่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ไม่มีเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการรักษา แม้ว่าการรักษาตามแบบดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์จะช่วยบรรเทาความเจ็บป่วยได้ แต่บ่อยครั้งก็ไม่เพียงพอที่จะรักษาชีวิตไว้ได้

สำหรับกรณีสิทธิการรักษาพยาบาลของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาโดยรัฐไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบทเท่านั้น แต่ยังทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชนบทด้วยตัวเอง ดังที่คุณเตือนใจได้บันทึกเอาไว้ว่า “เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลบางคนบ่นว่า ชาวเขาเห็นแก่ตัว เพราะยามเจ็บป่วยไปโรงพยาบาลไม่เคยต้องเสียเงิน เพราะเจ้าหน้าที่หมู่บ้านจะเขียนใบส่งตัวให้ เพื่อให้ทางโรงพยาบาลยกเว้นค่าป่วยการ ทั้งที่ชาวบ้านบางคนมีฐานะดีทีเดียว. . .” สำหรับคนกลุ่มที่ได้รับการรักษาฟรีจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์จากชุมชนที่การพัฒนาโดยรัฐและเอ็นจีโอเข้าไปเป็นจำนวนมาก³⁴ ผิดกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ได้รับการพัฒนาโดยรัฐและเอ็นจีโอ ซึ่งยังคงมีอยู่เป็นจำนวนมาก

นอกจากเรื่องสิทธิในการรักษาพยาบาลจากสถานบริการของรัฐแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนที่การพัฒนาเข้าถึงเหล่านี้ยังมีโอกาสในการได้ลงรายการสัญชาติไทยมากกว่าด้วย โดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ของฝ่ายรัฐในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ อีกทั้งรัฐยังได้จัดหาบริการทุกอย่างให้กับบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้าร่วมกับฝ่ายรัฐ ไม่ว่าจะเป็นบริการจัดหาที่ดินทำกิน พร้อมเครื่องมือในการปรับหน้าดิน ชลประทานหมู่บ้าน สาธารณสุขขั้นมูลฐาน รวมไปถึงทุนการศึกษาต่อในระดับสูงให้กับเยาวชน ดังคำบอกเล่าของคุณเตือนใจในหนังสือของเธอว่า “เพื่อนพี่คนหนึ่งซึ่งเคยทำงานอยู่ที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียงราย แล้วย้ายไปอยู่ที่ จังหวัดเพชรบูรณ์ เคยเล่าเรื่องงบบพิเศษนี้ให้พี่ฟัง โดยบอกว่า เพราะเป็นพื้นที่เขตสี่ชมพูและทำงานร่วมกับฝ่ายทหารการขอความสนับสนุนเรื่องใด ๆ ก็ตามจึงสะดวกสบายไปหมด”³⁵

นานมาแล้วที่กลุ่มชาติพันธุ์ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าโดยไม่ต้องเข้ายุ่งเกี่ยวกับสังคมภายนอกอย่างเข้มข้น ผู้เฒ่าผู้แก่บางท่านอายุ 70-80 ปี ไม่เคยออกนอกหมู่บ้าน ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติทำให้พวกเขามีความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง แต่เมื่อการพัฒนาเข้าไปทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิม โดยเฉพาะการอพยพ

³⁴ เตือนใจ ดีเทศน์, *แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน* (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2543), 234-235.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, 244-245.

โยกย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ออกจากพื้นที่เดิม เนื่องมาจากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ถึงแม้ว่าจะมีการจัดสรรที่อยู่ใหม่ให้กับพวกเขาซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไร้ความอุดมสมบูรณ์ ความมั่นคงทางอาหารจึงหมดสิ้นไป การจะเอาชีวิตรอดก็มีเพียงทางออกเดียวคือ การขายแรงงาน³⁶

“ถ้าหากคนเราอยู่แต่บนดอย ทำนาทำสวนหาอยู่หากินตามป่าเขาลำห้วยไปวัน ๆ มีหรือไม่มีสัญชาติ คงไม่ใช่เรื่องที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่”³⁷ แต่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ก็ไม่อาจทัดทานต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมและรุกคืบเข้าหาอย่างรวดเร็วได้ “ทว่าในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้คนมีกิจกรรมต้องเดินทางไปอื่น และนี่แหละที่การมีหรือไม่มีสัญชาติเป็นเรื่องสำคัญ เพราะหากไม่มีบัตรประชาชนแสดงความเป็นคนไทย ก็ไม่สามารถออกไปไหนมาไหนตามใจชอบ . . . อย่าว่าแต่ออกไปเที่ยวท่องเที่ยวเลย แค่จะออกไปหางานทำก็ยังไม่ไหว”³⁸

การออกจากหมู่บ้านเพื่อไปขายแรงงานในเมืองอาจไม่ใช่อุปสรรคสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถือบัตรประจำตัวประชาชนแสดงความเป็นคนมีสัญชาติไทย แต่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีบัตรต้องเผชิญกับการถูกขูดรีดจากนายจ้างในรูปแบบของการกดค่าแรงหรือการเบี้ยวไม่จ่ายค่าแรง แรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ไม่อาจเรียกร้องความยุติธรรมได้ เพราะหากแจ้งความกับตำรวจพวกเขาเองที่จะเป็นฝ่ายถูกจับ บางส่วนจึงเลือกหันเข้าหาอาชีพผิดกฎหมาย เช่น การค้ายาเสพติด การค้าประเวณี การเป็นแรงงานผิดกฎหมายในต่างประเทศ เป็นต้น³⁹

การออกจากหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์วัยแรงงานเป็นปัญหาสำคัญของความล่มสลายทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะเมื่อคนวัยทำงานต้องออกจากหมู่บ้านเพื่อแสวงหาโอกาสทำงานตามเมืองใหญ่ ส่วนเยาวชนก็เดินทางออกนอกหมู่บ้านเพื่อศึกษาต่อ ซึ่งส่วนใหญ่เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็จะหางานทำตามเมืองใหญ่ ในหมู่บ้านจะคงเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่กับเด็กเล็กบางส่วน สังคมชนเผ่าแต่เดิมที่อยู่พร้อมหน้าพร้อมหน้าพิธีกรรมตามขนบเดิมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็ค่อย ๆ หายไป การจะกลับไปหมู่บ้านก็เพียงวันหยุดหรือในเทศกาลเท่านั้น⁴⁰

³⁶ สุริยันต์ ทองหนูเอียด, บรรณาธิการ, *ผืนดิน สันติภาพ และชาติพันธุ์* (เชียงใหม่: ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนบนพื้นที่สูง, 2549), 215.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 143-144.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 144.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 217-218.

⁴⁰ เตือนใจ ดีเทศน์, *แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน* (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2543), 157-161.

นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นแรงงานจะต้องเผชิญกับปัญหาดังกล่าวข้างต้น ยังมีชาติพันธุ์อีกกลุ่มหนึ่งที่แม้ว่าจะมีโอกาสได้รับการศึกษาจนจบระดับปริญญาตรี แต่เมื่อถึงคราวจะเข้าสมัครงานก็ต้องพบเจอกับอุปสรรคใหญ่หลวง แม้ว่าคุณสมบัติอื่น ๆ จะมีพร้อมสรรพแต่พวกเขาต้องเผชิญอย่างเดียวคือ การเป็นประชากรของรัฐไทย ตัวอย่างที่สำคัญ กรณีของเดือน อุดมพันธ์ บัณฑิตสาวชาวไทยที่ลี้ภัยจากคณะครูศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ด้วยความฝันที่อยากจะเข้ารับราชการครู ภายหลังจากจบการศึกษาเดือนसानฝันตนเองและกำลังจะคว้าฝันเพียงแค่อ้อมมือ แต่ที่ฝันของเธอมีอันต้องสะดุดลง เนื่องจากเธอเป็นผู้ถือบัตรประจำตัวบุคคลชนพื้นที่สูง (สีฟ้า) ทางเดียวที่จะทำให้ฝันเธอเป็นจริงก็คือ การมีบัตรประจำตัวประชาชนเฉกเช่นคนไทยทุกคน⁴¹

เรื่องราวของเดือนไม่ได้มีปัญหาเพียงขั้นตอนการสมัครงาน ถ้าย้อนกลับไปในช่วงวัยเรียนของเธอจะพบว่าความเป็นเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ไร้สัญชาติทำให้เดือนเสียสิทธิในการกู้ยืมเงินจากกระทรวงศึกษาธิการ สร้างความยากลำบากให้กับบิดาและมารดาของเธออย่างมาก แต่ด้วยความที่ทั้งสองเห็นความสำคัญของการศึกษา จึงพยายามส่งเสียเธอจนจบการศึกษาระดับปริญญาตรี กรณีของเดือนได้เข้าร่วมโครงการเด็กไร้รัฐของมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ ซึ่งมีเด็กกลุ่มชาติพันธุ์อีกเป็นจำนวนมากที่ต้องประสบปัญหาเช่นเดียวกับเธอ⁴²

แม้ว่าหลายกรณีตัวอย่างที่หยิบยกมากล่าวข้างต้นจะเกิดขึ้นหลังการก่อตั้ง คชพ. แต่สามารถสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาเหล่านี้ยังคงพบเห็นอยู่ได้โดยทั่วไปในสังคมไทยที่ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องสิทธิและสัญชาติเท่าที่ควร อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นแนวคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ความคาดหวังที่จะให้บุตรหลานได้รับการศึกษา เพื่อจะได้มีอนาคตที่ดีตามแบบอย่างค่านิยมของสังคมไทยโดยทั่วไป สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสัญชาติไทยเราจะพบว่าหลายคนประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน สำเร็จการศึกษาระดับสูงได้ แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ค่อยเกิดขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์ไร้สัญชาติ

ปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นสิ่งที่การพัฒนากระแสหลักโดยรัฐและการพัฒนากระแสรองโดยเอ็นจีโอกับเอพบีไอค่อย ๆ เปิดเผยให้เห็นความสำคัญในประเด็นเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ และแม้ว่าภาครัฐจะพยายามแก้ไขปัญหาก็ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อีกเป็นจำนวนมากยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบและทั่วถึง

จากที่ได้กล่าวถึงปัญหาจากการพัฒนาข้างต้น ผู้วิจัยไม่ได้ต้องการจะตัดสินการพัฒนาในเชิงคุณค่า ทว่าเพียงสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนาเหล่านั้นได้เปิดเปลือยให้เห็นปัญหา

⁴¹ ปิ่นแก้ว อุณแก้ว, บรรณาธิการ, *คนไร้รัฐไร้สัญชาติในประเทศไทย: เรื่องเล่าของเส้นทางสู่การมี “ตัวตน” บนแผ่นดินนี้* (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2550), 29-30.

⁴² เรื่องเดียวกัน, 30-31.

สำคัญที่หลายฝ่ายไม่ได้ตระหนักแม้กระทั่งกลุ่มชาติพันธุ์เองคือ เรื่องสัญชาติ โดยส่วนตัวผู้วิจัยไม่ได้ปฏิเสธการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งยังเห็นถึงความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิตของพวกเขาทั้งด้านการศึกษาและสาธารณสุข ทว่าผู้วิจัยมองว่าการพัฒนาที่ผ่านมาก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในแนวราบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกันเอง ที่ฝ่ายรัฐและภาคประชาสังคมให้ความสำคัญไม่เท่ากันในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์และในแต่ละพื้นที่ แม้ว่าจะไม่ได้นำไปสู่ปัญหาห้วงกลุ่มชาติพันธุ์ที่ลุกลามใหญ่โต แต่ผลจากความเหลื่อมล้ำดังกล่าวทำให้มองไม่เห็นภาพที่แท้จริงของการพัฒนาและความจำเป็นเร่งด่วนที่กลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดีไม่ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะปัญหาพื้นฐานเร่งด่วนอย่างปัญหาไร้สัญชาติ

ทั้งเอพีโอและเอ็นจีโอในเวลานั้นเริ่มมองเห็นปัญหาจากการพัฒนาที่ผ่านมา จึงได้พัฒนาแนวทางการพัฒนาที่ยึดชุมชนเป็นพื้นฐาน โดยรวบรวมและสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาต่อสู้กับภาครัฐ สะท้อนออกมาผ่านงานวิชาการและงานพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชน เท่ากับเป็นความพยายามช่วงชิงการนิยามและการสร้างวาทกรรมของฝ่ายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยความช่วยเหลือของเอพีโอ เอ็นจีโอ และนักวิชาการ⁴³

สภาพการณ์ดังกล่าวฝ่ายคาทอลิกเองก็มีความพยายามที่จะแก้ไขสถานการณ์และปัญหาความยากลำบากของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์มาโดยลำดับ ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 แต่ในบทนี้เราจะเห็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในแง่เป้าหมายของคณะกรรมการคาทอลิกที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จากเดิมที่มุ่งการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน เน้นการพัฒนาคนอย่างเป็นองค์รวม แต่จากปัญหาที่ต้องเผชิญ สะท้อนให้เห็นว่าการดำเนินตามแนวทางที่ผ่านมานั้นยังคงมีอุปสรรคที่สำคัญ

เมื่อภัยคอมมิวนิสต์คลี่คลายรัฐบาลไทยก็เริ่มหันกลับมาให้ความสนใจปัญหาอื่น ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างจริงจัง รวมไปถึงปัญหาใหญ่ของสังคมไทยในขณะนั้น เช่น การค้าและการติดยาเสพติด การตัดไม้ทำลายป่า การค้าประเวณี การอพยพข้ามชายแดนของกลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ นั้นทำให้ท่าทีของรัฐบาลไทยต่อกลุ่มชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ จากเดิมที่มองกลุ่มชาติพันธุ์ว่าเป็นยุทธศาสตร์ในการต้านคอมมิวนิสต์ กลับมองว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างด้านวัฒนธรรมและภาษาแตกต่างจากคนไทยนั้นเป็น “ผู้สร้างปัญหา” เราจะเห็นความพยายามในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ อย่างชัดเจนมากขึ้นผ่านการเปลี่ยนแปลงกฎหมายสัญชาติและกฎหมายว่าด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

⁴³ อานันท์ กาญจนพันธุ์, *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2548), 72-76.

การพัฒนาที่ตั้งได้กล่าวมาข้างต้นถูกซ้ำเติมด้วยความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการโลกาภิวัตน์และทุนนิยมเสรีส่งผลกระทบต่อการเคลื่อนย้ายแรงงาน สินค้า บริการ และข้อมูลข่าวสารข้ามพรมแดนรัฐชาติอย่างรวดเร็ว อันก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำและแตกต่างในสังคม ขณะเดียวกันกระบวนการโลกาภิวัตน์ก็ได้ทำให้อุดมการณ์เรื่องสิทธิ เสรีภาพ และสิ่งแวดล้อมนิยมแพร่หลายและได้รับการยอมรับ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิทั้งทางวัฒนธรรมและในฐานะพลเมืองรัฐของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ⁴⁴ ซึ่งสอดคล้องกับกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทยที่เริ่มจากการเรียกร้องเรื่องสิทธิชุมชนและก้าวไปถึงการเรียกร้องสัญชาติที่ได้รับความร่วมมือจากฝ่ายเอ็นจีโอ เอพีไอ และสถาบันการศึกษา ในส่วนของคาทอลิกที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ก็เริ่มจากการเรียกร้องสิทธิชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่าและธารน้ำใสซึ่งวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ก่อนที่จะมาดำเนินการเรื่องสิทธิในฐานะพลเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในโลกยุคปัจจุบัน

ในส่วนการตอบโต้ของชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ต่อการพัฒนาคุณสุนทรผู้ที่ทำงานคลุกคลีกับกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมชนบทเชียงใหม่ โดยเฉพาะชาวปกากะญอกล่าวกับผู้วิจัยว่า ในปัจจุบันนี้กลุ่มชาติพันธุ์จำนวนหนึ่งเริ่มตระหนักถึงปัญหาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อจำหน่าย คุณสุนทรได้แบ่งระดับความตระหนักของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่อการพัฒนาโดยสัมพันธ์กับประเด็นเรื่องการศึกษาของเยาวชนไว้ 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกคือ พวกที่กำลังคิดจะย้อนกลับไปหาวิถีชีวิตแบบเดิมที่พึ่งพาตนเองได้ เพราะบุตรหลานศึกษาจบหมดแล้ว กลุ่มที่สองคือ สำนึกและรู้เท่าทันแต่ยังย้อนกลับไปหาวิถีชีวิตแบบเดิมไม่ได้ เนื่องจากบุตรหลานยังไม่จบการศึกษา กลุ่มที่สามคือ พวกที่ยังไม่ได้ตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้ เนื่องจากยังต้องส่งบุตรหลานเล่าเรียนอีกเป็นเวลานานกว่าจะสำเร็จการศึกษา และกลุ่มสุดท้ายคือ กลุ่มที่ไม่ได้เข้าสู่วงจรเศรษฐกิจทุนนิยมตั้งแต่เริ่มต้นและยังคงดำรงชีพในวิถีชีวิตแบบเดิม⁴⁵ แต่นั่นเป็นความตระหนักของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ส่วนใหญ่ไม่ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาไร้สัญชาติแล้ว จึงได้รับผลกระทบจากกฎหมายจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่มากนัก แต่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงไร้สัญชาติแล้วพวกเขาไม่เพียงแต่ต้องพยายามให้ได้มาซึ่งสัญชาติไทย แต่ยังต้องเผชิญปัญหาเรื่องกฎหมายป่าไม้รุนแรงกว่าที่กลุ่มชาติพันธุ์มีสัญชาติไทยต้องเผชิญ

⁴⁴ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “พหุวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและวัฒนธรรม,” ใน *รัฐชาติและชาติพันธุ์*, บรรณาธิการโดย สำนักส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10 (เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10 จังหวัดเชียงใหม่, 2551), 1-90.

⁴⁵ สุนทร วงศ์จอมพร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังคมชนบทเชียงใหม่, 27 พฤษภาคม 2558.

5.1.2 การเปลี่ยนแปลงกฎหมายสัญชาติและกฎหมายเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ

ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์อันเกิดจากการพัฒนาที่เน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ถูกซ้ำเติมด้วยนโยบายของรัฐในการออกกฎหมายที่มีความเข้มงวดมากขึ้นสำหรับเรื่องสถานะบุคคลและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนนโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ไม่เฉพาะแต่ชนบนพื้นที่สูง ทว่ารวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย ในส่วนนี้ผู้วิจัยไม่เพียงจะแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในข้อกฎหมาย แต่จะพิจารณาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยจะอธิบายการเพิ่มความรัดกุมทางกฎหมายของรัฐไทยว่าเป็นผลกระทบมาจากปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ 1) ภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ 2) การอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ลี้ภัยจากความไม่สงบของประเทศเพื่อนบ้าน และ 3) ปัญหาป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม

รัฐไทยมีมุมมองและทัศนคติในแง่ลบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งที่เป็นชนเผ่าพื้นเมืองและผู้พลัดถิ่น แนวทางการพัฒนาที่ผ่านมามีพื้นฐานคิดว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นพวกด้อยพัฒนา จำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาอย่างถูกทางและจากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะพบว่าเน้นแนวทางการสงเคราะห์เสียเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งคนพวกนี้ยังสร้างปัญหาให้กับรัฐไทย ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาป่าต้นน้ำเสื่อมโทรม ฯลฯ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทัศนคติแง่ลบของรัฐที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์จะสะท้อนให้เห็นชัดเจนในกฎหมายของรัฐไทยที่เกี่ยวข้องกับสัญชาติและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีหน้าซ้ำยังถูกซ้ำเติมจากบริบทแวดล้อมภายนอกประเทศ โดยเฉพาะปัญหาการเมืองภายในของประเทศเพื่อนบ้าน นำไปสู่การอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาตามแนวชายแดนเป็นจำนวนมาก ทำให้กฎหมายของรัฐไทยเข้มงวดกวัดขั้นกับกิจการที่เกี่ยวข้องมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

งานศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์หรือที่รู้จักในระยะแรกว่า “ชาวเขา” นั้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นงานศึกษา เช่น วิทยานิพนธ์ งานวิจัย หนังสือ รวมถึงข่าวสารตามหน้าหนังสือพิมพ์จะสะท้อนมุมมองเชิงลบและให้ภาพว่าเป็นกลุ่มชนที่ล้าหลัง ไม่มีวัฒนธรรม ทั้งยังเป็นตัวการของปัญหาเสพยาเสพติดและปัญหาทรัพยากรป่าไม้ ตัวอย่างงานศึกษาที่ใช้มุมมองเช่นนี้ปรากฏในบทที่ 2 ส่วนทบทวนวรรณกรรมของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มุมมองเช่นนี้เป็นผลมาจากบริบทแวดล้อมทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้รัฐไทยไม่ละเอียดย้อนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม เมื่อรับแนวคิดการพัฒนาเข้ามา กลับมองวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไปว่าเป็นอนารยชน แบ่งแยกให้กลุ่ม

ชาติพันธุ์เป็นคน “ต่างพวก”⁴⁶ สะท้อนผ่านคำเรียกว่า “ชาวเขา” ซึ่งโดยทั่วไปจะแปลความหมายว่าเป็น คนที่อยู่บนภูเขาหรือพื้นที่สูง ทว่าอีกนัยยะหนึ่งคำว่า ชาว “เขา” นั้นมีนัยยะของความเป็นอื่นคือ เป็น “เขา” ไม่ใช่ “เรา”⁴⁷

ภาพลักษณะที่ถูกสร้างขึ้นนั้น เมื่อประกอบเข้ากับบริบทแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกประเทศจะส่งผลกระทบต่อนโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ โดยสะท้อนผ่านกฎหมายสัญชาติ เมื่อกล่าวถึงตรงนี้ ผู้วิจัยจำเป็นต้องอธิบายประเด็นกฎหมายสัญชาติ กฎหมายทะเบียนราษฎร ตลอดจนแนวทางการสำรวจประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ของประเทศไทยในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งจะแสดงให้เห็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของข้อกำหนดในแต่ละช่วงเวลา มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

คำว่า สัญชาติ (nationality) มีความหมาย 2 ประการ ได้แก่ 1) ความหมายทางวัฒนธรรม หมายถึง วัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา และอุดมการณ์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ไม่ต้องพิจารณาถึงสถานะความเป็นพลเมือง ถิ่นที่อยู่หรือสัญชาติในทางกฎหมาย และ 2) ความหมายทางกฎหมาย หมายถึง สิ่งที่ผูกพันระหว่างบุคคลนั้นกับรัฐ ซึ่งต้องมีความผูกพันกันโดยภาษา ชาติพันธุ์ ศาสนา เป็นต้น การถือสัญชาติของบุคคลในรัฐหนึ่งรัฐใด ย่อมมีผลให้รัฐสามารถใช้อำนาจในทางกฎหมายต่อบุคคลดังกล่าว ในทางกลับกันบุคคลผู้ถือสัญชาติในรัฐนั้นย่อมมีสิทธิในด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับบุคคลอื่นที่ถือสัญชาติแห่งรัฐนั้น⁴⁸

หลักกฎหมายสากลในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่าอำนาจในการกำหนดสัญชาติเป็นของรัฐ ทว่าก็มีหลักสำคัญที่ยอมรับโดยทั่วกัน 2 ประการ ได้แก่ 1) หลักดินแดน (jus soli) ที่ถือว่าบุคคลที่เกิดในดินแดนของรัฐย่อมได้สัญชาติโดยการเกิด และ 2) หลักสืบสายโลหิต (jus sanguinis) บุคคลจะมีสัญชาติสืบต่อจากบิดาและมารดา หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง⁴⁹ กรณีประเทศไทยช่วงแรกก็ใช้หลักดินแดนเป็นหลัก กระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงมาใช้ทั้งหลักดินแดนและหลักสืบสายโลหิต บางช่วงใช้

⁴⁶ รัตนาพร เศรษฐกุล, พิริยะ สีหะกุล และ อุทิศ ชำนิบรรณการ, *โครงการสิทธิชุมชนชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย: อดีตและปัจจุบัน: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, ชุดโครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน : การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), 6-7.

⁴⁷ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, “การสร้างภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ‘ชาวเขา’ ในสังคมไทยระหว่างทศวรรษ 2420 ถึง ทศวรรษ 2520,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), 19, 53.

⁴⁸ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, *ชายขอบนิติศาสตร์* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548), 13-14.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 16.

ทั้งสองอย่างควบคู่กัน กล่าวคือ การเกิดในแผ่นดินไทยไม่เพียงพอที่จะได้รับสัญชาติไทย จะต้องมิบิดาหรือมารดาสัญชาติไทยด้วย ดังรายละเอียดข้อกำหนดที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

ก่อนการเกิดขึ้นของแนวคิดแบบรัฐชาติ (nation state) ยังไม่มีแนวคิดเรื่องการกำหนดสัญชาติ เมื่อรัฐชาติไทยก่อกำเนิดขึ้นในเวลานั้นยังคงเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กฎหมายสัญชาติไทยฉบับแรกเป็นกฎหมายแปลงสัญชาติที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานคือ พระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2455) มีใจความสำคัญกำหนดขั้นตอนการแปลงชาติของคนต่างประเทศเพื่อมาเป็นคนในบังคับสยาม โดยผู้ที่ร้องขอสัญชาติต้องมีคุณลักษณะคือ ต้องมีอายุเต็มบริบูรณ์ตามที่กฎหมายของไทยและกฎหมายชาติตนเองกำหนด ต้องอยู่ในกรุงสยามในเวลาที่ยื่นขอ ต้องอยู่ในกรุงสยามมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 ปี และผู้ขอสัญชาติจะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี หาเลี้ยงตนเองได้⁵⁰

สำหรับกฎหมายที่กำหนดสัญชาติไทยฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ยอมรับหลักดินแดน กำหนดให้บุคคลผู้เกิดในราชอาณาจักรสยามมีสัญชาติไทยโดยไม่มีข้อยกเว้น⁵¹ กฎหมายนี้ถูกใช้คู่ขนานกับพระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ. 130 ก่อนหน้าพระราชบัญญัติ 2 ฉบับ นี้ประกาศใช้ บุคคลที่เกิดก่อนวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 จะมีสัญชาติไทยหรือไม่ย่อมเป็นไปตามมุลนิธิธรรมประเพณีว่าด้วยสัญชาติไทย สำหรับผู้ที่เกิดหลัง 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 จนถึง 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2495 การมีสัญชาติไทยจะเป็นไปตามมุลนิธิธรรมประเพณีว่าด้วยสัญชาติไทย ร่วมกับพระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ. 130⁵²

เนื่องจากมีการออกพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2495 เท่ากับเป็นการยกเลิกพระราชบัญญัติการแปลงสัญชาติ ร.ศ. 130 และพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456 ส่งผลให้ผู้ที่เกิดหลังวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2495 จะได้สัญชาติไทยโดย 1) มิดาเป็นคนไทย ไม่จำเป็นต้องเกิดในประเทศไทย 2) มารดาเป็นไทย ไม่ปรากฏชื่อบิดา และไม่จำเป็นต้องเกิดในประเทศไทย และ 3) เกิดในประเทศไทย สำหรับพระราชบัญญัติฉบับนี้มีการแก้ไขถึง 3 ครั้งด้วยกัน ดังนั้น บุคคลจะมีสัญชาติไทยหรือไม่จำเป็นต้องพิจารณาว่าเกิดในช่วงเวลาใดและพระราชบัญญัติกำหนดคุณลักษณะเอาไว้

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 24-25.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 35.

⁵² พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, *รวมบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติไทยของบุคคลธรรมดา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2546), 9.

อย่างไร⁵³ ที่สำคัญคือ ช่วงระหว่าง 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2496 ถึง 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 กำหนดให้ ผู้ที่มีสัญชาติไทยจะต้องเกิดในราชอาณาจักรไทยและมีมารดาเป็นไทย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่ากฎหมายสัญชาติไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2456 จนกระทั่ง พ.ศ. 2515 มีเกณฑ์เปิดกว้างในการให้สัญชาติไทยอย่างมาก เพียงแค่ถือกำเนิดในดินแดนประเทศไทย ก็จะได้รับสัญชาติไทย (มีเพียงช่วงเวลา 4 ปี คือ ระหว่าง พ.ศ. 2496-2500 ที่มีเงื่อนไขเพียงข้อเดียว) ในแง่นี้ กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในไทยก่อน พ.ศ. 2456 ย่อมมีสัญชาติไทย บุตรของเขา เหล่านั้นที่เกิดบนแผ่นดินไทยย่อมมีสัญชาติไทยโดยชอบธรรม ส่วนผู้ที่อพยพเข้ามาที่หลัง พ.ศ. 2456 จะต้องพิจารณาตามพระราชบัญญัติในแต่ละช่วงเวลาทั้งในการแปลงสัญชาติและบุตรที่เกิดในประเทศไทย⁵⁴

กฎหมายสัญชาติไทยและการสำรวจจัดทำทะเบียนราษฎรในช่วงที่รัฐไทยประสบ ปัญหาคอมมิวนิสต์ มีลักษณะตามที่สมชาย ปรีชาศิลป์กุลวิเคราะห์ไว้ว่า

ท่ามกลางการต่อสู้ของรัฐไทยและพรรคคอมมิวนิสต์ ประเด็นเรื่องสัญชาติทั้ง ในทางกฎหมายและนโยบายจึงดูเหมือนว่ายังไม่มีผลกระทบในทางปฏิบัติ เพราะ รัฐไทยยังคงพะวงกับสงครามแย่งชิงมวลชนกับฝ่ายตรงข้ามอยู่ นโยบายและ กฎหมายในเรื่องสัญชาติจึงไม่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างใด ๆ เกิดขึ้นนับจากการ ออกระเบียบกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2517 และการสำรวจประชากรที่ได้เคย เกิดขึ้นมาแล้วได้ยุติลงและไม่มีการสำรวจประชากรชาวเขาอีกเลยในทศวรรษ ต่อมา⁵⁵

รายละเอียดคุณลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่กำหนดในระเบียบ กระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ. 2517 มี ดังนี้

- 1) เกิดในประเทศไทยและบรรลุนิติภาวะแล้ว
- 2) มีถิ่นที่อยู่ถาวรเป็นหลักแหล่งต่อเนื่องกันมาไม่น้อยกว่า 5 ปี
- 3) ไม่เคยกระทำผิดต่อความมั่นคงของประเทศ ยกเว้นแต่ชาวเขาที่กระทำผิดแต่ ราชการให้อภัย ในฐานะเป็นชาวเขากลับใจ

⁵³ เรื่องเดียวกัน, 10-12, 33-34.

⁵⁴ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, *ชายขอบนิติศาสตร์* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548), 38-39.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, 57.

4) เป็นผู้ไม่เคยถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดในครั้งหนึ่งครั้งใด ไม่ว่าจะคดีใด ตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป

5) ไม่เป็นผู้มีพฤติกรรมทางการเมืองเป็นปฏิปักษ์ต่อประเทศไทย หรือฝักใฝ่ลัทธิทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบบการปกครองของไทย⁵⁶

ความพยายามในการสำรวจและทำทะเบียนประวัติ เพื่อกำหนดสถานะและทำเอกสารแสดงตัวบุคคลให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์เริ่มครั้งแรกใน พ.ศ. 2512-2513 ในการสำรวจครั้งนี้ใช้แบบพิมพ์เดียวกับการทำทะเบียนราษฎร ทว่าใช้การตีตราสีแดง “เฉพาะชาวเขา” โดยระบุกลุ่มชาติพันธุ์ในช่องสัญชาติ ภายหลังจากความพยายามในการสำรวจอีกหลายครั้ง แต่เนื่องจากข้อจำกัดทั้งในด้านบุคลากรและการเดินทางในพื้นที่ที่ยากต่อการเข้าถึง เป็นเหตุให้เกิดความบกพร่อง คลาดเคลื่อน รวมไปถึงช่องโหว่ในการทุจริตในเวลาต่อมา⁵⁷ และเป็นปัญหาเรื้อรังและมีความซับซ้อนมากขึ้นเมื่อมีการหลั่งไหลเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้อพยพลี้ภัยสงคราม รวมถึงการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติ

รัฐไทยเริ่มเข้ามาจัดการเรื่องสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์อีกครั้งหนึ่งในช่วง พ.ศ. 2528-2531 ภายใต้อำนาจ “สิ่งทู่ภูเขา” โดยการดำเนินการของกรมประชาสงเคราะห์ร่วมกับตำรวจตระเวนชายแดน และกรมการปกครอง ได้ดำเนินการสำรวจพื้นที่ 18 จังหวัด ในเขตภาคเหนือและภาคตะวันตก ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง ตาก สุโขทัย เพชรบูรณ์ พิษณุโลก เลย กำแพงเพชร กาญจนบุรี ราชบุรี อุทัยธานี สุพรรณบุรี โดยการสำรวจครั้งนี้ได้จำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ 579,239 คน⁵⁸

สาเหตุที่เริ่มมีการสำรวจอีกครั้งใน พ.ศ. 2528 นี้ ผู้วิจัยพิจารณาว่าเป็นผลส่วนหนึ่งจากการเมืองภายในประเทศเมียนมาร์ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย เหตุการณ์เริ่มต้นจากรัฐบาลทหารพม่าโดยการนำของนายพลเนวินและผู้สืบทอดอำนาจ เน้นนโยบายสร้างเอกภาพภายในรัฐ ท่ามกลางความแตกต่างทางชาติพันธุ์ นำไปสู่การปราบปรามกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อยอย่างรุนแรง ทำให้เกิดการอพยพของชนกลุ่มน้อยเหล่านี้เข้ามาในประเทศไทย โดยเฉพาะช่วง พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ถูกเรียกว่า “ผู้หลบหนีภัยการสู้รบ”

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, 51.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, 40-41.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, 58.

และเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากไม่สามารถเดินทางกลับถิ่นฐานเดิมได้ เพราะไม่มีความมั่นคงต่อชีวิต⁵⁹

จากงานเขียนของอาจารย์เตือนใจก็สะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาการลี้ภัยเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์พม่ามาตั้งแต่ พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา ในพื้นที่อำเภอแม่จัน ซึ่งอาจารย์ทำงานอยู่เป็นเวลานานได้รับผลกระทบจนรู้สึกได้ถึงปัญหาการเพิ่มจำนวนมากขึ้นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพจากพม่าเข้ามาอาศัยอยู่ปะปนกับกลุ่มชาติพันธุ์เดิมในประเทศไทย ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องการสงเคราะห์ของภาครัฐที่ยากจะแยกแยะกลุ่มคนเหล่านี้ได้⁶⁰ นั่นอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่รัฐจำเป็นต้องมีมาตรการที่เข้มงวดในการให้สิทธิและสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ พร้อมทั้งต้องดำเนินการสำรวจกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสัญชาติไทยแต่ยังคงสำรวจ โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2528 หลังจากที่ห่างหายไปเป็นนานจากปัญหาคอมมิวนิสต์

การสำรวจครั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทำการลงทะเบียนประวัติและจัดทำบัตรประจำตัวสีต่าง ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการจำแนกแยกแยะสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ ทั้งนี้ยังช่วยป้องกันการแอบอ้างและการสวมสิทธิให้กระทำได้อย่างขึ้น ในเวลาต่อมาช่วง พ.ศ. 2533-2534 ได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้จัดทำทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง (บัตรสีฟ้า) ทว่าทำได้ไม่ถึงครึ่งของจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำรวจพบก่อนหน้านี้ โดยสามารถทำได้เพียง 247,775 ราย สะท้อนปัญหาการตกรายที่ยังพบได้มาก อันเนื่องจากปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ เจ้าหน้าที่รัฐไม่ให้ความสำคัญกับการสำรวจ รวมถึงความห่างไกลและยากต่อการเข้าถึงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ในเวลานั้น

ส่วนปัจจัยที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ตกรายในหลายครั้ง จากมุมมองของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาเคละ จะทอวิเคราะห์ว่าเป็นผลมาจากปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ 1) การที่กลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะผู้หญิงไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีสัญชาติ 2) กฎหมายและกระบวนการที่ไม่สอดคล้องกับแนวคิดและวิถีชีวิตชาวเขา 3) ที่ตั้งของชุมชนยากต่อการเข้าถึง 4) อุปสรรคในการสื่อสารด้านภาษาที่แตกต่างกัน และ 5) ระบบอุปถัมภ์กับการแสวงหาผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่รัฐ

⁵⁹ ขจิตถัย บุรุษพัฒน์, “ชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่า,” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา ปัญหาการเมืองในภูมิภาคและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หน่วยที่ 8-15* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2553), 125-174.

⁶⁰ เตือนใจ ดีเทศน์, *แม่น้ำที่ผันเปลี่ยน* (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สารสิน, 2543), 88-90.

โดยมิชอบยังคงไม่หมดไปจากระบบราชการไทย และ 6) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของหญิงกับชายที่ไม่เท่าเทียมกัน⁶¹

สมชาย ปรีชาศิลป์กุลวิเคราะห์ว่า หลายพื้นที่ที่เป็นเป้าหมายในการสำรวจสัญชาติกลุ่มชาติพันธุ์ในครั้งนี้นี้เคยเป็นพื้นที่เขตอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และเนื่องจากปัญหาคอมมิวนิสต์ในเวลาที่เราเริ่มสำรวจนั้นคลี่คลายไปแล้ว นโยบายการสำรวจกลุ่มชาติพันธุ์และออกเอกสารแสดงสถานะบุคคลให้กับคนเหล่านี้ก็เพื่อแสดงถึงอำนาจและความเข้มแข็งของรัฐไทยภายหลังภัยคอมมิวนิสต์สิ้นสุดลง⁶² การสำรวจและนับจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในช่วง พ.ศ. 2528-2531 และ พ.ศ. 2533-2534 จากการสำรวจทั้ง 2 ครั้ง ก็ยังปรากฏผู้ตกสำรวจอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะได้รับผลกระทบใหญ่หลวงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายสัญชาติอีกครั้งใน พ.ศ. 2535 อันมีบทบังคับที่เข้มงวดกว่าเดิมในแง่คุณสมบัติของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะได้รับการลงรายการสัญชาติไทย

นอกจากประเด็นเรื่องคอมมิวนิสต์ที่สิ้นสุดลงตามที่สมชายวิเคราะห์ว่าเป็นเหตุให้รัฐเริ่มหันกลับมาให้ความสำคัญกับการดำเนินการสำรวจและลงรายการสัญชาติแก่บรรดาพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังไม่ได้รับสัญชาติอย่างถูกต้อง กระตุ้นทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ เอ็นจีโอ และเอพีไอให้ตระหนักประเด็นนี้มากขึ้น ตัวอย่างเช่น ความพยายามของนักพัฒนาเอกชนอย่างอาจารย์เตือนใจที่เริ่มตระหนักถึงปัญหาเรื่องสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ในช่วง พ.ศ. 2528 ภายหลังทำงานคลุกคลีกับกลุ่มชาติพันธุ์มากกว่า 11 ปี (พ.ศ. 2517-2528) พอจะสะท้อนให้เห็นความรุนแรงของปัญหาที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว และใน พ.ศ. 2529 ได้มีการก่อตั้ง มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา หรือ พชภ. โดยเป็นการเปลี่ยนแนวทางการทำงานของอาจารย์เตือนใจจากเดิมที่ “. . . จากช่วงสิบปีแรกที่อยู่ติดชุมชน อยู่ร่วมกับชาวบ้าน มาเป็นการถักทอร่วมงานกับพันธมิตรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ฝ่ายราชการ . . . ที่รับผิดชอบด้านสถานะบุคคล . . . ”⁶³ ซึ่งสอดคล้องกับบริบทแวดล้อมที่ผู้เขียนได้กล่าวมาข้างต้น

นอกจากนี้ ตลาดแรงงานไทยที่กำลังต้องการแรงงานราคาถูกเป็นจำนวนมาก อันเนื่องจากการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในเมือง ทำให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานเข้าเมืองผิดกฎหมายจากประเทศเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จาก พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยเรียกคนกลุ่มนี้

⁶¹ ลาเคละ จะทอ, *เรื่องเล่าจากการต่อสู้เรื่องสัญชาติของผู้หญิงชนเผ่า* (เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550).

⁶² สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, *ชายขอบนิเวศศาสตร์* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548), 58.

⁶³ เตือนใจ ดีเทศน์, *แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน* (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สารสัน, 2543), 19, 360.

ว่า “ผู้หลบหนีเข้ามาขายแรงงาน” ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลาจาก พ.ศ. 2531 จากจำนวนหลักหมื่นคน แต่เมื่อสำรวจใน พ.ศ. 2541 พบว่ามีจำนวนสูงถึง 700,000 คน⁶⁴ ยิ่งทำให้เกิดการปะปนกันมากขึ้น รวมถึงปัญหาเรื่องยาเสพติดตามแนวชายแดนก็ทวีความรุนแรงมากขึ้น

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงของกฎหมายสัญชาติระหว่าง พ.ศ. 2456-2535 เกิดขึ้นหลายครั้งด้วยกัน ทั้งที่ออกเป็นพระราชบัญญัติหรือประกาศคณะปฏิวัติ และเมื่อพิจารณาจะเห็นว่ากฎหมายเหล่านี้ได้สะท้อนมุมมองและนโยบายของรัฐไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งที่เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมและที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่ กล่าวได้ว่ารัฐไทยมองแบบเหมารวมว่ากลุ่มชาติพันธุ์คือ “ต่างด้าว” นอกจากพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2535 ยังมีการออกระเบียบสำนักทะเบียนกลาง ว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา โดยมีสาระสำคัญคือ ชาวเขาที่จะได้รับการลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้

- 1) เกิดในประเทศไทยและบรรลุนิติภาวะหรือได้มีการสมรสแล้วตามประเพณี
- 2) มีถิ่นที่อยู่ถาวรเป็นหลักแหล่ง โดยมีรายการในทะเบียนบ้าน (ท.ร. 13) หรือเป็นบุคคลที่มีหลักฐานตามข้อ 5 ต่อเนื่องกันมาไม่น้อยกว่า 5 ปี ในเขตอำเภอเดียวกัน ยกเว้นการมีถิ่นที่อยู่ใหม่อย่างถาวรเนื่องจากการมีการสมรสและมีการแจ้งย้ายตามระบบทะเบียนราษฎรถูกต้อง ซึ่งรวมระยะเวลาตามที่อยู่เดิมกับที่อยู่ใหม่ไม่น้อยกว่า 5 ปี
- 3) เป็นผู้ทำมาหาเลี้ยงโดยสุจริต มีอาชีพที่ไม่ขัดหรือเป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและประเทศชาติ
- 4) ไม่เป็นผู้ปลูกพืชเสพติดหรือถ้าเคยปลูกพืชเสพติดมาก่อนต้องเลิกปลูกพืชเสพติด⁶⁵

จากบทบัญญัติข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2535 กำหนดคุณลักษณะสำคัญที่คำนึงถึงประเด็นเรื่องยาเสพติด รวมถึงระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งสามารถสะท้อนมุมมองรัฐต่อกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะปัญหาที่รัฐให้ความสำคัญอย่างมากนั่นก็คือ ยาเสพติด นอกจากนี้ยังเห็นว่าประเด็นที่ครั้งหนึ่งเคยถูกระบุไว้ในระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ. 2517 ไม่ได้ถูกระบุไว้อย่างเด่นชัดใน

⁶⁴ ขจัตถัย บุรุษพัฒน์, “ชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่า,” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา ปัญหาการเมืองในภูมิภาคและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หน่วยที่ 8-15* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2553), 139.

⁶⁵ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, *ชายขอบนิติศาสตร์* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548), 53-54.

พระราชบัญญัติสัญญาชาติฉบับนี้ นั่นก็คือ ประเด็นเรื่อง พุทธศักราชการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประเทศไทยหรือฝักใฝ่ลัทธิการเมืองที่เป็นปรปักษ์ต่อระบบการปกครองไทย แต่กลับเน้นย้ำเรื่องยาเสพติดอย่างชัดเจน⁶⁶

หากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงกฎหมายสัญญาชาติร่วมกับการเปลี่ยนแปลงกฎหมายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะเห็นว่ามีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในช่วงเวลาเดียวกันคือ พ.ศ. 2528 ซึ่งน่าจะเป็นอีกหนึ่งตัวเร่งสำคัญที่ทำให้ประเด็นเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์เริ่มได้รับความสนใจจากบรรดานักพัฒนาเอกชน และกลายเป็นปัญหาที่ทุกฝ่ายเริ่มตระหนักมากขึ้น ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่นักพัฒนาเอกชนที่สังกัดทั้งเอ็นจีโอและเอพีโอเริ่มเห็นว่าแนวทางการดำเนินงานในชุมชนไม่ได้ผลอย่างแท้จริง อย่างกรณีอาจารย์เตือนใจที่ได้กล่าวไปข้างต้น และผู้วิจัยเชื่อว่ารวมไปถึง คชพ. ด้วย

เมื่อพิจารณาในประเด็นรัฐกับการจัดการป่า รายละเอียดกฎหมายป่าไม้อันจะมีผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์โดยตรง รวมถึงมุมมองที่รัฐและสังคมส่วนรวมมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์สะท้อนผ่านกฎหมายเหล่านี้ที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา ประเทศไทยเริ่มแรกแสดงให้เห็นความพยายามที่จะเข้าควบคุมทรัพยากรธรรมชาติของหัวเมืองเหนือ เพื่อแสดงถึงอำนาจเหนือดินแดนอันหมายรวมถึงทรัพยากรในดินแดนเหล่านั้นด้วย เริ่มจากการออกประกาศเรื่องซื้อขายไม้สัก พ.ศ. 2427 เป็นการจำกัดอำนาจของเจ้าเมืองท้องถิ่นซึ่งก่อนหน้านี้มีสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติในภาคเหนือ แต่หลังการออกประกาศนี้จำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐไทยส่วนกลางก่อน โดยเริ่มจากการหวงห้ามไม้สัก ก่อนที่จะมีการหวงห้ามพื้นที่ในภายหลัง⁶⁷

ชุมชนซึ่งดำรงอยู่กับป่ามาช้านานและมีระบบความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ทว่าตั้งแต่รัฐเริ่มเข้ามาจัดการภายหลังการปฏิรูปการเมืองการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2435 จากนั้นเป็นต้นมา อำนาจรัฐส่วนกลางก็เข้ามาจัดการทรัพยากรโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ ทำให้บทบาทของชุมชนท้องถิ่นที่เคยใช้ประโยชน์และดูแลรักษาป่าและทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้รับการยอมรับอีกต่อไป การจัดการทรัพยากรจึงกลายเป็นอำนาจและหน้าที่ของรัฐนับแต่นั้นเรื่อยมา⁶⁸

จากจุดเริ่มต้นที่รัฐออกกฎหมายมาควบคุมก็ได้มีการออกกฎหมายอีกหลายฉบับ และบางฉบับยังคงมีผลบังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน พระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ. 2456 ตามมาด้วย

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, 51-55.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, 72.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 69-71.

พระราชบัญญัติสงวนและรักษาป่า พ.ศ. 2481 ซึ่งกฎหมายดังกล่าวนี้เป็นการเปิดโอกาสให้สัมปทานป่าไม้ในท้องถิ่นโดยรัฐบาลไทย เท่ากับเป็นการแสดงอำนาจเหนือท้องถิ่นหรือหัวเมืองในเวลานั้นมากขึ้น และเริ่มการหวงห้ามพื้นที่ป่า นั่นเท่ากับการดึงอำนาจในการจัดการป่าจากชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นของรัฐอย่างสิ้นเชิง ก่อนที่จะอนุญาตให้เอกชนเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ และรัฐก็เริ่มมีนโยบายอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ออกจากป่า⁶⁹

นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ที่มีบทบัญญัติครอบคลุมทั้งพื้นที่ป่าและต้นไม้ในป่า จากนั้นจึงเริ่มมีการประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และตามมาด้วยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 แสดงให้เห็นว่าอำนาจรัฐค่อย ๆ เข้าจัดการกับพื้นที่ป่าโดยเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่ของรัฐ ทำให้องค์กรของรัฐมีอำนาจทางกฎหมายเหนือพื้นที่ป่า ในส่วนการกำหนดพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติก็ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้ถามความเห็นชอบของชุมชนแต่อย่างใด เมื่อประกาศออกมาเป็นกฎหมายย่อมกระทบต่อชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่ต้องอพยพออกจากป่าและไม่สามารถจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชนได้เหมือนเดิมอีกต่อไป ต่อมาในภายหลังยังมีการออกกฎหมายคุ้มครองที่รวมไปถึงสัตว์ป่าคือ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าใน พ.ศ. 2535 ด้วย⁷⁰ ทำให้การล่าสัตว์และหาของป่า รวมถึงสร้างที่พักอาศัยในพื้นที่อุทยานและป่าสงวนเป็นความผิดตามกฎหมาย

กฎหมายที่ว่าด้วยการจัดการป่าไม้ที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนมีผลต่อการทำมาหากินของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผูกพันกับป่ามาช้านาน แม้ว่าจะไม่ได้ถูกนโยบายย้ายชุมชนโดยตรง ทว่าพวกเขาก็ต้องเผชิญกับการถูกจับกุมตั้งข้อกล่าวหาเรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่า รวมไปถึงการหาของป่าที่เดิมเป็นวิถีชีวิตของพวกเขา ก็กลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายที่ไม่มีในสารบบความคิดของพวกเขามาก่อน ชัยันต์วรรณษะภูตินักวิชาการแห่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กล่าวถึงสิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญว่า

รัฐไม่ยอมรับการใช้กฎเกณฑ์ประเพณีของชาวบ้าน ทำให้เห็นว่าชาวบ้านผิดกฎหมาย ขึ้นอยู่กับว่าเมื่อไหร่เขาจะจับหรือไม่จับ หยิบไปไม้ กิ่งไม้ ก้อนหินก็ถูกจับ มีพี่น้องปกากะญอหลายคนถูกจับเป็นรายปี ไม่ต้องนับพี่น้องบ้านปางแดง (อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่) ที่โดนจับมา 4 ครั้งติดกันจนศาลไม่อยากจับอีก

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 73-84.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, 73-74.

รากฐานที่มาจากวิธีคิดที่ต่างกันของรัฐจะกำหนดว่าพื้นที่นี้ใครจะได้ใช้ทรัพยากร โดยไม่คำนึงชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตดำรงอยู่⁷¹

นอกจากนี้ ด้วยความที่อาจารย์ชยันต์เป็นนักมานุษยวิทยาที่คุ้นเคยกับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทยมาเป็นเวลานาน ทำให้พบเห็นและอยู่ร่วมในหลายเหตุการณ์ที่สำคัญ อาจารย์ได้กล่าวถึงคำบอกเล่าของกลุ่มชาติพันธุ์ในอดีตว่า “เมื่อราวสามสิบปี (ราว พ.ศ. 2522 – ผู้วิจัย) ก่อนผมเคยไปทำงานที่แม่จัน จ. เชียงราย ในพื้นที่สัมปทานป่า ชาวบ้านบอกว่าแม้แต่จะเอาไม้สักมาทำด้ามกระบวยก็ถูกจับ”⁷² จะเห็นได้ว่าตั้งแต่รัฐออกกฎหมายเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นมุมมองแบบตะวันตกที่ป่าต้องไม่มีคนอยู่นั้นส่งผลต่อชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

แม้ว่ากฎหมายป่าไม้จะมีออกมาหลายฉบับและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์เรื่อยมา ทว่าจุดเริ่มต้นของวิกฤตการณ์ร้ายแรงที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญคือ ใน พ.ศ. 2528 คณะรัฐมนตรีได้ประกาศใช้ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้ 1) กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไม่ต่ำกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ เป็นพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ร้อยละ 25 และเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 15 2) สนับสนุนให้มีการปลูกป่าภาคเอกชนเพื่ออุตสาหกรรมต่อเนื่องและโรงงานเยื่อกระดาษ และ 3) จัดให้มีแผนพัฒนาป่าไม้และออกกฎหมายจัดตั้ง “คณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ”⁷³ จากประกาศคณะรัฐมนตรีนี้จะเห็นได้ว่าสาระสำคัญในข้อ 2 ที่สะท้อนว่ารัฐเอื้อประโยชน์ให้กับภาคธุรกิจเอกชนเข้าพัฒนาและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า

ในช่วงหลัง พ.ศ. 2528 เนื่องจากความต้องการทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้นอย่างมาก จนเกิดการแย่งชิงกันขึ้น ไม่ว่าจะป็นในรูปแบบเหมืองแร่ การสร้างเขื่อน รวมไปถึงการประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และที่สำคัญมากในช่วงพุทธทศวรรษ 2530 คือ การบังคับโยกย้ายชาวเขาเพื่อเปิดพื้นที่ให้จัดทำโฮมสเตย์⁷⁴ ทั้งหมดนี้สร้างปัญหาให้กับชาวบ้านที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ พวก

⁷¹ ชยันต์ วรรธนะภูติ, “ชนเผ่าพื้นเมืองกับการเข้าถึงสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ของชุมชน,” ประชาไท, <http://prachatai.com/node/25460> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2559).

⁷² เรื่องเดียวกัน.

⁷³ มาลี สิทธิเกรียงไกร, บรรณาธิการ, *แนวนโยบายและหลักปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 32-33; สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, *ชายขอบนิเวศศาสตร์* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548), 81.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, 124-125; กฤตยา อาชวนิจกุล, “การจัดระบบคนไร้รัฐในบริบทประเทศไทย,” ใน *ประชากรและสังคม 2554 : จุดเปลี่ยนประชากร จุดเปลี่ยนสังคมไทย* (นครปฐม:

เขาถูกบังคับให้โยกย้ายถิ่นฐานไปยังพื้นที่ที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่สามารถทำการเกษตรและหาเลี้ยงชีพได้ นอกจากนี้ยังกลายเป็นแพะรับบาจากปัญหาสภาพแวดล้อม

สำหรับนโยบายการโยกย้ายชาวบ้านแม้ว่าจะมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ที่เริ่มการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยข้ออ้างเรื่องความมั่นคงและยาเสพติด ทว่าไม่ประสบความสำเร็จ⁷⁵ ภายหลังการประกาศใช้นโยบายป่าไม้แห่งชาตินี้ การโยกย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ครั้งใหญ่ก็เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2529 กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร โดยเป็นการอพยพกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนถึง 5,557 คน ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ 3 กลุ่ม ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง และเมี่ยน ใน 6 หมู่บ้าน ก่อนที่ภายหลังจะเกิดขึ้นอีกหลายกรณี เช่น การอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ออกจากอุทยานแห่งชาติดอยหลวงใน พ.ศ. 2537 การอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทใน พ.ศ. 2546⁷⁶

การอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์มายังพื้นที่ที่ทางราชการได้จัดเตรียมเอาไว้ให้ โดยมีค่าชดเชยพื้นที่เกษตรกรรมที่พวกเขาต้องสูญเสียไปเพียงเล็กน้อยส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตเดิมที่ผูกพันกับป่า⁷⁷ ประกอบกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกย้ายถิ่นเมื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ได้ก็ต้องการหางานออกโดยการเป็นแรงงานรับจ้างตามเมืองใหญ่ ส่วนบรรดาหญิงสาว

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554), 103–26; สุริยันต์ ทองหนูเอียด, บรรณาธิการ, *ผืนดิน สันติภาพ และชาติพันธุ์* (เชียงใหม่: ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนบนพื้นที่สูง, 2549), 184.

⁷⁵ Gehan Wijeyewardene, ed., *Ethnic Groups across National Boundaries in Mainland Southeast Asia*, Social Issues in Southeast Asia (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1990), 157.

⁷⁶ ชูพินิจ เกษมณี, *รายงานการศึกษานโยบายการอพยพชาวเขา: ทางออกในเขาวงกตกรณีศึกษา จังหวัดกำแพงเพชร*, พิมพ์ครั้งที่ 2, [แก้ไขและเพิ่มเติม], เอกสารวิชาการ, ลำดับที่ สวช. 00-39-08 (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2530), 2; ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, บรรณาธิการ, *บันทึกฉบับ NGOs: กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ* (เชียงใหม่: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช.เหนือ) สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543), 134; สุริยันต์ ทองหนูเอียด, บรรณาธิการ, *ผืนดิน สันติภาพ และชาติพันธุ์* (เชียงใหม่: ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนบนพื้นที่สูง, 2549), 203-207, 223-227.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, 213-214.

บางส่วนก็เลือกประกอบอาชีพโสเภณี มีทั้งที่เต็มใจและถูกล่อลวงไป⁷⁸ ส่งผลต่อการเกิดโรคระบาด โดยเฉพาะโรคเอดส์

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสัญชาติไทยก็มีอิสระในการเดินทางเพื่อประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตามลำบากมากนัก แต่สำหรับกลุ่มที่สถานะบุคคลทางกฎหมายไม่ชัดเจนไม่มีโอกาสดังกล่าว ดังนั้น สัญชาติไทยจึงเริ่มสำคัญในสายตาของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างมากในช่วงเวลาดังกล่าวสำหรับฝ่ายราชการก็เริ่มตระหนักถึงปัญหาสัญชาติและสถานะบุคคลมากขึ้นเมื่อแรงงานต่างด้าว รวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกเหมารวมว่าเป็นต่างด้าวเพิ่มจำนวนขึ้น อีกทั้งผลกระทบจากสงครามของประเทศเพื่อนบ้านทำให้มีผู้อพยพลี้ภัยสงครามเข้ามาอาศัยในศูนย์อพยพตามชายแดนประเทศไทย⁷⁹ ทำให้กฎหมายสัญชาติของรัฐไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญอีกครั้งหนึ่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ทั้งหมดส่งผลกระทบต่อให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นชายขอบโดยสมบูรณ์ทั้งในแง่พื้นที่ และในแง่สังคม อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์โดยความสนับสนุนของเอ็นจีโอและนักวิชาการต่างก็พยายามสร้างองค์ความรู้และวาทกรรมของตนขึ้นมาต่อสู้กับฝ่ายรัฐ ซึ่งก็ได้ผลในระดับหนึ่ง รวมไปถึงการเคลื่อนไหวในทางการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ เหตุการณ์ทั้งหมดนี้เป็นประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาช่วงหนึ่งทศวรรษระหว่าง พ.ศ. 2523-2533 อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวทางการทำงานของเอ็นจีโอ รวมไปถึงเอพีไอของคาทอลิกเพื่อรับมือกับนโยบายของรัฐที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนโยบายการอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ออกจากป่าที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อพิจารณากฎหมายก็มีความกดดันเพิ่มตามไปด้วย ทำให้หลัง พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา เอ็นจีโอและเอพีไอที่เริ่มเปลี่ยนแนวทางการทำงาน หันมาจัดการปัญหาในระดับนโยบาย ทั้งยังมีความโดดเด่นในการสนับสนุนส่งเสริมชาวบ้านให้โต้กลับรัฐโดยการสร้างวาทกรรมการอนุรักษ์ป่าและต้นน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งบทบาทของสถาบันการศึกษาจะเข้ามาเสริมตรงนี้อย่างชัดเจน⁸⁰ ในมุมมองของผู้วิจัยเห็น

⁷⁸ วอลเดน เบลโล, *โคกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่*, แปลโดย สุรนุช ชงศิลา (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542), 340-341.

⁷⁹ สุริยันต์ ทองหนูเอียด, *บรรณาธิการ, ผืนดิน สันติภาพ และชาติพันธุ์* (เชียงใหม่: ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนบนพื้นที่สูง, 2549), 143-146.

⁸⁰ จามะรี เชียงทอง, “ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น,” ใน *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย*, บรรณาธิการโดย อานันท์ กาญจนพันธุ์ (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543), 1-51; 1. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, “ภาพรวมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ,” ใน *บันทึกกลับ NGOs: กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ*, โดย ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ (เชียงใหม่:

ว่ามีความเคลื่อนไหวส่วนนี้มากกว่าเรื่องประเด็นสัญชาติ ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า ความเคลื่อนไหวส่วนนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้สัญชาติไทยแล้วเป็นตัวขับเคลื่อน มีการเคลื่อนไหวปิดล้อมธรรมเนียมกีดกันรัฐบาลช่วงปลายทศวรรษ 2530⁸¹ อย่างที่ได้กล่าวไปว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาไม่เท่ากัน จะเห็นได้ชัดว่าช่องโหว่ของงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์จึงเปิดกว้างให้นักพัฒนาและนักกฎหมายในประเด็นสัญชาติและสถานะบุคคลเข้ามาแก้ปัญหา

จากที่กล่าวมาข้างต้นชี้ให้เห็นปัญหาพื้นฐานเรื่องสิทธิและสถานภาพบุคคล ในกรณีป่าไม้เรื่องการไม่มีเอกสารสิทธิและการบุกรุกพื้นที่ป่า มีความพยายามของฝ่ายคาทอลิก นักวิชาการ และนักพัฒนาบางกลุ่มใช้แนวคิดเรื่อง ป่าชุมชน เข้ามาต่อสู้กันได้ผลในระดับหนึ่ง ส่วนของการพัฒนาที่ทำให้ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์พึ่งพาโลกภายนอกมากขึ้น ทำให้เรื่องสถานภาพบุคคลกลายเป็นปัญหาสำคัญขึ้นมา และทวีความสำคัญมากขึ้นตามความจำเป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งการทำงาน การศึกษา การรักษาพยาบาลก็วางอยู่บนพื้นฐานเรื่องสิทธิพลเมือง แต่ปัญหาคือ พวกเขาไม่มีสิทธินั้น และยังไม่ถูกนับว่าเป็น พลเมืองไทย ทั้งที่กลุ่มชาติพันธุ์บางคน ตามคำกล่าวของ รศ. ดร. พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร ว่าเป็น “ต่างดาวที่ไม่เคยไพล่หน้าออกจากประเทศไทย” ทำให้แนวทางการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์เดิมจำต้องเปลี่ยนไป เมื่อประเด็นดังกล่าวเข้าไปเกี่ยวข้องกับนโยบายของภาครัฐ และการเรียกร้องก็ต้องเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้น รวมถึงต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย ที่กลุ่มชาติพันธุ์จะดำเนินการโดยลำพัง สำหรับกลยุทธ์การทำงานและรายละเอียดเรื่องการลงสัญชาติหรือระบุสถานะบุคคล รวมถึงการพิสูจน์สถานะบุคคลจะกล่าวถึงในบทที่ 6

กฎหมายสัญชาติไทยที่เข้มงวดมากขึ้นนั้นอาจไม่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์มากนัก ถ้าผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาไม่ได้เปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของพวกเขาจากที่เคยพึ่งพาตนเองได้ด้วยการปลูกข้าวและพืชพันธุ์ที่หลากหลายเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี แต่จากโครงการพัฒนาที่มีเป้าหมายหลักคือ ความมั่นคงของรัฐไทย ไม่ว่าจะเป็นการสลายการปลูกฝิ่นด้วยการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต้องพึ่งพาตลาดและสังคมภายนอกจนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้อีกต่อ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวก็ถูกบีบคั้นด้วยนโยบายอนุรักษ์ป่าไม้ที่ประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติและอพยพคนออกจากป่ามาอยู่ยังพื้นที่ที่ไม่สามารถเพาะปลูกได้ ทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรนหาเลี้ยงปากท้องโดยการออกไปขายแรงงานหรือทำอาชีพผิดกฎหมาย พวกเขาจึง

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช.เหนือ) สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543), 24–62.

⁸¹ จอนี โอโตเฮา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, หมู่บ้านหนองเต่า, 24 พฤษภาคม 2558.

เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการมีสัญชาติไทยที่จะทำให้พวกเขามีสิทธิเดินทางหางานทำและไม่ถูกนายจ้างกดขี่ ลูกหลานของพวกเขาจะมีสิทธิเล่าเรียน และสิทธิในการรักษาพยาบาล นั่นทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เริ่มมีความเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้มาซึ่งสัญชาติไทย

ความพยายามของกลุ่มชาติพันธุ์ในระยะแรกในการทำให้ตนเองมีสัญชาติไทยประสบปัญหาอย่างมาก เนื่องจากพวกเขาขาดความรู้ ถูกดูถูกจากข้าราชการ และการทุจริตของเจ้าหน้าที่ ทำให้ไม่ประสบความสำเร็จหรืออาจต้องใช้เงินจำนวนมากในการดำเนินการ ทั้งที่ความเป็นจริงมีเพียงค่าธรรมเนียมจำนวนไม่มากนัก เงินที่เสียไปเป็นค่าสินบนแทบทั้งสิ้น สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ในเวลาต่อมากลุ่มชาติพันธุ์ต้องร่วมมือกับเอ็นจีโอและรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อหาทางออกให้กับปัญหาเหล่านี้

จากปัญหากฎหมายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะเห็นว่าแวดวงวิชาการให้ความสนใจประเด็นนี้อย่างทันที่ โดยทำการศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นการอนุรักษ์และอยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยความเคารพ และวิพากษ์ปัญหาป่าไม้เป็นเพราะการทำลายป่าของบรรดานายทุนและผู้รับสัมปทานจากรัฐ เริ่มจากงานของฉลาดชาย รมิตานนท์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย⁸²

ถึงตรงนี้อาจจะริ เชียงทองได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า “เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงปลายทศวรรษ 2528 เมื่องานศึกษาอย่างเช่นงานของฉลาดชายเริ่มปรากฏขึ้น มีแนวโน้มของการพยายาม ‘ผลักดัน’ แนวนโยบายของรัฐบาล โดยนักวิชาการ. . . เพื่อความ ‘เข้าใจ’ มากกว่าเพื่อผลกระทบเชิงนโยบาย”⁸³ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชนในทศวรรษต่อมา แตกต่างจากเรื่องสัญชาติที่แม้จะเกิดความตระหนักในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์แล้ว ทว่าไม่พบงานศึกษาเรื่องสัญชาติและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์มากนักในระยะเริ่มแรก แต่จะพบมากขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา

สำหรับเครือข่ายระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เอ็นจีโอ เอพีไอ นักวิชาการ และสถาบันการศึกษาที่ถูกสร้างขึ้นมา ในระยะแรกคือ หลัง พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา จนต้นทศวรรษ 2530 ต่างเน้นแนวทางทำงานในชุมชนโดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและวัฒนธรรมอันมีคุณค่าของชุมชน เมื่อถูกกดดันจากฝ่ายรัฐมากขึ้นโดยเฉพาะทางกฎหมาย เครือข่ายเหล่านี้ก็เริ่มมีการปรับตัวที่

⁸² จามะรี เชียงทอง, “ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น,” ใน *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย*, บรรณาธิการโดย อานันท์ กาญจนพันธุ์ (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543), 17.

⁸³ เรื่องเดียวกัน.

ชัดเจนคือ จากหันมาเรียกร้องสิทธิและต่อสู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย โดยเริ่มจากงานวิชาการที่อาศัยพื้นฐานจากการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชนในช่วงก่อนหน้าเป็นฐาน ทำให้เห็นข้อดีของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ก่อให้เกิดกระแสการศึกษาแนวทางการทำเกษตรแบบยั่งยืนของกลุ่มชาติพันธุ์ งานวิชาการเหล่านี้เองที่เป็นฐานเพื่อจะต่อยอดไปสู่การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเท่าที่กฎหมายในเวลานั้นจะเอื้ออำนวย สำหรับการเคลื่อนไหวที่เน้นการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายนั้นส่วนใหญ่จะรับรู้ในเรื่อง “สิทธิชุมชน” ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าเริ่มเคลื่อนไหวมาก่อนและครอบคลุมกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งที่มีสัญชาติแล้วและที่ยังไร้สถานะบุคคล จึงได้รับการพูดถึงและให้ความสนใจมากกว่า การเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องกับสัญชาติและสถานะบุคคล ดังที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทที่ 6

5.2 บริบทแวดล้อมศาสนจักรคาทอลิก

การพิจารณาบริบทแวดล้อมศาสนจักรคาทอลิกไทย การศึกษาเพียงบริบทแวดล้อมในประเทศไทยอย่างเดียวไม่เพียงพอ เนื่องจากศาสนจักรและเอพีโอคาทอลิกไม่อาจปฏิเสธความสัมพันธ์กับศาสนจักรสากลได้ แม้ว่าภายหลังการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ศาสนจักรท้องถิ่นจะมีความเป็นอิสระมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังอยู่ภายใต้ลำดับชั้นโครงสร้างของวาติกัน ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องพิจารณาบริบทแวดล้อมศาสนจักรสากล โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประเด็นกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ บริบทแวดล้อมศาสนจักรสากลกับบริบทแวดล้อมภายในประเทศในช่วงเวลาเดียวกันคือ ระหว่าง ค.ศ. 1950-1990 โดยมีรายละเอียดดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

5.2.1 บริบทแวดล้อมและบริบทภายในศาสนจักรคาทอลิกสากล

ในส่วนบริบทแวดล้อมศาสนจักรคาทอลิกช่วงก่อน ค.ศ. 1950 จนถึงก่อนการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 1965 ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 และ 4 มาพอสมควรแล้ว โดยสรุปคือ เมื่อโลกก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 20 บทบาทสาธารณะของทุกศาสนาลดลงอย่างมาก ทำให้ต้องมีการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ศาสนจักรคาทอลิกที่เริ่มสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ การสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงจะพิจารณาบริบทแวดล้อมดังกล่าวที่มีต่อศาสนจักรคาทอลิกอันจะมีผลต่อการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 รวมไปถึงเทวศาสตร์แนวทางการแพร่ธรรม และงานพัฒนาด้านต่าง ๆ

แม้ว่าความแตกต่างทางความคิดภายในศาสนจักรคาทอลิกจะแสดงออกมาให้เห็นบ่อยครั้งในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา โดยเฉพาะเรื่องเทวศาสตร์และแนวปฏิบัติในการแพร่ธรรม แต่แนวทางหลักของวาติกันตลอดมาคือ แนวคิดที่ว่าไม่มีความรอดนอกเหนือจากศาสนจักร อีกทั้งโครงสร้างการปกครองแบบลำดับชั้นของวาติกันที่ผู้สนับสนุนแนวทางนี้ถูก เรียกว่า “สายอนุรักษ์” (conservative) ก็ยังมีอิทธิพลครอบงำศาสนจักรสากลอย่างเห็นได้ชัดและมักจะต่อต้านการเปลี่ยนแปลงแนวทางของศาสนจักร ส่วนกลุ่มที่สนับสนุนให้เปิดกว้างกับวัฒนธรรมและความเชื่ออื่น พร้อมทั้งเน้นงานเพื่อสร้างความเท่าเทียมกันทางสังคม ถูกเรียกว่า สายก้าวหน้า (progressive)⁸⁴

ความแตกต่างระหว่าง คาทอลิกสายอนุรักษ์กับสายก้าวหน้าที่ได้ชี้แจงคือ สายอนุรักษ์ส่วนใหญ่จะเป็นบาทหลวงที่อยู่ในพื้นที่หรือประเทศที่ผู้คนทั้งหมดนับถือคาทอลิก ในทางกลับกันคาทอลิกสายก้าวหน้าจะเป็นพวกที่มาจากพื้นที่หรือประเทศที่ไม่ได้นับถือคาทอลิกทั้งหมด อาจมีคนส่วนใหญ่ที่นับถือคาทอลิกหรือเป็นไปได้ว่าผู้นับถือคาทอลิกเป็นส่วนน้อยในสังคม แนวคิดของบาทหลวงเหล่านี้จะแตกต่างไปจากกลุ่มแรก กล่าวคือ มีการประนีประนอมกับต่างวัฒนธรรมมากขึ้น และมีความชัดเจนมากขึ้นหลังการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2⁸⁵

สำหรับการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 มีนัยสำคัญต่อความแตกต่างทางแนวคิด เนื่องจากแนวคิดของสายก้าวหน้าได้แสดงออกมาในนโยบายอันเป็นผลจากการสังคายนาอย่างชัดเจน รวมทั้งกระบวนการในการสังคายนาที่สะท้อนให้เห็นว่าวาติกันเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับความคิดเห็นและการลงคะแนนเสียงส่วนใหญ่มากกว่าการออกคำสั่งที่มีลำดับชั้น กระนั้นก็ตาม เราไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นชัยชนะของฝ่ายก้าวหน้าเสียทั้งหมด⁸⁶ เนื่องจากการนำนโยบายการสังคายนาไปปฏิบัติในแต่ละพื้นที่ก็ต้องเผชิญหน้ากับบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป รวมทั้งบาทหลวงในแต่ละพื้นที่ก็ไม่สามารถแบ่งแยกออกได้เป็นสายอนุรักษ์และสายก้าวหน้าได้อย่างชัดเจน เพราะก็มีปะปนกันอยู่ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง

กรณีของพระสังฆราชเฮลเดอร์ คามารา (Archbishop Helder Camara) ของบราซิลที่ลุกขึ้นมาเผชิญหน้ารัฐบาลเผด็จการ พร้อมทั้งปกป้องสิทธิมนุษยชนของผู้ที่ถูกกดขี่ พระสังฆราชท่านนี้ไม่เพียงแต่ถูกกล่าวหาจากผู้มีอำนาจทางการเมืองในประเทศ ทว่ายังถูกวาติกันกล่าวหาว่าปฏิบัติตนไม่เหมาะสมกับบทบาททางศาสนาและแสดงบทบาททางการเมืองที่ไม่เหมาะสม

⁸⁴ Melissa J. Wilde, *Vatican II: A Sociological Analysis of Religious Change* (Princeton: Princeton University Press, 2007), 1-5.

⁸⁵ *Ibid.*, 6-7.

⁸⁶ *Ibid.*, 1-3.

นั้นทำให้ช่วงระหว่าง ค.ศ. 1968-1977 ท่านต้องถูกขังขังและถูกกีดกันไม่ให้ออกสื่อสาธารณะ เพราะแนวคิดและงานของท่านมีผลต่อมวลชนอย่างมาก⁸⁷

ภายหลังมีกรณีของพระสังฆราชเดนิส เฮอร์เลย์ (Archbishop Denis Hurley) ซึ่งถูกผู้แทนพระสันตะปาปาในเวลา นั้น (the apostolic delegate) ทักท้วงเรื่องบทบาททางการเมืองว่าพระสันตะปาปาจอห์นปอลที่ 2 (ค.ศ. 1978-2005) ให้จำกัดบทบาททางการเมืองของสภาพระสังฆราชคาทอลิกแอฟริกาใต้ (the South African Bishops' Conference) พระสังฆราชเฮอร์เลย์จึงได้มีจดหมายถึงพระสันตะปาปาตอบโต้ข้อกล่าวหาว่า ชีวิตในแอฟริกาใต้ต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง ตัวท่านเองในฐานะที่เป็นผู้นำทางศาสนาจึงไม่อาจจะแยกออกจากชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับการเมืองได้ ดังนั้น พระสันตะปาปาจึงได้สั่งปลดผู้แทนพระสันตะปาปาท่านนั้น กระนั้นก็ตาม วาดกันก็ยังคงต้องระมัดระวังการออกศาสนที่เกี่ยวกับประเด็นการเมืองเรื่องการเหยียดสีผิว⁸⁸

จากกรณีตัวอย่างศาสนจักรในลาตินอเมริกาและแอฟริกาตั้งกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ภายหลังการสังคายนาความคิดเห็นที่แตกต่างกันก็ยังคงอยู่ภายในศาสนจักรในทุกๆระดับ ขึ้นอยู่กับผู้นำสูงสุดในช่วงเวลานั้นมีจุดยืนเช่นใด นอกจากนี้ บริบทแวดล้อมศาสนจักรที่ไม่สามารถควบคุมการเมืองได้ ก็จะถูกคุกคามจากฝ่ายการเมืองอย่างในกรณีลาตินอเมริกา อย่างไรก็ตาม ทั้งสองกรณีเป็นตัวอย่างที่ประชากรส่วนใหญ่ในประเทศนับถือคาทอลิก ซึ่งจะแตกต่างออกไปในกรณีของไทย

เนื่องจากประเด็นที่บรรดาบาทหลวงคาทอลิกสายก้าวหน้าต้องเข้าไปจัดการเกี่ยวข้องกับการเมือง นั้นยังส่งผลกระทบต่อความคิดเห็นที่แตกต่างในศาสนจักรที่ประชากรส่วนใหญ่ในประเทศไม่ได้นับถือคาทอลิก โดยเฉพาะในกรณีของไทยที่ได้กล่าวไปข้างต้นเรื่องความหวาดระแวงที่พระสังฆราชบุญเลื่อนต้องเผชิญ และจะเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นอีกเมื่อศึกษากลยุทธ์ในการปฏิบัติงานและประวัติองค์กรของ คชพ. ในบทที่ 6

⁸⁷ Séverine Deneulin and Masooda Bano, *Religion in Development: Rewriting the Secular Script* (London: Zed Books, 2009); “Obituary: Archbishop Helder Camara,” *The Independent*, <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/obituary-archbishop-helder-camara-1115091.html> (accessed September 2, 1999).

⁸⁸ Séverine Deneulin and Masooda Bano, *Religion in Development: Rewriting the Secular Script* (London: Zed Books, 2009).

5.2.2 บริบทแวดล้อมศาสนจักรและเอพีโอคาทอลิกไทย

เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ คาทอลิกเป็นคนส่วนน้อยของสังคมไทย จากประวัติศาสตร์ทั้งงานแพร่ธรรมและงานพัฒนาของมิชชันนารีคาทอลิกในประเทศไทยที่ผ่านมาจะพบว่า มีทั้งช่วงเวลาที่ได้รับการยอมรับ ซึ่งเป็นการยอมรับจากชนชั้นนำในสังคมไทย โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ บ่อยครั้งก็ต้องเผชิญกับช่วงเวลาที่ยากลำบาก กระนั้นก็ตาม มิชชันนารีคาทอลิกรุ่นแล้วรุ่นเล่าก็เพียรพยายามที่จะลงหลักปักฐานศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทย

แต่เมื่อเราจะศึกษาบริบทแวดล้อมศาสนจักรไทยก็จำเป็นจะต้องย้อนกลับไปพิจารณาบริบทแวดล้อมของศาสนจักรท้องถิ่นเอเชีย แม้ว่านโยบายการสังคายนาจะมีผลอย่างมากต่อศาสนจักรในเอเชีย ทว่าก็ยังมียุคสมัยที่เราควรให้ความสำคัญนั่นคือ เทวศาสตร์ของเอเชีย (Asian theology) หลังยุคอาณานิคม ซึ่งบาทหลวงคาทอลิกในเอเชีย (รวมถึงความพยายามก่อนหน้านี้ของบาทหลวงในลาตินอเมริกาและแอฟริกา) พยายามที่จะปฏิเสธอิทธิพลครอบงำของเทวศาสตร์แบบตะวันตก แล้วหันมาเน้นการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมต่อผู้ยากไร้ในสังคมและการเสวนากับศาสนาท้องถิ่นในเอเชีย อาทิ ศาสนาฮินดู ศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ เป็นต้น ทำให้เกิดเทวศาสตร์เอเชียที่มีความโดดเด่นและสอดคล้องกับบริบทแวดล้อมในเอเชียเอง⁸⁹ ซึ่งแนวคิดเทวศาสตร์เช่นนี้ก็ได้รับการยอมรับและถูกประกาศเป็นแนวนโยบายของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 พร้อมทั้งการยอมรับและให้อิสระกับศาสนจักรท้องถิ่นมากขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นและเห็นเด่นชัดในสังคมไทย ที่บริบทแวดล้อมช่วงหลังยุคอาณานิคมสร้างความหวาดระแวงในหมู่ชาวไทยพุทธต่อศาสนาคริสต์

จากที่ได้กล่าวในบทที่ 4 ถึงผลลัพธ์งานแพร่ธรรมและงานพัฒนาของคาทอลิกในหมู่คนพื้นราบที่แทบจะไม่ประสบความสำเร็จเลย งานของคาทอลิกที่ได้รับการยอมรับจากสังคมไทยซึ่งเห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ งานด้านการศึกษา แม้ว่าการทำงานของคาทอลิกจะมีองค์กรหรือคณะบาทหลวงเป็นจำนวนมาก กระจายอยู่ทั่วประเทศและทำงานหลากหลายด้านแตกต่างกันไป โดยเฉพาะที่ทำงานแพร่ธรรมและงานพัฒนาในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ แต่ทั้งหมดล้วนอยู่ภายใต้ร่มใหญ่ของสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย และแน่นอนว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนจักรคาทอลิกสากล ทว่างานของคาทอลิกเป็นที่รับรู้ค่อนข้างน้อยมาก ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาบริบทแวดล้อมในแง่ของการรับรู้ของ

⁸⁹ Peter C. Phan, "Ethnicity, Experience and Theology: An Asian Liberation Perspective," in *Ethnicity, Nationality and Religious Experience*, ed. Peter C. Phan, The Annual Publication of the College Theology Society, 1991, v. 37 (Lanham, Md: University Press of America, 1995), 255–287.

สังคมไทยที่มีต่อศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย เพื่อสะท้อนผลกระทบการทำงานที่แตกต่างในแต่ละช่วงเวลา ดังนี้

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงท่าทีของสังคมไทยและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของศาสนจักรคาทอลิกหลังการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ไปแล้วในบทที่ 4 ซึ่งเป็นเรื่องของการทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ ทว่าในส่วนนี้จะนำเสนอท่าทีที่หวาดระแวงของสังคมไทยบางส่วนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงและงานของฝ่ายคาทอลิกในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2519-2526 ผู้วิจัยแบ่งช่วงเวลาโดยใช้ พ.ศ. 2519 อันเป็นช่วงที่พระสังฆราชบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์ได้กลับมาทำงานในประเทศไทย ภายหลังจากรับหน้าที่เลขาธิการบริหารและผู้อำนวยการสำนักงานเพื่อการพัฒนามนุษยชนของสหพันธสภาพระสังฆราชแห่งเอเชียที่ประเทศฟิลิปปินส์ซึ่งดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เพราะเมื่อกลับมาพระสังฆราชบุญเลื่อนได้ริเริ่มวางรากฐานงานพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานเรื่องสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการนำแนวนโยบายการสังคายนาวาติกันมาใช้ในประเทศไทยอย่างชัดเจน⁹⁰ ประกอบกับเป็นเวลาที่รัฐเริ่มปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงเป็นเหตุให้งานพัฒนาชนบทของบรรดาเอ็นจีโอที่มีสายสัมพันธ์อันดีกับสถาบันการศึกษาต้องสะดุดลง

เมื่อกกล่าวถึงตรงนี้ผู้วิจัยจึงจะขอเสนอภาพความคิดเห็นที่แตกต่างกันภายในศาสนจักรไทย ซึ่งไม่เพียงเป็นผลมาจากความเห็นที่ไม่ตรงกันในทางเทวศาสตร์ในการพัฒนา แต่ยังถูกกดดันจากบริบทแวดล้อมของศาสนจักรไทยที่เป็นคนกลุ่มน้อยจำเป็นต้องประนีประนอมกับผู้มีอำนาจในรัฐไทย จึงต้องระวังกิจกรรมที่กระทำไม่ให้เกิดกระทบต่อความมั่นคงของรัฐไทย อันจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อคาทอลิกในภาพรวมได้

ผู้วิจัยเชื่อว่านั่นอาจเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้พระสังฆราชบุญเลื่อน ริเริ่มก่อตั้งเอพีโอคาทอลิกเพื่อเรียกร้องสิทธิมนุษยชนแยกต่างหาก ในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา โดยเริ่มจาก พ.ศ. 2520 ที่มีการก่อตั้งคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อความยุติธรรมและสันติ (ยส.) เหตุที่ต้องก่อตั้งองค์กรนี้เนื่องจากในช่วงหลัง พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา เกิดวิกฤตการณ์การเมืองภายในประเทศตามมาด้วยการคุกคามสิทธิ เสรีภาพ รวมไปถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้น โดยเฉพาะกับกลุ่มนักศึกษาที่เคลื่อนไหวทางการเมือง งานในลักษณะนี้ต้องยุ่งเกี่ยวกับการเมืองจึงต้องแยกออกมา

⁹⁰ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับพวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 230.

ต่างหากเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อศาสนจักรทั้งหมด งานในระยะแรกที่ดำเนินการคือ “ร่วมเรียกร้องความเป็นธรรม ต่อต้านความรุนแรง ส่งเสริมสันติวิธี และสิทธิมนุษยชน”⁹¹

ภายหลังก็ได้มีการก่อตั้งเอพีโอในลักษณะเดียวกันนี้เพื่อทำงานเฉพาะกรณีเพิ่มขึ้น ได้แก่ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการสงเคราะห์ผู้ประสบภัยและผู้ลี้ภัย หรือ โคเออร์ ก่อตั้งใน พ.ศ. 2521 เพื่อให้เป็นสำนักงานในการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยและผู้ลี้ภัย โดยความร่วมมือกับรัฐบาล องค์การนี้ก่อตั้งขึ้นภายใต้บริบทความไม่สงบเรียบร้อยของประเทศเพื่อนบ้านบริเวณชายแดนด้านตะวันออกของไทยในช่วง พ.ศ. 2517 ทำให้มีผู้ลี้ภัยจำนวนมากเข้ามาในประเทศไทย จึงเป็นภาระหนักของรัฐบาลไทยที่จะดูแลและจัดการตามหลักสิทธิมนุษยชนอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นฝ่ายคาทอลิกจึงเข้าให้ความช่วยเหลือโดยก่อตั้งองค์การนี้ขึ้นในที่สุด เมื่อพิจารณาธรรมชาติของงานพบว่าคล้ายคลึงกับของ คชพ. ทว่ากรณีของโคเออร์นั้นจะเน้นทำงานทางค่ายชายแดนตะวันออก ส่วน คชพ. ก่อตั้งขึ้นสอดคล้องกับช่วงปัญหาชายแดนด้านตะวันตก⁹² อีกทั้งงานของโคเออร์ดูเหมือนว่าจะไม่ละเอียดอ่อนต่อการแยกแยะระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อพยพกับกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองเหมือนกับงานของ คชพ.

นอกจาก ยส. กับ โคเออร์แล้ว ก่อนหน้าการเกิดขึ้นของ คชพ. ก็ยังมีเอพีโออีกหลายองค์กร เช่น คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อผู้อพยพย้ายถิ่นและผู้ถูกคุมขัง และภายหลังการเกิดขึ้นของ คชพ. ก็ได้มีการก่อตั้งเอพีโอคาทอลิกเพิ่มเติมอีกคือ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการท่องเที่ยว ใน พ.ศ. 2533⁹³ รวมถึงคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อสตรีซึ่งก่อตั้งเป็นองค์กรล่าสุดใน พ.ศ. 2543 จะเห็นได้ว่าแต่ละองค์กรที่กล่าวถึงนี้มีบริบทและความจำเป็นในการก่อตั้งแตกต่างกันออกไป เช่นเดียว คชพ. ที่ผู้วิจัยกำลังพยายามแสดงให้เห็นบริบททั้งของกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนจักรคาทอลิกเพื่อชี้ให้เห็นความจำเป็นในการก่อตั้ง คชพ.

บาทหลวงที่ทำงานพัฒนาในพื้นที่ต้องเผชิญกับความหวาดระแวง ความร่วมมือหรือสายสัมพันธ์อันดีกับบุคลากรหรือเอ็นจีโอที่ทำงานพัฒนาชนบทก็ถูกเพ่งเล็งด้วยเช่นกัน กรณีของพระสังฆราชบุญเลื่อนที่ครั้งหนึ่งมีโอกาสร่วมทำงานกับผู้ที่มีอุดมการณ์ในการพัฒนาเช่นเดียวกันอย่าง

⁹¹ อัจฉรา สมแสงสรวง, *ก้าวอย่างแห่งงานพัฒนา : ชีวิตและงานของพระคุณเจ้าบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2544), 30-31.

⁹² บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยูติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 110-111.

⁹³ อัจฉรา สมแสงสรวง, *ก้าวอย่างแห่งงานพัฒนา : ชีวิตและงานของพระคุณเจ้าบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2544), 32.

ดร. ปวย อิงภากรณ์ พระสังฆราชบุญเลื่อนได้เอ่ยถึงกรณีดังกล่าวว่า “จากความสัมพันธ์ในสายงานดังกล่าว ตัวพ่อเองก็ถูกบาทหลวงบุญเลิศ ธาราฉัตรและกลุ่มนวพลชักฟอก และสอบถามว่าไปพบกับอาจารย์ป่วยมาใช้หรือไม่...” ท่านยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า การถูกกล่าวหาจากสมาคมคาทอลิก และผู้ที่เป็นเพื่อนพระสงฆ์ด้วยกัน เสมือนสัญญาณเตือนให้ตระหนักว่า “การทำงานของ ท่านจะต้องติดดินและสุภาพอย่างที่สุด”⁹⁴ อย่างไรก็ตาม ความหวาดระแวงดังกล่าวเป็นประเด็นทางการเมือง บาทหลวงคาทอลิกนักพัฒนาเหล่านี้สามารถฝ่าฟันคำครหาเหล่านั้นมาได้ด้วยความเป็นองค์กรศาสนาที่มีแนวทางชัดเจน

ทางออกหนึ่งที่พระสังฆราชบุญเลื่อนใช้เป็นกลยุทธ์ในงานพัฒนาก็คือ การก่อตั้งองค์กรที่ถูกเรียกว่าเป็น “แขนขา” ของศาสนจักร ซึ่งอยู่ภายใต้คณะกรรมการฝ่ายสังคม อันได้แก่ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาแผนกต่าง ๆ ซึ่งรวมไปถึง คชพ. ด้วย การเกิดขึ้นของแต่ละองค์กรก็มีบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น⁹⁵

ย้อนกลับมาพิจารณาปัจจัยที่ทำให้งานพัฒนาชนบทของฝ่ายคาทอลิกมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากเอ็นจีโอจำนวนมากต้องยุติบทบาทลงไปหลัง พ.ศ. 2519 แต่งานพัฒนาของฝ่ายคาทอลิกที่อยู่ภายใต้การดูแลของศูนย์สังฆมณฑลเชียงใหม่ก็ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม บาทหลวงนิพนธ์กล่าวถึงช่วงเวลานี้ว่า ฝ่ายคาทอลิกเองก็ถูกมองและกล่าวหาว่าเป็นแนวร่วมของคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน แต่ด้วยเจตนาที่แท้จริงที่จะแพร่ธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ โดยบาทหลวงนิพนธ์ได้ย้ำให้เห็นว่าฝ่ายคาทอลิกไม่ได้มีอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์ แต่มีมุมมองทางศาสนาจากแนวทางการสังคายนาชาติกันครั้งที่ 2 และจากสหพันธสภาพระสังฆราชเอเชีย ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองที่บาทหลวงนิพนธ์กลับมาสานงานต่อจากบาทหลวงมิชชันนารี และได้ริเริ่มการพัฒนา “คน” อย่างเป็นองค์กรรวม⁹⁶

ดูเหมือนว่าปัญหาคอมมิวนิสต์จะทำให้ฝ่ายความมั่นคงต้องอาศัยฝ่ายคาทอลิกในการเข้าถึงชาวบ้านที่อยู่ห่างไกล ตั้งแต่ พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของคาทอลิกดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและมีความก้าวหน้าค่อนข้างมาก แต่ภายหลังปัญหาคอมมิวนิสต์สิ้นสุดลง กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญกับปัญหาอันเนื่องมาจากนโยบายของภาครัฐที่พุ่งเป้าไปที่พวกเขาทั้งปัญหา

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, 233.

⁹⁵ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 236.

⁹⁶ นิพนธ์ เทียนนิหาร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนา และวัฒนธรรมชุมชน, 9 พฤศจิกายน 2558.

สิ่งแวดล้อมและยาเสพติดตามที่ได้กล่าวถึงในส่วนที่แล้ว ทำให้งานพัฒนาตามแนวทางเดิมไม่เพียงพอ ทางคาทอลิกก็มีความพยายามในการหาทางออกที่ประณีประนอมทั้งสองฝ่าย ดังที่คุณสุนทร วงศ์จอมพรได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกลยุทธ์ของศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่ที่จะช่วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต้องเผชิญกับการถูกกล่าวหาว่าบุกรุกพื้นที่ป่า โดยทำโครงการให้กลุ่มชาติพันธุ์ปลูกไม้ยืนต้นในที่ของตน เพื่อจะให้เห็นสิทธิในที่ทำกิน ทั้งยังสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวงปีต้นไม้ โครงการนี้เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2528 และสิ้นสุดโครงการใน พ.ศ. 2536 ถือว่าเป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จอย่างดี⁹⁷

ไม่เพียงแต่กลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้นที่ต้องเผชิญปัญหาใหม่ ฝ่ายคาทอลิกเองก็เช่นเดียวกัน ใน พ.ศ. 2526 เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ไม่มีเพียงแต่ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของศาสนจักรคาทอลิกไทยโดยภาพรวม แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าน่าจะส่งผลกระทบต่องานพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ เหตุการณ์นั้นคือ การตีพิมพ์หนังสือ “แผนการทำลายพุทธศาสนา” ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2526 เนื้อหาในหนังสือโจมตีการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ว่าพยายามเลียนแบบและกลืนกลายศาสนาพุทธ หนังสือเล่มนี้มีการตีพิมพ์ถึง 5 ครั้ง ภายใน 1 ปี⁹⁸

พระโสภณคณาภรณ์ แห่งวัดบวรนิเวศวิหารเขียนหนังสือโจมตีฝ่ายคาทอลิกโดยอ้างว่ามีความพยายามของนักวิชาการคาทอลิกส่วนหนึ่งที่จะทำให้คาทอลิกเป็นที่ยอมรับในสังคมไทย นอกจากความเคลื่อนไหวฝ่ายสงฆ์แล้ว ฝ่ายทหารในเวลานั้นคือ พันเอกปิ่น มุกกันต์ ก็ได้ออกมาโจมตีนักเขียนคาทอลิกชาวไทยเหล่านี้ว่าพยายามจะกลืนกลายศาสนาพุทธผ่านแนวทางการสังคายนาวาติกันนั่นเอง ฝ่ายคาทอลิกสายอนุรักษนิยมก็เห็นดีกับฝ่ายพุทธว่าคาทอลิกควรระวังซึ่งความเป็นสากลนิยมหรืออีกนัยหนึ่งคือ ความเป็นตะวันตก ซึ่งถูกตอบโต้จากนักวิชาการคาทอลิกอย่างศาสตราจารย์ กิรติ บุญเจือว่า แนวทางการเสวนากับต่างศาสนานั้น ไม่ได้มุ่งมันเปลี่ยนศาสนาผู้อื่น ทว่ามุ่งที่จะให้เกิดสันติภาพและความยุติธรรมทางสังคมอย่างแท้จริง⁹⁹ จะเห็นได้ว่ากระแสสังคมที่มีต่อฝ่ายคาทอลิก ส่งผลให้ความแตกต่างทางความคิดในฝ่ายคาทอลิกเองมีความชัดเจนมากขึ้น

⁹⁷ สุนทร วงศ์จอมพร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังคมชนลเชียงใหม่, 27 พฤษภาคม 2558.

⁹⁸ พระโสภณคณาภรณ์, *แผนทำลายพระพุทธศาสนา* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิwap, 2526); จิรภา พุกษ์พาดิ, “ทฤษฎีการพัฒนาของคาทอลิกไทยหลังสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556).

⁹⁹ Charles F. Keyes, “Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand,” in *Conversion to Christianity: Historical and*

หนังสือดังกล่าวมีการตีพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้ง ซึ่งในการตีพิมพ์แต่ละครั้งย่อมต้องมีเหตุให้หยิบยกขึ้นมาตีพิมพ์โดยมีประเด็นเดิมที่โจมตีในหนังสือคือ การเปลี่ยนท่าทีของศาสนจักรคาทอลิกไทยตามแนวทางการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก็ยังคงเดิม ทั้งที่ประจักษ์แล้วว่า การกระทำดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อศาสนาพุทธในวงกว้างนัก แต่เนื่องจากการเคลื่อนไหวของฝ่ายคาทอลิกที่ไปกระตุ้น ซึ่งในภายหลังจะเห็นได้อย่างชัดเจนดังที่ได้กล่าวถึงต่อไปในบทที่ 6

สภาพการณ์ที่ฝ่ายคาทอลิกทั้งศาสนจักรสากล ศาสนจักรไทย เอพีโอคาทอลิก รวมไปถึงบุคลากรหรือนักวิชาการที่นับถือคาทอลิกต้องเผชิญนั้นมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน โดยเฉพาะกรณีของประเทศไทยที่มีความโดดเด่นเนื่องจากเป็นศาสนาของคนส่วนน้อยในประเทศ ดังนั้น ความยากลำบากในการทำงานแพร่ธรรมและงานพัฒนา รวมไปถึงการเสวนากับต่างศาสนา ย่อมมีมากกว่า ทั้งยังไม่มีอิทธิพลในการกดดันรัฐบาลเหมือนกับกรณีประเทศที่นับถือคาทอลิก

จากบริบทแวดล้อมทั้งหมดที่ผู้วิจัยกล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ฝ่ายคาทอลิกกลุ่มที่สนใจงานพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์จะต้องมีการปรับตัวเพื่อรับมือกับแรงกดดันอันเนื่องมาจากความหวาดระแวงที่มีในสังคมไทยและรับมือกับนโยบายของรัฐบาลไทยที่คุกคามกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น นอกจากนี้ แนวทางงานพัฒนาเดิมที่นักพัฒนาฝ่ายคาทอลิกเป็นผู้บุกเบิกไม่สามารถจัดการกับปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ได้ ครั้นจะใช้โครงสร้างเดิมที่มีอยู่ก็ไม่สามารถทำได้โดยสะดวก เนื่องจากสิ่งที่จะต้องดำเนินการเป็นเรื่องที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับภาครัฐ ประกอบกับงานของ คชพ. ที่ต้องเข้าทำงานและทำประโยชน์ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์อาจจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ หากยังคงดำเนินการภายใต้ศูนย์สังคมพัฒนาอาจทำให้เกิดความหวาดระแวงทั้งต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างศาสนาเอง รวมไปถึงฝ่ายข้าราชการ และชาวพุทธส่วนใหญ่ในสังคม ดังนั้น คำตอบจึงอยู่ที่การก่อตั้งองค์กรใหม่ขึ้นเพื่อตอบสนองและแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างตรงจุด

จากที่กล่าวมาทั้งหมดผู้วิจัยพยายามจะชี้ให้เห็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ศาสนจักรคาทอลิกไทยมีการปรับตัวในการทำงานพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์อีกครั้งหนึ่งในช่วงระหว่างปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 โดยใช้การพิจารณาบริบทแวดล้อมของทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนจักรคาทอลิกประกอบการพิจารณาเพื่อให้เห็นว่าเหตุใด คชพ. จึงได้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลานี้

กล่าวคือ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาหลังการเข้ามาแพร่ธรรมของมิชชันนารีในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทยก็เป็นที่ประจักษ์ชัดเจนว่าสามารถเปลี่ยนศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ได้เป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังคงมีกลุ่มชาติพันธุ์อีกไม่น้อยที่ยังนับถือศาสนาเดิมหรือศาสนาอื่น ๆ การ

ปรับตัวของศาสนจักรตามนโยบายการสังคายนา โดยเฉพาะการเน้นแนวทางการพัฒนา อาจจะถูกเพ่งเล็งจากสังคมภายนอกว่าเป็นความพยายามหรือกลยุทธ์ใหม่ในการแพร่ธรรมและเปลี่ยนศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ นั้นทำให้ฝ่ายคาทอลิกเองต้องสงวนท่าทีมากยิ่งขึ้น ประกอบกับบริบทแวดล้อมกลุ่มชาติพันธุ์ตามที่มีผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น ชักนำให้งานของบาทหลวงคาทอลิกต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับประเด็นการเมืองมากยิ่งขึ้น นั่นเป็นเหตุให้มีแนวคิดในการก่อตั้งองค์กรใหม่เพื่อเข้ามาดูแลกิจการของกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ

คพ. ไม่ได้เป็นองค์กรแรกที่ถูกก่อตั้งขึ้นในบริบทแวดล้อมที่กดดัน ก่อนหน้านี้มีองค์กรในลักษณะนี้เกิดขึ้นมาก่อน ซึ่งแต่ละองค์กรก็มีบริบทในการถือกำเนิดแตกต่างกันออกไป แต่จุดร่วมอย่างหนึ่งที่มีเหมือนกันคือ ถือกำเนิดขึ้นเพื่อทำงานพัฒนาที่จะต้องเกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมือง อันจะส่งผลกระทบต่อศาสนจักรและชาวคาทอลิกในภาพรวม การแยกตัวออกมาในลักษณะนี้ จะเป็นการลดหรือบรรเทาผลกระทบที่จะมีต่อศาสนจักร ดังที่ ผู้ทำงานใกล้ชิดกับพระสังฆราชบุญเลื่อนผู้ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในการบุกเบิกองค์กรด้านการพัฒนา ได้กล่าวไว้ว่า

พระคุณเจ้าบุญเลื่อนเป็นบุคคลที่จับกระแสความเคลื่อนไหวของสังคมอยู่ตลอดเวลา และถือว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นสัญญาณแห่งกาลเวลาที่กำลังบอกถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคม ท่านตระหนักดีว่า ศาสนจักรไทยยังไม่สามารถเป็นศาสนจักรที่กระฉับกระเฉง ตื่นตัวและอยู่กับความเป็นจริงเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม งานของศาสนจักรที่มีอยู่ โดยเฉพาะงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม ควรจะเคลื่อนไปอย่างต่อเนื่อง และเต็มไปด้วยประสิทธิภาพโดยผ่านการทำงานที่ใช้ประเด็นปัญหาพัฒนาเป็นกิจกรรมหรือแผนงาน . . . พระคุณเจ้าบุญเลื่อนมียุทธวิธีในการทำงาน โดยให้ความสำคัญและสนับสนุนหน่วยงานที่เป็นแกนทางด้านงานพัฒนาสังคมของศาสนจักรได้ลงมือกระทำก่อน หากมีความขัดข้อง เช่น การทำงานของหน่วยงานซึ่งเป็นตัวแทนของศาสนจักรไทย จะส่งผลกระทบกลับมาสู่ภาพรวมของศาสนจักร ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศ โดยเฉพาะกรณีความอ่อนไหวทางการเมืองหรือการละเมิดสิทธิ. . .¹⁰⁰

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นในส่วนของบริบทแวดล้อมศาสนจักรคาทอลิกพอจะสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะการก่อตั้งเอพีโอคาทอลิกขึ้นหลายองค์กรด้วยกันช่วงภายหลัง พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา เมื่อพิจารณาจะพบว่าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากแนวทางการ

¹⁰⁰ บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์, *อยู่กับปวงประชา* (กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553), 235-236.

พัฒนาตามนโยบายการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงไปแล้วในบทที่ 4 และได้กล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งในบทนี้ เนื่องจากการปรับเปลี่ยนตามแนวทางการสังคายนานี้ได้นำไปสู่ปัจจัยอีกส่วนหนึ่งที่ศาสนจักรหรือบุคลากรที่ทำงานพัฒนาชนบทโดยเฉพาะที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญหน้า นั่นคือ ความหวาดระแวงจากสังคมไทยซึ่งในแต่ละช่วงเวลาก็แตกต่างกันออกไป ด้วยธรรมชาติของคาทอลิกที่เป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมไทย ทำให้ผู้นำศาสนจักรไทยต้องระมัดระวังท่าทีเป็นพิเศษในการทำงานพัฒนาและแพร่ธรรม โดยเฉพาะในหมู่คนที่เป็ชายขอบของสังคมไทย ซึ่งมีแนวโน้มในการจะหันมานับถือศาสนาคริสต์สูงหรือหมายถึงมีโอกาสในการแพร่ธรรมสำเร็จสูง ผู้วิจัยเชื่อว่าจากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ทางออกของศาสนจักรที่จะดำเนินการตามเจตนารมณ์ของการสังคายนาเพื่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน จึงต้องปรับตัวโดยการสร้างองค์กรที่เป็น “ชนชา” ที่ทำงานโดยไม่เลือกศาสนาและมีเป้าหมายขององค์กรอยู่ที่การสงเคราะห์ ช่วยเหลือ และพัฒนา ไม่ใช่การเผยแพร่ศาสนาตามที่สังคมโดยรวมหวาดระแวง

ทั้งหมดที่กล่าวมาในส่วนนี้ผู้วิจัยพยายามจะแสดงให้เห็นสภาพของบริบทแวดล้อมทั้งของกลุ่มชาติพันธุ์และฝ่ายคาทอลิกที่จะเป็นคำตอบของคำถามที่ว่า ทั้งที่มีการทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นเวลานานแล้ว รวมถึงมีองค์กรที่ทำงานเรื่องสิทธิอย่าง ยส. อยู่ก่อนแล้ว เหตุใด คพ. ยังต้องถือกำเนิดขึ้น ผู้วิจัยสร้างชุดคำอธิบายโดยอาศัยบริบทแวดล้อมที่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้และจากพื้นฐานความเข้าใจของ “คนนอก” ของทั้งฝ่ายกลุ่มชาติพันธุ์และฝ่ายคาทอลิก แต่จากมุมมองของคนนอกนี้เอง ผู้วิจัยเชื่อว่าจะช่วยเปิดเผยความจำเป็นที่ว่าความเดือดร้อนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สะสมและเพิ่มความรุนแรงตามลำดับ จนกลายเป็น “งานร้อน” ในมือของศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่และสังฆมณฑลเชียงใหม่กับนครสวรรค์ที่จะต้องจัดการอย่างเร่งด่วนและอย่างครอบคลุมจากข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัญหาเริ่มชัดเจนมากขึ้นเมื่อรัฐหันกลับมาให้ความสนใจประเด็นเรื่องยาเสพติดและป่าไม้หลังจากคลายความกังวลเรื่องภัยคอมมิวนิสต์ไปจนหมดสิ้น ซึ่งก็สอดคล้องกับบริบทความสนใจของโลกที่เลิกแบ่งขั้วอำนาจ หันมาสนใจประเด็นอื่น ๆ ที่สำคัญ โดยเฉพาะเรื่องสิ่งแวดล้อมทำให้เงินสนับสนุนการพัฒนาหลังไหลเข้ามาจำนวนมากตั้งแต่กลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ทั้งหมดล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์

ด้วยสภาพการณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เริ่มรุนแรงขึ้นโดยเฉพาะช่วงปลายทศวรรษ 2520 บริบทแวดล้อมของศาสนจักรเองก็ไม่สู้ดีนักในเวลานั้น โดยเฉพาะในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษนี้ไม่อาจปฏิเสธว่าสังคมส่วนรวมแม้กระทั่งในเวลานี้ก็ยังเชื่อว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ดังนั้น การทำงานและช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างศาสนาตามแนวทางการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ในสายตาคนภายนอกแล้วคงไม่อาจมองเป็นอื่นได้ แม้กระทั่งกลุ่มชาติพันธุ์เอง ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในบทต่อไปถึงความหวาดระแวงที่บุคลากรของ คพ. ต้องเผชิญ

เมื่อทำงานกับคนต่างศาสนา นี่จึงเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบสำคัญของจุดกำเนิด คชพ. ซึ่งเป็นทางออกของศาสนจักรคาทอลิกในการจัดการกับความหวาดระแวงดังกล่าว

5.3 บริบทที่สนับสนุนให้เกิดองค์กรพัฒนาและความสนใจกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น

นอกจากพิจารณาจากบริบทแวดล้อมทั้ง 2 ส่วนข้างต้นแล้ว ยังมีบริบทแวดล้อมที่สนับสนุนให้เกิดองค์กรเพื่อรับผิดชอบงานด้านกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อเนื่องถึงต้นทศวรรษ 2530 ที่ผู้วิจัยเชื่อว่าน่าจะช่วยตอบคำถามเรื่องการกำเนิด คชพ. ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอบริบทแวดล้อมที่สนับสนุนให้เกิดองค์กรในลักษณะ เอพีไอของคาทอลิกเข้ามาทำงานเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะและบริบทที่ส่งเสริมให้ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ได้รับความสนใจ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ 1) ปัญญาชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่เติบโตมาเป็นกำลังสำคัญทั้งในงานพัฒนาและแวดวงวิชาการ และ 2) บริบทการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่ผลักดันให้เกิดเอ็นจีโอและเอพีไอ

5.3.1 การเติบโตของปัญญาชนกลุ่มชาติพันธุ์

ผลจากการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์มีโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานและในระดับสูงมากขึ้น บางส่วนได้รับการสนับสนุนจากทางศาสนา มีโอกาสรับการศึกษาขั้นสูงจนจบปริญญาเอก ส่วนหนึ่งเลือกทำงานพัฒนากับศาสนาที่ตนเองมีความเชื่อ บางส่วนเลือกทำงานทางวิชาการ และก็มีบางท่านเลือกที่ถือบวชเป็นบาทหลวง

ในระยะแรก กลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะที่นับถือศาสนาคริสต์มีโอกาสเข้าถึงการศึกษโดยบาทหลวงและมิชชันนารีก่อน สำหรับฝ่ายคาทอลิกมีการเปิดศูนย์แม่ปอน ปัญญาชน เช่น พระตัจฉนิ โอดิเชา พระตีปุลล บัญลือ เป็นต้น คนกลุ่มนี้มีส่วนในการทำงานให้กับศูนย์สังคมพัฒนามาเป็นเวลานาน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์รุ่นแรก ๆ ที่ได้รับโอกาสดังกล่าวแม้ว่าจะเป็นเพียงการศึกษาสงเคราะห์ไม่ได้ศึกษาตามระบบของรัฐไทยก็ตาม กระนั้น ปัญญาชนกลุ่มแรกนี้ได้เข้ามามีบทบาทในงานพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชน โดยบาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหารจัดคนกลุ่มนี้ว่าเป็น “ปัญญาชนชาวบ้าน” (organic intellectual)¹⁰¹ ปัญญาชนในลักษณะนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในหมู่

¹⁰¹ Organic intellectual เป็นคำศัพท์ที่มาจากงานของกรัมสกี (Antonio Gramsci) หมายถึง กลุ่มปัญญาชนที่จะเป็นผู้นำไปสู่การปฏิวัติหรือการเปลี่ยนแปลง จาก นิพนธ์ เทียนวิหาร, นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, *ความรู้ท้องถิ่น: การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม*

กลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือคาทอลิกเท่านั้น แต่ยังมีปัญญาชนชาวบ้านอื่นอีก เช่น พ่อเลปาที่ประพันธ์หนังสือ คนปกากะญอ เพื่อสะท้อนปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญมาช้านาน¹⁰² ปัญญาชนกลุ่มนี้มีบทบาทและการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเหตุการณ์การชุมนุมเรียกร้องของกลุ่มชาติพันธุ์ใน พ.ศ. 2540 โดยเฉพาะพะตือจอนิที่กระทั้งในปัจจุบันก็ยังคงเคลื่อนไหวในประเด็นเรื่องสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์¹⁰³ กรณีของพะตือจอนิ นอกจากจะเป็นนักเคลื่อนไหวแล้วยังเป็นนักประพันธ์นิทานปกากะญอ (ปกากะญอ ตาเลอเปลอ) ที่นำเสนอคติสั่งสอนชาวปกากะญอรุ่นใหม่อีกด้วย¹⁰⁴

อีกกลุ่มหนึ่งที่สำคัญอย่างมากคือ กลุ่มชาติพันธุ์รุ่นถัดมาที่มีโอกาสศึกษาในระบบจนสำเร็จการศึกษาระดับสูง กลุ่มคนเหล่านี้มีความสำคัญต่อการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งด้านงานพัฒนาและด้านวิชาการ รวมถึงการรับใช้พระเจ้าโดยรับศีลบวชเป็นบาทหลวงคนกลุ่มนี้ได้สร้างความเคลื่อนไหวทั้งในวงการพัฒนาและวงวิชาการ โดยเฉพาะการสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์เสียใหม่ ทั้งที่เป็นปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์และที่กลุ่มชาติพันธุ์ถูกมองว่าเป็นปัญหา

ปัญญาชนเหล่านี้ต่างเลือกทางเดินแตกต่างกันออกไป กรณีแรกปัญญาชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่เลือกจะรับศีลบวชเป็นบาทหลวง คือ บาทหลวงสนั่น สันติมนโกล เป็นบาทหลวงปกากะญอท่านแรกของสังฆมณฑลเชียงใหม่ รับศีลบวชเมื่อปี พ.ศ. 2524 ได้รับความช่วยเหลือที่เขตวัดนักบุญเซซิลีอา ห้วยต้นนุ่น และได้เป็นเจ้าวัดในเวลาต่อมา ก่อนที่จะย้ายไปเป็นเจ้าวัดที่เขตแม่แจ่ม ในขณะที่ท่านดูแลเขตห้วยต้นนุ่นอยู่นั้นบาทหลวงสนั่นยังรับผิดชอบงานดูแลผู้อพยพลี้ภัย ณ ค่ายอพยพชายแดนพม่าในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ท่านยังเป็นผู้บุกเบิกการสร้างวัดและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ดังกล่าว รวมไปถึงสร้างศูนย์เยาวชนคาทอลิกชุมชนวมใน พ.ศ. 2531 เพื่อใช้สำหรับอบรมและ

(กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547), 36. แต่สำหรับปัญญาชนชาวบ้านที่รับรู้โดยทั่วไปของไทยน่าจะใกล้เคียงกับความหมายว่า “ปัญญาชนที่เกิดจากท้องถิ่นของตนเอง ไม่ใช่ปัญญาชนคนนอกท้องถิ่นที่เข้าไปช่วยชุมชน จาก เสรี พงศ์พิศ, “ประวัติสถาบัน,” สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, <http://www.life.ac.th/2017/index.php/2016-06-07-06-43-45/2016-05-22-07-49-37> (สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2559)

¹⁰² พ่อเลปา, *คนปกากะญอ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปัจจุบัน, 2536).

¹⁰³ จอนิ โอโดเชา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, หมู่บ้านหนองเต่า, 24 พฤษภาคม 2558.

¹⁰⁴ จอนิ โอโดเชา, *ก่าพรั๊วชนน* (กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา, 2547).

ให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ การส่งเสริมอาชีพ เช่น การเกษตร พร้อมกันนั้นก็ส่งสอนคำสอนไปในเวลาเดียวกัน¹⁰⁵

ในเวลาต่อมาสังฆมณฑลเชียงใหม่มีบาทหลวงกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอเพิ่มอีกคือ บาทหลวงบุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธาที่รับศีลบวชใน พ.ศ. 2545 ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอุปสังฆราชสังฆมณฑลเชียงใหม่¹⁰⁶ อีกท่านหนึ่งคือ บาทหลวงวินัย บุญลือ บาทหลวงคณะเยสุอิต ที่รับศีลบวชใน พ.ศ. 2548 ภายหลังสำเร็จการศึกษาระดับมหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อรับศีลบวชได้รับหน้าที่ดูแลเยาวชนคาทอลิกที่วัดพระจิตเจ้า สวนเจ็ดริน¹⁰⁷ แม้ว่าบาทหลวงทั้งสองท่านจะรับศีลบวชภายหลังทศวรรษ 2530 แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าก่อนหน้าที่จะเข้ารับหน้าที่ในศาสนจักร บุคคลเหล่านี้ก็มีความสำคัญในฐานะปัญญาชนของกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ก่อนแล้ว ดังเช่นกรณีของบาทหลวงวินัย จากคำบอกเล่าของพระตีปุหลุ บุญลือที่กล่าวถึงบทบาทของบุตรชายในการให้คำแนะนำชาวบ้านเรื่อง เอกสารสิทธิ เพราะในเวลานั้นชุมชนบ้านห้วยตองซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่านยังไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน ทั้งที่หมู่บ้านนี้ก็เข้าร่วมในโครงการหลวง อีกทั้งหมู่บ้านอื่นมีเอกสารสิทธิกันแล้ว ดังนั้น คุณวินัยที่ขณะนั้นอยู่ในประเทศอิตาลีได้แนะนำให้ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผ่านทางอำเภอ โดยคุณวินัยจะเป็นผู้ร่างด้วยตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นของการมีเอกสารสิทธิบนที่ดินของชาวบ้านชุมชนบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่¹⁰⁸ นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งในบทบาทของปัญญาชนกลุ่มชาติพันธุ์ ก่อนที่ในภายหลังคุณวินัยจะรับศีลบวชเป็นบาทหลวง

นอกจากปัญญาชนที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ยังมีปัญญาชนอีกกลุ่มหนึ่งทำงานพัฒนาและงานวิชาการควบคู่กันไป บุคคลเหล่านี้เป็นเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับการศึกษาในระดับสูง เช่น ดร. สุนทร วงศ์จอมพร ดร. ประเสริฐ ตรีการศุภกร ดร. ประสิทธิ์ ลิปรีชา เป็นต้น

¹⁰⁵ ณรงค์ชัย หมั่นศึกษา, “50 ปีแห่งพระพรและชุมชนแห่งความเชื่อกลุ่มคริสตชนวัดนักบุญเซซิลีอา ห้วยตองนูน,” สังฆมณฑลเชียงใหม่, <http://www.cmdiocese.org/th/c-news/dailynews/751-751> (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2559).

¹⁰⁶ “คุณพ่ออีจันุส บุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธา,” สังฆมณฑลเชียงใหม่, <http://www.cmdiocese.org/web/data/190> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2559).

¹⁰⁷ “คุณพ่อไมเกิ้ล วินัย บุญลือ,” สังฆมณฑลเชียงใหม่, <http://www.cmdiocese.org/web/data/170> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2559).

¹⁰⁸ ปุหลุ บุญลือ, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านห้วยตอง, 23 พฤษภาคม 2558.

สำหรับคุณสุนทร จบการศึกษาระดับปริญญาเอก เขาเริ่มทำงานเป็นผู้ประสานงานระดับสังคมชนบทโดยดูแลในส่วนของเยาวชนคาทอลิกตั้งแต่ พ.ศ. 2518 คุณสุนทรได้กล่าวถึงบทบาทของตนเองและศูนย์สังคมพัฒนาเมื่อรัฐบาลมีนโยบายปลูกป่าไม้สนบนดอย พื้นที่บางส่วนทับที่ทำกินของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ ดังนั้น ใน พ.ศ. 2528 เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2536 ทางฝ่ายคาทอลิกจะคอยแนะนำให้ชาวบ้านปลูกพืชที่เป็นไม้ยืนต้นเพื่อที่ว่าเวลาเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาตรวจสอบ จะสามารถทราบได้ว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวชาวบ้านได้ทำกินมาเป็นระยะเวลาช้านานเท่าไรแล้ว โดยพิจารณาจากวงปีของต้นไม้ โครงการปลูกไม้ยืนต้นนี้จะทำควบคู่ไปกับโครงการพัฒนาที่ดิน การปรับพื้นที่ไร่หมุนเวียนให้เป็นนาขั้นบันไดอันจะทำให้ชาวบ้านมีที่นาถาวร นอกจากนี้ยังมีการจัดทำน้ำประปาภูเขา รวมถึงการอบรมชาวบ้านและสร้างผู้นำชาวบ้านให้คอยติดตามโครงการต่าง ๆ ปัจจุบันคุณสุนทรยังคงรับหน้าที่ดูแลงานด้านเยาวชนของสังฆมณฑลเชียงใหม่¹⁰⁹ พร้อมไปกับการทำงานพัฒนาเขายังทำงานทางด้านวิชาการร่วมกับนักวิชาการในสถาบันการศึกษา เช่น “โครงการวิจัยสร้างสำนักเกษตรกรรมเชิงจิตวิญญาณของกลุ่มชาติพันธุ์ จ. เชียงใหม่ และ จ.แม่ฮ่องสอน” ที่ทำร่วมกับนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และร่วมกับบาทหลวงนิพนธ์ เทียนนิหารด้วย¹¹⁰

ประเสริฐ ตระการศุภกร หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ สำเร็จการศึกษาปริญญาโทเมื่อ พ.ศ. 2540 ครั้งหนึ่งคุณประเสริฐเคยร่วมในกระบวนการพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะการทำงานให้กับศูนย์สังคมพัฒนา สังฆมณฑลนครสวรรค์ รวมถึงเคยรับตำแหน่ง อดีตประธานเครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม บทบาทของเขาในงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์เด่นชัดขึ้นใน พ.ศ. 2532 เมื่อได้เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาชาวเขา โดยเป็นตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ในครั้งนั้นเขาได้มีข้อเสนอที่สำคัญโดยสรุปว่า การพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์จะต้องอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของพวกเขา เพราะนโยบายการพัฒนาที่แล้วมาไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต แต่เป็นมุมมองจากภายนอกที่นำมาตีขลุมทำให้ไม่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานที่แท้จริงของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งยังแนะนำว่าให้ใช้แนวทางที่หลากหลาย

¹⁰⁹ สุนทร วงศ์จอมพร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 27 พฤษภาคม 2558.

¹¹⁰ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, “โครงการวิจัยสร้างสำนักเกษตรกรรมเชิงจิตวิญญาณของกลุ่มชาติพันธุ์ จ.เชียงใหม่ และ จ.แม่ฮ่องสอน,” KUforest, <https://research.rdi.ku.ac.th/forest/Project.aspx?ProjectNumber=1431070000&BudgetYear=2014> (สืบค้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2559).

ในการพัฒนาโดยอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาเพื่อเรียนรู้และเข้าใจ ที่สำคัญคือ ทักษะคิดของผู้ปฏิบัติงานที่ควรต้องปรับเปลี่ยนไปในแง่บวกมากขึ้น¹¹¹ จากนั้นมาประเสริฐก็ยังคงมีบทบาทในการสร้างความรู้และความเข้าใจเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านงานศึกษาและวิจัยของเขาในฐานะนักวิชาการกลุ่มชาติพันธุ์คนหนึ่ง เช่น วิทยานิพนธ์ เรื่อง การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง เป็นต้น¹¹²

ประสิทธิ์ ลีปรีชา (ฤทธิ์เนติกุล) กลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่ได้รับการศึกษาต่อระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน แมดิสัน (University of Wisconsin-Madison) เช่นเดียวกับประเสริฐ เขาได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการประชุมเชิงปฏิบัติการที่จัดขึ้นใน พ.ศ. 2532 ในฐานะตัวแทนชาวม้ง ในครั้งนั้นเขามีข้อเสนอที่สำคัญคือ “ความสำเร็จในการพัฒนา บางครั้งก็ต้องปล่อยให้มันเป็นไปตามกาลเวลา ปล่อยให้ชาวบ้านรู้จักต่อสู้ดิ้นรนด้วยตนเองบ้าง เพราะโดยสัญชาตญาณมนุษย์เราเมื่อได้รับความทุกข์ทรมานมากถึงจุดแล้ว ก็จะพยายามดิ้นรนหาช่องทางในการเอาตัวรอดต่อไป”¹¹³ ในแง่นี้ประสิทธิ์ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์จะต้องพัฒนาตนเองอย่างเป็นอิสระจากภายนอก ทว่าเขาเสนอให้เจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในงานพัฒนาเพียงแต่คอยควบคุมชาวบ้านและดูแลให้ดิ้นรนต่อสู้ในทางที่ถูกต้องและถูกกฎหมาย เพราะจากการพัฒนาที่ผ่านมา มีบทเรียนให้เห็นแล้วว่าเจ้าหน้าที่ไม่เข้าใจและเข้าไปไม่ถึงปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้าน¹¹⁴ ปัจจุบันประสิทธิ์เป็นอาจารย์ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทั้งยังมีบทบาทอย่างมากในการเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านงานวิจัยของเขา เพื่อสร้างความเข้าใจในสังคมที่ถูกต้องเกี่ยวกับชาวม้ง เช่น สุภาชิตคำสอนฮม้ง กลุ่มชาติพันธุ์ม้งกับปัญหายาเสพติด กลุ่มชาติพันธุ์

¹¹¹ ข่ายงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภาคเหนือและโครงการจัดการทรัพยากรและการพัฒนา คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาชาวเขา*, 2532, 10-11.

¹¹² ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, “การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง,” ฐานข้อมูลงานวิจัยทางชาติพันธุ์ในประเทศไทย, http://www.sac.or.th/databases/ethnicredb/research_detail.php?id=378 (สืบค้นเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2559).

¹¹³ ข่ายงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภาคเหนือและโครงการจัดการทรัพยากรและการพัฒนา คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาชาวเขา*, 2532, 17.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

มั่งในบริบทของรัฐชาติสมัยใหม่ พหุวัฒนธรรมนิยมจากรากหญ้า: ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองและชาติพันธุ์ในประเทศไทย เป็นต้น¹¹⁵

จะเห็นได้ว่าปัญญาชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับการศึกษาเริ่มมีบทบาทในการเรียกร้องสิทธิหรือสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่กลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นเวลานานแล้วตั้งแต่ปัญญาชนชาวบ้าน จนกระทั่งปัญญาชนรุ่นหลังที่เป็นทั้งนักวิชาการ นักพัฒนา และนักบวช ที่เพิ่มจำนวนขึ้นมากในช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา นั่นเป็นผลมาจากการพัฒนาระบบการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ผู้วิจัยเชื่อว่าการถือกำเนิดขึ้นของกลุ่มปัญญาชนเหล่านี้มีผลสำคัญในการส่งเสริมของปัญญาชนออกสู่โลกภายนอกมากขึ้น ช่วยเสริมกับบริบทแวดล้อมที่เป็นปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนจักรคาทอลิกที่ได้กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ามีลักษณะของการรวมกลุ่มกันของบุคคลเหล่านี้ จนกระทั่งการเกิดขึ้นขององค์กรไม่ว่าจะเป็นเอ็นจีโอหรือเอพีโออย่าง คชพ. ดังนั้น อีกส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีผลต่อการเกิดขึ้นขององค์กรเหล่านี้ นอกเหนือไปจากบริบทแวดล้อมที่เป็นปัญหา การเกิดขึ้นของปัญญาชนกลุ่มชาติพันธุ์แล้ว สิ่งที่จะต้องพิจารณาควบคู่ไปด้วยก็คือ บริบทการเมืองไทยในช่วงรอยต่อระหว่างหลัง พ.ศ. 2523 ต่อเนื่องถึงต้นทศวรรษ 2530 ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

5.3.2 บริบทการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่ผลักดันให้เกิดเอ็นจีโอและเอพีโอ

การเมืองไทยภายหลังรัฐบาลประกาศนโยบาย 66/2523 ที่เปิดโอกาสให้แนวร่วมคอมมิวนิสต์ออกจากป่าและกลับเข้าเมือง บรรยากาศการเมืองไทยก็เริ่มเข้าสู่ช่วง กึ่งประชาธิปไตย (Semi-Democracy) หรือที่เรียกกันว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” แม้จะไม่ได้ให้สิทธิและเสรีภาพในการเคลื่อนไหวของประชาชนมากเท่ากับช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ทว่าบรรดานักเคลื่อนไหวปัญญาชนที่ครั้งหนึ่งเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก็เริ่มหันกลับมาทำงานด้านการพัฒนาแทน¹¹⁶ ดังนั้น ในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2522-2523 เป็นต้นมานี้ เอ็นจีโอเริ่มมีจำนวนเพิ่มขึ้น ประกอบกับบริบทแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศในเวลานั้น เปิดโอกาสให้เอ็นจีโอสามารถขยายขอบเขตของกิจกรรมต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบริบทแวดล้อมดังกล่าว โดยละเอียดดังนี้

¹¹⁵ “ประสิทธิ์ ลีปรีชา,” ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, <http://soc-dev.soc.cmu.ac.th/dr-prasit> (สืบค้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2559).

¹¹⁶ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สุรพล มุละดา, *จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า: อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544), 74.

สำหรับบริบทแวดล้อมทางการเมืองนั้น การเปิดกว้างทางการเมืองในช่วงก่อน พ.ศ. 2516 ประกอบกับระบบการศึกษาในประเทศที่พัฒนาอย่างต่อเนื่องก่อให้เกิดกลุ่มปัญญาชนที่ออกมาต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหารทั้งการเคลื่อนไหวทางการเมือง รวมไปถึงการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างกว้างขวางผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ของพวกเขา เช่น วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นต้น ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเองได้ส่งเสริมให้แนวคิดเสรีภาพ ประชาธิปไตย และความเป็นธรรมในสังคมเติบโตขึ้นและขยายตัวไปในวงกว้าง¹¹⁷ ปัญญาชนในเวลานั้นจึงเริ่มการทำงานพัฒนาชนบท เช่น มูลนิธิบูรณะชนบท ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทว่าต้องยุติบทบาทลงในที่สุดเมื่อประเทศไทยเผชิญกับปัญหาคอมมิวนิสต์

ต่อมาเมื่อบริบทการเมืองโลกผ่อนคลายเป็นพิเศษ รวมถึงปัญหาภายในประเทศไทยเริ่มคลี่คลายตามไปด้วย ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 เป็นโอกาสให้บรรดาปัญญาชนได้แสดงออกถึงเสรีภาพอีกครั้ง ทว่าในครั้งนี้นักกลับแสดงออกในรูปการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรขนาดเล็กในลักษณะของเอ็นจีโอ เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทั้งในชนบทและในเมืองมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น¹¹⁸ เอ็นจีโอที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ เช่น โครงการปฏิรูปการเกษตรและพัฒนาชุมชน (พ.ศ. 2523) มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัม (พ.ศ. 2524) มูลนิธิไทย-เยอรมันเพื่อการพัฒนา (พ.ศ. 2526) เป็นต้น¹¹⁹

บริบทแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา รัฐบาลพยายามเร่งอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ทว่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคมและการเมืองเท่าที่ควร ทำให้ในช่วงเวลานั้นนโยบายต่าง ๆ เป็นการสร้างมาตรการเกื้อหนุนเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเน้นการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมและการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน อาทิ ถนนหนทาง ไฟฟ้า สาธารณูปโภคเพื่อรองรับการเติบโตของอุตสาหกรรม การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ต่อภาคเกษตรกรรมที่เดิมเคยผลิตข้าวเป็นหลัก ต้องหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น เช่น ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกกรุกกล้าและโค่นล้มมาผลิตไม้แปรรูป นั่นทำให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงนั้นโตถึงร้อยละ 6-7 ต่อปี แต่ก็ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ไม่เพียงเท่านั้น

¹¹⁷ อุทัย ดุลยเกษม, “วัฒนธรรมสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย,” (ปาฐกถาพระยาอนุমানราชธนอนุสรณ์ อันดับ 2 ณ หอประชุมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 14 ธันวาคม 2533), 4-6.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 4-6.

¹¹⁹ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สุรพล มุละดา, *จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า: อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544), 74-78.

การพัฒนาที่เหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทก่อให้เกิดปัญหาใหญ่ที่แก้ไม่ตกคือ การกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ การที่คนรวยจำนวนน้อยร่ำรวยขึ้น กลับกันคนจนจำนวนมากยากจนลง สภาพการณ์ดังกล่าวเป็นปัจจัยผลักดันบรรดาปัญญาชนที่มีแนวคิดเรื่องความยุติธรรมในสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประชาชนได้รวมกลุ่มกันมากขึ้นในภายหลังเมื่อบริบททางการเมืองเปิดกว้างมากขึ้น นั่นเป็นเหตุให้เอ็นจีโอเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา¹²⁰

อีกบริบทแวดล้อมหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจคือ บริบททางสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2530 สืบเนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. 2502 โครงสร้างพื้นฐานที่รัฐบาลได้จัดสร้างและจัดหานั้นยังไม่ครอบคลุม ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคของประชาชนในการจะเข้าถึงบริการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการสาธารณสุข การศึกษาโดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย รวมถึงการที่รัฐพัฒนาภาคอุตสาหกรรมจนละเลยภาคการเกษตร ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานภาคการเกษตรเข้าสู่เมืองใหญ่ นำไปสู่ปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมาอีกเป็นจำนวนมาก เช่น ปัญหาสลัม ปัญหาเหล่านี้ทวีความรุนแรงมากขึ้น ภาครัฐไม่สามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึงเท่ากับเป็นการเปิดช่องทางให้กับบรรดาเอ็นจีโอและเอพีไอเข้ามาช่วยเติมเต็มช่องว่างงานพัฒนาเหล่านี้¹²¹

ปัญหาสังคมอันเนื่องจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลส่งผลอีกประการหนึ่งให้เห็นได้ชัดในช่วงต้นทศวรรษ 2530 คือ การเพิ่มจำนวนผู้มีการศึกษาสูงซึ่งจะสวนทางกับความต้องการของตลาดแรงงาน ส่งผลให้ปัญญาชนจำนวนหนึ่งหลังไหลเข้าทำงานกับเอ็นจีโอที่ในเวลานั้นยังสามารถดูดซับแรงงานส่วนเกินนี้ไว้ได้ และนั่นก็ทำให้เกิดการขยายตัวของเอ็นจีโอเพิ่มขึ้น¹²²

จากบริบทแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศไทย รวมถึงความตึงเครียดของการเมืองระหว่างประเทศได้คลี่คลายลง ประกอบกับบริบทแวดล้อมที่เป็นปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์และฝ่ายคาทอลิก และปัญญาชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่เริ่มมีบทบาทเป็นกระบอกเสียงให้กับพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ในยามที่บรรยากาศทางการเมืองในประเทศเปิดโอกาสให้แสดงออกมากขึ้น ทั้งหมดนี้ผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นปัจจัยที่อธิบายการเกิดขึ้นของ คชพ. ใน พ.ศ. 2532 ได้เป็นอย่างดี การเกิดขึ้นของ คชพ. ไม่เพียงแต่เป็นผลสะท้อนจากบริบทดังกล่าวมาแล้ว ทว่ายังฉายภาพการปรับตัวของฝ่ายคาทอลิก โดยเฉพาะด้านงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ที่แม้ว่าคาทอลิกจะทำงานพัฒนาและแพร่ธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม แต่ คชพ. กลับเป็นองค์กรแรกที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อทำงานกับ

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, 6-8.

¹²¹ เรื่องเดียวกัน, 10-11.

¹²² เรื่องเดียวกัน, 11-12.

กลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ โดยยังคงไว้ซึ่งแนวคิดและแนวทางในการทำงานพัฒนาตามนโยบายจากการสังคายนาวาทีกันครั้งที่ 2 เช่นเคย

5.4 จุดเริ่มต้นและกำเนิดของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์

จากบริบทแวดล้อมที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาในส่วนที่แล้วพบว่า งานพัฒนาตามแนวทางเดิมของฝ่ายคาทอลิกและความพยายามของนักพัฒนาและนักวิชาการที่เริ่มสร้างทุนทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์มาตอบโต้นโยบายของรัฐไม่ตอบสนองต่อปัญหาเท่าที่ควร โดยเฉพาะช่วงปลายทศวรรษ 2520 ที่กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับผลกระทบจากบริบทแวดล้อมทั้งปัญหาสะสมจากแนวทางการพัฒนากระแสหลัก ปัญหาผู้อพยพพลัดถิ่น ส่งผลต่อนโยบายของภาครัฐที่สำคัญคือ กฎหมายสัญชาติและกฎหมายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอันส่งผลกระทบให้เริ่มเกิดโครงการอพยพถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์อีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2528 หลังจากที่เคยทำในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2503-2504 และ พ.ศ. 2512¹²³

ทั้งจากสภาพการณ์ที่เป็นปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์และสิ่งที่ศาสนจักรคาทอลิกต้องเผชิญในช่วงเวลาดังกล่าว ตลอดจนความพร้อมทั้งในด้านบุคลากรและโอกาสทางการเมืองที่เปิดกว้างมากขึ้น เป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ความพยายามในการก่อตั้งเอพีโอคาทอลิกที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะ สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยได้มีมติให้ก่อตั้งองค์กรหนึ่งภายใต้กรรมวิธีการฝ่ายสังคมใน พ.ศ. 2532 ชื่อว่า “คณะกรรมการคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาชนเผ่าพื้นเมือง” โดยมีเป้าหมาย “เพื่อสนับสนุนให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับสิทธิ ความชอบธรรม สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยความภาคภูมิใจ และได้รับการยอมรับในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เช่นทุกชีวิตในสังคม” เหตุการณ์สำคัญที่ถูกระบุว่าเป็นการจุดประกายให้องค์กรนี้เกิดขึ้นคือ ปัญหากลุ่มชาติพันธุ์ถูกบังคับให้ย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยใน พ.ศ. 2527-2528 ในพื้นที่อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร และ

¹²³ ชูพินิจ เกษมณี, รายงานการศึกษานโยบายการอพยพชาวเขา: ทางออกในเขาวงกตกรณีศึกษา จังหวัดกำแพงเพชร, พิมพ์ครั้งที่ 2, [แก้ไขและเพิ่มเติม], เอกสารวิชาการ, ลำดับที่ สวช. 00-39-08 (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2530), 38.

อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ทว่าองค์กรนี้เริ่มการทำงานอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2534 ต่อมาใน พ.ศ. 2543 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์” ดังที่รู้จักกันในชื่อนี้¹²⁴

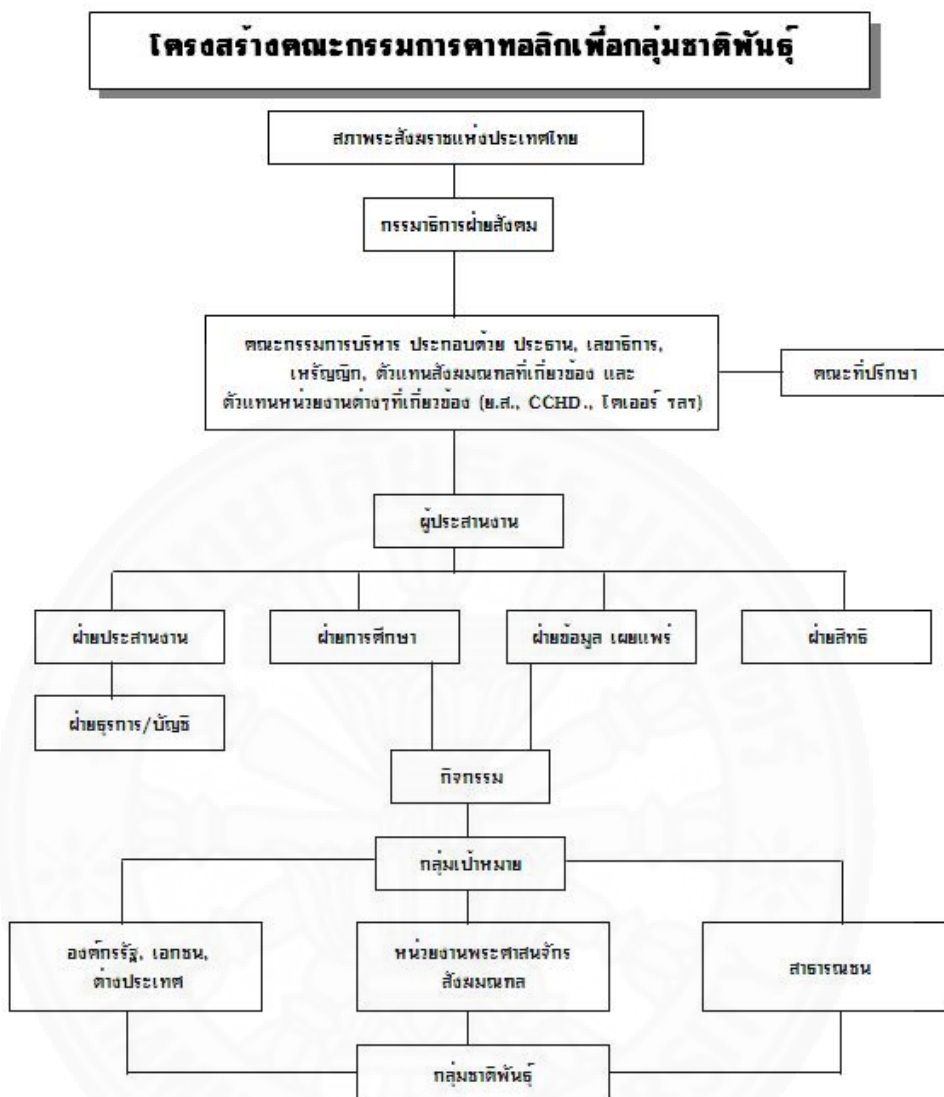
บทบาทหลักของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์มี 3 ประการคือ 1) บทบาทด้านการศึกษา เพื่อปลูกจิตสำนึกสาธารณชนให้เข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์อย่างถูกต้องและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ 2) การประสานงานและสร้างเครือข่ายระหว่างศาสนจักรหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ รวมไปถึงเอ็นจีโอทั้งของไทยและต่างชาติ เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีของกลุ่มชาติพันธุ์ และ 3) การเป็นตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องสิทธิและศักดิ์ศรีของกลุ่มชาติพันธุ์¹²⁵

โครงสร้างการบริหารงานของ คชพ. จะมีคณะกรรมการบริหาร ดังนี้

- 1) ประธาน คชพ.
- 2) ผู้อำนวยการ คชพ. และกรรมการ
- 3) กรรมการที่เป็นตัวแทนจากสังฆมณฑลที่มีงานด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ สังฆมณฑลเชียงใหม่ สังฆมณฑลนครสวรรค์ สังฆมณฑลราชบุรี สังฆมณฑลอุดรธานี และสังฆมณฑลสุราษฎร์ธานี
- 4) กรรมการที่เป็นตัวแทนจากโคเออร์และกรมการฝ่ายสังคม ตัวแทนงานอภิบาลชาติพันธุ์ของแสงธรรม และตัวแทนจากคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อความยุติธรรมและสันติ
- 5) กรรมการที่ปรึกษา

¹²⁴ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกกลุ่มชาติพันธุ์, “ประวัติองค์กร,” คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกกลุ่มชาติพันธุ์, <http://www.cegthai.org/web/index.php?name=aboutus> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2558).

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน.

แผนภูมิที่ 5.1 โครงสร้างองค์กรของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกกลุ่มชาติพันธุ์, “ประวัติองค์กร”, 2553, <http://www.cegthai.org/web/index.php?name=aboutus>.

ดังกล่าวข้างต้นเป็นรายละเอียดที่ปรากฏบนเว็บไซต์ทางการของ คชพ. ในส่วนของรายละเอียดเรื่องการก่อตั้งนั้นจากการบอกเล่าของบาทหลวงนิพนธ์ จุดเริ่มต้นที่แท้จริงของ คชพ. เกิดจากบาทหลวงที่ทำงานในพื้นที่กับกลุ่มชาติพันธุ์อย่างตัวท่านเองเห็นว่าในเวลานั้นปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นปัญหาใหญ่ที่ศาสนจักรไทยควรจะต้องตระหนัก เพราะที่ผ่านมาไม่มีองค์กรที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะ ประกอบกับปัญหาเรื่องสัญชาติที่เพิ่มความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งยังจัดเป็น “งานร้อน” ทำให้บาทหลวงในพื้นที่ภาคเหนือเสนอเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย

เวลานั้นพระสังฆราชบุญเลื่อนเห็นชอบด้วยและเป็นคนสำคัญในการผลักดันให้เกิด คชพ. ขึ้นในเวลาต่อมา ส่วนบาทหลวงนิพจน์เองก็ยังคงดำเนินงานพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชนต่อไปควบคู่กับการประสานงานกับ คชพ. ที่เน้นงานด้านสิทธิและสถานะบุคคล¹²⁶

สำหรับพระสังฆราชบุญเลื่อนที่ผู้วิจัยได้กล่าวอ้างถึงหลายครั้ง พระสังฆราชท่านนี้มีบทบาทสำคัญในดำเนินงานพัฒนาของศาสนจักรไทย ท่านเป็นบาทหลวงนักพัฒนาที่ขานรับนโยบายสังคายนาवादิกันครั้งที่ 2 ที่จะอยู่เคียงข้างผู้ยากไร้ในสังคมและทำงานคลุกคลีใกล้ชิดอยู่ร่วมกับชาวบ้าน สนับสนุนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในงานพัฒนา ท่านยังมีบทบาทสำคัญต่อแนวคิดการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมหรือ “การพัฒนาคนทั้งครบ” นอกจากนี้ ท่านยังเป็นบุคคลสำคัญที่ผลักดันให้เกิด เอพีไอคาทอลิกหลายองค์กรเพื่อรับมือกับปัญหาที่สังคมต้องเผชิญได้อย่างทันที่หวังที่ อาจกล่าวได้ว่าพระสังฆราชบุญเลื่อนเป็นผู้บุกเบิกงานพัฒนาของคาทอลิกในประเทศไทยตามเจตนารมณ์ของการสังคายนาवादิกันครั้งที่ 2 อย่างแท้จริง ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิด คชพ. และยังคงดำรงตำแหน่งประธานของ คชพ. เมื่อเริ่มก่อตั้งอีกด้วย¹²⁷

บทบาทของพระสังฆราชบุญเลื่อน นอกจากเรื่องบุกเบิกงานพัฒนาในประเทศไทยแล้ว อีกหนึ่งบทบาทที่ท่านปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างแก่บาทหลวงนักพัฒนารุ่นหลังคือ การเสวนาและทำงานร่วมกับคนหรือองค์กรต่างศาสนาที่มีอุดมการณ์ในการบริการและรับใช้สังคมเช่นเดียวกัน ท่านมีความสัมพันธ์อันดีกับอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ที่เป็นตัวแทนของมูลนิธิโกมลคีมทอง และอาจารย์ปวย อังภากรณ์ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งมูลนิธิบูรณะชนบท แม้ว่าในระยะนั้นคือช่วง พ.ศ. 2514-2519 จะมีปัญหาคอมมิวนิสต์ ทำให้ผู้ใหญ่บางส่วนในศาสนจักรมีความหวาดระแวงต่อความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว แต่พระสังฆราชบุญเลื่อนก็ยังยึดมั่นในแนวทางและความเชื่อของคาทอลิกจนก้าวข้ามความหวาดระแวงไปได้¹²⁸ การประสานงานและการเสวนาเพื่อการพัฒนาได้รับการสานต่อจาก บาทหลวงนิพจน์ที่ร่วมงานและร่วมคิดกับนักพัฒนาเอกชนหลายท่านที่กลับมาทำงานพัฒนาอีกครั้งหลังปัญหา

¹²⁶ นิพจน์ เทียนวิหาร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนา และวัฒนธรรมชุมชน, 9 พฤศจิกายน 2558.

¹²⁷ อัจฉรา สมแสงสรวง, *ก้าวอย่างแห่งงานพัฒนา : ชีวิตและงานของพระคุณเจ้าบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2544), 24-37.

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, 51-52.

คอมมิวนิสต์สิ้นสุดลง เช่น คุณบำรุง บุญปัญญา (เป็นลูกศิษย์และเคยทำงานอาสาสมัครกับโครงการของอาจารย์ป่วย) ส่วนความร่วมมือกับฝ่ายวิชาการ เช่น อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นต้น¹²⁹

รายละเอียดที่กล่าวมาทั้งหมดในบทที่ 5 ทั้งในส่วนของบริบทแวดล้อมกลุ่มชาติพันธุ์และบริบทแวดล้อมศาสนจักรคาทอลิก ผู้วิจัยมุ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดในการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกในการทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ ในฐานะเอพีโอที่มีพื้นฐานความเชื่อในศาสนาคริสต์ และมีลักษณะเฉพาะของนิกายโรมันคาทอลิก อันจะช่วยทำให้เข้าใจว่าเหตุใด คชพ. จึงถือกำเนิดขึ้น

นอกจากความพยายามของเอพีโอคาทอลิกด้านสัญชาติผ่านการดำเนินงานของ คชพ. ยังมีเอพีโอของฝ่ายโปรเตสแตนต์ที่เริ่มเข้ามาทำงานด้านประเด็นสัญชาติและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ คริสตจักรภาคที่ 19 (the 19th Church District) โดยจัดทำโครงการแสวงหาอัตลักษณ์และสิทธิพลเมืองแก่ชาติพันธุ์กลุ่มน้อยในประเทศไทย (the Searching for Identity and Citizenship for Ethnic Minorities in Thailand project) มีเป้าหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งสัญชาติไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ ในระยะเริ่มต้นมีอาสาสมัคร 9 คน ที่ลงพื้นที่หาข้อมูลเพื่อพิสูจน์สถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือ นอกจากนี้ยังคอยทำหน้าที่ล่ามให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยกับทางราชการได้ นั่นทำให้อาสาสมัครกลุ่มนี้จำเป็นต้องทำงานประสานกับฝ่ายราชการอยู่ตลอดเวลาเพื่อดำเนินการเรื่องเอกสารพิสูจน์สัญชาติ โดยโครงการนี้ตั้งเป้าหมายให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับสัญชาติจำนวน 100-200 คน ในปีแรก ใน พ.ศ. 2553 มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้สัญชาติ 210 คน และที่กำลังอยู่ในช่วงดำเนินการกว่า 700 คน¹³⁰ แม้จะเป็นโครงการที่เกิดขึ้นภายหลังงานของ คชพ. แต่ก็เป็นการสานต่อแนวทางของ คชพ. ที่ในเวลานั้นเริ่มลดบทบาทในการลงพื้นที่และพิสูจน์สถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคเหนือแล้ว อย่างไรก็ตาม งานของเอพีโอฝ่ายโปรเตสแตนต์ก็สะท้อนความเฟื่องฟูของเอพีโอ รวมถึงผลจากแนวทางการทำงานของ คชพ. กับพันธมิตรที่กระตุ้นให้เกิดความตระหนักในประเด็นนี้ขึ้นมา

¹²⁹ ประยงค์ รณรงค์, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2555).

¹³⁰ “Searching for Identity and Citizenship - Thailand,” Global Ministries, <http://www.globalministries.org/news/sasia/searching-identity-thai.html> (accessed April 19, 2016).

บทที่ 6

กลยุทธ์ของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ กับปฏิกริยาของกลุ่มชาติพันธุ์

เนื่องจากคาทอลิกเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมไทย ที่แม้ว่าในปัจจุบันจะไม่มี การเบียดเบียนศาสนาแล้ว ทว่าไม่อาจหลีกเลี่ยงความหวาดระแวงในสังคมได้ โดยเฉพาะเมื่อฝ่ายคาทอลิก ทั้งศาสนจักรและบุคลากรของคาทอลิกต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเมือง แม้จะ อยู่ในช่วงเวลาทีภาคประชาสังคมเจริญเติบโตและได้รับการยอมรับ แต่ภาคประชาสังคมอย่าง คาทอลิกยังต้องสงวนท่าที ประกอบกับธรรมชาติความคิดเห็นที่แตกต่างกันทั้งภายในองค์กรคาทอลิก เองและในแวดวงการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ของไทย ซึ่งส่งผลกระทบต่องานบริการสังคมของเอพีไอ คาทอลิกดังที่จะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของ คชพ. ที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทนี้

ก่อนจะกล่าวถึงพัฒนาการและกลยุทธ์ของ คชพ. ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอให้เห็นว่า แท้จริงแล้วประเด็นเรื่อง “สัญชาติไทย” อยู่ในความตระหนักของศาสนิกชนและศาสนจักรคาทอลิก มาช้านานแล้ว เนื่องด้วยธรรมชาติของผู้ที่นับถือคาทอลิกในประเทศไทยล้วนแล้วแต่เป็นคนต่างชาติที่ ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานหรืออพยพลี้ภัยเข้ามา ได้แก่ โปรตุเกส เวียดนาม ลาว เป็นต้น ภายหลังเมื่อมี กฎหมายสัญชาติใน พ.ศ. 2456 ชาวคาทอลิกโดยเฉพาะลูกหลานคาทอลิกที่เกิดในประเทศไทยก็ได้จัด ทะเบียนสัญชาติ จะมีข้อยกเว้นเฉพาะกลุ่มมิชชันนารีเท่านั้น¹

“การมี หรือ ไม่มี” สัญชาติไทยนี้ในระยะแรกส่งผลกระทบต่อคาทอลิกมากพอสมควร สำหรับบรรดาบาทหลวงท้องถิ่นซึ่งเป็นลูกหลานคาทอลิกอพยพที่เกิดบนผืนแผ่นดินไทยและมีความ กลมกลืนกับสังคมไทยยังคงถูกหวาดระแวงว่าจะเป็นสายลับและมีความจงรักภักดีกับฝ่ายฝรั่งเศส ทว่า เมื่อพวกเขามีสัญชาติไทยความหวาดระแวงดังกล่าวก็ลดน้อยลงไป แต่เนื่องจากภายหลังทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ชาวคาทอลิกที่เพิ่มจำนวนขึ้นในประเทศไทยเป็นประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐาน ตั้งเดิมอยู่ในประเทศไทยแต่ตกสำรวจทำให้พวกเขาเหล่านี้ยังคงไร้ซึ่งสัญชาติใด ๆ บนโลกใบนี้ แต่นั่น ทำให้การจะแยกแยะกลุ่มชาติพันธุ์ที่ควรจะมีสัญชาติไทยเพราะตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมหรือเป็นผู้อพยพเข้า มาในภายหลังเป็นเรื่องยากลำบากมากขึ้นไปอีก โดยเฉพาะเมื่อมีการหลั่งไหลเข้ามาของผู้อพยพลี้ภัย และแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้คาทอลิกตระหนักและให้ความสำคัญกับประเด็นสัญชาติ สถานะบุคคล และสิทธิ ดังจะสะท้อนผ่านงานของ คชพ. ที่จะกล่าวถึงต่อไป

¹ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และ โชติสา ขาวสนิท, “ธรรมวิทยาแห่งพลเมืองของคาทอลิก ในกระบวนการสร้างภาวะความทันสมัยของไทย,” *วารสารธรรมศาสตร์* 28, ฉ. 1 (2552): 41–66.

แม้ว่า คชพ. ซึ่งเป็นเอพีไอคาทอลิกจะถือกำเนิดขึ้นแล้ว ทว่าการทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะเดิมคือ งานของศูนย์สังคมพัฒนาในแต่ละสังฆมณฑลที่มีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ และงานอภิบาลในความรับผิดชอบของบาทหลวงเจ้าวัดก็ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องโดยมีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานในศาสนจักรอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม คชพ. ที่แยกตัวออกมาทำงานเฉพาะด้านประเด็นเรื่องสิทธิและสัญญาชาติ แม้ว่าจะมีกลยุทธ์ที่ปรับเปลี่ยนอย่างมีพลวัตตลอดระยะเวลาการทำงาน แต่สำหรับแนวคิดในการทำงานของ คชพ. ยังคงมีความสับสนเนื่องจากแนวทางการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 และเทวศาสตร์เอเชีย ดังที่สะท้อนจากคำบอกเล่าของบรรดาผู้ปฏิบัติงาน

จากที่ได้กล่าวมาแล้วถึงการปรับตัวของคาทอลิกตามนโยบายการสังคายนา กรณีสานพัฒนาในไทยจะสะท้อนผ่านงานพัฒนาคาทอลิกหลายกรณี ที่สำคัญ เช่น การพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชนของบาทหลวงนิพจน์ที่ได้กล่าวถึงแล้วในบทที่ 4 นอกจากนี้ ยังมีงานพัฒนาภายใต้ความดูแลของสังฆราชบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์อีกหลายกรณี ที่สำคัญ เช่น คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อส่งเสริมชีวิตครอบครัว คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการท่องเที่ยว คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อสตรี เป็นต้น² ทั้งหมดอยู่ภายใต้แนวคิดมุ่งมั่นขจัดความอยุติธรรมในสังคม โดยให้ความสำคัญกับมนุษย์ทุกคนและทุกกลุ่มในสังคม อันเป็นสาระสำคัญโดยสรุปจากพระสมณสาสน์ทั้ง 2 ฉบับ ที่เป็นผลจากการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2³ แนวคิดดังกล่าวนี้ยังคงสืบทอดสู่การทำงานของเอพีไออย่าง คชพ. จากคำบอกเล่าของบาทหลวงวิชัยเมื่อสอบถามบาทหลวงวิชัยถึงแนวคิดทางศาสนาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตัวท่านและ คชพ. ใช้เป็นแรงผลักดันในการทำงาน บาทหลวงได้กล่าวว่า “จริง ๆ แล้วในศาสนาเราก็สนใจประเด็นเหล่านี้อยู่แล้วโดยอัตโนมัติ. . . หลังการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ออกมา เรายึดเอาความยุติธรรมและกสิทธิของความเป็นมนุษย์เข้ามาเป็นหลักการสำคัญ และเราใช้คำว่าความเชื่อและความยุติธรรม (faith and justice) ต้องไปด้วยกัน”⁴ อีกทั้งยังได้ขยายความนโยบายการสังคายนาต่อไปอีก ดังนี้

² อัจฉรา สมแสงสรวง, *ก้าวอย่างแห่งงานพัฒนา : ชีวิตและงานของพระคุณเจ้าบุญเลื่อน หมั้นทรัพย์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2544), 32, 52-53.

³ เรื่องเดียวกัน, 12-13.

⁴ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559.

หมายความว่าเราจะมีชีวิตโดยไม่มีคุณธรรมไม่ได้ เรานับถือพระเจ้าแต่เราไปเบียดเบียนคนอื่น รังแกคนอื่นไม่ได้ แล้วในเวลาเดียวกันผมก็มองว่าความยากจนหรือความเป็นคนกลุ่มน้อยหรืออะไรต่าง ๆ เหล่านี้ บ่อยครั้งที่เดียวที่ได้รับผลกระทบที่มันไม่ยุติธรรม เนื่องจากเขาไม่มีความรู้ไม่มีสิทธิมีเสียงอะไร เขาก็พูดอะไรไม่ได้เหมือนกับเขาถูกกลืนไป ไม่มีปากเสียง. . . และเราก็เน้นถึงคนด้อยโอกาส เพราะว่าคนเราไม่ใช่โง่งตามธรรมชาติหรือขาดความรู้ตามธรรมชาติ แต่เป็นเพราะไม่มีโอกาส ซึ่งโอกาสตรงนี้เราน่าจะให้มีความเท่าเทียมกัน. . . หลักการของการทำงานของผมนี่อยู่ตรงที่ว่า เรามีความเชื่อว่าพระเจ้าต้องการให้เราปฏิบัติต่อทุกคนเสมอเท่าเทียมกัน อีกอันหนึ่งที่ผมพูดบ่อย ๆ คือ อำนาจมีไว้ช่วยคนยากจนมีไว้รับใช้เท่านั้น⁵

จากการศึกษางานพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ของฝ่ายคาทอลิกตั้งแต่บรรดามิชชันนารีเริ่มเข้าไปแพร่ธรรมจนกระทั่งงานของ คชพ. พบว่างานของบรรดาบาทหลวงคาทอลิกจะเน้นการเพิ่มอำนาจ (Empowerment) ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ อำนาจที่ว่าเป็นอำนาจในการจะต่อรองเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากขึ้น ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาก็จะมีแนวทางในการเพิ่มอำนาจให้กับกลุ่มชาติพันธุ์แตกต่างกันออกไป ตามที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 สมัยการแพร่ธรรมโดยมิชชันนารีจะเน้นแนวทางให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและทางด้านจิตวิญญาณมากขึ้น ในเวลาต่อมา การพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชนก็ได้เพิ่มมิติเรื่องคุณค่าภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชน ในส่วนของ คชพ. ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เราก็จะได้เห็นการเพิ่มอำนาจของกลุ่มชาติพันธุ์ในอีกแนวทางหนึ่งที่แตกต่างออกไป อย่างไรก็ตาม ฐานคิดของฝ่ายคาทอลิกในการพัฒนาชุมชนก็ยังคงสืบเนื่องมาจากในอดีต และดำเนินการควบคู่ไปกับงานแพร่ธรรมและงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่เดิมแล้ว นับเป็นการเสริมมิติใหม่ในการเพิ่มอำนาจให้กลุ่มชาติพันธุ์

เมื่อพิจารณากลยุทธ์การทำงานที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลาขององค์กรดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ผู้วิจัยพยายามแสดงให้เห็นว่าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลทางความคิดของผู้นำองค์กร ซึ่งมีพื้นฐานโลกทัศน์ที่แตกต่างกันจากภูมิหลังของแต่ละท่าน อันจะส่งผลต่อรูปแบบกลยุทธ์ของ คชพ. ในแต่ละช่วงเวลา ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

⁵ เรื่องเดียวกัน.

ในส่วนข้อมูลที่ใช้อ้างอิงในบทที่ 6 นี้ เป็นข้อมูลที่มาจากการสัมภาษณ์บุคลากร อดีตบุคลากร และพันธมิตรผู้เคยร่วมงานกับ คชพ. ในแต่ละช่วงเวลา เนื่องจากข้อมูลมาจากบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับ คชพ. โดยตรง ทั้งยังเก็บรวบรวมข้อมูลในขณะที่หลายท่านยังคงมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนี้อยู่ ดังนั้น ในส่วนของเหตุการณ์และรายละเอียดจึงมีความน่าเชื่อถือค่อนข้างสูง ประกอบกับข้อมูลจากคำบอกเล่าของผู้เกี่ยวข้องในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น คชพ. ในยุคการทำงานเชิงรุกนั้นมีความสอดคล้องต้องกันทุกท่าน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยตระหนักถึงข้อจำกัดของแหล่งข้อมูลนั้นคือ ผู้ให้สัมภาษณ์ในวิทยานิพนธ์นี้ล้วนจัดว่าเป็น “คนใน” คชพ. แทบทั้งสิ้น นั่นทำให้ไม่สามารถสะท้อนมุมมองของบุคคลภายนอก คชพ. การวิเคราะห์จึงจำกัดอยู่ในเงื่อนไขดังกล่าวอันเป็นข้อจำกัดของวิทยานิพนธ์นี้ แต่ผู้วิจัยพิจารณาว่ามิได้ส่งผลกระทบต่อประเด็นที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษานั้นคือ การปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกผ่านแอปปีโอคาทอลิก รวมถึงแนวคิดและกลยุทธ์ในการทำงานของ คชพ. ซึ่งเป็นกรณีตัวอย่างหนึ่งของการปรับตัวดังกล่าว

ดังที่ผู้วิจัยชี้แจงแล้วข้างต้น สาเหตุหลักของข้อจำกัดดังกล่าวเนื่องมาจากการขาดแคลนเอกสารของ คชพ. การไม่สามารถเข้าถึงเอกสารของศาสนจักร และข้อจำกัดทางด้านภาษาต่างประเทศของผู้วิจัย เนื่องจากเอกสารชิ้นต้นและงานวิจัยบางส่วนที่อาจมีเนื้อหาเป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์นี้แต่เป็นภาษาต่างประเทศ ส่วนเอกสารของ คชพ. ที่เป็นเอกสารไม่ได้ตีพิมพ์ที่ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงได้มีจำนวนไม่มากนัก แต่ก็ให้ข้อมูลการทำงานของ คชพ. โดยเฉพาะในช่วงเวลาการทำงานเชิงรุกไว้โดยละเอียด

6.1 พัฒนาการของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์และกลยุทธ์ในการทำงาน

เมื่อบาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหารและบาทหลวงมนัส ศุภลักษณ์ซึ่งทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สังฆมณฑลเชียงใหม่และสังฆมณฑลนครสวรรค์เริ่มตระหนักถึงปัญหาเรื่องสัญชาติและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของไทย รวมไปถึงความพยายามที่จะทำให้ศาสนจักรคาทอลิกไทยเห็นความสำคัญของปัญหานี้ เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมาแม้ว่าศาสนจักรจะทำงานพัฒนา กลุ่มชาติพันธุ์มาอย่างต่อเนื่อง ทว่าในเวลานั้นไม่มีองค์กรใดที่รับผิดชอบงานด้านนี้โดยตรง แต่จะรวมอยู่ในงานของศูนย์สังคมพัฒนาของแต่ละสังฆมณฑล ประกอบกับการเห็นกรณีตัวอย่างของหลายประเทศ เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ประเทศในละตินอเมริกา เป็นต้น มีองค์กรเฉพาะที่ทำงานเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์และชนพื้นเมือง ดังนั้น บาทหลวงทั้งสองท่านจึงเสนอเรื่องเข้าสู่สภาพระสังฆราช

คาทอลิกแห่งประเทศไทย⁶ ท้ายที่สุด คชพ. ก็ได้ถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2532 และมีพัฒนาการต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาแค่ถึง พ.ศ. 2550 เท่านั้น แต่จากจุดกำเนิดจนถึงช่วงเวลาที่มีผู้วิจัยมุ่งศึกษาสามารถแบ่งประวัติศาสตร์ คชพ. ได้เป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1) คชพ. ในระยะแรกเริ่ม 2) คชพ. ในระยะทำงานเชิงรุก และ 3) คชพ. ในระยะเปลี่ยนผ่าน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.1.1 คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ยุคต้น พ.ศ. 2532-2540

ก่อนหน้าองค์กรที่ทำงานด้านสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะจะถือกำเนิดขึ้นภายใต้สภาพระสังฆราชฯ มีองค์กรที่ทำงานด้านสิทธิและสัญชาติอยู่ก่อนแล้วคือ คณะกรรมการยุติธรรมและสันติแห่งประเทศไทย (ยส.) ที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2520 แต่จากบริบทแวดล้อมกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนจักรคาทอลิกไทยที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 5 รวมถึงนโยบายอพยพกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่ส่งผลให้เกิดปัญหาต่อเนื่อง ทั้งยังสะท้อนปัญหาเรื่องสัญชาติและสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างชัดเจน นั้นทำให้ผู้ที่ทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์มาก่อนหน้าในพื้นที่รับผิดชอบของศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่กับนครสวรรค์ เริ่มเห็นว่าเป็นอีกหนึ่งปัญหาพื้นฐานในการพัฒนาที่จะต้องแก้ไขให้ตกโดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหาการอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชรและพื้นที่ดอยตุง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ทั้งสองท่านจึงได้นำเรื่องเข้าปรึกษากับทาง ยส. จากนั้น ยส. จึงได้ตั้งคณะกรรมการวิจัยประเด็นปัญหาการถูกละเมิดสิทธิของบรรดาพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ในช่วง พ.ศ. 2528-2530 และได้นำเสนอผลการวิจัยต่อสภาพระสังฆราชฯ⁷

นอกจากบริบทที่สัมพันธ์กับนโยบายการอนุรักษ์ป่าและการอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ออกจากป่าแล้ว ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงไปข้างแล้วในบทที่ 5 ก็คือ บริบทแวดล้อมที่เกิดความไม่สงบเรียบร้อยของประเทศเพื่อนบ้านทำให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ลี้ภัยสงคราม ซึ่งรัฐบาลไทยเรียกว่า “ผู้หนีภัยจากการสู้รบ” ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อประเทศเพื่อนบ้าน นั่นคือ นโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ทำให้ท่าทีของรัฐบาลไทยต่อรัฐบาลทหารพม่าเปลี่ยนไป มีการลงทุนในประเทศพม่า

⁶ สนั่น สันติมนโนกุล, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, แม่สอด, 31 กรกฎาคม 2559

⁷ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, *ประวัติศาสตร์คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ (ฉบับร่าง)* (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

โดยเฉพาะบริเวณชายแดน⁸ อันเป็นบริบทที่ส่งผลกระทบต่อประเด็นเรื่องสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้เอ็นจีโอและเอพีไอต้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือผู้อพยพพลัดถิ่น ส่วนรัฐบาลไทยก็ต้องมีความรัดกุมในการแยกแยะระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่ สะท้อนผ่านกฎหมายสัญชาติที่เข้มงวดมากขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา

แม้ว่าปัญหาภายในของประเทศเมียนมาร์จะเริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2505 (ค.ศ. 1962) เป็นต้นมา ทว่ามีเหตุการณ์ปะทุรุนแรงขึ้นใน พ.ศ. 2531 (ค.ศ. 1988) เนื่องจากประชาชนไม่พอใจที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหารพม่าจึงทำการประท้วง รัฐบาลได้ปราบปรามอย่างรุนแรงทำให้ชาวพม่าลี้ภัยเข้ามาตามชายแดนประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งในเวลานั้นรัฐบาลประเมินสถานการณ์ผู้อพยพต่ำเกินไปทำให้ไม่ได้เตรียมมาตรการรับมืออย่างมีประสิทธิภาพทั้งไม่คิดว่าการสู้รบในประเทศเมียนมาร์จะยืดเยื้อยาวนาน ทว่าการปราบปรามกลับยาวนานจนถึงทศวรรษ 2540 ที่รัฐบาลทหารพม่ายอมเจรจากับกองกำลังแห่งชาติกะเหรี่ยง ทั้งนี้รัฐบาลพม่ายังเปิดโอกาสให้องค์กรระหว่างประเทศ เช่น คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ (ICRC) ข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (UNHCR) เข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ นอกจากนี้ยังมีการประชุมเพื่อเสริมสร้างความปรองดองระหว่างรัฐบาลทหารพม่า องค์กรของกลุ่มชาติพันธุ์ และพรรคสันนิบาตแห่งชาติเพื่อประชาธิปไตย (NLD) โดยมีประเทศไทยเป็นผู้สนับสนุนและจัดการประชุมที่กรุงเทพมหานคร ภายใต้ชื่อ “กระบวนการกรุงเทพ” (Bangkok Process) เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2546⁹

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐบาลทหารพม่ามีการปราบปรามบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ด้วยความรุนแรง ได้แก่ 1) กองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์ใหม่ (New Mon State Party or NMSP) มีฐานที่มั่นอยู่บริเวณตรงข้ามชายแดนจังหวัดกาญจนบุรี 2) กองกำลังพรรคคะยาห์ก้าวหน้า (The Karenni National Progressive Party or KNPP) บริเวณตรงข้ามชายแดนจังหวัดแม่ฮ่องสอน และ 3) กองกำลังแห่งชาติกะเหรี่ยง (The Karen National Union or KNU) บริเวณตรงข้ามจังหวัดตาก ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้หลบหนีเข้ามาตามชายแดนประเทศไทยกลายเป็น “ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า” ทำให้ไทยต้องเปิดศูนย์พักพิงตามชายแดนในจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี ตาก และแม่ฮ่องสอนหลายแห่งด้วยกัน¹⁰

⁸ พรพิมล ตรีโชติ, *ไร้แผ่นดิน: เส้นทางจากพม่าสู่ไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

⁹ เรื่องเดียวกัน, 256.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 10, 63-67, 149-151.

นอกจากนี้ สถานการณ์ในประเทศเมียนมาร์ยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจภายในประเทศอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ สภาพการทำงานในเมียนมาร์เวลานั้นเต็มไปด้วยความทุรณ การชู้ตริตทั้งแรงงานและภาษี อีกทั้งงานยังหาทำยาก ทำให้ทั้งชาวพม่าและกลุ่มชาติพันธุ์ในพม่าต้อง ลักลอบเข้ามาหางานทำในประเทศไทย โดยเริ่มทยอยเข้ามาตั้งแต่ พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา และเพิ่ม จำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ¹¹ เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ไทยกำลังพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวไปสู่การเป็น ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ กำลังต้องการแรงงานจำนวนมาก ทางรัฐบาลไทยจึงมีกฎหมายและนโยบาย ที่เอื้อประโยชน์ต่อแรงงานต่างด้าว เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่าแรงงานเหล่านี้กลับมีโอกาสดีกว่ากลุ่ม ชาติพันธุ์ในประเทศไทย โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ในไทยที่ยังคงไร้สัญชาติ ทำให้มีข้อจำกัดเรื่องการ เดินทางออกนอกพื้นที่

สำหรับเอพีโอคาทอลิกที่เคยทำงานกับผู้ลี้ภัยทางชายแดนฝั่งตะวันออก เมื่อ ปัญหาย้ายฝั่งมาอยู่ด้านตะวันตกทำให้มีภาระงานเพิ่มมากขึ้น บริบทแวดล้อมศาสนจักรไทยในเวลา นั้นที่ส่งผลอย่างชัดเจนให้ต้องมีการแยกองค์กรขึ้นมาใหม่เพื่อรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหา นี้ โดยเฉพาะ ประกอบกับภาระงานของทั้งสังฆมณฑลและ ยส. ที่เข้ามาจัดการในช่วงแรกมีเป็นจำนวน มากจึงจำเป็นต้องก่อตั้งแผนกใหม่ภายใต้กรมการฝ่ายสังฆมณฑลรองรับภาระงานที่เพิ่มขึ้น ดังจะเห็น ได้ว่าในครั้งแรกเพียงแต่ให้ ยส. จัดทำโครงการชาวเขาใน พ.ศ. 2527-2529 แต่เมื่อสถานการณ์ เร่งด่วนมากขึ้น จึงมีการเสนอเรื่องเข้าสู่สภาพระสังฆราชฯ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532 สภา พระสังฆราชฯ จึงมีมติให้ตั้ง คชพ. ขึ้น ในชื่อเดิมว่า “คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาชนกลุ่ม น้อย” เพื่อเป็นตัวแทนของศาสนจักรในระดับชาติทำหน้าที่ประสานระหว่างสังฆมณฑล รวมถึง ประสานงานกับทางราชการ¹² จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ภายหลังก่อตั้ง คชพ. ในระยะแรกจึงยังคง อยู่ภายใต้การดูแลของ ยส. จนถึงช่วงก่อนที่ คชพ. จะร่วมมือกับศูนย์นิติศาสตร์ของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แนวทางการทำงานในช่วงแรกจึงเน้นการเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจ เรื่องสิทธิแก่ชุมชน รวมไปถึงการช่วยเหลือในระดับบุคคลสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ประสบความ ยากลำบากจากปัญหาเรื่องสัญชาติ

งานของ คชพ. ตั้งแต่ระยะเริ่มแรกไม่ได้เป็นการช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์ในการ พิสูจน์สิทธิและสัญชาติเป็นหลัก แต่จะเน้นบทบาทในการปลูกจิตสำนึกของสังคมให้หันมาใส่ใจและทำ ความเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างคนต่างกลุ่ม

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 53.

¹² อัจฉรา สมแสงสรวง, *ก้าวอย่างแห่งงานพัฒนา : ชีวิตและงานของพระคุณเจ้าบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2544), 35-36.

ชาติพันธุ์และเพื่อความเท่าเทียมกันระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ในสังคมอันเป็นไปตามด้วยบทพระวารสารในพระคัมภีร์ นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่เป็นทั้งตัวกลางประสานงานระหว่างศาสนจักรภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ อีกทั้งเป็นตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการปกป้องศักดิ์ศรีและการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์¹³

คชพ. เริ่มก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2534 กล่าวคือ ในช่วงเวลานี้เป็นต้นไป คชพ. จะมีผู้ประสานงานเต็มเวลา ที่จะรับผิดชอบงาน คชพ. ในส่วนกลางและคอยประสานกับแผนกกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละสังฆมณฑล บุคลากรของศาสนจักรท่านแรกที่เข้ามาทำหน้าที่นี้ก็คือ บาทหลวงสนั่น สันติมนอกุล งานในระยะแรกนี้จะสืบเนื่องมาจากประเด็นที่ปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทำลายป่า นำไปสู่การอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ออกจากป่า รวมไปถึงการหลอกล่อของฝ่ายรัฐโดยใช้เรื่องสิทธิและสัญชาติเป็นเครื่องจูงใจกลุ่มชาติพันธุ์ให้ย้ายออกจากป่าที่เป็นทั้งบ้านและแหล่งอาหาร¹⁴ ทำให้งานของ คชพ. ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2534-2540 เน้นปลูกจิตสำนึกกลุ่มชาติพันธุ์ในการดำรงชีวิตและสิทธิในการอยู่ร่วมกับป่า โดยเป็นการทำงานประสานกับสังฆมณฑลทั้ง 3 แห่ง ที่มีสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ เชียงใหม่ นครสวรรค์ และราชบุรี รวมถึงสคทพ. และ ยส. ด้วย¹⁵

ด้วยความที่บาทหลวงสนั่นเป็นบาทหลวงกลุ่มชาติพันธุ์จึงเข้าใจธรรมชาติและปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญได้เป็นอย่างดี ดังนั้น เมื่อสภาพระสังฆราชฯ มีมติให้ก่อตั้ง คชพ. ขึ้นจึงได้เลือกบาทหลวงท่านนี้เป็นผู้อำนวยการคนแรก แม้ว่าในปัจจุบันบาทหลวงสนั่นจะไม่ได้อยู่ในสมณเพศแล้ว ทว่าก็ยังคงทำงานเพื่อพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์อยู่อย่างต่อเนื่องในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ทั้งยังคงติดตามข่าวคราวการทำงานของ คชพ. อยู่อย่างสม่ำเสมอ

ด้วยความที่คุณพ่อสนั่นเป็นบาทหลวงปกากะญอท่านแรกของประเทศไทย ไม่เพียงเท่านั้น ก่อนการทำงานกับ คชพ. ท่านก็ได้ทำงานอภิบาลและแพร่ธรรมในหมู่ชาวปกากะญออยู่ก่อนแล้ว ในแง่นี้ทำให้ท่านมีความเข้าใจ รับรู้ถึงปัญหาและความต้องการของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะชาวปกากะญอได้เป็นอย่างดี สะท้อนผ่านงานของ คชพ. ช่วงเวลาที่ท่านเป็นผู้บริหารองค์กรนี้ ซึ่งในเวลานั้นชาวปกากะญอส่วนใหญ่ไม่ได้มีปัญหาเรื่องสัญชาติ ทว่าปัญหาที่พบมากที่สุดคือ

¹³ สนั่น สันติมนอกุล, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, แม่สอด, 31 กรกฎาคม 2559; คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, *ประวัติและงานของ คชพ.* (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

¹⁴ สนั่น สันติมนอกุล, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, แม่สอด, 31 กรกฎาคม 2559.

¹⁵ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, *ประวัติศาสตร์คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ (ฉบับร่าง)*.

เรื่องสิทธิในที่ดินทำกินและการถูกอพยพโยกย้าย ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเน้นประเด็นเหล่านี้เป็นหลัก และดูเหมือนว่าระยะแรกงาน คชพ. ก็จะเริ่มต้นกับกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอก่อน ด้วยความที่ สัมมนทลเชียงใหม่ทำงานร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์นี้เป็นส่วนมาก ไม่เพียงแต่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มี จำนวนมากที่สุดในประเทศไทยและในศาสนาจักร ทว่ายังเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการรับศิลปะวัฒนธรรมเป็น บาทหลวงมากที่สุดอีกด้วย¹⁶ กระนั้นก็ตาม ศาสนจักรเองก็คำนึงถึงกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดด้วยเช่นกัน ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในการทำงานของ คชพ. ในยุคการทำงานเชิงรุก

จากคำบอกเล่าของคุณสนั่นงานช่วงแรกที่คาทอลิกทำคือ การสร้างองค์ความรู้ ให้กับชุมชนในประเด็นเรื่องนโยบายของฝ่ายรัฐที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น กฎหมายจัดการทรัพยากรที่ ประกาศใช้ใหม่ เช่น ประกาศนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครอง สัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 เป็นต้น โดยให้ความรู้กับกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อให้ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม หลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดการกระทำผิดกฎหมาย ทั้งจัดอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนโดย การเชิญอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องป่าชุมชนและ สิทธิชุมชน¹⁷ สำหรับการร่วมมือกับฝ่ายวิชาการ โดยการเชิญจาก คชพ. ทำให้อาจารย์เหล่านี้ใน เวลาต่อมาได้ต่อยอดจากแนวทางที่ฝ่ายคาทอลิกริเริ่มจนเกิดเป็นกระแสป่าชุมชนและร่วมเรียกร้อง สิทธิชุมชนตามแนวทางรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากการสัมภาษณ์คุณสนั่นพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าว คชพ. ยังเน้นทำงานกับกลุ่ม ชาติพันธุ์ปกากะญอเป็นหลักทำให้ประเด็นเรื่องสัญชาติยังไม่ถูกพูดถึงมากนักในงานของ คชพ. เพราะชาวปกากะญอส่วนใหญ่มีสัญชาติไทย การช่วยเหลือในเรื่องนี้ยังอยู่ในความดูแลของศูนย์

¹⁶ เว็บบาสเตอร์สัมมนทลเชียงใหม่, “การแพร่ธรรมกับชาวปกากะญอ,”

สัมมนทลเชียงใหม่, http://www.cmdiocese.org/th/_/ethnic/karen/38-2011-12-11-16-30-15?start=1 (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2559); “จากขุนเขา ยอดดอย คีนถิ่น คุณพ่อเจริญ นันทนาการ อธิการบ้าน (เตรียม) เณร,” คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อพระสงฆ์, http://thai priest.cbct.net/interviewpriest2012/charoen_nuntakarn_2012/charoen_nuntakarn_2012.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2559).

¹⁷ สนั่น สันติมนกุล, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, แม่สอด, 31 กรกฎาคม 2559; สมชาย ปรีชาศิลปกุล, *ชายขอบนิเวศศาสตร์* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548), 72-73.

สังคมพัฒนาฯ ในแต่ละสังคมชนบท งานในระยะแรกจึงยังไม่มีประเด็นเรื่องสัญชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่จะมีประเด็นเรื่องสิทธิของชุมชนโดยเฉพาะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ¹⁸

กลยุทธ์การทำงานของ คชพ. ในระยะเริ่มต้นนี้จะเป็นการประชุมกลุ่มกับบรรดาผู้นำชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ รวมไปถึงผู้นำในระดับสูงขึ้นไป โดยจะอธิบายสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงของกฎหมาย เพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์มีความเข้าใจ พร้อมทั้งแนะนำให้คำปรึกษาแนวทางการปรับตัวแก่กลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งปัญหาสำคัญในเวลานั้นก็คือ รัฐไม่ให้ความสำคัญกับกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยและใช้ประโยชน์จากป่า สำหรับข้อมูลที่ คชพ. ให้องค์ความรู้แก่กลุ่มชาติพันธุ์จะเป็นเรื่องของ “สิทธิชุมชน” ที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่ามาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ โดยมีทั้งการประชุมผู้นำหมู่บ้าน การประชุมเยาวชน นอกจากจะสร้างความรู้และความเข้าใจให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์แล้ว คชพ. ยังรับหน้าที่เป็นสื่อกลางสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับสภาพระสังฆราชฯ ไปในเวลาเดียวกัน¹⁹

เมื่อก้าวถึงผลสำเร็จของ คชพ. ในช่วงแรกนี้ คุณสนั่นกล่าวถึงความสำคัญในการผลักดันให้เกิดองค์กรในสภาพระสังฆราชฯ เป็นอันดับแรก สำหรับกระบวนการนี้มีที่มาที่ไปซับซ้อนเกี่ยวพันกับศาสนจักรในดินแดนอื่น ๆ และศาสนจักรสากล เนื่องจากคาทอลิกทำงานแพร่ธรรมและงานพัฒนากับกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายประเทศ ต่างก็มีองค์กรที่ดูแลกิจการด้านกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะ ทว่าในเวลานั้นของไทยยังไม่มียุทธศาสตร์เช่นนี้ ประกอบกับปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญดังที่ได้กล่าวมาแล้วทำให้บรรดาบาทหลวงที่คลุกคลีกับกลุ่มชาติพันธุ์เสนอเรื่องและร่วมผลักดันให้เกิด คชพ. ขึ้นในที่สุด สำหรับความยากลำบากในการผลักดันองค์กรนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความหวาดระแวงของสภาพระสังฆราชฯ ที่เคยมีมาตั้งแต่ปัญหาคอมมิวนิสต์²⁰

ในส่วนผลสัมฤทธิ์ที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์คุณสนั่นให้ความเห็นว่า การที่ชาวบ้านรับรู้ถึงการมีอยู่ของ คชพ. แสดงออกผ่านการที่พวกเขาให้ คชพ. ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการนำเสนอประเด็นปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญไปสู่สภาพระสังฆราชฯ นอกจากนี้งานของ คชพ. ยังเป็นพื้นฐานและสอดคล้องไปกับโครงการในพระราชดำริ “บ้านเล็กในป่าใหญ่” ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่เริ่มต้นภายหลัง พ.ศ. 2535 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อนที่โครงการจะเข้ามาในภาคเหนือ เช่น โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่จังหวัดกำแพงเพชร อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ตามพระราชดำริดอยฟ้าห่มปก อำเภอแม่เมาะ จังหวัด

¹⁸ สนั่น สันติมนโนกุล, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, แม่สอด, 31 กรกฎาคม 2559.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

เชียงใหม่ เป็นต้น คุณสนั่นยังได้กล่าวถึงเป้าหมายของโครงการที่สนับสนุนให้กลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวชายแดนอยู่ร่วมกับป่าให้ได้ ทั้งใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ไปพร้อมกัน อันจะก่อให้เกิดผลดีต่อความมั่นคงชายแดน²¹

จากคำบอกเล่าของคุณสนั่นผู้อำนวยการ คชพ. คนแรกที่รับหน้าที่มาจนกระทั่ง พ.ศ. 2540 สะท้อนให้เห็นกลยุทธ์การทำงานของ คชพ. ในระยะเริ่มต้นอันเป็นปัญหาเร่งด่วนที่กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของประเทศไทยต้องเผชิญ ประกอบกับความยากลำบากในการจะโน้มน้าวให้สภาพระสังฆราชฯ เห็นความสำคัญของงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์อย่างแท้จริง แต่ด้วยในเวลาดังกล่าวการทำงานยังจำกัดในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ทำให้คณะทำงานของ คชพ. ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นสัญชาติ สภาพการณ์ดังกล่าวนี้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อบาทหลวงวิชัยเข้ามารับช่วงเป็นผู้อำนวยการ คชพ. ต่อ และพ่วงครั้นนี้เข้าสู่ยุคการทำงานเชิงรุกที่มีการเพิ่มกลยุทธ์ในการทำงานด้านสัญชาติและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงการสร้างเครือข่ายพันธมิตรในการแก้ไขปัญหา

6.1.2 คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ยุคการทำงานเชิงรุก พ.ศ. 2540-2547

สำหรับประวัติศาสตร์การทำงานเชิงรุกของ คชพ. นี้ มีประเด็นสำคัญที่จะต้องพิจารณาคือ ความร่วมมือและสร้างเครือข่ายพันธมิตรในลักษณะที่เกิดขึ้น โดยมีจุดเชื่อมโยงคือ ความสนใจในปัญหาเดียวกัน ความร่วมมือในลักษณะนี้จัดเป็นชุมชนชุมชน (community) ทางสังคมใหม่อีกรูปแบบหนึ่ง การจะพิจารณาการก่อรูปตลอดจนถึงการสลายตัวของชุมชนชุมชนในลักษณะนี้ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวทางการวิเคราะห์ของนักมานุษยวิทยาเข้ามาอธิบาย ซึ่งมีรากฐานมาจากแนวคิดของซีลส์ เดอเลซ (Gilles Deleuze) และเฟลิกซ์ กัตตารี (Félix Guattari) ที่ชิเกฮารุ ทานาเบ (Shigeharu

²¹ เรื่องเดียวกัน; “โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ฯ ดอยฟ้าห่มปก จ.เชียงใหม่,” สำนักงาน กปร.,

http://www.rdpbproject.com/press56/index.php?option=com_content&view=article&id=171&Itemid=155 (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2559); “โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ (โครงการคลองลาน) จังหวัดกำแพงเพชร,” สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), http://www.rdpb.go.th/rdpb/visit3/20-50project/50project_18_1.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2559).

Tanabe) และนักวิชาการไทยและต่างประเทศอีกหลายท่าน เช่น ขวัญชีวัน บัวแดง ได้นำมาใช้อธิบาย ชุมชนรูปแบบใหม่ ไม่ว่าจะป็นขบวนการทางศาสนา โครงการพัฒนา เอ็นจีโอ เป็นต้น²²

การเคลื่อนไหวของชุมชน (community movements) เป็นผลที่สำคัญจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนรูปของรัฐชาติซึ่งส่งผลต่อความไม่มั่นคงของชีวิตทางสังคม (social life) การเกิดขึ้นของทฤษฎีอุบัติการณ์ (Contingency) และการเติบโตของเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) ซึ่งทำให้หลักการของตลาดได้ครอบงำเกือบทุกกิจกรรมของมนุษย์ สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ เป็นเหตุให้การเคลื่อนไหวของชุมชนร่วมสมัยมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นในรูปแบบของ “การเชื่อมต่อ (assemblage or rhizome)” ซึ่งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดจากการรวมตัวกันในแนวระนาบของทั้งปัจเจกชน องค์กร เครือข่าย การรวมตัวในลักษณะนี้จะมี ความแตกต่างหลากหลายของแหล่งที่มา นั้นทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นไม่จำเป็นต้องมีความเสมอภาคกันหรืออาจตัดข้ามลักษณะของชนชั้น ทั้งหมดรวมตัวกันโดยมีความต้องการขับเคลื่อนไปสู่สิ่งที่ปรารถนาาร่วมกัน (desire)²³

การเชื่อมต่อดังกล่าวก่อให้เกิดการสร้างพื้นที่ราบผืนใหม่ ซึ่งความสัมพันธ์ในพื้นที่แบบใหม่ที่เกิดขึ้นนี้เดอเลซกับกัตตารีเรียกว่า “การกำลังจะเกิด/กำลังจะเป็น” (becoming) ทั้งสองเชื่อว่าเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของความคิดแบบหนึ่ง เพื่อบ่งบอกถึงวิธีการดำรงอยู่ที่ไม่สามารถทำความเข้าใจได้ด้วยระบบการจัดชั้นสูงต่ำ กล่าวคือ หลุดพ้นไปจากการจัดชั้นสูงต่ำทางสังคม และด้วยการอยู่พ้นไปจากการจัดช่วงชั้นสูงต่ำทางสังคมนี้เอง จึงสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยที่ไม่สามารถมองเห็นหรือรับรู้ได้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่มีที่มาที่ไป ไร้ซึ่งเหตุผล คล้ายกับ “ชะตากรรม” อัตราความเร็วในการเชื่อมต้อมีผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น²⁴

เนื่องจากชุมชนแห่งการเชื่อมต่อเป็นขบวนการทางสังคมในรูปแบบใหม่ แตกต่างจากขบวนการทางสังคมในทฤษฎีคลาสสิกที่มีกรอบอธิบายขบวนการเหล่านี้ว่าเป็นการรวมตัวใน

²² Shigeharu Tanabe, “Introduction: Communities of Potential,” in *Communities of Potential: Social Assemblages in Thailand and Beyond* (Bangkok: Silkworm Books, 2016), 1–20.

²³ Ibid.; ประสิทธิ์ ลิปรีชา, “พหุวัฒนธรรมนิยมจากรากหญ้า: ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนพื้นเมืองและชาติพันธุ์ในประเทศไทย,” *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* 25, ฉ. 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556): 59–106.

²⁴ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *การเมืองของความปรารถนา* (กรุงเทพฯ: บ้านพิทักษ์อักษร, 2555), 148–149.

ลักษณะแบบอินทรีย์ (organic)²⁵ อย่างเป็นระบบหรือเป็นโครงสร้าง โดยมีสาระัตถะของการรวมตัวที่สำคัญ เช่น ความเป็นชาติพันธุ์ วัฒนธรรม หรืออัตลักษณ์ทางชนชั้น นอกจากนี้ยังอธิบายลักษณะของชุมชนแบบคลาสสิกที่มีการรวมตัวกันทางการเมืองและมีวัฒนธรรมที่เป็นหนึ่งเดียวกันภายในขอบเขตปิด ทว่าอย่างที่กล่าวมาข้างต้นชุมชนแห่งการเชื่อมต่อนี้เป็นการรวมตัวกันที่ก้าวข้ามชนชั้นและไม่ได้ถูกจำกัดด้วยพื้นที่ตามลักษณะแบบคลาสสิกดังนั้น จุดร่วมของขบวนการทางสังคมสมัยใหม่นี้จึงมีความสำคัญอย่างมากในฐานะเป็นจุดเกาะเกี่ยว ตามแนวความคิดการเชื่อมต่อของเดอเลซกับกัตตารี อธิบายว่าเป็นเอกภาพที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน (co-functioning) บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน (symbiosis) และความเห็นอกเห็นใจ (sympathy)²⁶

ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดเรื่องชุมชนแห่งการเชื่อมต่อของเดอเลซกับกัตตารีมีความสำคัญต่อขบวนการทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่ง คชพ. ในฐานะเอพีโอคาทอลิกก็เป็นหนึ่งในนั้น จึงได้ขยายความรายละเอียดแนวคิดดังกล่าวไว้ข้างต้น เพราะไม่เพียงแต่ช่วยอธิบายประวัติศาสตร์ของ คชพ. ในช่วงการทำงานเชิงรุกนี้ได้เป็นอย่างดี แต่ยังช่วยให้ความกระจ่างหรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นแนวทางในการอธิบายว่าเหตุใด คชพ. และพันธมิตรจึงมีช่วงเวลาร่วมมือกันและเวลาที่ต่างก็แยกย้ายไปดำเนินการตามแนวทางของตนเอง ไม่ได้มีความร่วมมือกันอย่างเข้มข้นเหมือนในช่วงการทำงานเชิงรุก

ในความเป็นจริงแล้วการร่วมมือในลักษณะนี้กับภาคส่วนต่าง ๆ ของฝ่ายคาทอลิกมีอยู่ก่อนหน้าแล้ว ตั้งแต่ในยุคการพัฒนาตามแนวทางชุมชน ทว่า คชพ. กับพันธมิตรมีความโดดเด่นในแง่ประเด็นความสนใจที่ไม่ค่อยได้รับความสำคัญในลักษณะนี้มาก่อน และเป็นประเด็นที่ คชพ. ไม่อาจจะขับเคลื่อนไปได้หรืออาจยากลำบากมากหากปราศจากพันธมิตรนักวิชาการ ทั้งนี้ประเด็นเรื่องบุคคลไร้สัญชาติเริ่มได้รับความสนใจจากนักวิชาการนิติศาสตร์ในเวลาเดียวกัน เป็นจุดร่วมให้ คชพ. และพันธมิตรอย่างศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ก่อนจะกล่าวถึงกลยุทธ์ในงานของ คชพ. ช่วงการทำงานเชิงรุกนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอบริบทแวดล้อมกลุ่มชาติพันธุ์ในภาพรวมที่เชื่อว่าเป็นปัจจัยกระตุ้นให้ คชพ. และพันธมิตรร่วมมือกันและต้องปรับตัวเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายเรื่องสัญชาติไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ จุดฉนวนของปัญหาเริ่มจากกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญหน้ากับการถูกโยกย้ายจากบ้านเกิด

²⁵ เรื่องเดียวกัน, 149-150.

²⁶ Shigeharu Tanabe, "Introduction: Communities of Potential," in *Communities of Potential: Social Assemblages in Thailand and Beyond* (Bangkok: Silkworm Books, 2016), 3-5.

ในป่าที่ถูกประกาศเป็นป่าสงวน กลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากถูกจับกุมซื้อขายถูกรุกป่าตามบริบทที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงแล้วในบทที่ 5

สำหรับบริบทที่จะกล่าวถึงในส่วนนี้ผู้วิจัยมุ่งย้ำให้เห็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์ในระยะเริ่มแรกเพื่อเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชน อันเกี่ยวเนื่องกับประเด็นปัญหาที่เป็นกลยุทธ์ของ คชพ. ในช่วงแรก โดยได้รับความร่วมมือจากเอ็นจีโอภายใต้ชื่อ “สมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย” จัดการประชุมประท้วงครั้งแรกที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ มีการเสนอข้อเรียกร้อง 5 ข้อ ก่อนที่จะเคลื่อนย้ายไปชุมนุมปิดล้อมธรรมเนียบบริเวณในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 แต่การปิดล้อมที่กินระยะเวลานานทั้งยังไม่ได้ข้อสรุปอย่างชัดเจนนำไปสู่โศกนาฏกรรมในวันที่ 5 มีนาคม ปีเดียวกันนั้น พระตีปุ่นกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอที่เดินทางมาร่วมชุมนุมขณะโดยสารรถไฟกลับเชียงใหม่ได้ตัดสินใจกระโดดหน้าต่างรถไฟเพื่อฆ่าตัวตาย เชื่อว่าสาเหตุมาจากความเครียดและกดดันที่จะต้องอพยพออกจากบ้านเกิดของตนเอง²⁷

สำหรับข้อเสนอทั้ง 5 ข้อ ของสมัชชาที่จะเผยให้เห็นปัญหาสำคัญอย่างเรื่องสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ในเวลาต่อมา มีรายละเอียดดังนี้

- 1) ให้รัฐดำเนินการแก้ไขกฎหมายป่าไม้ทั้ง 4 ฉบับ ที่ละเมิดสิทธิชุมชนและประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญใหม่ เพราะเนื้อหาของกฎหมายป่าไม้ทั้ง 4 ฉบับดังกล่าวขัดแย้งกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน [พ.ศ. 2540 – ผู้วิจัย] อย่างน้อย 3 มาตรา คือ มาตรา 46 56 และ 79 ที่บัญญัติให้ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิร่วมกับรัฐในการบำรุงรักษา จัดการ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน ขณะที่รัฐก็มีหน้าที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือดังกล่าว
- 2) ให้เร่งดำเนินการออกกฎหมายป่าชุมชนเพื่อรองรับสิทธิในการดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น
- 3) ให้รัฐเร่งทบทวนและแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการลงรายการสัญชาติและให้สัญชาติไทยแก่ชาวเขา
- 4) ให้รัฐบาลเพิกถอนเอกสารสิทธิที่ออกโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายในที่สาธารณประโยชน์แก่ชาวบ้าน และยกเลิกการประกาศขึ้นทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ในพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน และ

²⁷ สุชาติ เสือ, “จากป่าชุมชนถึงสัญชาติไทยกำแพงแห่งเสรีภาพของชนภูเขา,”

5) ในระหว่างการแก้ไขปัญหา ให้ยุติการจับกุม ช่มชู้ คุกคาม ละเมิดสิทธิ และจำกัดการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม เพื่อให้มีให้สถานการณ์ความขัดแย้งรุนแรงมากไปกว่านี้ จนกว่าจะมีการแก้ไขข้อกฎหมาย และมีมาตรการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม²⁸

แต่ข้อเรียกร้องเหล่านี้กับเปิดเผยให้เห็นปัญหาใหญ่เรื่องสัญชาติที่ไม่เพียงแต่ปัญหาระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับรัฐ ทว่ายังสะท้อนให้เห็นความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสัญชาติกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไร้สัญชาติอย่างชัดเจน ประเด็นปัญหาปรากฏชัดในข้อเรียกร้องที่มีเงื่อนไขว่า “เฉพาะผู้มีสัญชาติไทยเท่านั้น” ที่นำไปสู่การจัดอภิปรายระหว่างนักวิชาการคือ ศาสตราจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ กับนักการเมืองคือ นายเนวิน ชิดชอบซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในเวลานั้น และนายปลอดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมป่าไม้ ทว่าท่าทีของฝ่ายรัฐบาลในประเด็นนี้ชัดเจนว่าจะให้ความคุ้มครองเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ที่มีสัญชาติไทย” เท่านั้น โดยไม่ใส่ใจกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์หลายชุมชนอาศัยอยู่ในประเทศไทยมานานแล้วแต่ถูกสำรวจ กลับเหมารวมไปกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาภายหลัง นั่นอาจเป็นความหวาดระแวงอันเกิดจากกรณีการแทรกแซงนำคนต่างด้าวผิดกฎหมายเข้ามาลงสัญชาติไทย ซึ่งเรื่องนี้ก็เป็นการทุจริตของข้าราชการที่รัฐบาลจะต้องเข้ามาสอดส่องดูแล²⁹

บริบทแวดล้อมรอยต่อระหว่างปลายทศวรรษ 2530 ถึงต้นทศวรรษ 2540 ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลให้เกิดการทำงานเชิงรุกของ คชพ. ในช่วงทศวรรษ 2540 ประกอบกับการมีพันธมิตรทางฝ่ายวิชาการอย่างศูนย์นิติศาสตร์ ทำให้เกิดการบรรจบกันระหว่างข้อเท็จจริงในพื้นที่กับองค์ความรู้ทางด้านกฎหมายสัญชาติและสถานะบุคคล จึงนำไปสู่กลยุทธ์ในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายของรัฐ

เนื่องจากการดำเนินงานของ คชพ. ในยุคการทำงานเชิงรุกนี้จะต้องเกี่ยวข้องกับข้อกฎหมายที่มีความซับซ้อน ดังนั้น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสัญชาติและสถานะบุคคลโดยสังเขปไว้ในส่วนนี้ เพื่อความเข้าใจถึงบริบทแวดล้อมที่ คชพ. และองค์กรที่ร่วมประสานงานกันจำเป็นต้องขยายขอบเขตงานจากสัญชาติเป็นสถานะบุคคลดังที่จะกล่าวถึงในส่วนต่อไป ดังนั้น จึงได้เลือกอธิบายความแตกต่างของกฎหมายสัญชาติและสถานะบุคคลไว้ที่นี่

ในส่วนงานของ คชพ. จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกฎหมาย 3 กลุ่ม ที่สำคัญ ดังนี้

²⁸ เรื่องเดียวกัน, 81.

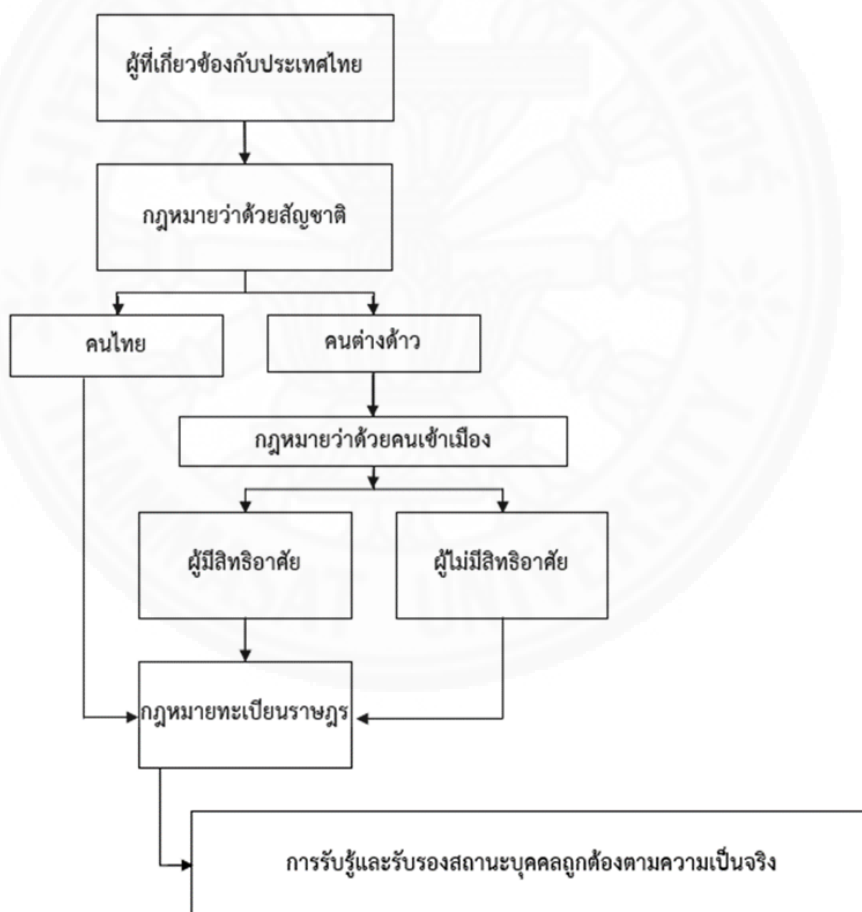
²⁹ เรื่องเดียวกัน, 82.

1) กฎหมายสัญชาติ คือ กฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจำแนกบุคคลระหว่างผู้มีสัญชาติไทยและผู้ไม่มีสัญชาติไทย

2) กฎหมายว่าด้วยคนต่างด้าว คือ กฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดสิทธิและหน้าที่ของคนต่างด้าว

3) กฎหมายทะเบียนราษฎร คือ กฎหมายว่าด้วยการรับรู้และรับรองสิทธิตามสถานะบุคคลของแต่ละคนของรัฐไทย

ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของกฎหมายทั้ง 3 ส่วนนั้น สามารถแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านแผนภูมิที่อธิบายไว้ ลายสนิทเสรีกุลได้จัดทำไว้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 6.1 ความสัมพันธ์ของกฎหมายสัญชาติ สถานะบุคคล และทะเบียนราษฎรของประเทศไทย, อภิชาติ ลายสนิทเสรีกุล, “ปัญหาการเพิ่มและจำหน่ายรายการบุคคลในทะเบียนบ้านตามระบบกฎหมายไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550).

จากแผนภูมิที่ 6.1 แสดงให้เห็นว่า กฎหมายว่าด้วยสัญชาติ เป็นสิ่งแรกที่ผู้เกี่ยวข้องกับประเทศไทย³⁰ ต้องพิจารณาว่าตนเองจะมีสัญชาติตามกฎหมายในแต่ละช่วงเวลาหรือไม่ ผลจากกฎหมายสัญชาติก็จะเกี่ยวข้องกับผูกพันกับกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองและกฎหมายทะเบียนราษฎร หากพิสูจน์ได้ว่ามีสัญชาติไทยก็จะเข้าสู่การพิจารณาตามกฎหมายทะเบียนราษฎรในการลงชื่อในทะเบียนบ้านคนอยู่ถาวรสำหรับคนที่มีสัญชาติไทย หรือ ทร. 14 หากพบข้อเท็จจริงว่าไม่มีสัญชาติไทยก็ต้องพิจารณาตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองว่าจะมีสถานะบุคคลและมีสิทธิตามกฎหมายเช่นไร หากพบว่ามีสิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทยก็จะได้รับการลงชื่อในทะเบียนบ้านคนอยู่ชั่วคราวที่ใช้สำหรับลงรายการต่างเข้าเมืองทั้งโดยชอบและมีชอบด้วยกฎหมาย หรือ ทร. 13 ตามกฎหมายทะเบียนราษฎร³¹

ทว่าด้วยช่องโหว่และความลักลั่นของกฎหมายว่าด้วยสัญชาติและกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองของไทย ประกอบกับปัญหาความเดือดร้อนของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้มีกลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนสร้างข้อมูลเท็จเพื่อนำไปสู่การได้มาซึ่งสถานะบุคคลที่สามารถทำงานในประเทศไทยได้อย่างถูกกฎหมาย แต่ต้องยอมละทิ้งข้อเท็จจริงที่ว่าตนเองควรจะมีสัญชาติไทย อันเนื่องมาจากไม่มีความสามารถที่จะดำเนินการและติดต่อประสานกับทางราชการ รวมไปถึงถูกชักจูงหรือข่มขู่จากเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐให้ต้องยอมรับสถานะบุคคลเข้าเมืองหรือแรงงานต่างด้าว³²

สำหรับ คชพ. ในระยะเฟื่องฟูนี้เป็นช่วงเวลาที่มีการติดต่อประสานงานและร่วมมือกับองค์กรภายนอกอย่างแข็งขัน ทำให้งานด้านสิทธิและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากอันส่งผลดีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในวงกว้าง ไม่ได้จำกัดเฉพาะในภาคเหนือและกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นคาทอลิก ทั้งยังก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มคนไร้สถานะอื่น ๆ ที่ยังคงมีอยู่มากในสังคมไทย ที่ต้องอยู่อย่างไม่สมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อีกทั้งสังคมก็ไม่ตระหนักถึงปัญหานี้เท่าที่ควร

³⁰ ผู้เกี่ยวข้องกับประเทศไทย หมายถึง ผู้ที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทยซึ่งจะเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดเพียงพอที่จะเป็นพลเมืองไทยหรือไม่นั้นจะต้องพิจารณาตามระบบกฎหมายกำหนดสถานะบุคคล โดยสามารถระบุได้ 2 ประเภท คือ 1) ผู้มีสัญชาติไทย และ 2) คนต่างด้าว

³¹ อภิชาติ ลายสนิทเสรีกุล, “ปัญหาการเพิ่มและจำหน่ายรายการบุคคลในทะเบียนบ้านตามระบบกฎหมายไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550).

³² บงกช นภาอัมพร, บรรณาธิการ, *คนไร้รัฐไร้สัญชาติใน...แม่ข่าย* (เชียงใหม่: โครงการต่อ ยอดคลินิกกฎหมายชาวบ้าน (ด้านสถานะและสิทธิของบุคคล), 2552), 30.

นอกจากนั้น พัฒนาการของ คชพ. ในช่วงเวลานี้มีความสำคัญและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งทั้งในแง่การสะท้อนความเป็นเอพีไอที่ทั้งอยู่ภายใต้ศาสนจักรและมีความเป็นอิสระ รวมถึงสะท้อนปัญหามุมมองของรัฐไทยและข้าราชการไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ ยังสะท้อนความแตกต่างในมุมมองทางวิชาการที่มองกลุ่มชาติพันธุ์ระหว่างแนวทางเดิมคือ ชาติพันธุ์วรรณา กับ นักวิชาการด้านนิติศาสตร์ แนวทางการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ด้านกฎหมายเพิ่มขึ้นอย่างมาก เห็นได้จากงานวิจัยต่าง ๆ ที่เริ่มเพิ่มจำนวนขึ้นหลัง พ.ศ. 2547 เป็นต้นไป

ต่อเนื่องจากงานของ คชพ. ในยุคแรกซึ่งยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อเข้าสู่พุทธทศวรรษ 2540 ปัญหาที่คณะทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์เริ่มตระหนัก อันเนื่องมาจากการดำเนินงานที่ผ่านมา ทำให้พวกเขาเห็นว่าภาระจะแก้ปัญหากลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญนั้นจำเป็นต้องหาเหตุผลพื้นฐานที่ก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมาอย่างต่อเนื่องกัน ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ดูแล้วพบว่าประเด็นปัญหาเรื่อง “สัญชาติ” ของกลุ่มชาติพันธุ์น่าจะเป็นต้นตอของปัญหาต่าง ๆ เช่น สิทธิในการรักษาพยาบาล โอกาสทางการศึกษา ปัญหาการอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ โอกาสในการประกอบอาชีพ เป็นต้น เมื่อเห็นปัญหาชัดเจนมากขึ้น ทว่าบุคลากรยังขาดประสบการณ์และองค์ความรู้ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวข้องกับข้อกฎหมายเช่นนี้ ดังนั้น บุคลากรขององค์กรก็เป็นส่วนสำคัญอย่างมากในการขับเคลื่อน คชพ. ในยุคการทำงานเชิงรุกนี้

คชพ. ในฐานะเอพีไอคาทอลิกมีลักษณะอย่างหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้คือ การเป็นองค์กรที่คุณลักษณะของผู้นำองค์กร (Charismatic Leadership) มีความสำคัญ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงผู้นำสร้างความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญแก่ คชพ. แนวคิดและมุมมองในการปฏิบัติงานของผู้นำได้ดึงดูดบุคลากรที่มีศักยภาพและอุดมการณ์แบบเดียวกันเข้ามาทำงาน ทำให้องค์กรขับเคลื่อนไปอย่างก้าวกระโดดในแง่ของประสิทธิผลในการดำเนินงาน รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายที่วางอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่จะช่วยขับเคลื่อนงานของ คชพ. ให้ประสบความสำเร็จ

เมื่อบาทหลวงวิชัย โภคทวีได้เข้ารับตำแหน่งผู้อำนวยการ คชพ. ใน พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ทำให้มีบทบาทหลักในการดำเนินงาน คชพ. ในเบื้องต้นบาทหลวงวิชัยยังคงดำเนินการตามแนวทางเดิมโดยมี ยส. เป็นองค์กรที่คอยให้คำแนะนำ ทว่าท่านก็เห็นว่าวิธีการแก้ปัญหาในขณะนั้นไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร และได้พยายามแสวงหาแนวทางช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์เรื่องสัญชาติอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ต่อมาบาทหลวงวิชัยได้พบกับคุณสรินยา กิจประยูร ซึ่งเป็นศาสนิกชนคาทอลิกที่อุทิศตนทำงานเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ ภายหลังจากการศึกษาจากคณะเศรษฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งจะกลายมาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการดำเนินงานเรื่องสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อมาตลอดยุคเฟื่องฟูนี้³³

บาทหลวงวิชัย โภคทวี เป็นบาทหลวงคณะเยสุอิต รับศีลบวชใน พ.ศ. 2529 เริ่มการปฏิบัติงานในฐานะบาทหลวงด้วยการกลับมารับหน้าที่เป็นจิตตาศิการ³⁴ นักศึกษาคาทอลิกที่บ้านเซเวียร์ แต่มีหลายช่วงที่ท่านต้องหยุดปฏิบัติหน้าที่เพื่อไปศึกษาเทวศาสตร์ตามหลักสูตรของเยสุอิต เมื่อกลับมาจึงได้รับหน้าที่เป็นประธาน ยส. อยู่ประมาณ 10 ปี ในระหว่างที่ท่านทำงาน ยส. นั้นบาทหลวงวิชัยยังเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้ง คชพ. และร่วมเป็นกรรมการ คชพ. ก่อนที่จะได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการ คชพ. ต่อจากบาทหลวงสนั่นใน พ.ศ. 2540 และยุติบทบาทใน พ.ศ. 2547 ภายหลังจากที่หมดวาระจากงานของสภาพระสังฆราชฯ ได้บุกเบิกโครงการสันติวนาร่วมกับคณะอัครสุลิน³⁵ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานที่ในการฟื้นฟูจิตใจสำหรับคนเมือง ให้ได้มีโอกาสสัมผัสกับวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ทำให้ผู้ที่มาเยือนได้ตระหนักถึงพลังของธรรมชาติที่ทำให้เราพบความสุขอย่างแท้จริงได้³⁶

สำหรับคณะเยสุอิต (the Jesuits or The Society of Jesus) เป็นส่วนหนึ่งในศาสนจักรคาทอลิก ผู้ที่จะเข้าเป็นบาทหลวงในขณะนี้จะต้องปฏิญาณตนเช่นเดียวกับคณะอื่นว่า จะต้องดำรงชีวิตอย่างสมณะ ถือพรหมจรรย์ และเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระคริสต์ แต่ที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือ ต้องปฏิญาณตนว่าพร้อมที่จะเดินทางไปยังดินแดนแปลกใหม่ที่ไมคุ้นเคย เพื่อทำหน้าที่ในการแพร่

³³ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559; ชูติ งามอรุเลิศ และ สรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

³⁴ จิตตาศิการ หมายถึง บาทหลวงหรือศาสนบริการที่ทำหน้าที่อภิบาลดูแลคริสตชนเฉพาะกลุ่ม ได้รับการแต่งตั้งจากศาสนจักร ทำหน้าที่กำกับจิตตารมณ์และคำสอนของพระศาสนจักรในขบวนการคาทอลิกนั้น ๆ เช่น จิตตาศิการนักศึกษา จิตตาศิการอารามนักบวช เป็นต้น รวมถึงเป็นผู้ให้คำปรึกษา แนะนำ และตัดสินหรือชี้ขาดเกี่ยวกับหลักธรรมหรือเทวศาสตร์ เพื่อการปฏิบัติตนที่ถูกต้องของสมาชิกทุกคน จาก “จิตตาศิบาล,” LOUIS MARIE DE MONTFORT CHURCH, <https://louismariebangkae.wordpress.com/2012/10/05/จิตตาศิบาล> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2559)

³⁵ วิชัย โภคทวี, “ประวัติคฤมพอวิชัย โภคทวี ผู้บุกเบิกและก่อร่างสันติวนา,” สันติวนา, <http://www.santiwana.org/fvichai.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2559).

³⁶ “รู้จักสันติวนา,” สันติวนา, <http://www.santiwana.org/Knowus1.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2559).

ธรรมและอภิบาล³⁷ เยสุอิตเองมีธรรมชาติที่แตกต่างออกไป จากประวัติศาสตร์อันยาวนาน 500 กว่าปี ครั้งหนึ่งผู้ก่อตั้งคณะเยสุอิตคือ นักบุญอิกเนเชียสแห่งโลโยลา (St. Ignatius of Loyola) ได้ก่อตั้ง “กองทหารของพระคริสต์” ทั้งตัวเขาเองก็ยังมีเป็นอัศวินแห่งอาณาจักรคาสตีลอีกด้วย³⁸ นั้นแสดงให้เห็นลักษณะของความกล้าแกร่งในแบบนักรบของบรรดาเยสุอิตรุ่นแรกเริ่ม ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็ได้สืบทอดสู่บาทหลวงคณะเยสุอิตในรุ่นต่อมาที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากและกระจายตัวไปในพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่ เกาะอังกฤษ สแกนดิเนเวีย อินเดีย จีน คณะเยสุอิตได้ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย ครั้งหนึ่งถึงกับเคยถูกขับออกจากศาสนจักรใน ค.ศ. 1773 แต่ภายหลังก็ได้รับการคืนสถานะ ทั้งนี้ยังมีการทบทวนแนวทางของตนเองอยู่อย่างสม่ำเสมอ การปรับตัวอีกครั้งหนึ่งภายหลังการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เยสุอิตมุ่งมั่นที่จะสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างคนต่างศาสนาและความเชื่ออย่างแท้จริง³⁹ ด้วยลักษณะเฉพาะของเยสุอิตนี้เมื่อปรากฏในผู้นำของ คชพ. ที่ให้ความสำคัญกับทุกกลุ่มชาติพันธุ์พร้อมกับความแน่วแน่ในการแก้ปัญหา แม้ว่าจะเป็นประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างมากก็ตาม จึงเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่ลงตัวในการขับเคลื่อนงานของ คชพ. ในยุคการทำงานเชิงรุก

เมื่อบาทหลวงวิชัยเข้ารับหน้าที่ผู้อำนวยการ คชพ. ด้วยความตั้งใจของบาทหลวงวิชัยที่จะหาแนวทางแก้ไขปัญหาสิทธิและสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างทั่วถึง ทำให้ท่านเริ่มหาข้อมูลและพบว่าในเวลานั้นมีอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ศึกษาด้านกฎหมายสถานะบุคคลและสนใจประเด็นเรื่องสัญชาติไทยพอดี นั่นคือ รองศาสตราจารย์ ดร. พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทรและรองศาสตราจารย์ ดร. กฤตยา อาชวนิจกุล จึงได้เข้าร่วมรับฟังอาจารย์ทั้งสองท่านนำเสนองานวิจัย จากนั้นจึงได้ให้คุณสรินยาเข้าไปมาติดต่อกับอาจารย์พันธุ์ทิพย์ จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นความร่วมมือระหว่าง คชพ. กับศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องทุกท่านยังจดจำและบอกเล่าแก่ผู้วิจัยเหมือนกัน

พิจารณาบริบทที่ทำให้ฝ่ายคาทอลิกกับฝ่ายวิชาการของธรรมศาสตร์มาพบกัน และนำไปสู่ความร่วมมือสร้างความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ สำหรับฝ่ายคาทอลิกที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์

³⁷ John W. O'Malley SJ, *The Jesuits: A History from Ignatius to the Present* (Maryland: A Sheed & Ward Book, 2014), ix, 3-4.

³⁸ Rick Warner and Wabash College, “In Search of Indigenous History on the Mission Frontier: A New Look at a Jesuit Perspective,” *World History Bulletin*, no. 30 (October 2014): 22–25.

³⁹ John W. O'Malley SJ, *The Jesuits: A History from Ignatius to the Present* (Maryland: A Sheed & Ward Book, 2014), 116-117.

มานานและรับรู้ถึงสภาพปัญหาเป็นอย่างดี บาทหลวงวิชัยจึงแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยตระหนักว่าเพียงทรัพยากรที่ฝ่ายคาทอลิกมีอยู่ไม่สามารถแก้ปัญหาโดยทั่วถึงได้ การจะแก้ปัญหาต้องทำในระดับนโยบายต้องประสานงานกับหลายฝ่าย ที่สำคัญคือ ฝ่ายนักวิชาการและสถาบันการศึกษาที่มีองค์ความรู้ด้านกฎหมายสัญญาชาติและสถานะบุคคลเป็นอย่างดี

ส่วนทางฝ่ายวิชาการอย่างอาจารย์พันธุ์ทิพย์ จุดเริ่มต้นในการเข้ามาทำงานประเด็นเรื่องคนไร้รัฐไร้สัญชาตินั้น ตามที่อาจารย์ได้อธิบายตอบคำถามของคุณอภิชาติ พงษ์สวัสดิ์ไว้ในเว็บไซต์ที่ใช้เผยแพร่ผลงานของอาจารย์ กล่าวว่า

เมื่อเป็นนักกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล ก็จะต้องมีความรู้ในกฎหมายสัญญาชาติ เพราะสัญญาชาติเป็นข้อกฎหมายที่รัฐใช้ในการจัดสรรเอกชน และเมื่อเป็นครูสอนกฎหมายระหว่างประเทศ ก็จะต้องแสวงหาความเชี่ยวชาญในการกำหนดสิทธิในสัญชาติของบุคคล นอกจากนั้น เมื่อต้องทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ประสบปัญหาความไร้สัญชาติ ก็จะต้องใช้กฎหมายสัญญาชาติในการจัดการสิทธิให้แก่บุคคลในสถานการณ์นี้ ดังนั้น หากว่า ถามว่า อะไรคือจุดเริ่มต้นของการทำงานด้านสัญชาติ ? ก็ต้องตอบว่า หากเป็นเรื่องของจุดเริ่มต้นของงานวิชาการเกี่ยวกับสัญชาติ คำตอบ ก็คือ ความเป็นครูสอนกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลที่คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็คือจุดเริ่มต้น แต่ถ้าหากเป็นเรื่องของจุดเริ่มต้นของงานช่วยเหลือประชาชนไร้รัฐไร้สัญชาติ คำตอบ ก็คือ การเริ่มต้นเขียนฎีกาวิเคราะห์เรื่องสัญชาติตั้งแต่ พ.ศ. 2532 จนทำให้มีคนที่มีปัญหาการรับรองสถานะบุคคลจำนวนมากมายื่นมาขอหาหรือถึงความเป็นไปได้ในการจัดการปัญหาที่พวกเขาประสบอยู่⁴⁰

กล่าวคือ อาจารย์พันธุ์ทิพย์เป็นผู้เชี่ยวชาญและมีภาระงานต้องสอนเรื่องกฎหมายคดีบุคคลอยู่ก่อนแล้ว ประกอบกับมีผู้คนที่ไร้สัญชาติขอความช่วยเหลือทำให้เริ่มจับประเด็นนี้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2532 จนกระทั่งมาพบกับบาทหลวงวิชัยทำให้ขยายงานลงพื้นที่ให้ความช่วยเหลือ ทั้งยังเปิดเป็นห้องเรียนกฎหมายในพื้นที่นาร่องตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา เมื่อสังเกตช่วงเวลาที่อาจารย์พันธุ์ทิพย์เริ่มจับประเด็นเรื่องคนไร้สัญชาตินั้น จะเห็นได้ว่าเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ คชพ.

⁴⁰ พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, “แลกเปลี่ยนกับคุณอภิชาติ นักศึกษาในหลักสูตร ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน,” GotoKnow, <https://www.gotoknow.org/posts/581744> (สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2559).

ก่อตั้งขึ้น นั้นยิ่งสนับสนุนให้เห็นว่าช่วงเวลาดังกล่าวเรื่องการเมืองมีสัญชาติไทยเป็นปัญหาอย่างมากไม่เฉพาะแต่กับกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ยังรวมถึงบุคคลไร้สัญชาติอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ทำให้ในภายหลังเกิดการรวมตัวเป็นพันธมิตรกันระหว่าง คชพ. กับศูนย์นิติศาสตร์ธรรมศาสตร์ จนนำไปสู่กระบวนการลงพื้นที่และการทำงานเชิงรุกเพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบายของฝ่ายรัฐต่อไป อย่างไรก็ตามองค์ประกอบเหล่านี้จะไม่สามารถเป็นรูปธรรมได้เลยหากปราศจากแรงสนับสนุนจากระดับผู้บริหารของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้อำนวยการศูนย์นิติศาสตร์ในเวลานั้นคือ รองศาสตราจารย์ณรงค์ ใจหาญ เห็นชอบในการร่วมงานกับ คชพ. จึงได้นำคณะนักศึกษานิติศาสตร์และนักกฎหมายลงพื้นที่เป็นโครงการนำร่อง ในเวลานั้นคุณสรินยาซึ่งคุ้นเคยกับกลุ่มชาติพันธุ์บนดอยวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายและใช้เป็นพื้นที่ศึกษาในการทำวิจัยช่วงก่อนหน้า จึงเลือกหมู่บ้านห้วยน้ำอุ่น ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่นำร่อง โดยมีการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลในวันที่ 27-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 นอกจากการเก็บข้อมูลเพื่อพิสูจน์สถานะบุคคลแล้ว ยังมีการจัดอบรมผู้นำและตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ มีผู้ให้ความสนใจเข้าร่วมกว่า 90 คน ทว่าความสำคัญจากโครงการนำร่องนี้ก็คือ แนวทางการประสานความร่วมมือระหว่าง คชพ. กับ ศูนย์นิติศาสตร์ที่เริ่มต้นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา⁴¹

โครงการนำร่องแห่งที่ 2 อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของสังฆมณฑลราชบุรีคือ หมู่บ้านแม่พระฟาติมา ห้วยคลุ่ม อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี โดย คชพ. ร่วมกับคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานโครงการอบรมกฎหมายและช่วยเหลือประชาชนชาวไทยบนพื้นที่สูงทางด้านกฎหมาย หรือทีมคณะกรรมการพื้นที่สูงๆ ของศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ลงพื้นที่เพื่อสำรวจและศึกษาปัญหาสถานะบุคคล พร้อมทั้งรวบรวมข้อเท็จจริงเพื่อพิสูจน์สถานะบุคคลให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนนี้ โดยทั้งสองโครงการนำร่องนี้ คชพ. และทีมงานของศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีการติดตามให้ความช่วยเหลือต่อเนื่องอีกหลายครั้ง⁴²

หลังจากโครงการนำร่องฝ่าย คชพ. ก็ดำเนินการในพื้นที่ต่าง ๆ ไม่เฉพาะภาคเหนือตามที่บาทหลวงในพื้นที่หรือกลุ่มชาติพันธุ์ขอให้เข้าไปให้ความช่วยเหลือ นอกจากกลยุทธ์ในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลในการพิสูจน์สัญชาติและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์แล้ว คชพ. ยัง

⁴¹ สรินยา กิจประยูร, “งานด้านสิทธิในสัญชาติและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์โดยคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ (คชพ.) ระหว่าง พ.ศ. 2541-พ.ศ. 2547,” เอกสารไม่ตีพิมพ์.

⁴² เรื่องเดียวกัน.

จัดเผยแพร่ความรู้ในกระบวนการดำเนินงานเพื่อลงสัญชาติและทะเบียนราษฎรแก่กลุ่มชาติพันธุ์อยู่อย่างสม่ำเสมอในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบัน

จากที่กล่าวข้างต้นเป็นตัวอย่างการทำงานในพื้นที่ของ คชพ. กับทางศูนย์นิติศาสตร์ ทว่าบุคลากรของ คชพ. ก็ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในระดับการประสานงานเพื่อการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบายด้วย เริ่มจากคณะบดี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้มีคำสั่งแต่งตั้งบาทหลวงวิชัย โภคทวี ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งประธาน คชพ. กับคุณสรินยา กิจประยูร เจ้าหน้าที่ คชพ. ให้ปฏิบัติหน้าที่คณะกรรมการในโครงการที่มีชื่อย่อว่า คณะกรรมการพื้นที่สูงฯ ในส่วนของคณะกรรมการนี้เป็นความร่วมมือของ 1) ฝ่ายราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ ฝ่ายการทะเบียนชนกลุ่มน้อย กรมการปกครอง สำนักปลัดกระทรวงมหาดไทย กองสงเคราะห์ชาวเขาของกรมประชาสงเคราะห์ ทหาร และตำรวจตรวจคนเข้าเมือง 2) ภาควิชาการ และ 3) ภาคเอกชน ซึ่งรับข้อมูลจากพื้นที่นำร่องมาศึกษาและหาทางออก เพื่อให้ความช่วยเหลือบรรเทา กลุ่มชาติพันธุ์ด้านสัญชาติและสถานะบุคคล ทั้งยังใช้ข้อมูลเหล่านี้เพื่อต่อยอดให้ระดับการแก้ไขนโยบายและข้อกฎหมาย⁴³

จากความร่วมมือของ คชพ. กับ ศูนย์นิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในนามของคณะกรรมการพื้นที่สูงฯ ในเบื้องต้น เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2542 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการศึกษาปัญหาการพิจารณาให้สถานภาพบุคคลบนพื้นที่สูง ซึ่งมีบุคลากรจากทั้งคณะกรรมการพื้นที่สูงฯ และจาก คชพ. ได้รับการแต่งตั้งเป็นอนุกรรมการด้วย การดำเนินการของคณะอนุกรรมการชุดนี้ทำให้เกิดการแก้ไขระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการลงรายการสัญชาติไทยของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ใน พ.ศ. 2543 ระเบียบดังกล่าวนี้อำนวยความสะดวกให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในประเทศไทยมาแต่ดั้งเดิมแต่ยังไม่ได้รับสัญชาติไทย สามารถได้รับสัญชาติไทยง่ายขึ้น เนื่องจากเปลี่ยนอำนาจในการอนุมัติจากเดิมที่เป็นของผู้ว่าราชการจังหวัดมาเป็นนายอำเภอ⁴⁴

ไม่เพียงแต่เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่ได้รับการแก้ไขปัญหาเรื่องความล่าช้าในการได้มาซึ่งสัญชาติไทย ทว่าสิทธิและสถานะบุคคลของคนต่างด้าวเข้าเมืองก็มีความชัดเจนขึ้น ตั้งแต่คณะรัฐมนตรีมีมติในวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2543 ตามข้อเสนอของคณะอนุกรรมการฯ ให้คนต่างด้าวเข้าเมืองรวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา และมีความกลมกลืนกับสังคมไทย สามารถอาศัยอยู่ในประเทศไทยได้ถาวร อีกทั้งบุตรที่เกิดจากคน

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

กลุ่มนี้จะได้รับสัญชาติไทย สำหรับคนต่างด้าวหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้าเมืองโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ภายหลัง พ.ศ. 2528 คนกลุ่มนี้จะได้รับการผ่อนผันให้อยู่ในประเทศไทยต่อไปจนกว่าสถานการณ์ในประเทศไทยต้นทางจะสงบ ซึ่งระยะเวลาในการผ่อนผันขึ้นอยู่กับมติคณะรัฐมนตรีในแต่ละวาระ

ย้อนกลับมาพิจารณาภาพรวมปัญหาสถานะบุคคลของทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และบุคคลไร้รัฐไร้สัญชาติในสังคมไทยพบว่าใน พ.ศ. 2545 หรือ 2 ปี หลังจากมีการแก้ไขระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการลงรายการสัญชาติไทยมีจำนวนถึง 50,000 คน (ใกล้เคียงกับจำนวนการได้รับสัญชาติตามระเบียบเดิมภายในระยะเวลา 8 ปี)⁴⁵

นอกจากงานผลักดันแก้ไขระดับนโยบายกับงานพิสูจน์สถานะบุคคลในแต่ละพื้นที่แล้ว คชพ. ยังมีงานเผยแพร่ความรู้เรื่อง สิทธิและสถานะบุคคล เป็นงานหลักอีกงานหนึ่งด้วย โดยหลักจะดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับหน่วยงานและบุคลากรภายในศาสนจักรเอง แต่หากมีหน่วยงานภายนอก เช่น เอ็นจีโอ ชุมชน ภาครัฐ มหาวิทยาลัยร้องขอมาก็จะดำเนินการจัดอบรมถ่ายทอดความรู้ให้ งานเผยแพร่องค์ความรู้ในช่วงนี้ที่สำคัญ ได้แก่ การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับบุคลากรของศูนย์คาทอลิกแม่สรวย เชียงของ จังหวัดเชียงราย และฝาง จังหวัดเชียงใหม่ระหว่างวันที่ 8-11 มิถุนายน พ.ศ. 2542 เพื่อให้บุคลากรที่ผ่านการอบรมสามารถนำความรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหาในพื้นที่และนำไปขยายผลในพื้นที่ใกล้เคียงต่อไป ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ในครั้งนี้เป็นความร่วมมือระหว่าง คชพ. กับ คณะกรรมการพื้นที่สูงฯ ของศูนย์นิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์⁴⁶

งานถ่ายทอดองค์ความรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่ภาคเหนือเท่านั้น ทว่าได้มีการขยายผลไปยังเขตสังฆมณฑลที่ประสบปัญหาเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งในเวลานั้นปรากฏปัญหาชัดเจนมากในเขตชายแดนภาคตะวันตกของไทย โดยเฉพาะชายแดนในเขตจังหวัดราชบุรีที่อยู่ในความรับผิดชอบของสังฆมณฑลราชบุรี คชพ. จึงได้มีจัดอบรมสัมมนาเรื่อง “สิทธิของพี่น้องชุมชนบนพื้นที่สูง” ระหว่างวันที่ 22-25 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 โดยเป็นความร่วมมือระหว่าง คชพ. กับฝ่ายราชการ และผู้นำชุมชนในพื้นที่ ในการอบรมครั้งนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์และผู้สนใจเข้าร่วมกว่า 170 คน⁴⁷

นอกจากการจัดอบรมสัมมนาเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้การทำงานในพื้นที่และองค์ความรู้ในการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งสถานะบุคคลที่ถูกต้องให้กับชุมชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง คชพ. ยังได้จัดให้มีการนำเสนอผลสำเร็จของโครงการเพื่อเป็นการประเมินผลโครงการให้กับ

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

ผู้รับผิดชอบระดับสูงภายในศาสนจักรคาทอลิกและผู้เกี่ยวข้องเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2543 โดยมีการจัดเสวนาในหัวข้อ “ประเมินผลการดำเนินงาน: ประสบการณ์ความร่วมมือระหว่างองค์กรคาทอลิกกับข้าราชการในการให้ความช่วยเหลือชาวเขาด้านสัญชาติ” สำหรับการสัมมนาในครั้งนี้ได้รับเกียรติจากข้าราชการหลายท่านที่เคยร่วมงานกับ คชพ. เข้าร่วม ได้แก่ นายกฤษฎา บุญราช อดีตนายอำเภอฝางซึ่งดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงมหาดไทยในเวลานั้น นายมานะ งามเนตร์ อดีตหัวหน้างานกฎหมายและระเบียบชนกลุ่มน้อย กรมการปกครอง ปัจจุบันเป็นข้าราชการสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และรองศาสตราจารย์ ดร. พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร ของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์⁴⁸

ช่วงการทำงานเชิงรุกของ คชพ. มีการประสานงานกับภาควิชาการอยู่ตลอดเวลา ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นคือ การร่วมกันบุกเบิกงานด้านสิทธิและสถานะบุคคลร่วมกับบุคลากรจากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในเวลาต่อมาภาควิชาการจากหลายมหาวิทยาลัยเริ่มตระหนักถึงประเด็นปัญหาดังกล่าวและได้แสดงเจตจำนงในการจะร่วมมือกับ คชพ. ที่สำคัญ ได้แก่ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ และคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร⁴⁹ ผลจากความสนใจในแวดวงวิชาการต่อปัญหาเรื่องสิทธิและสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์สะท้อนผ่านงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ของคณะนิติศาสตร์ในหลายมหาวิทยาลัยที่มุ่งเน้นศึกษาประเด็นดังกล่าวเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา เช่น วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเอกชัย ปันแก้ว ใน พ.ศ. 2548 เรื่อง การเมืองเรื่อง “สัญชาติไทย” : ความคลุมเครือของพรมแดนแห่งรัฐและพรมแดนแห่งสิทธิมนุษยชน : กรณีปัญหาสัญชาติชาว อ. แม่เฒ่า จ. เชียงใหม่ รวมถึงวิทยานิพนธ์ของมหาบัณฑิตนิติศาสตร์อีกหลายเล่มในช่วงตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา ที่ศึกษาเกี่ยวกับสิทธิของคนไร้สัญชาติ⁵⁰

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰ เอกชัย ปันแก้ว, “การเมืองเรื่อง ‘สัญชาติไทย’: ความคลุมเครือของพรมแดนแห่งรัฐและพรมแดนแห่งสิทธิมนุษยชน: กรณีปัญหาสัญชาติชาว อ. แม่เฒ่า จ. เชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548); สุวรรณณี เข้มเจริญ, “สิทธิในการศึกษาของคนไร้สัญชาติในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547); สุริยา สมบูรณ์, “กระบวนการแสวงหาข้อมูลข่าวสารในการขอมีสัญชาติไทยของชนกลุ่มน้อยในเขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย,” (ปริญญา มหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

จากข้อมูลการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวข้างต้น หากพิจารณาจะพบว่าสะท้อนภาพความร่วมมือของ คชพ. กับภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคมอย่างชัดเจน และด้วยความที่ คชพ. เป็นเอพีโอคาทอลิกที่ยังอยู่ภายใต้โครงสร้างของสภาพระสังฆราชคาทอลิกฯ นั้นทำให้มีความได้เปรียบในการเข้าถึงชุมชนที่ประสบปัญหา ซึ่งเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับหน่วยงานที่ประสานและร่วมมือกับ คชพ. ในแง่นี้ คชพ. จึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางคอยประสานงานระหว่างองค์กรหรือหน่วยงานกับชุมชนอย่างแท้จริง

แนวทางการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องสิทธิและสถานะบุคคลของ คชพ. อีกทางหนึ่งนอกเหนือจากการจัดอบรมสัมมนา คือ การตีพิมพ์หนังสือและคู่มือ ที่สำคัญ ได้แก่ “คู่มือปฏิบัติการเพื่อให้บุคคลมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง” ซึ่งเป็นแนวทางและขั้นตอนการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งสถานะบุคคลและสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อเป็นแนวทางให้กับทั้งกลุ่มชาติพันธุ์เองและเอ็นจีโอที่จะเข้าช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์ โดยรวบรวมขึ้นจากประสบการณ์การพิสูจน์สัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้ทำร่วมกับศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์⁵¹

สำหรับบุคลากรของ คชพ. ยังได้เขียนหนังสือเพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่จะดำเนินการเรื่องสัญชาติต่อไป เขียนขึ้นใน พ.ศ. 2544 โดยรวบรวมขึ้นจากประสบการณ์ในการทำงานใน คชพ. และที่ทำงานร่วมกับพันธมิตร ซึ่งสะท้อนกลยุทธ์ในการทำงานของ คชพ. ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นจำแนกข้อเท็จจริง การเตรียมเอกสาร ตลอดจนการช่วยเหลือในการติดต่อกับทางราชการ

ในเบื้องต้นกระบวนการทำงานของ คชพ. และพันธมิตรจะเริ่มจากการสำรวจข้อมูลเพื่อหาข้อเท็จจริงของการมีสัญชาติและสถานะบุคคล โดยใช้แบบสำรวจที่ออกแบบมา โดยเฉพาะ แบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ 1) แบบสอบถามหลัก เป็นแบบสอบถามข้อมูลรายครอบครัว ผู้ตอบแบบสอบถามหลักจะเป็นหัวหน้าครอบครัว และ 2) แบบสอบถามเพิ่มเติม เป็นแบบสอบถามข้อมูลรายบุคคล สำหรับผู้อาศัยแต่ละท่าน ตัวอย่างแบบสอบถามดูในภาคผนวก⁵²

หลังตอบแบบสอบถามจะเป็นขั้นตอนรวบรวมพยานหลักฐานที่ปรากฏของแต่ละบุคคล โดยการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลทั้งพยานบุคคล หลักฐาน และเอกสารอื่น ๆ เพื่อจะใช้พิสูจน์ข้อเท็จจริงในการมีสัญชาติ และเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลตามแบบสอบถาม ทั้งยังช่วย

⁵¹ สรินยา กิจประยูร, ชุติ งามอุรุเลิศ และ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, บรรณาธิการ, *คู่มือปฏิบัติการเพื่อให้บุคคลมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, 2544).

⁵² เรื่องเดียวกัน, 20-21.

ประกอบการวิเคราะห์สถานภาพทางกฎหมายของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงแต่ละบุคคล ในคู่มือนี้ ผู้เขียนยังได้จำแนกระดับความน่าเชื่อถือของพยานและหลักฐานแต่ละชนิด พยานเอกสารจะมีความน่าเชื่อถือสูงสุด พยานวัตถุและพยานบุคคลจะมีน้ำหนักน้อยกว่า⁵³

สำหรับหลักฐานเอกสารที่ทางราชการให้ความเชื่อถือแตกต่างกันออกไป มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้ กลุ่มแรกเป็นเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือสูง ที่สำคัญได้แก่ 1) สูติบัตร เป็นเอกสารที่ทางราชการออกให้จึงเป็นหลักฐานที่มีน้ำหนักมากที่สุด ราชการจะออกให้แก่บุคคลที่เกิดในดินแดนประเทศไทย ทั้งยังแสดงความมีสัญชาติของบุคคลได้อย่างชัดเจนด้วย 2) แบบพิมพ์ประวัติบุคคลบนพื้นที่สูงและบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง เป็นเอกสารแสดงข้อมูลเบื้องต้นของบุคคลที่ถูกจัดทำแบบพิมพ์ออกโดยส่วนราชการของกรมการปกครอง ใช้ในการขอลงรายการสัญชาติและทะเบียนบ้านฉบับชั่วคราว (ท.ร. 13) และ 3) ทะเบียนประวัติฯ และบัตรประจำตัวประเภทอื่น ๆ ที่จัดทำโดยกรมการปกครอง ซึ่งได้จัดทำขึ้นตามระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทั้งยังใช้เป็นเอกสารเพื่อยื่นขอ ท.ร. 13 และขอลงสถานะบุคคลอีกด้วย⁵⁴

กลุ่มที่สอง เอกสารเหล่านี้จำเป็นจะต้องได้รับการตรวจสอบความถูกต้องกับหลักฐานอื่น ๆ ก่อน หากพบว่าเอกสารถูกต้องก็จะมีน้ำหนักเชื่อถือสูง ได้แก่ 1) หนังสือรับรองการเกิด หรือ ท.ร. 1/1 ที่ออกโดยโรงพยาบาลที่เด็กเกิด ต้องแสดงการเกิดในประเทศไทย ทางราชการจะให้ความเชื่อถือกับเอกสารการแจ้งเกิด แต่กรณีแจ้งเกิดล่าช้าจำเป็นจะต้องสืบพยานเพิ่มเติมเพื่อหลีกเลี่ยงจากสวมตัว 2) ทะเบียนบ้านของบุคคลที่ยังไม่มีสัญชาติไทย หรือ ท.ร. 13 เป็นเอกสารแสดงข้อมูลของครอบครัวที่ระบุรหัสบ้านและเลขประจำตัวประชาชน โดยจะออกทะเบียนบ้านประเภทนี้ให้กับบุคคลที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น ต่างด้าวเข้าเมืองผิดกฎหมาย กลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังไม่ได้ลงรายการสัญชาติไทย รวมถึงคนต่างด้าวที่ได้รับผ่อนผันให้อยู่ในประเทศไทยได้ชั่วคราว แม้จะเป็นเอกสารที่ออกโดยฝ่ายราชการ แต่หากจะนำมาอ้างอิงขอลงรายการสัญชาติหรือสถานะบุคคลก็จะต้องมีการตรวจสอบโดยละเอียดก่อน 3) ทะเบียนบ้าน หรือ ท.ร. 14 เป็นทะเบียนข้อมูลของครอบครัวเช่นเดียวกับ ท.ร. 13 แต่ยังเป็นหลักฐานแสดงถึงความเป็นสัญชาติไทยของบุคคลที่มีชื่อในทะเบียนหรือคนต่างด้าวที่มีถิ่นฐานถาวรในประเทศไทย 4) ทะเบียนสำรวจบัญชีบุคคลในบ้าน กรมประชาสงเคราะห์เป็นหน่วยงานที่จัดทำเพื่อเป็นหลักฐานแสดงถึงการอยู่ในความดูแล สามารถใช้เป็นเอกสารอ้างอิงเพื่อขอลง ท.ร. 13 และขอลงรายการสัญชาติได้ ทว่าจะต้องมีการตรวจสอบกับเอกสารอื่น ๆ โดยละเอียดเสียก่อน และ 5) ทะเบียนประวัติชุมชนบนพื้นที่สูงตามแผนแม่บทฯ ฉบับที่

⁵³ เรื่องเดียวกัน, 34-35.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 35-42.

2 และบัตรสำรวจชุมชนบนพื้นที่สูง (บัตรสีเขียวขอบแดง) เป็นหลักฐานสำหรับผู้ที่อยู่อาศัยในประเทศไทยมาก่อนการสำรวจจัดทำทะเบียน จัดทำขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2542 ออกโดยหน่วยงานของกรมการปกครอง ได้แก่ อำเภอและกิ่งอำเภอ ซึ่งในอนาคตจะสามารถใช้เป็นหลักฐานขอมีสิทธิบางประการจากฝ่ายปกครองได้⁵⁵

กลุ่มสุดท้าย เอกสารที่มีความน่าเชื่อถือต่ำ เช่น 1) ทะเบียนสำรวจด้านแรงงาน 2) บัตรอาสาสมัครต่าง ๆ ที่ผู้ถือบัตรได้เข้ามีส่วนร่วมทางสังคม แต่อาจมีผลในอนาคตเมื่อมีการขอแปลงสัญชาติในภายหลัง⁵⁶ จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเอกสารที่ออกโดยส่วนราชการมักจะมี ความน่าเชื่อถือในการเป็นหลักฐานเพื่อขอลงรายการสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์สูงมากกว่าเอกสารที่ออกโดยสถานพยาบาลหรืออื่น ๆ ลักษณะอีกประการหนึ่งของหลักฐานเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือสูง คือ ต้องเป็นเอกสารที่มีต้นฉบับส่วนหนึ่งเก็บไว้ที่สำนักทะเบียนกรมการปกครองหรือหน่วยงานปกครองในระดับอื่น ๆ เช่น อำเภอ เป็นต้น

นอกจากหลักฐานที่เป็นเอกสารแล้วยังมีหลักฐานที่เป็นวัตถุ ได้แก่ เหรียญ ชาวเขา⁵⁷ การตรวจร่างกายและรูปพรรณสัณฐาน สภาพบ้านเรือน เป็นต้น ตลอดจนพยานบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือแตกต่างกันออกไป และจำเป็นจะต้องมีเอกสารที่ทางราชการเชื่อถือมายืนยันพร้อมกันด้วย บางกรณีพยานบุคคลก็ถูกเรียกมาสอบเพื่อยืนยันความถูกต้องของพยานเอกสาร สำหรับบุคคลที่จะมาเป็นพยานจะต้องพิสูจน์ให้เห็นความน่าเชื่อถือเพื่อให้ข้าราชการฝ่ายปกครองยอมรับ ซึ่งเงื่อนไขการพิจารณาก็จะแล้วแต่กรณีไป อย่างไรก็ตาม พยานบุคคลที่เป็นข้าราชการและบุคคลที่มีความสัมพันธ์ในพื้นที่นั้น ๆ เป็นระยะเวลาานานจะได้รับความเชื่อถือมากกว่าบุคคลทั่วไป นอกจากนี้

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, 35-42.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, 35-42.

⁵⁷ เหรียญที่ระลึกชาวเขาเป็นเหรียญที่ทางราชการออกให้กับคนไทยภูเขาและกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอในช่วง พ.ศ. 2512 เนื่องจากรัฐบาลไทยเวลานั้นเกรงว่าชาวเขาจะเข้าเป็นแนวร่วมกับคอมมิวนิสต์ จึงได้ทำเหรียญให้เป็นที่ระลึกเพื่อแสดงตัวแทนบัตรประชาชน ทว่าเหรียญไม่สามารถระบุอัตลักษณ์ของบุคคลได้ อีกทั้งยังเปลี่ยนมือได้โดยสะดวก ดังที่เราจะเห็นกันว่าการซื้อขายเหรียญที่ระลึกชาวเขาอย่างแพร่หลาย แม้กระทั่งในปัจจุบันก็ยังคงมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันอยู่ ดังนั้น เหรียญชาวเขาจึงมีความน่าเชื่อถือน้อยมากเมื่อถูกนำมาอ้างเป็นหลักฐานถึงการมีสัญชาติไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อทางราชการ

พยานวัตถุยังรวมไปถึงเทคโนโลยีทางการตรวจลายพิมพ์ดีเอ็นเอที่ คชพ. นำเข้ามาใช้เพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงในการขอลงรายการสัญชาติกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย⁵⁸

ก่อนที่จะเข้าสู่ขั้นตอนการการจัดเก็บข้อมูล คณะทำงานของ คชพ. จะต้องนำข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลมาจัดจำแนกสถานะของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละบุคคล โดยสามารถจัดจำแนกได้ 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ 1) กลุ่มที่มีสถานะเป็นไทย และ 2) กลุ่มที่มีสถานะเป็นคนต่างด้าว ทั้ง 2 กลุ่มนี้ยังสามารถแบ่งย่อยได้อีก ดังนี้⁵⁹

กลุ่มที่มีสถานะเป็นคนไทย มีสัญชาติไทยโดยการเกิด แต่อาจมีปัญหาดกหล่นทางทะเบียนหรือการแจ้งเกิดแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มรหัส ท. เป็นกลุ่มที่มีสัญชาติไทยอย่างถูกต้อง 2) กลุ่มรหัส พ. กลุ่มที่เป็นไทยตามบิดาหรือมารดา แต่เกิดปัญหาดกหล่นทางทะเบียน และ 3) กลุ่มรหัส ส. เป็นกลุ่มที่เป็นไทยแต่ยังไม่ได้รับการลงรายการสัญชาติไทย⁶⁰

ส่วนกลุ่มที่มีสถานะเป็นคนต่างด้าวแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มรหัส ม. เป็นกลุ่มคนต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทย บิดา มารดาเกิดในประเทศไทย แต่ปู่ย่าตายายเป็นผู้อพยพเข้ามาในประเทศไทย 2) กลุ่มรหัส ข. เป็นกลุ่มคนต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทย แต่บิดา มารดาไม่ได้เกิดในประเทศไทย และ 3) กลุ่มรหัส ต. เป็นกลุ่มคนต่างด้าวที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย⁶¹

การแบ่งดังกล่าวข้างต้นยังสามารถแยกย่อยออกไปได้อีกตามที่กฎหมายและนโยบายของรัฐจะกำหนดมาในแต่ละช่วงเวลา อันจะส่งผลให้ความช่วยเหลือในแต่ละกรณีแตกต่างกันออกไป รายละเอียดประเภทของกลุ่มบุคคลบนพื้นที่สูง สามารถดูได้จากภาคผนวกของวิทยานิพนธ์นี้

สำหรับปัญหาหลักที่ คชพ. และพันธมิตรต้องเผชิญซึ่งแก้ไม่ตกมาตั้งแต่ก่อนการเกิดขึ้นของ คชพ. คือ อคติทางชาติพันธุ์และปัญหาการทุจริตของข้าราชการ สำหรับการเรียกเก็บเงินในการดำเนินการนอกเหนือจากค่าธรรมเนียม ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต้องประสบมากหากต้องดำเนินการด้วยตนเองลดลงไปเมื่อ คชพ. เข้ามาช่วยดูแลประสานกับทางราชการ ทว่าปัญหาที่สืบเนื่องเมื่อ คชพ. และศูนย์นิติศาสตร์สามารถดำเนินการให้มีการลงสัญชาติได้ทั้งหมดบ้านในบางพื้นที่คือ เมื่อนำคณะ

⁵⁸ สรินยา กิจประยูร, ชุติ งามอุรเลิศ และ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, บรรณาธิการ, *คู่มือปฏิบัติการเพื่อให้บุคคลมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, 2544), 44.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, 66-67.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, 66-67

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, 66-67

เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่เพื่อทำการลงรายการสัญชาติและทะเบียนราษฎร ข้าราชการในพื้นที่มีการทุจริตโดยวิธีการสวมตัวบุคคล จนเป็นเหตุให้มีเรื่องฟ้องร้องไปยังกรมการปกครอง⁶²

ฝ่ายของอาจารย์พันธุ์ทิพย์เองก็ดำเนินงานแก้ปัญหาสัญชาติอย่างต่อเนื่อง และไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่มุสลิมเท่านั้น ยังรวมไปถึงบุคคลที่ประสบปัญหาสัญชาติในกรณีอื่นด้วย เช่น กรณีนางช่างเห่า แซ่กอและนางสาวหลังหลิง แซ่จิว ชาวจีนอพยพที่ยังไม่มีสัญชาติไทยอันส่งผลกระทบต่อการใช้สัญชาติไทยของบุตร ทำให้เห็นว่ายังมีผู้ต้องเผชิญกับปัญหาไร้สัญชาติอีกเป็นจำนวนมากไม่น้อยเลยทีเดียว พวกเขาเหล่านี้ต้องอยู่อย่างไร้สิทธิและเสียงในสังคมไทย⁶³ ปัจจุบันแม้ว่าภาระงานอื่นของอาจารย์พันธุ์ทิพย์จะมีอยู่มาก ทว่าท่านก็ยังเป็นบุคคลหนึ่งที่ต่อสู้กับปัญหาสัญชาติและสถานะบุคคลอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เห็นได้จากกรณีโครงการวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ งานวิจัยสถานภาพของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย โครงการวิจัยเรื่อง การปรากฏตัวของคนไร้รัฐคนไร้สัญชาติในสังคมไทย: ความเป็นมา เป้าหมาย ความล่าช้า และผลลัพธ์ของงาน เป็นต้น⁶⁴ ทั้งยังได้จัดเวทีประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กระบวนการได้มาซึ่งสัญชาติไทยของอดีตคนไร้สัญชาติ อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่พยายามดำเนินการอยู่ เช่น การประชุม “คนไร้รัฐและคนไร้สัญชาติในประเทศไทย: คืออะไร? แก้ไขอย่างไร?” ที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2549⁶⁵ นอกจากนี้ ศูนย์นิติศาสตร์ก็เปิดโอกาสให้ผู้ประสบปัญหาได้เข้ามาปรึกษาเพื่อหาทางแก้ไข โดยจะมีนักศึกษาหรือนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายคอยให้การช่วยเหลือและคำแนะนำ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็อยู่ในความดูแลและเอาใจใส่ของอาจารย์พันธุ์ทิพย์ทั้งสิ้น นอกจากนี้ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว อาจารย์ บรรดาลูกศิษย์ และพันธมิตรทางวิชาการที่ร่วมอุดมการณ์ทำงานเพื่อ

⁶² วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559.

⁶³ ปิ่นแก้ว อุณแก้ว, บรรณาธิการ, *คนไร้รัฐไร้สัญชาติในรัฐไทย: เรื่องเล่าของเส้นทางสู่การมี “ตัวตน” บนแผ่นดินนี้* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2550), 133-138.

⁶⁴ พันธุ์ทิพย์ สายสุนทร, *สถานภาพของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: คณะวิจัยโครงการวิจัยชุดประเมินสถานภาพองค์ความรู้, 2541); พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, “บทนางงานวิจัยเรื่องการปรากฏตัวของคนไร้รัฐคนไร้สัญชาติในสังคมไทย : ความเป็นมา เป้าหมาย ความล่าช้า และผลลัพธ์ของงาน,” GotoKnow, <https://www.gotoknow.org/posts/251958> (สืบค้นเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2559).

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 96.

ช่วยเหลือคนไร้รัฐไร้สัญชาติยังได้รวบรวมประสบการณ์ที่ผ่านมาเพื่อเป็นกรณีศึกษาเรียบเรียงเขียนเป็นหนังสือหลายเล่มด้วยกัน⁶⁶

นอกจากงานด้านสิทธิและสถานะบุคคลทั้งที่ดำเนินการเองและร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกแล้ว คชพ. ยังจัดกิจกรรมที่ทำร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อีกหลายกิจกรรมในช่วงระยะเฟื่องฟูนี้ ที่สำคัญคือ กิจกรรมธรรมชาติ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้พี่น้องคาทอลิกที่อยู่ในเมืองได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า มีวัตถุประสงค์ให้เรียนรู้และเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้และต้นน้ำ อันจะนำไปสู่การสร้างสำนึกในการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน พื้นที่สำคัญพื้นที่หนึ่งที่จัดกิจกรรมนี้คือ หมู่บ้านหนองเต่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยความร่วมมือระหว่างบาทหลวงวิชัยกับพะตือจอนซึ่งเป็นทั้งผู้นำชุมชนและปราชญ์ชุมชนของคาทอลิกเป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตร่วมกับป่าของชาวปกากะญอ⁶⁷

โครงสร้างการบริหารงานของ คชพ. ในช่วงนี้ มีสำนักงานที่ส่วนกลางคอยทำหน้าที่ประสานงานกับฝ่ายสิทธิและสถานะบุคคลในแต่ละสังฆมณฑล แต่การลงพื้นที่ทำงานต้องประสานผ่านสังฆมณฑลและบาทหลวงเจ้าวัดในแต่ละพื้นที่ กล่าวได้ว่า ส่วนบริหารทำงานอย่างค่อนข้างเป็นอิสระในแง่การประสานและร่วมมือแก้ปัญหานโยบาย ทว่าเมื่อต้องลงพื้นที่ก็ต้องอยู่ภายใต้โครงสร้างบริหารที่เป็นลำดับชั้นของศาสนจักร

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการทำงานของ คชพ. ในส่วนกลางที่ผลักดันในระดับนโยบาย รวมไปถึงการลงพื้นที่พร้อมกับพันธมิตรโดยเจาะจงพื้นที่ที่นำร่องและพื้นที่ที่ประสบปัญหาเร่งด่วน อย่างไรก็ตาม คชพ. ในระดับสังฆมณฑลโดยเฉพาะเชียงใหม่ซึ่งเป็นพื้นที่เน้นในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งก็มีประวัติและพัฒนาการที่น่าสนใจ จำเป็นจะต้องกล่าวถึงในที่นี้เพื่อให้เห็นบทบาทและการทำงานประสานกับ คชพ. ส่วนกลางในประเด็นเรื่องสิทธิและสถานะบุคคล ดังนี้

ก่อนหน้าการก่อตั้ง คชพ. ในส่วนของสังฆมณฑลเชียงใหม่ซึ่งโดยธรรมชาติทั้งงานแพร่ธรรมและงานพัฒนาจำเป็นต้องสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์มาตั้งแต่สมัยมิชชันนารีแล้ว จึงมีแผนกที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะที่เริ่มก่อตั้งใน พ.ศ. 2544 คือ “คณะกรรมการชนเผ่ามิสซัง

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน; บงกช นภาอัมพร, บรรณาธิการ, *คนไร้รัฐไร้สัญชาติใน...แม่อาয়* (เชียงใหม่: โครงการต่อยอดคลินิกกฎหมายชาวบ้าน (ด้านสถานะและสิทธิของบุคคล), 2552); ปิ่นแก้ว อุณแก้ว, บรรณาธิการ, *5 คุณ 6 จากแม่อาয়...สู่อันดามัน: เส้นทางสู่การมีสถานะบุคคล บนผืนแผ่นดินไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการขยายองค์ความรู้จากแม่อาয়สู่อันดามัน, 2552).

⁶⁷ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559.

เชียงใหม่” ในระยะแรกยังไม่ได้ขึ้นตรงต่อ คชพ. ที่ส่วนกลาง โดยจะเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ คชพ. ใน พ.ศ. 2547 การทำงานในระยะแรกมีลักษณะเป็นความร่วมมือเชิงรณรงค์ จากนั้นเริ่มมีการจัดระบบ ภายใต้สภาพาทอลิก เราก็เลยต้องปรับชื่อให้สอดคล้องกับ คชพ. ส่วนกลาง เมื่อคุณกึ่งแก้วเข้ามาทำงาน พ.ศ. 2547 ก็มีพื้นที่ดูแล 8 จังหวัดในเขตสังฆมณฑลเชียงใหม่ สำหรับแหล่งทุนในการทำงานจะได้รับจากสังฆมณฑลเชียงใหม่⁶⁸

งานในระยะแรกของแผนกลุ่มชาติพันธุ์สังฆมณฑลเชียงใหม่ จะเป็นเรื่องของ การพัฒนา การช่วยเหลือด้านกฎหมาย รวมไปถึงการประสานทำงานกับภาครัฐ และองค์กรพัฒนา เอกชน โดยยังไม่ได้เน้นประเด็นด้านสถานะบุคคลหรือสิทธิมากนัก จะเป็นเรื่องการพัฒนาการ ประสาน และสร้างองค์ความรู้ด้านกฎหมายให้กับชาวบ้าน พื้นที่ที่ทำงานเป็นชุมชนปกาเอะญอ ใน จังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน เมื่อคุณกึ่งแก้วทำงานได้เพิ่มโครงการเยี่ยมผู้ต้องขังกลุ่มชาติพันธุ์ใน เรือนจำ ทำงานร่วมกับบาทหลวงในสังฆมณฑล ผู้ต้องขังได้รับผลกระทบในเรื่องของสุขภาพ การไม่มี สิทธิ รวมถึงสถานะบุคคล เป็นการไปเยี่ยมเพื่อให้กำลังใจและรับทราบปัญหา จากนั้นจึงประสานกับ ญาติของเขาที่อยู่ในชุมชน⁶⁹

การทำงานในระยะนี้สะท้อนให้เห็นการปรับตัวของ คชพ. ในฐานะเอพีโอ คาทอลิกที่สัมพันธ์กับการปรับตัวในภาพใหญ่ของเอ็นจีโอที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ กล่าวคือ แต่เดิมที่ มุ่งเน้นการพัฒนาภายในชุมชนให้ชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่ม ทว่าเมื่อเผชิญปัญหาอย่างเรื่องสิทธิและสถานะ บุคคล แนวทางการทำงานเดิมขาดประสิทธิภาพในการจัดการ จำเป็นต้องหาแนวทางแก้ไขใหม่ เริ่ม เห็นความสำคัญของการแก้ปัญหาที่นโยบายของรัฐ ทั้งยังร่วมมือกับสถาบันการศึกษาที่เป็นพันธมิตร รวมไปถึงหน่วยงานของภาครัฐ ข้าราชการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายได้อย่าง แท้จริง ที่สำคัญคือ กรณีนโยบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการลง รายการสัญชาติไทยของกรมการปกครองตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

แม้ว่าระยะการทำงานเชิงรุกของ คชพ. ในทัศนะของผู้วิจัยจะหมายถึง การ ทำงานเพื่อแก้ไขนโยบายและกฎหมายของฝ่ายปกครองอันเกี่ยวเนื่องกับการได้มาซึ่งสัญชาติไทย สถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ และสิทธิต่าง ๆ จะสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2547 โดยประมาณที่ผู้วิจัย วิเคราะห์จากการยุติบทบาทหลักของบุคลากรคนสำคัญหลายคน อันได้แก่ บาทหลวงวิชัยที่ยุติ บทบาทตั้งแต่ พ.ศ. 2545 และมีผู้เข้ามารักษาราชการแทน 2 ท่าน ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2545-2548 คือ

⁶⁸ กิ่งแก้ว จันดีบ, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน.

ซิสเตอร์ศรีพิมพ์ ซาเวียร์ (พ.ศ. 2545-2547) กับ บาทหลวงเจริญ นันทการ (พ.ศ. 2547-2548) ต่อมา ใน พ.ศ. 2547 การยุติบทบาทของคุณสรินยา กิจประยูรกับคุณชุตติ งามอรุเลิศในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันนี้ก็ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีส่วนสำคัญต่อการลดบทบาทเชิงรุกขององค์กร แต่ก็ต้องพิจารณาร่วมไปกับความจำเป็นในการแสดงบทบาทของ คชพ. ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าการดำเนินการเชิงรุกของ คชพ. ในการแก้ปัญหาในระดับนโยบายประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ทำให้ยังไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการในเชิงรุกต่อไป ดังนั้น งานของ คชพ. จึงกลับไปสู่แนวทางการลงพื้นที่ที่พิสูจน์สถานะบุคคล ของกลุ่มชาติพันธุ์ตามที่มีการเรียกร้องมาของบาทหลวงเจ้าวัดในแต่ละพื้นที่ และการเผยแพร่องค์ ความรู้ที่ผ่านมาของ คชพ. ให้กับทั้งชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ และหน่วยงานอื่น ๆ ที่สนใจ⁷⁰

เมื่อพิจารณาความร่วมมือระหว่าง คชพ. และพันธมิตรจะพบว่ามีความ หลากหลายของแหล่งที่มาและหลากหลายลักษณะ กล่าวคือ มีทั้งองค์กรที่เป็นเอพีไอ สถาบันการศึกษา ปัจเจกบุคคลทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และข้าราชการที่ให้ความร่วมมือ โดยมีจุดร่วมคือ ความต้องการให้กลุ่มชาติพันธุ์และคนไร้รัฐไร้สัญชาติได้รับสิทธิที่พวกเขาพึงมีพึงได้ โดยการร่วมมือ ระหว่าง คชพ. ซึ่งเป็นเอพีไอคาทอลิก ศูนย์นิติศาสตร์กับบุคลากรจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ เป็นสถาบันการศึกษา ตลอดจนข้าราชการของภาครัฐและองค์กรอิสระที่เข้ามามีส่วนร่วม การเกิดขึ้น ของ “คณะกรรมการดำเนินงานโครงการอบรมกฎหมายและช่วยเหลือประชาชนชาวไทยบนพื้นที่สูง ทางด้านกฎหมาย” ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบใน พ.ศ. 2543 เป็นตัวอย่างที่ดี ของลักษณะ การกำลังจะเกิด/กำลังจะเป็นในทางการเมือง กล่าวคือ การร่วมมือในลักษณะดังกล่าวไม่เพียงแต่ตัด ข้ามลักษณะองค์กรที่เคยมีขอบเขตชัดเจน ทว่าก่อให้เกิดลักษณะการเชื่อมต่อใหม่ที่ไม่สามารถกำหนด สาระได้ว่าเป็นองค์กรในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเฉกเช่นแต่ละองค์กรที่มารวมตัวกัน

กระนั้นก็ตาม เมื่อถึงเวลาหนึ่งพันธมิตรเหล่านี้ก็แยกย้ายไปดำเนินงานตาม แนวทางของตนเอง แต่ก็ยังคงมีการติดต่อประสานงานกันอยู่เพียงแต่ว่าไม่เข้มข้นเหมือนก่อนหน้า ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการเชื่อมต่อของเดอเลซกับกัตตารีที่โนบุโกะ โทยะ (Nobuko Koya) นำมาอธิบายเรื่อง การรวมกลุ่มของแพทย์พื้นบ้าน (folk medicine) ในภาคเหนือของไทย ซึ่ง การรวมกลุ่มในลักษณะนี้เมื่อถึงเวลาหนึ่งจะมีการแยกย้ายกลับไปปฏิบัติภารกิจของตนตามเดิมหรือ

⁷⁰ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, *ประวัติศาสตร์คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อ กลุ่มชาติพันธุ์ (ฉบับร่าง)*; ชุตติ งามอรุเลิศและสรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร , ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

เกิดการเชื่อมต่อใหม่กับภาคส่วนอื่น (These relations imply that component parts of an assemblage may be detached and plugged into a different assemblage.)⁷¹

ในส่วนของ คชพ. และพันธมิตร จะเห็นว่าในเวลาหนึ่งมีการเชื่อมต่อกันอย่างเข้มข้นจนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในภาพกว้าง แต่เวลาต่อมาการเชื่อมต่อนั้นก็ลดความเข้มข้นลง ทว่าก็ยังมีการประสานงานกันตามวาระต่าง ๆ อีกทั้งต่างฝ่ายก็กลับไปทำหน้าที่ของตนเองหรือเกิดการเชื่อมต่อกับองค์กรและภาคส่วนอื่น เช่น ศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีการเชื่อมต่อใหม่กับคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ เป็นต้น โดยอาจยังคงให้ความสนใจและดำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องสัญญาชาติและเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ต่อไป ในส่วนของ คชพ. ภายหลังกุศลการทำงานเชิงรุกที่มีการเชื่อมต่อกับพันธมิตร ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในกลยุทธ์การทำงานช่วงหลัง พ.ศ. 2547 ต่อไป

ผลสำเร็จของ คชพ. และพันธมิตร นอกจากการแก้ไขระเบียบให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถดำเนินการลงรายการสัญญาชาติและสถานะบุคคลได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้นแล้ว ยังทำให้งานพิสูจน์สัญญาชาติและสถานะบุคคลมีความก้าวหน้าไปอย่างมาก องค์ความรู้ดังกล่าวถูกถ่ายทอดในระบบการศึกษาโดยพันธมิตรฝ่ายวิชาการอย่างคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่เพียงเท่านั้นองค์ความรู้จากการทำงานร่วมกันระหว่าง คชพ. กับศูนย์นิติศาสตร์ยังก่อให้เกิดคุณประโยชน์อย่างยิ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์สีนามิใน พ.ศ. 2547 ทำให้ประเด็นเรื่องสัญญาชาติปรากฏและเป็นปัญหาสำคัญ ดังนั้น คณะทำงานซึ่งเคยช่วยแก้ไขปัญหาที่แม่อายุจึงได้นำองค์ความรู้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการงานที่จำเป็นเร่งด่วนทางภาคใต้ครั้งนี้ โดยมีบุคคลสำคัญของ คชพ. อย่างคุณชุตติและคุณสรินยาร่วมดำเนินการในครั้งนี้ด้วย⁷² สิ่งสำคัญที่น่ายกย่องจากการทำงานเชิงรุกของ คชพ. และพันธมิตรในช่วงเวลานี้อีกอย่างหนึ่งก็คือ ความพยายามในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่สังคม ด้วยเชื่อว่าปัญหาที่มีอยู่นั้นเกินกว่ากำลังที่มีจะขจัดให้หมดไปได้ ดังนั้น การให้ความรู้และความเข้าใจเพื่อให้ผู้ประสบปัญหาสามารถช่วยเหลือตนเองในเบื้องต้นได้เป็นสิ่งจำเป็น คณะทำงานจึงได้มีการรวบรวมและจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือหลายเล่มด้วยกัน

⁷¹ Nobuko Koya, “The Folk Medicine Revival Movement in Northern Thailand: The Exercise of Healer’s Capacities and Legitimization of Healing Practices,” in *Communities of Potential: Social Assemblages in Thailand and Beyond* (Bangkok: Silkworm Books, 2016), 63–84.

⁷² ปิ่นแก้ว อุณแก้ว, บรรณาธิการ, 5 คูณ 6 จากแม่อายุ...สู่อันดามัน: เส้นทางสู่การมีสถานะบุคคล บนผืนแผ่นดินไทย (กรุงเทพฯ: โครงการขยายองค์ความรู้จากแม่อายุสู่อันดามัน, 2552).

6.1.3 คณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ยุคเปลี่ยนผ่านหลัง พ.ศ. 2547

คชพ. มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเนื่องจากการยุติบทบาทของบาทหลวงวิชัย โภคทวีกับคุณสรินยา กิจประยูร ประกอบกับการปรับโครงสร้างการบริหารองค์กรภายใต้สภา พระสังฆราชคทาทอลิกฯ ใน พ.ศ. 2549 มีผลทำให้ลักษณะการทำงานเชิงรุกขององค์กรลดลง ทว่ายังคงไว้ซึ่งงานด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ บุคลากรคนสำคัญในช่วงเวลานี้คือ บาทหลวงประสิทธิ์ รุจิรัตน์ที่ยังคงทำงานอยู่ในพื้นที่ชายแดนจังหวัดราชบุรีที่ยังมีปัญหาเรื่องสถานะบุคคลอยู่มาก ส่วนบุคลากรที่ดำเนินงานเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือคือ คุณกิ่งแก้ว จันดีบี ที่ยังคงลงพื้นที่ให้ข้อมูลเรื่องสัญชาติกับกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ภาคเหนืออย่างต่อเนื่อง ทั้งยังเป็นผู้ประสานงานระหว่างเอ็นจีโอและภาครัฐเพื่อให้ความช่วยเหลือในประเด็นที่กลุ่มชาติพันธุ์ประสบปัญหา⁷³

งานของ คชพ. ในพื้นที่ภาคเหนือหรือสังฆมณฑลเชียงใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2548 จะเน้นทำงานร่วมกับสภานายความและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยทำงานเกี่ยวกับผู้มีปัญหาสถานะบุคคลและสิทธิอย่างเต็มรูปแบบ บุคลากรอย่างคุณกิ่งแก้วเองที่เพิ่งเข้ามารับช่วงงานต่อก็ได้เข้ามาเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพตัวเองเพื่อให้เข้าใจปัญหาสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งในช่วงเวลานั้นเป็นยุคที่มีการปรับเปลี่ยนเรื่องการพัฒนาข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์การสำรวจผู้มีปัญหา ทำให้ต้องมีการร่วมมือกับสภานายความโดยการสำรวจผู้ที่มีปัญหาสถานะบุคคลและสิทธิในพื้นที่ที่ทำงาน ทำให้ คชพ. เริ่มจัดการเรื่องนี้อย่างเต็มรูปแบบมากขึ้น การลงพื้นที่สำรวจพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่มีปัญหาเรื่องสัญชาติมีจำนวนเป็นหลักพัน ส่วนข้อมูลที่สำรวจไว้ ณ ตอนนั้นก็สามารถเชื่อมโยงในการแก้ปัญหาพร้อมกับทางอำเภอในท้องที่ได้⁷⁴ ในส่วนกิจกรรมที่ คชพ. จัดขึ้นเป็นประจำต่อเนื่องทุกปีมาตั้งแต่ก่อตั้งอย่างเป็นทางการ โดยร่วมมือกับสังฆมณฑลที่มีประชากรพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์คือ การจัดสมัชชาชนเผ่า มีขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2535 ยังคงจัดให้มีขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี

จากคำบอกเล่าของบาทหลวงวิชัยการลดบทบาทของ คชพ. นั้น เนื่องจากการพิจารณาร่วมกันของคณะทำงานเห็นว่าได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่งแล้ว ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่ง แม้ว่าปัญหาดังกล่าวจะยังไม่ได้หมดไปโดยสิ้นเชิง ทว่าด้วยความที่เป็นเอพีไอที่มุ่งทำงานบริการสังคม โดยเฉพาะกับผู้ยากไร้และคนชายขอบที่ประสบปัญหาจึงมีความเห็นร่วมกันว่า

⁷³ กิ่งแก้ว จันดีบี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

ควรหยิบยกประเด็นอื่นมาเป็นเป้าหมายหลักในการทำงานแทน⁷⁵ ส่วนหนึ่งก็เห็นว่าปัญหาเรื่องสัญชาติได้รับความสนใจในการแก้ไขทั้งจากเอ็นจีโอ สถาบันการศึกษา รวมถึงภาครัฐจนเป็นที่น่าพอใจแล้ว ฝ่ายผู้ร่วมงานเดิมก็คือ อาจารย์พันธุ์ทิพย์ก็ยังคงมีพลังในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาในประเด็นนี้ ทั้งยังได้ขยายผลไปยังกลุ่มเป้าหมายอื่นที่ประสบปัญหาได้เป็นอย่างดี

สำหรับอดีตผู้ทำงานกับ คชพ. อย่างคุณชุตติและคุณสรินยา รวมไปถึงบาทหลวง วิชัยก็มีความเห็นตรงกันว่า คชพ. ในระยะเวลานี้กำลังอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่าน ทั้งในแง่ประเด็นในการทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์และสภาพการทำงานที่เปลี่ยนไปขององค์กร ไม่ได้ทำงานเชิงรุกเหมือนในอดีต ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายส่วนบุคคลของผู้นำองค์กรและเป็นประเด็นเรื่องการจัดการภายในศาสนจักรคาทอลิกเอง ดังนั้น ในอนาคตหากกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญกับปัญหาที่ยากต่อการจัดการแก้ไขด้วยตนเอง คชพ. ก็อาจจะเป็นอีกหนึ่งองค์กรที่จะก้าวเข้ามาให้ความช่วยเหลือได้อย่างที่ เคยทำกับปัญหาเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลที่เคยประสบความสำเร็จมาก่อนหน้านี้ ดังนั้น คชพ. ในช่วงหลัง พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา จึงเป็นองค์กรที่กำลังรอการเปลี่ยนผ่านอยู่

ปัจจุบัน คชพ. จากคำบอกเล่าของบาทหลวงประสิทธิ์ รุจิรัตน์ ผู้อำนวยการ คชพ. คนปัจจุบันที่ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา กล่าวถึงงานของ คชพ. ว่า ยังคงเป็นงานที่สืบเนื่องมาจากยุคก่อนหน้า ที่สำคัญคือ ประเด็นเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยทำหน้าที่เป็นองค์กรที่คอยประสานงานกับเจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละสังฆมณฑล โดยเฉพาะเชียงใหม่ อุดรธานี เป็นต้น⁷⁶ ทว่าพื้นที่ที่จัดว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในยุค บาทหลวงประสิทธิ์คือ พื้นที่ภาคตะวันตกของประเทศไทยที่ติดกับชายแดนประเทศเมียนมาร์ ซึ่งมีปัญหาผู้อพยพชาวกะเหรี่ยง อีกทั้งบาทหลวงประสิทธิ์เองก็ประจำอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว แม้อาจดูเหมือนว่า จุดเน้นในเรื่องพื้นที่ของ คชพ. จะเปลี่ยนไป แต่ในพื้นที่อื่น ๆ ก็ยังคงมีเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบอยู่ตามสังฆมณฑลและดำเนินการเผยแพร่ความรู้และให้ความช่วยเหลือในเรื่องสถานะบุคคลแก่กลุ่มชาติพันธุ์ เมื่อปัญหาที่เกิดกับกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เกินความสามารถที่จะจัดการก็จะส่งเรื่องมายัง คชพ. ส่วนกลางที่จะคอยประสานงานและเข้าช่วยแก้ไขปัญหาต่อไป เช่น กรณีปัญหาไร้สัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ บ้านหมื่นขาว จังหวัดเลยกับบ้านนาสะอั่ง จังหวัดเพชรบูรณ์ ใน พ.ศ. 2548 คชพ. ได้มีการประสานงานกับพันธมิตรฝ่ายสถาบันการศึกษาอย่างคณะนิติศาสตร์

⁷⁵ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559.

⁷⁶ ประสิทธิ์ รุจิรัตน์, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 20 เมษายน 2559.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้เข้าช่วยเหลือและแก้ปัญหา โดยทำการศึกษาลงพื้นที่เพื่อสำรวจสถานการณ์ด้านข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความไร้รัฐและความไร้สัญชาติ⁷⁷

จากการสัมภาษณ์บาทหลวงไพรัช ศรีประเสริฐ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเลขาธิการ กรรมการฝ่ายสังคม เกี่ยวกับการเลือกบุคลากรเข้ามารับผิดชอบงานในฝ่ายสังคมแต่ละด้าน เช่น กรณีของ คศพ. เอง บาทหลวงท่านนี้กล่าวว่า การเลือกบุคลากรนี้จะคำนึงถึงความถนัดและความสนใจของบาทหลวงแต่ละท่าน เช่น กรณีของบาทหลวงประสิทธิ์ก่อนที่จะเข้ามารับช่วงต่องาน คศพ. ใน พ.ศ. 2548 นั้น ท่านเองก็ทำงานในพื้นที่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ชายแดนไทยกับเมียนมาร์ในจังหวัดราชบุรี ทั้งยังเคยร่วมงานกับ คศพ. มาก่อน⁷⁸ เมื่อสถานการณ์ปัญหาไร้รัฐไร้สัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ซึ่งฆมณฑลราชบุรีทวีความรุนแรงมากขึ้น อันเนื่องมาจากการเมืองภายในประเทศเพื่อนบ้าน ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อยอพยพเข้ามาในไทยปะปนกับที่อยู่อาศัยมาก่อนหน้า ดังนั้นสภาพระสังฆราชจึงเห็นควรแต่งตั้งบาทหลวงประสิทธิ์เป็นผู้อำนวยการ คศพ. เพราะท่านคุ้นเคยกับพื้นที่ที่มีปัญหาในภาคตะวันตกและกลุ่มชาติพันธุ์ในแถบนั้นเป็นอย่างดี เนื่องด้วยทำงานพัฒนาอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานาน

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดตั้งแต่จุดกำเนิดของ คศพ. เป็นต้นมา เป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องการปรับตัวของเอพีไอและเอ็นจีโอในสภาวะการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่พุทธศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ที่บริบทแวดล้อมงานของทั้งเอ็นจีโอและเอพีไอ เป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้ดำเนินการตามแนวทางเดิมคือ การมุ่งทำงานแก้ไขปัญหาเฉพาะด้านและเฉพาะจุด รวมถึงการทำงานแบบตัวใครตัวมันไม่มีประสิทธิภาพอีกต่อไป เนื่องจากสภาพปัญหาที่ทวีความรุนแรงและกว้างขวางขึ้น ทำให้ต้องมีการสร้างเครือข่ายและประสานงาน รวมไปถึงการร่วมมือกับสถาบันการศึกษา ซึ่งเราจะเห็นความพยายามดังกล่าวอย่างชัดเจนจากประวัติของ คศพ. ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ในส่วนต่อไปผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงปฏิบัติการของกลุ่มคนและภาคส่วนที่ คศพ. ต้องประสานงานด้วย นั่นคือ ปฏิบัติการของกลุ่มชาติพันธุ์และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงานของ คศพ. โดยเน้นการดำเนินงานเรื่องสัญชาติ สถานะบุคคล และสิทธิ

⁷⁷ พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, “การสำรวจสถานการณ์ด้านข้อเท็จจริงเกี่ยวกับคนไร้รัฐคนไร้สัญชาติในประเทศไทย : ทำอย่างไร ?,” GotoKnow, <https://www.gotoknow.org/posts/51216?locale=th> (สืบค้นเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2559).

⁷⁸ ไพรัช ศรีประเสริฐ, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 20 เมษายน 2559.

6.2 ปฏิกริยาของกลุ่มชาติพันธุ์และเจ้าหน้าที่รัฐที่มีต่องานของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์

จากการดำเนินงานของ คชพ. ทั้งการผลักดันในระดับนโยบายและการทำงานในพื้นที่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ประสบปัญหา กลุ่มชาติพันธุ์มีการตอบรับที่แตกต่างกันออกไปทั้งตอนแรกเริ่มเข้าไปในพื้นที่และภายหลังจากที่ให้ความช่วยเหลือบรรลุปเป้าหมายแล้ว โดยปฏิกริยาตอบสนองต่องาน คชพ. ของบรรดาพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์มีทั้งปฏิกริยาในเชิงบวกและเชิงลบ นอกจากนี้ผู้วิจัยจะพิจารณาปฏิกริยาของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อประเมินผลการทำงานของ คชพ. แล้ว ยังต้องพิจารณาปฏิกริยาจากภาคส่วนอื่นที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญคือ ฝ่ายราชการ เนื่องจากธรรมชาติงานของ คชพ. ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับภาคส่วนเหล่านี้ อีกทั้งปฏิกริยาจากบุคคลเหล่านี้จะเป็นผลตัดสินความสำเร็จของ คชพ. ส่วนหนึ่งด้วย โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.2.1 ปฏิกริยาเชิงบวกของกลุ่มชาติพันธุ์

สำหรับปฏิกริยาเชิงบวกของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่อการดำเนินงานของ คชพ. นั้นสามารถพิจารณาได้ 2 ช่วงเวลา คือ ในระยะดำเนินการและภายหลังการดำเนินการลงรายการสัญญาชาติหรือระบุสถานะบุคคล แต่จะเห็นได้ชัดเจนในช่วงที่ คชพ. และพันธมิตรได้เข้าไปทำความเข้าใจกับกลุ่มชาติพันธุ์เกี่ยวกับบทบาทและจุดมุ่งหมายขององค์กร โดยเฉพาะกับบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างศาสนา และปฏิกริยาเชิงบวกของกลุ่มชาติพันธุ์ภายหลังการได้รับสัญญาชาติในบางพื้นที่ยังเป็นการสนับสนุนและต่อยอดงานของ คชพ. โดยพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ เท่ากับเป็นการขยายผลไปในตัว โดยปฏิกริยาเหล่านี้มีตัวอย่างดังกรณีต่อไปนี้

ความร่วมมือของกลุ่มชาติพันธุ์ในงานของ คชพ. ผู้นำที่ผ่านการอบรมหรือพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผ่านขั้นตอนที่ให้ได้มาซึ่งสัญญาชาติไทย กรณีที่มีความโดดเด่นอย่างมากคือ พี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ที่บ้านท่าตอน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีจุดเริ่มต้นของปัญหาจากการถอนสัญชาติของชาวบ้านแม่เมาะจำนวน 1,243 คน ออกจากทะเบียนราษฎร เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 โดยอ้างว่ามีการทุจริตในขั้นตอนการออกบัตรประจำตัวประชาชนให้กับกลุ่มคนที่ได้รับสัญชาติไทยเนื่องจากตกหล่นสำรวจใน พ.ศ. 2537-2544⁷⁹

⁷⁹ บงกช นภาอัมพร, บรรณาธิการ, *คนไร้รัฐไร้สัญชาติใน...แม่เมาะ* (เชียงใหม่: โครงการต่อยอดคลินิกกฎหมายชาวบ้าน (ด้านสถานะและสิทธิของบุคคล), 2552).

ปฏิกริยาเชิงบวกที่เห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีปัญหาสุขภาพที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องประสบ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่ได้รับความสนใจจากสังคมเป็นวงกว้าง นั่นก็คือ การถูกถอนสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับความช่วยเหลือทั้งจาก คชพ. และพันธมิตรอย่างศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมไปถึงคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ ได้เข้าไปในพื้นที่เพื่อสำรวจข้อเท็จจริง รวมไปถึงให้ความรู้เกี่ยวกับข้อกฎหมาย ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่แม่เมาะรวมตัวกันก่อตั้ง คลินิกกฎหมายชาวบ้าน และ หน่วยงานดินเปล่าขึ้นใน พ.ศ. 2550 เป็นการ “. . . ฟื้นตัวเองจากชาวบ้านที่ไม่มีความรู้ด้านกฎหมาย มาเป็นกำลังหลักในการระคับประคองและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญเรื่องสถานะบุคคลและสิทธิ . . .”⁸⁰ โดยคลินิกกฎหมายชาวบ้านนี้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาข้อกฎหมายกับพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ซึ่งเท่ากับเป็นการต่อยอดงานของ คชพ. และพันธมิตร แสดงถึงศักยภาพของพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เนื่องจากมีองค์ความรู้ที่ร่วมศึกษากันมาในขั้นตอนดำเนินการเรียกร้องคืนสัญชาติให้กับชาวแม่เมาะ

คลินิกกฎหมายชาวบ้านที่บ้านท่าตอน อำเภอแม่เมาะนี้มีนายความดินเปล่าคนสำคัญอย่างบุญ พงษ์มากับไสแดง แก้วธรรมที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์จำนวน 1,243 คน ซึ่งถูกถอนชื่อออกจากทะเบียนราษฎร บุญเริ่มศึกษาพื้นฐานทางกฎหมายด้วยตนเอง โดยศึกษาจากปัญหาที่ตนต้องประสบ ไม่เพียงแต่อ่านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของตนเอง บุญยังอ่านรัฐธรรมนูญตลอดเล่ม ทั้งยังเข้ารับการอบรมเมื่อมีโอกาส เมื่อสะสมความรู้ได้ระยะหนึ่งก็เริ่มส่งต่อด้วยการให้ความรู้แก่ชาวบ้าน ไสแดงภายหลังจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้เข้ามาเป็นอาสาสมัคร คลินิกกฎหมายในเวลานั้นจึงเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น ภารกิจของบุญกับไสแดงนอกจากให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านท่าตอนที่ประสบปัญหาสถานะบุคคลแล้ว ทั้งสองยังต้องลงพื้นที่รวบรวมข้อเท็จจริงทั้งที่เป็นเอกสารและไม่ใช่อเอกสารเพื่อส่งต่อให้กับนักกฎหมายของทางอาจารย์พันธุ์ทิพย์กับอาจารย์วรรณทีรุ่งเรื่องสภาอุทกที่ยังคงจัดการปัญหาเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลอยู่อย่างต่อเนื่อง⁸¹

แม้ว่าคลินิกกฎหมายที่บ้านท่าตอนนี้จะไม่ได้มีความสัมพันธ์กับ คชพ. โดยตรง อย่างไรก็ตาม คชพ. ก็มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่บ้านท่าตอนร่วมกับนักวิชาการและบุคลากรของคณะนิติศาสตร์ทั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยพายัพ ซึ่งเป็นพันธมิตรที่ทำงานกับ คชพ. มาอย่างยาวนาน อีกทั้งตอนแก้ปัญหาที่บ้านท่าตอนนี้เจ้าหน้าที่ของ คชพ. ก็ได้เข้าร่วม

⁸⁰ ปิ่นแก้ว อุ๋นแก้ว, บรรณาธิการ, *คนไร้รัฐไร้สัญชาติในประเทศไทย: เรื่องเล่าของเส้นทางสู่การมี “ตัวตน” บนแผ่นดินนี้* (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2550), 14.

⁸¹ บงกช นภาอัมพร, บรรณาธิการ, *คนไร้รัฐไร้สัญชาติใน...แม่เมาะ* (เชียงใหม่: โครงการต่อยอดคลินิกกฎหมายชาวบ้าน (ด้านสถานะและสิทธิของบุคคล), 2552), 205-211.

ในที่นี้ด้วย ก็อาจพิจารณาได้ว่าการช่วยเหลือกันภายในชุมชนนี้เป็นปฏิกริยาต้านบวกของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่องานของ คชพ. กับพันธมิตร

นอกจากกรณีการรวมกลุ่มของชาวแม่เอย ในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคลากรของ คชพ. ก็มีการส่งต่อความรู้และแนวทางปฏิบัติในกระบวนการให้ได้มาซึ่งสัญชาติไทย รวมไปถึงการให้กำลังใจแก่กันและกัน ดังตัวอย่างของอาแบ หรือ นายชวัลวิทย์ รุ่งโรจน์พสุธา เด็กหนุ่มชาติพันธุ์อาฮาที่ได้รับคำปรึกษาและคำแนะนำจากคุณสรินยา ภายหลังเมื่อได้สัญชาติแล้วอาแบจึงมีโอกาสศึกษาในระดับอุดมศึกษาและจบมาประกอบอาชีพสุจริต ทั้งนี้อาแบยังได้ให้ความช่วยเหลือโดยการแนะนำและให้คำปรึกษากับพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์รายอื่นที่ประสบปัญหาไร้สัญชาติ⁸² ภายหลังได้สัญชาติไทยเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์หลายคนมีโอกาสได้รับการศึกษาและประกอบสัมมาอาชีพ กรณีของอาแบที่กล่าวถึงข้างต้นเมื่อจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายก็ได้เข้าทำงานให้กับมูลนิธิดวงใจพ่อ อำเภอมแม่สรวย จังหวัดเชียงรายซึ่งอยู่ในความดูแลของคุณสรินยา⁸³

6.2.2 ปฏิกริยาเชิงลบของกลุ่มชาติพันธุ์

ปฏิกริยาเชิงลบของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อ คชพ. มักจะสังเกตเห็นได้ในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือต่างศาสนาด้วยเกรงว่าจะเป็นการชักจูงให้เปลี่ยนศาสนาในภายหลังหากเข้าร่วมกับ คชพ.⁸⁴ จะเห็นได้ว่าเป็นปฏิกริยาที่สืบเนื่องมาจากความหวาดระแวงศาสนาคริสต์ในสังคมไทย โดยเฉพาะในสังคมเมืองตามบริบทแวดล้อมศาสนจักรที่ผู้วิจัยกล่าวถึงในบทที่ 5 แต่ในส่วนนี้จะเห็นได้ว่าความหวาดระแวงดังกล่าวก็เกิดขึ้นในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ด้วย แม้กระทั่งในช่วงพุทธทศวรรษ 2540 ที่คาบเกี่ยวกับช่วงการทำงานเชิงรุกของ คชพ.

แม้ว่าปฏิกริยาเชิงลบในแง่นี้จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงต่องานของ คชพ. ทว่าก็ทำให้บุคลากร คชพ. ต้องใช้เวลาในการอธิบายถึงจุดมุ่งหมายและเจตนา รวมไปถึงลักษณะขององค์กรที่ไม่ได้มุ่งหวังในการเปลี่ยนศาสนาผู้รับบริการ แต่มีลักษณะเป็นเอพีโอที่มีพื้นฐานความเชื่อ

⁸² ชวัลวิทย์ รุ่งโรจน์พสุธา, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์พระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

⁸³ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁴ กิ่งแก้ว จันดีบ, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558.

ของคาทอลิก เมื่ออธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจกระจ่างชัดแล้วก็สามารถทำงานร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างศาสนาได้เช่นเดียวกับพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือคาทอลิก⁸⁵

นอกจากปฏิริยาก่อนเริ่มทำงานร่วมกับ คชพ. แล้ว ภายหลังจากได้รับสัญญาชาติมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่เดินทางไปหาโอกาสทำงานในต่างประเทศ ทว่าเป็นการหลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย มีกรณีหนึ่งที่หลบหนีเข้าเมืองประเทศมาเลเซียและถูกจับกุมได้ และจะต้องจำคุกที่นั่น แต่ทางฝ่าย คชพ. ก็ได้ติดต่อประสานไปเพื่อให้ความช่วยเหลือ โดยคุณชุตติต้องเดินทางไปจัดการเรื่องกฎหมายให้ที่ มาเลเซียและพาตัวกลุ่มชาติพันธุ์กลับประเทศ⁸⁶

กลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนเมื่อได้สัญญาชาติไทยแล้วกลับต้องประสบกับปัญหาการใช้สิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่พลเมืองไทย โดยเฉพาะหน้าที่ทางการเมือง อันได้แก่ การใช้สิทธิเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เนื่องจากพวกเขาไม่มีความรู้ความเข้าใจในหน้าที่ที่ตนต้องปฏิบัติ ทำให้เกิดความนิ่งดูดายทางการเมือง แต่ปัญหาที่กล่าวมายังไม่รุนแรงเท่ากับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีส่วนพัวพันกับการค้ายาเสพติด การได้มาซึ่งสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ทำให้สามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้อย่างสะดวก อีกทั้งยังสามารถกู้หนี้ยืมสินมาเพื่อใช้ไปกับสินค้าอุปโภคบริโภคตามกระแสทุนนิยมที่รุกคืบเข้าไปในชุมชน⁸⁷

เมื่อพิจารณาปฏิริยาเชิงลบของกลุ่มชาติพันธุ์ต่องานของ คชพ. จะเห็นว่าเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมที่บีบคั้นให้พวกเขาต้องเลือกกระทำสิ่งที่มีชอบด้วยกฎหมาย ทั้งการหลบหนีออกนอกประเทศไปเป็นแรงงานผิดกฎหมาย การค้ายาเสพติด ปฏิริยาเหล่านี้แม้จะไม่ได้มีผลโดยตรงต่องานของ คชพ. ทว่าผลจากการที่ได้รับสัญชาติจากงานของ คชพ. ทำให้เขามีอิสระในการกระทำ ความผิด อันจะส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์งานของ คชพ. โดยเฉพาะในสายตาของเจ้าหน้าที่รัฐ

6.2.3 ปฏิริยาเจ้าหน้าที่รัฐต่องานของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์

นอกจากการปฏิริยาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่องานของ คชพ. ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เราจำเป็นต้องพิจารณาปฏิริยาของฝ่ายรัฐและเจ้าพนักงานของฝ่ายรัฐที่มีต่องานและผลงานของ คชพ. เนื่องจากต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในกระบวนการทำให้ได้มาซึ่งสิทธิและสถานะบุคคลที่ถูกต้องของบรรดาพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ สำหรับปฏิริยาฝ่ายรัฐนั้นมีทั้งปฏิริยาในเชิงบวกและเชิงลบ โดยมีรายละเอียดดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁶ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559

⁸⁷ กองบรรณาธิการ, “สิทธิ เสรีภาพ และสิ่งที่รออยู่เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ได้รับสัญชาติ,”

เมื่อพิจารณาปฏิกริยาตอบสนองต่องานของ คชพ. ที่กล่าวถึงมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่ามีทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ทว่าผลงานของ คชพ. ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดเมื่อพิจารณาจากจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับสัญชาติไทยซึ่งมีจำนวนกว่า 70,000 คน⁸⁸ กระนั้นก็ตาม มีกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากที่แม้จะได้รับการลงรายการสัญชาติอย่างถูกต้องแล้วกลับต้องเผชิญกับปัญหาอันเนื่องมาจากการกระทำมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายปกครอง เหตุหนึ่งก็มาจากความหวาดระแวงการทำงานของบรรดาเอ็นจีโอ ซึ่งรวมถึงเอพีไอคาทอลิกอย่าง คชพ. ด้วย

ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐ อันก่อให้เกิดการเสียชีวิต และเสียชีวิต รวมไปถึงโอกาสอื่นที่พึงมีพึงได้ กรณีนี้เริ่มจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่แม่ยายได้ถวายฎีกาใน พ.ศ. 2539 เรื่องการมีสัญชาติไทยของพวกเขา ในเวลานั้นนายอำเภอภูษญาบุณราชได้เริ่มดำเนินการตรวจพิสูจน์ข้อเท็จจริงซึ่งใช้เวลากว่า 4 ปี ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ 340 คน ได้รับการลงรายการสัญชาติไทย กระบวนการยังคงดำเนินการต่อไปอีก 4 ปี กลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้สัญชาติไทยเพิ่มจำนวนเป็น 1,400 คน ทว่าเกิดการร้องเรียนว่ามีการเพิ่มชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีสัญชาติไทย ซึ่งมีการกล่าวอ้างว่าเป็นการร้องเรียนจากฝ่ายทหารใน พ.ศ. 2544 จนนำไปสู่การถอนชื่อกลุ่มชาติพันธุ์จำนวน 1,243 คน ออกจากทะเบียนราษฎรหรือ “กรณีแม่ยาย” นั่นเอง⁸⁹

ด้วยการดำเนินการของพันธมิตรและ คชพ. ก็สามารถสร้างบรรทัดฐานให้เกิดขึ้นในสังคมได้ โดยศาลปกครองสูงสุดมีคำตัดสินให้ชาวบ้านแม่ยายทั้ง 1,243 คน ชนะคดี เท่ากับเป็นการยืนยันสิทธิในสัญชาติไทยของพวกเขา ทั้งยังแสดงให้เห็นการกระทำอันมิชอบของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของรัฐ⁹⁰

ผลอันเนื่องมาจากการประพฤติมิชอบของข้าราชการบางส่วนได้ก่อให้เกิดปฏิกริยาเชิงลบต่องานของ คชพ. ซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ บางกรณีได้รวบรวมข้อเท็จจริงในการพิสูจน์ว่ามีสัญชาติไทยให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อนำเจ้าหน้าที่เข้ามาดำเนินการเรื่องเอกสารให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ทว่าเกิดกรณีการสวมตัวกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้บรรดาพี่น้องที่เสียชีวิตได้เข้ามากดดัน คชพ. ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าปฏิกริยาเชิงลบของ

⁸⁸ ชูติ งามอรุณเลิศ และ สรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

⁸⁹ ชูติ งามอรุณเลิศ, “มหาอำนาจ...กรมการปกครอง,” *ชนเผ่าพื้นเมือง* 10, ฉ. 20 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2547): 73-79.

⁹⁰ บงกช นภาอัมพร, บรรณาธิการ, *คนไร้รัฐไร้สัญชาติใน...แม่ยาย* (เชียงใหม่: โครงการต่อ ยอดคลินิกกฎหมายชาวบ้าน (ด้านสถานะและสิทธิของบุคคล), 2552), 180-181.

ฝ่ายรัฐสร้างความยากลำบากให้กับ คชพ. เนื่องจากไปกระตุ้นปฏิกิริยาเชิงลบของกลุ่มชาติพันธุ์ให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยก็ใช้โอกาสจากการได้สัญชาติไปในทางที่ไม่เหมาะสมอย่างที่ได้อีกแล้วมาแล้วข้างต้น นั่นก็ส่งผลกระทบต่อการทำงานของ คชพ. เนื่องจากฝ่ายรัฐก็จะหวาดระแวงการให้สัญชาติแก่กลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้นตามไปด้วยนั่นเอง

ต่อปฏิกิริยาเชิงลบของทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และฝ่ายเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้น ทาง คชพ. ก็ตระหนักถึงปัญหาและข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้นดี ทว่าก็ยังมุ่งมั่นดำเนินการเรื่องสัญชาติไทยและสถานะบุคคลของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อไป ด้วยคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้รับบริการเป็นที่ตั้ง ด้วยเชื่อว่ากระบวนการทำงานของทั้ง คชพ. และพันธมิตรมีความรอบคอบรัดกุมยากที่จะก่อให้เกิดปัญหาการสวมสิทธิหรือการสร้างข้อเท็จจริงที่เป็นเท็จเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิและสัญชาติ ทว่าเมื่อกระบวนการสิ้นสุดลง กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับสัญชาติไทยจากนั้นจึงไปกระทำความผิดนั้นอยู่นอกเหนือหน้าที่ของ คชพ. กระนั้นก็ตาม คชพ. ไม่ได้นิ่งนอนใจกับปัญหาเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าการติดตามให้ความช่วยเหลือและแก้ไขปัญหา เช่น กรณีกลุ่มชาติพันธุ์เมื่อได้สัญชาติไทยแล้วหลบหนีเข้าประเทศมาเลเซีย โดยคุณชุตีได้เดินทางไปจัดการนำกลุ่มชาติพันธุ์คนดังกล่าวกลับมาทำให้ไม่ต้องจำคุกในต่างแดน⁹¹ เป็นกรณีตัวอย่างของการติดตามแก้ไขปัญหาลงกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับสัญชาติของ คชพ.

ข้างต้นเป็นปฏิกิริยาเชิงลบจากเจ้าหน้าที่รัฐโดยเฉพาะฝ่ายปกครองที่มีต่องานของ คชพ. เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ เจ้าหน้าที่รัฐก็มีปฏิกิริยาเชิงบวกต่อ คชพ. ด้วยเหมือนกัน คุณชุตีอดีตนุเคราะห์ของ คชพ. ได้อีกเล่ากับผู้วิจัยถึงปฏิกิริยาของเจ้าหน้าที่เวลาคุณชุตีเข้าไปติดต่อในฐานะเอพีโอคาทอลิกมักจะถูกหวาดระแวงจากบรรดาข้าราชการ เนื่องจากเป็นองค์กรที่เกี่ยวข้องเรื่องกับศาสนา แต่เมื่อคุณชุตีพยายามอธิบายให้ฟังและบอกว่าตนเองนับถือศาสนาพุทธก็ได้รับการปฏิบัติและต้อนรับจากเจ้าหน้าที่ดีขึ้น⁹² ในแง่นี้สะท้อนให้เห็นความหวาดระแวงเรื่องศาสนาและการเผยแพร่ศาสนาของฝ่ายคาทอลิกเช่นเดียวกับที่เกิดในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์เมื่อ คชพ. เริ่มเข้าไปทำงาน แต่ด้วยลักษณะองค์กรและเป้าหมายของ คชพ. ที่ชัดเจนก็ทำให้ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มชาติพันธุ์เปลี่ยนจากปฏิกิริยาเชิงลบมาเป็นเชิงบวกได้

การดำเนินงานของ คชพ. กับศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในประเด็นเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลจำเป็นต้องประสานงานกับข้าราชการฝ่ายปกครองทั้งระดับล่างและระดับสูง ในส่วนของข้าราชการระดับสูงหลายท่านได้ให้ความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือทั้งใน

⁹¹ วิชัย โภคทวี, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559.

⁹² ชุตี งามอรุณเลิศ และ สรินยา กิจประยูร, สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

กระบวนการแก้ไขนโยบาย กฎหมาย และกฎระเบียบของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิ สัญชาติ และสถานะบุคคล บุคคลสำคัญที่ให้ความร่วมมือและช่วยเหลืองานของ คชพ. เป็นอย่างดี เช่น นายอำเภอ กฤษณา บุญราช อดีตนายอำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ นายอำเภอเดชา สัตถาผล อดีตนายอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย คุณมานะ งามเนตร หัวหน้างานกฎหมายและระเบียบ ฝ่ายทะเบียนชนกลุ่มน้อย กรมการปกครอง เป็นต้น⁹³ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ปฏิบัติงานอันเกิดจากความต้องการเห็นคนไร้สัญชาติหรือไร้รัฐได้รับสิทธิที่พวกเขาสมควรได้ เพื่อจะดำเนินชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง

สรุปผลสำเร็จงานของ คชพ. ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึง พ.ศ. 2550 สามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการร่วมมือและประสานงานกับองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา 2) ด้านการสร้างองค์ความรู้เรื่องสิทธิและสถานะบุคคลให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ และ 3) ด้านจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับการลงรายการสัญชาติ แม้จะมีผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ทว่าปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลยังไม่ได้หมดไป คชพ. ช่วงหลัง พ.ศ. 2550 ก็ยังคงดำเนินการและสานต่องานอย่างต่อเนื่อง ทว่าอาจจะไม่ได้มุ่งเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายของฝ่ายรัฐเหมือนในยุคการทำงานเชิงรุก นั่นก็แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการทำงานเชิงรุกของ คชพ. และพันธมิตร ส่งผลดีต่อการทำงานของ คชพ. ในภายหลัง รวมไปถึงภาคส่วนอื่น ๆ ที่เข้ามาทำงานด้านสิทธิและสถานะบุคคล เมื่อกฎหมายและกฎระเบียบเปิดโอกาสให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงเพื่อให้ได้มาซึ่งสัญชาติหรือสถานะบุคคลที่ถูกต้องได้ง่ายขึ้น จำนวนผู้เข้าถึงสิทธิก็เพิ่มขึ้นขึ้นเป็นเงาตามตัว ภาระงานของ คชพ. ก็ยังเบาบางลง ประกอบกับประเด็นนี้เมื่อได้รับความสนใจจากสังคมภายนอกก็ทำให้เอ็นจีโอหรือเอพีไอต่าง ๆ เข้ามาทำงานด้านนี้กันมากขึ้น เท่ากับเป็นการแบ่งเบาภาระและลดบทบาทของ คชพ. ไปในตัว

⁹³ สรินยา กิจประยูร, ชุติ งามอรุณเลิศ และ คณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, บรรณาธิการ, *คู่มือปฏิบัติการเพื่อให้บุคคลมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการคทาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, 2544), 6.

บทที่ 7

บทสรุป

ศาสนจักรโรมันคาทอลิกที่ได้รับผลกระทบสืบเนื่องมาตั้งแต่การแยกตัวของนิกายโปรเตสแตนต์และแนวคิดของนักคิดในยุคภูมิธรรม เป็นเหตุให้ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดโลกสมัยใหม่ ทั้งการตีความเทวศาสตร์เสียใหม่ รวมถึงแนวทางการแพร่ธรรม การปรับตัวเริ่มเห็นได้ชัดในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ผ่านสมณสาสน์ที่เรียกร้องความยุติธรรมแก่บรรดาชนชั้นแรงงาน กระนั้นก็ตาม บทบาทของศาสนจักรในพื้นที่สาธารณะก็ยังคงมีอยู่อย่างจำกัด เนื่องจากแนวทางการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งตัดขาดมิติทางศาสนาออกไปนั่นเอง

แม้สภาพการณ์ดังกล่าวในโลกตะวันตกจะแตกต่างออกไปในภูมิภาคอื่น ๆ ของโลก ที่ศาสนาและความเชื่อยังคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตคนทั่วไป ทว่าเมื่อพิจารณาศาสนาคริสต์ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นอกยุโรปจะพบว่าศาสนจักรท้องถิ่นและมิชชันนารีต่างต้องเผชิญหน้ากับข้อกล่าวหาว่าเป็นส่วนหนึ่งของเจ้าอาณานิคม ก่อให้เกิดความหวาดระแวงในสังคมโดยตลอด แม้ว่ามิชชันนารีจะสร้างสรรค์และพัฒนาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษา สถานพยาบาล การพัฒนาในพื้นที่ห่างไกล ทว่างานเหล่านี้ก็ถูกแทนที่ด้วยการบริการของรัฐในช่วงที่รับการพัฒนามาตามแนวทางตะวันตก ซึ่งประเทศไทยเองก็เข้าข่ายลักษณะดังกล่าวนี้ ดังนั้นจะเห็นว่า แม้ศาสนาอื่นในโลกตะวันออก รวมทั้งในประเทศไทยเองจะยังคงไม่ได้รับผลกระทบจากโลกิยานุวัติโดยตรง ทว่ากรณีของศาสนาคริสต์นั้นแตกต่างออกไป ประกอบกับแนวทางการพัฒนาซึ่งรับมาจากโลกตะวันตกตัดขาดจากศาสนา นั้นทำให้บทบาทของมิชชันนารีในคริสต์ศาสนาไม่โดดเด่นเหมือนดังเช่นแรกเริ่มวางรากฐานระบบการแพทย์และการศึกษาอีกต่อไป

ความพยายามในการปรับตัวอีกครั้งหนึ่งของศาสนจักรโรมันคาทอลิกในช่วงต้นครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ผ่านการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งเทวศาสตร์ การแพร่ธรรม โดยเน้นแนวทางการพัฒนาเป็นหลัก นอกจากนี้ยังยอมรับและทำความเข้าใจกับต่างศาสนามากขึ้นผ่านการเสวนาระหว่างศาสนา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นกับศาสนจักรคาทอลิกทั่วโลก การปรับตัวดังกล่าวแม้ว่าจะส่งผลดีต่อผู้รับบริการที่เป็นคนยากไร้และคนชายขอบของสังคม ทว่าสำหรับศาสนจักรท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่ซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอื่นอย่างกรณีของไทย ต่างต้องเผชิญหน้ากับความเคลือบแคลงใจและหวาดระแวงจากสังคมส่วนใหญ่โดยเฉพาะเรื่องการเปลี่ยนศาสนา เมื่อเป็นเช่นนั้นการปรับตัวตามนโยบายสังคายนาวาติกันจึงถูกมองว่าเป็นความพยายามในการกลืนกลายและเปลี่ยนศาสนารูปแบบใหม่ของฝ่ายคาทอลิก อันจะสร้างความยากลำบากต่องานพัฒนาของฝ่ายคาทอลิกที่จะถูกกล่าวหาว่ามุ่งที่จะเปลี่ยนศาสนา โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งเมื่องานพัฒนาดังกล่าวกระทำในหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ห่างไกลซึ่งมีแนวโน้มในการหันไปนับถือศาสนาคริสต์สูง

ผู้วิจัยมองว่า แม้งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของคาทอลิกในระยะแรกจะมีจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงศาสนา โดยเฉพาะในช่วงการแพร่ธรรมของมิชชันนารีตะวันตก อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาเมื่อคาทอลิกเริ่มงานพัฒนาตามแนวทางการสังคายนาวาทิกันก็หันไปเน้นแนวทางการพัฒนาและทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์โดยไม่เลือกศาสนา แม้ระยะแรกจะเน้นทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอเป็นส่วนใหญ่ ทว่าเมื่อเวลาผ่านไปก็ขยายผลไปทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทั้งในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคตะวันตก และในทุกพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดน งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของคาทอลิกมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมทั้งที่ศาสนจักรและกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญในแต่ละช่วงเวลา โดยยึดมั่นในทฤษฎีที่มุ่งเน้นการอยู่เคียงข้างผู้ยากไร้และคนชายขอบในสังคม

ย้อนกลับมาพิจารณาบริบทการฟื้นฟูบทบาทสาธารณะของศาสนาในโลกตะวันตก ศาสนาเริ่มกลับมาได้รับความสำคัญและมีบทบาทสาธารณะอีกครั้งหนึ่ง เมื่อหลายปรากฏการณ์ในโลกร่วมสมัยสะท้อนให้เห็นว่า ศาสนายังคงมีบทบาทในแทบทุกพื้นที่นอกยุโรป การกลับมาใหม่ของศาสนาครั้งนี้มีความโดดเด่นในแง่ที่ว่า ศาสนาได้กลายมาเป็นทางเลือกหนึ่งในการพัฒนา ช่วงเวลาดังกล่าวคือ ปลายคริสต์ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ประกอบกับผลพวงจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจของบรรดาประเทศชั้นนำในคริสต์ทศวรรษ 1980 อันได้แก่ สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา เป็นต้น รัฐบาลเหล่านี้ลดภาระของภาครัฐในการจัดสวัสดิการสังคมลง ปล่อยให้เป็นที่ของภาคประชาสังคม เท่ากับเป็นการเปิดช่องว่างให้กับองค์กรศาสนาได้เข้ามารับบทบาทสงเคราะห์และบริการสังคมมากขึ้น สภาพการณ์ดังกล่าวสืบเนื่องไปจนถึงต้นสหัสวรรษใหม่ที่สองประเทศชั้นนำอย่างสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรหันกลับมาเน้นบทบาทของศาสนาในการพัฒนา ทำให้โลกวิชาการหันกลับมาสนใจศึกษา “ศาสนากับการพัฒนา” ตลอดจนเกิดการแบ่งแยกองค์กรภาคประชาสังคมจากที่เคยเหมารวมว่าเป็น เอ็นจีโอ ก็มีความละเอียดอ่อนต่อพื้นฐานทางศาสนาขององค์กรเหล่านี้มากขึ้น โดยเรียกใหม่ว่าเป็น “เอฟพีโอ” องค์กรความรู้เกี่ยวกับเอฟพีโอก็เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีความพยายามที่จะทำให้เส้นแบ่งระหว่างเอ็นจีโอกับเอฟพีโอมีความชัดเจน ที่แม้ว่าจะไม่ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจก็ตาม ด้วยความที่เป็นองค์ความรู้ของโลกตะวันตก เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาในประเทศไทย แม้จะมีความพยายามศึกษาประเด็นเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนา” มาเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษแล้ว ทว่ายังไม่ละเอียดอ่อนต่อประเด็นความแตกต่างระหว่างเอ็นจีโอกับเอฟพีโอมากนัก เมื่อผู้วิจัยมาศึกษาประเด็นนี้จึงต้องอ้างอิงจากงานวิชาการในโลกตะวันตกเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ว่าองค์กรใดจัดว่าเข้าข่ายเป็นเอฟพีโอ

คชพ. เป็นองค์กรในระดับชาติของคาทอลิกที่มีรูปแบบแตกต่างจากการทำงานของบาทหลวงคณะต่าง ๆ เช่น คณะเบธาราม ที่ทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่มาก่อนหน้า ซึ่งจะทำให้ทั้งงานพัฒนาและงานบริการด้านศาสนากับเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์และเฉพาะพื้นที่ แต่สำหรับ คชพ. จะทำงานโดยไม่เลือกกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนา ในส่วนความเป็นอิสระของเอพีไอ เช่น คชพ. นี้ จะเห็นถึงข้อดีในแง่ผู้รับผิดชอบที่ไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ในความรับผิดชอบของบาทหลวงคณะใดคณะหนึ่ง ทว่าพร้อมส่งต่อหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับบาทหลวงที่มีประสบการณ์ในงานแต่ละด้าน นอกจากนี้การทำงานยังไม่จำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ด้วยมีความคล่องตัวและมีอิสระในการดำเนินการจึงทำให้การประสานงานกับหน่วยงานภายนอกทำได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ผลที่ได้ก็คือ ความสามารถในการดำเนินงานเรื่องการผลักดันนโยบายของภาครัฐให้คุ้มครองหรือเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการขององค์กรและของบุคคลทั่วไปมากขึ้น

ย้อนกลับมาที่บริบทการฟื้นฟูบทบาทสาธารณะของศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย ซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาชนบทโดยเฉพาะกับกลุ่มชาติพันธุ์มาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2500 จากจุดเริ่มต้นการทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของศาสนจักรคาทอลิกไทยในเวลากว่าครึ่งศตวรรษมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวที่สำคัญ 2 ครั้งด้วยกัน นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงจากงานแพร่ธรรมสู่แนวทางการพัฒนาหลังการสังคายนาวาติกันที่เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการพัฒนาทางเลือกตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชน และการก่อตั้งเอพีไอคาทอลิกอย่าง คชพ. เข้ามาทำงานเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะควบคู่ไปกับงานของศูนย์สังคมพัฒนา เมื่อพิจารณาถึงจุดเปลี่ยนในแต่ละครั้งจะพบว่ามี ความจำเป็นจากบริบทที่แวดล้อมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนจักรเอง ทั้งที่เป็นบริบทแวดล้อมภายในประเทศ และบริบทแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนจักรคาทอลิกซึ่งมีความเป็นฐานานุกรมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับศาสนจักรสากลย่อมส่งผลกระทบต่อศาสนจักรท้องถิ่น รวมไปถึงศาสนจักรไทย อย่างไรก็ตาม ศาสนจักรท้องถิ่นก็มีอาจจะเลยต่อบริบทแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่นได้

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาชนบทของฝ่ายคาทอลิกเกิดขึ้นก่อนหน้าการพัฒนาโดยรัฐ รวมถึงก่อนหน้าการพัฒนาโดยเอ็นจีโอระยะแรกที่ก่อตั้งโดยปัญญาชนจะต้องยุติบทบาทจากปัญหาคอมมิวนิสต์ แม้กระทั่งงานพัฒนาของบาทหลวงคาทอลิกเองก็ถูกเพ่งเล็งตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม เราจะเห็นได้ว่างานของฝ่ายคาทอลิกยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการพัฒนาโดยรัฐ จนกระทั่ง บริบทการเมืองระหว่างประเทศและการเมืองภายในประเทศเอื้ออำนวย ประกอบกับแนวทางตามนโยบายการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ทำให้ฝ่ายคาทอลิกกลับมามีบทบาทนำในการพัฒนาทางเลือกโดยแนวทางวัฒนธรรมชุมชนนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์โดยรัฐที่ผ่านมาเปรียบเสมือนสองด้านของเหรียญเดียวกัน ที่ส่งทั้งผลกระทบในด้านร้ายต่อบรรดาพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะปัญหาการอพยพโยกย้าย ปัญหาการถูกจับกุมข้อหาบุกรุกพื้นที่ป่า ปัญหาการไม่สามารถออกนอกพื้นที่เพื่อหาการทำงาน เป็นต้น ขณะเดียวกัน ผลดีก็คือ โอกาสทางการศึกษาของบรรดาเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่อมามีพวกเขาเหล่านี้จะกลายมาเป็นกระบอกเสียงป่าวประกาศความอยู่ดีธรรมที่บรรดาพวกพ้องของเขาต้องเผชิญ พร้อมทั้งพยายามพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ให้ดีขึ้น สุดท้ายคือ การสร้างองค์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อให้ภาพลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ดีขึ้นในสายตาคนภายนอก

ทั้งปัญหาที่ศาสนจักรคาทอลิกและกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญ ไม่ว่าจะจะเป็นปัญหาที่สั่งสมมาอย่างยาวนานก่อนได้รับการพัฒนาและปัญหาอันเกิดจากนโยบายรัฐซึ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นจนกระทั่งส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ขณะเดียวกันงานพัฒนาของฝ่ายคาทอลิกเองก็ถูกกดดันจากความหวาดระแวงในสังคมเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การก่อตั้งเอพีไอคาทอลิกขึ้นเพื่อทำงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ องค์ประกอบอีกส่วนหนึ่งก็มาจากความเหมาะสมของสภาวะการทางการเมืองในช่วงขณะนั้นกับความพร้อมของบุคลากร ในที่สุดจึงนำไปสู่การก่อตั้ง คชพ. ใน พ.ศ. 2532 นั่นเอง

แม้ว่า คชพ. จะถูกก่อตั้งขึ้นด้วยเป้าหมายในการทำงานเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ แยกจากงานพัฒนาเดิมของบาทหลวงมิชชันนารีและการพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชน ทว่าแนวคิดก็ยังคงสืบเนื่องมาจากทฤษฎีของคาทอลิกที่ยึดมั่นในการอยู่เคียงข้างผู้ยากไร้ในสังคม มุ่งมั่นที่จะเสริมอำนาจในการต่อรองเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของคนชายขอบอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมในสังคมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ทุกคนมีอย่างเสมอหน้ากันภายใต้พระเจ้าเป็นเจ้า

เมื่อผู้ปฏิบัติงานในแต่ละช่วงเวลานำแนวคิดมาตีความเพื่อสร้างเป็นกลยุทธ์ในการทำงานก็ก่อให้เกิดความแตกต่างไปตามบริบทแวดล้อมในแต่ละช่วงเวลาและภูมิหลังของผู้นำองค์กรแต่ละท่าน ดังที่เราจะเห็นได้จากประวัติการทำงานของ คชพ. ตั้งแต่ก่อตั้งจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2550 มีกลยุทธ์ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงเวลา โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วงด้วยกัน ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในบทที่ 6

อาจกล่าวได้ว่า คชพ. เป็นเอพีไอคาทอลิกที่นำทฤษฎีในการพัฒนามาตีความและปรับเปลี่ยนให้เป็นกลยุทธ์ที่แตกต่างไปจากการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ภายในศาสนจักรที่แล้มาแล้ว และเมื่อพิจารณาจะพบว่าประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิและสถานะบุคคลที่เป็นงานหลักของ คชพ. แต่ลำพังบุคลากรฝ่ายคาทอลิกที่ คชพ. มี คงไม่สามารถประสบความสำเร็จได้มากถึงเพียงนี้ แต่ด้วยแนวคิดที่เปิดกว้างต่อการทำงานร่วมกับคนต่างศาสนาอันสืบเนื่องมาจาก

นโยบายการสังคายนาตัวเอง ทำให้ คชพ. แสวงหาแนวร่วมเพื่อเป็นพันธมิตรในการทำงานส่วนที่บุคลากร คชพ. ไม่สัมพันธ์มากนัก จนกระทั่งได้พบกับนักวิชาการกฎหมายผู้ทุ่มเทและสละเวลาอย่างมากไปกับการให้ความรู้และความช่วยเหลือผู้ไร้รัฐไร้สัญชาติอย่างอาจารย์พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร แห่งคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บุคคลสำคัญผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระเบียบการลงรายการสัญชาติอย่างเป็นรูปธรรม อันส่งผลให้พี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์รวมถึงบุคคลไร้สัญชาติอื่น ๆ สามารถดำเนินการลงรายการสัญชาติได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น

คำอธิบายสำหรับความร่วมมือระหว่าง คชพ. กับ พันธมิตรดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดที่นักมานุษยวิทยานำมาใช้อธิบายการรวมตัวของบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตที่เป็นการรวมตัวแบบเชิงเดี่ยว บนพื้นฐานความเชื่อหรือเชื้อชาติ แต่การรวมตัวในรูปแบบใหม่ในลักษณะที่เรียกว่า “การเชื่อมต่อ” (assemblage) เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่ตนเองกำลังต้องเผชิญและร่วมกันสร้างสรรค์ชุมชนใหม่ (new communities) ขึ้นมา การรวมตัวนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางกายภาพเหมือนเคย¹ การที่ คชพ. ในฐานะเอพีโอคาทอลิกเป็นส่วนหนึ่งของการเชื่อมต่อนี้ได้นั้น เป็นผลสำคัญจากการปรับตัวตามแนวทางการสังคายนาชาติกันครั้งที่ 2 ประกอบกับโลกที่กำลังตระหนักถึงพลังในการพัฒนาของศาสนาและกระแสที่หันกลับมาให้ความสำคัญกับองค์กรในลักษณะเอพีโอเพิ่มมากขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์การปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกในบริบทโลกสมัยใหม่โดยใช้กรณีศึกษาคือ คชพ. เป็นตัวอย่าง แต่สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์องค์กรของ คชพ. จำเป็นต้องพิจารณาในฐานะการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) จะพบว่าแนวคิดและจุดเริ่มต้นเป็นการเคลื่อนไหวทางความคิดในรูปแบบชุมชนดั้งเดิม (classical communities) เนื่องจากเป็นนวัตกรรมของศาสนาที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกที่มีอัตลักษณ์หลักร่วมกัน (core identity)² นั่นคือ ความเชื่อพื้นฐานของคาทอลิก แต่เมื่อพิจารณากลยุทธ์การทำงานและการสร้างเครือข่ายพันธมิตรของ คชพ. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการทำงานเชิงรุกเป็นต้นมาจะเห็นการปรับตัวขององค์กรคาทอลิกให้เข้ากับการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ได้อย่างชัดเจน

เนื่องจากงานของ คชพ. จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคลหลัก ๆ 2 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์และเจ้าหน้าที่รัฐในทุกระดับ ปฏิกริยาของคนทั้งสองกลุ่มนี้จึงเป็นการสะท้อน

¹ Shigeharu Tanabe, Introduction: Communities of Potential, in *Communities of Potential: Social Assemblages in Thailand and Beyond* (Bangkok: Silkworm Books, 2016), 1.

² Ibid., 1–20.

ภาพรวมงานของ คชพ. ได้ในระดับหนึ่ง นอกเหนือไปจากความสำเร็จที่สามารถทำให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถลงรายการสัญชาติได้จำนวนมากขึ้นในระยะเวลาที่น้อยลง ปฏิบัติการของคนทั้งสองกลุ่มมีทั้งที่แสดงออกในเชิงบวกและเชิงลบ ซึ่งปฏิบัติการเชิงบวกก็ช่วยทำให้งานของ คชพ. ดำเนินได้โดยสะดวกมากยิ่งขึ้น เช่น การให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดีของเจ้าหน้าที่รัฐแก่บุคลากรของ คชพ. ส่วนกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ก็คือ การช่วยเหลือและให้ความรู้ด้านกฎหมายที่ตนเองมีอยู่แก่พี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชน ในส่วนปฏิบัติการเชิงลบของทั้งสองกลุ่มก็สร้างความยากลำบากต่องานของ คชพ. อยู่มากพอควร เนื่องจากปฏิบัติการเชิงลบของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมักจะกระตุ้นปฏิบัติการเชิงลบให้เกิดความหวาดระแวงต่องานของ คชพ. อยู่เสมอ เช่น การที่กลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งได้สัญชาติจากความช่วยเหลือของ คชพ. หลบหนีไปเป็นแรงงานผิดกฎหมายในต่างประเทศ ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐหวาดระแวงว่างานของ คชพ. จะทำให้เกิดกรณีดังกล่าวขึ้นอีก ในทางกลับกันปฏิบัติการเชิงลบของเจ้าหน้าที่รัฐในการสวมตัวกลุ่มชาติพันธุ์ที่ คชพ. ดำเนินเรื่องลงรายการสัญชาติก็ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ไม่พอใจการทำงานของ คชพ. ด้วยเช่นกัน

แม้ว่างานของ คชพ. จะส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบแก่สังคม แต่นั่นอยู่นอกเหนือความควบคุมของ คชพ. และหากพิจารณาปฏิบัติการเชิงลบของกลุ่มชาติพันธุ์ก็จะพบว่าเกิดจากการถูกบีบคั้นจากบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ การต่อสู้ของ คชพ. ร่วมไปกับพันธมิตรและกลุ่มชาติพันธุ์สามารถแก้ปัญหาที่จับต้องได้ ทว่าทัศนคติของสังคมไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงไม่แตกต่างจากเดิม กระทั่งในสายตาของฝ่ายราชการเอง นั้นยังคงเป็นปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญ เพียงความร่วมมือที่ผ่านมายังไม่สามารถที่จะขจัดความอคตินี้ให้หมดสิ้นไปได้ แต่ว่างานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของศาสนจักรคาทอลิกทั้งงานของบาทหลวงเจ้าวัดในแต่ละพื้นที่และเอพีโอก็ยังคงดำเนินต่อไปอย่างไม่หมดสิ้นความหวัง ด้วยพลังแห่งศรัทธา และประวัติศาสตร์งานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ผ่านการศึกษาดูตัวอย่างของ คชพ. ได้แสดงให้เห็นถึงความหวังของสังคมไทย ความร่วมมือของคนต่างศาสนาด้วยความเข้าใจและมุ่งหวังให้เกิดสิ่งดี ๆ ขึ้นในสังคม และเพื่อธำรงไว้ซึ่งความจริงสูงสุดของความเป็นมนุษย์นั่นคือ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน

โดยสรุปแล้วภาพรวมงานพัฒนาของศาสนจักรคาทอลิกไทยจากการศึกษาของผู้วิจัยจะเห็นความสามารถในการปรับตัวที่ทันต่อสถานการณ์ เริ่มต้นจากงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ของบาทหลวงมิชชันนารีที่ถูกขับออกจากประเทศจีนภายหลังการปฏิวัติ จึงเข้ามาทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยแทนโดยใช้ความเข้าใจและประสบการณ์ที่เคยทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศจีนในเวลานั้นเป็นการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญคือ เรื่องปากท้อง ในเวลาต่อมาบาทหลวงท้องถิ่นที่ผ่านการอบรมตามแนวทางการสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้นจึงเริ่มแนวทางการพัฒนาทางเลือกอย่างแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมาปรับใช้

กับการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ จนกระทั่งบริบทแวดล้อมในประเทศไทยเปิดกว้าง บุคลากรกลุ่มชาติพันธุ์มีความพร้อมมากขึ้น ทำให้ศาสนจักรคาทอลิกมีการปรับตัวอีกครั้งในงานพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยการก่อตั้งเอพีโอคาทอลิกอย่าง คชพ. ชี้น และแม้กระทั่ง คชพ. เอง จากการศึกษาจะพบว่าองค์กรนี้มีการปรับตัวไปตามบริบทแวดล้อมและจุดยืนผู้นำองค์กรในแต่ละช่วงเวลา อย่างเช่น คชพ. ในยุคการทำงานเชิงรุก จะเห็นได้ว่าเป็นการทำงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมืองอย่างมาก และมุ่งเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายเช่นเดียวกับที่บรรดาเอ็นจีโออื่น ๆ ในช่วงเวลานั้นกระทำ เพราะแนวทางการพัฒนาเฉพาะแต่ในชุมชนไม่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจนัก ดังนั้น วิทยานิพนธ์นี้จึงเป็นการเปิดเผยให้เห็นการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกในโลกสมัยใหม่ที่ทันต่อสถานการณ์ผ่านกรณีศึกษาเอพีโอคาทอลิกอันเกิดจากการปรับตัวของการทำงานพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ของศาสนจักรไทยมาเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษ

ผู้วิจัยได้ตอบคำถามหลักของการวิจัยนั่นคือ การเกิดขึ้นของเอพีโอคาทอลิกที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะอย่าง คชพ. ซึ่งในเวลานั้นฝ่ายคาทอลิกเองก็มีองค์กรที่ทำงานพัฒนา กลุ่มชาติพันธุ์มาอย่างต่อเนื่องคือ ศูนย์สังคมพัฒนา แล้วเหตุใด คชพ. จึงถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2532 จากวัตถุประสงค์การศึกษาที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้เพื่อตอบคำถามวิจัยและจากการวิจัยพบว่า ในส่วนแรก การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับองค์พัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา องค์กรที่ทำงานพัฒนาของคาทอลิกนั้นดำเนินการมาเป็นเวลานานและมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อเพิ่มประสิทธิผลในการทำงานอยู่ตลอดเวลา ทว่าการศึกษาและจัดประเภทขององค์กรเหล่านี้ในประเทศไทยยังไม่ชัดเจนนักและไม่ได้ได้รับความสนใจเท่าที่ควร งานศึกษาเกี่ยวกับองค์กรในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะเกิดจากการศึกษาของฝ่ายคาทอลิกเองและไม่แพร่หลายมากนัก ดังนั้น ความพยายามของผู้วิจัยที่จะแยกแยะ คชพ. ซึ่งเป็นเพียงกรณีตัวอย่างหนึ่งของเอพีโอคาทอลิก เพื่อให้เห็นคุณลักษณะที่แตกต่างจากทั้งเอ็นจีโอและแตกต่างจากองค์กรศาสนา ซึ่งสะท้อนการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกไทยในการทำงานพัฒนา อาจกล่าวได้ว่า งานวิจัยนี้เป็นความพยายามแรกในการนำกรอบการวิเคราะห์รูปแบบองค์กรจากต่างประเทศเข้ามาปรับใช้ เพื่อช่วยยืนยันถึงแนวคิดและความเชื่อของฝ่ายคาทอลิกที่บ่อยครั้งการทำงานในรูปองค์กรที่แยกออกมาจากศาสนจักรมักถูกมองเหมารวมว่าเป็น “เอ็นจีโอ” ทว่าผู้ปฏิบัติงานที่มีความเชื่อทั้งหลายต่างก็ยืนยันว่าพวกเขาแตกต่างออกไป

ส่วนต่อมา เป็นความพยายามในการตอบคำถามวิจัยโดยการวิเคราะห์บริบทแวดล้อมที่ส่งเสริมให้ คชพ. ถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งบริบทที่ผู้วิจัยนำเสนอขึ้นนั้นไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นความพยายามปรับตัวของพระศาสนจักรคาทอลิกเพื่อตอบรับกับสิ่งที่ต้องเผชิญในแต่ละช่วงเวลา ทว่ายังเปิดเผยให้เห็นสองด้านของเหรียญในการพัฒนากระแสหลักที่เป็นทั้งปัญหาและตัวต่อสำคัญในการแก้ปัญหาของพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ ยังเปิดเผยให้เห็นว่าภายใต้แนวคิดและความเชื่ออัน

เป็นหนึ่งในเดียวของศาสนจักรก็มีความเห็นแตกต่างกันออกไปได้ เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาการเมืองภายในประเทศและความหวาดระแวงของสังคมพุทธที่มีต่อการปรับตัวของฝ่ายคาทอลิก สำหรับประเด็นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามียุทธศาสตร์และการปฏิบัติงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์และชนบทของฝ่ายคาทอลิกอยู่ไม่น้อย ดังนั้น หากมีการศึกษาต่อเนื่องในเชิงลึกน่าจะสามารถช่วยให้ความกระจ่างกับความแตกต่างทางความคิดภายในศาสนจักรได้ ซึ่งการจะศึกษาเช่นนั้นได้จำเป็นจะต้องรอช่วงเวลาที่เหมาะสมและผู้ศึกษาที่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลภายในได้ ที่สำคัญคือ การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อการสร้างความรู้ความเข้าใจมิใช่เพื่อเพิ่มความแตกต่างมากยิ่งขึ้นไปอีก

อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยตระหนักถึงว่าไม่มีศักยภาพมากพอในการศึกษาให้ลึกซึ้งและเข้าถึงข้อมูลได้คือ ผู้นำองค์กรกับกลยุทธ์ที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลาของ คชพ. ที่แม้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทที่ 6 แต่ก็ยังเป็นเพียงผิวเผินตามข้อมูลที่มีจะเอื้ออำนวย จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจหากในภายภาคหน้าจะมีผู้ทำวิจัยถึงบทบาทผู้นำองค์กรคาทอลิกที่ส่งผลกระทบต่อกลยุทธ์ในการทำงานและการตีความเทวศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางขององค์กร โดยเฉพาะต่อองค์กรระดับย่อย แต่หมายรวมถึงภาพรวมของศาสนจักรคาทอลิกที่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่งที่น่าจับตามองเมื่อไม่นานมานี้ นั่นคือ การมีสันตะปาปาองค์ใหม่ที่เป็นเยสุอิต

ส่วนสุดท้าย สำหรับผลสัมฤทธิ์ในการทำงานของ คชพ. ผู้วิจัยเน้นหลักฐานเอกสารชั้นรองและคำบอกเล่าจากคณะทำงานของ คชพ. เป็นหลัก เนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องเอกสารขององค์กร กระนั้นก็ตาม จากข้อมูลที่มีได้เผยให้เห็นทั้งในส่วนที่เป็นผลสำเร็จและปัญหาที่ต้องแก้ไขของ คชพ. แต่การวิเคราะห์นี้ก็มิข้อจำกัดจากการที่ไม่ได้สัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐทั้งที่มีปฏิริยาเชิงบวกและเชิงลบต่องานของ คชพ. เนื่องด้วยข้อจำกัดเชิงเวลาในการทำวิจัย ประกอบกับบุคคลเหล่านี้ปัจจุบันผลัดเปลี่ยนไปดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้นในพื้นที่อื่น ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และเอกสารจากฝ่าย คชพ. และพันธมิตร ซึ่งผู้วิจัยเองก็ตระหนักถึงข้อจำกัดดังกล่าวดี และหวังว่าในอนาคตผู้วิจัยหรือผู้ที่สนใจศึกษาจะได้มีโอกาสเติมเต็มในส่วนนี้ โดยการศึกษาของ คชพ. จากแง่มุมของกลุ่มชาติพันธุ์หรือเจ้าหน้าที่รัฐ

ท้ายที่สุด แม้ว่าจะมีงานวิจัยที่ศึกษาการปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกไทยจำนวนไม่น้อยในระยะเวลา 10 ปี มาแล้ว ทั้งในส่วนการปรับตัวภายหลังการสังคายนาวาดิกันครั้งที่ 2 รวมถึงงานพัฒนาของ สคพพ. โดยเป็นการศึกษาทั้งมิติทางประวัติศาสตร์และทฤษฎีทางการพัฒนา สำหรับวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยพยายามเติมเต็มภาพเฉพาะส่วนขององค์กรภายใต้สภาพระสังฆราชฯ ที่ทำงานเฉพาะด้านและมีผลเชิงประจักษ์ในแง่การปรับตัวเพื่อรับมือกับปัญหาในสังคมของศาสนจักรคาทอลิก แต่เป็นเพียงกรณีเดียวเท่านั้น งานที่อยู่ในความดูแลของบุคลากรในศาสนจักรมีเป็นจำนวนมากทั้งที่จัดว่าเป็นเอฟบีไอและที่ยากต่อการจัดจำแนก ซึ่งสังคมแทบจะไม่รับรู้ถึงการมีอยู่ขององค์กรเหล่านี้

หรืออาจกล่าวไปไกลกว่านั้นได้ว่า สังคมไทยส่วนใหญ่แทบไม่รับรู้กับปัญหาที่คนกลุ่มน้อยในสังคมต้องเผชิญ เหมือนกับที่ศาสนจักรตระหนัก นั่นทำให้งานของฝ่ายคาทอลิกจะรับรู้ในวงกว้างเฉพาะงานด้านการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น พื้นที่การศึกษางานพัฒนาและงานอภิบาลของศาสนจักรและเอพีโอคาทอลิกยังคงเปิดกว้างให้กับผู้ที่สนใจ เช่น งานด้านสิทธิสตรี ที่ปัจจุบันมีเอพีโอคาทอลิกที่รับผิดชอบโดยตรงคือ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกสตรี เป็นต้น

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กรมการศาสนา. *รายงานการศาสนา ประจำปี 2543*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2543.
- กฤตยา อาชวนิจกุล. “การจัดระบบคนไร้รัฐในบริบทประเทศไทย.” ใน *ประชากรและสังคม 2554 : จุดเปลี่ยนประชากร จุดเปลี่ยนสังคมไทย*, 103–26. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554.
- กาญจนา แก้วเทพ. *มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา: พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท*. กรุงเทพฯ: สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530.
- กุศล สุนทรธาดา. *พฤติกรรมสุขภาพของชาวไทยบนพื้นที่สูง: รายงานวิจัยหมายเลข3*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- ขจิตถัย บุรุษพัฒน์. “ชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่า.” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา ปัญหาการเมืองในภูมิภาคและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หน่วยที่ 8-15*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2553.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. *การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง: กรณีศึกษาหมู่บ้านในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่: รายงานการวิจัย*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- ข่ายงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภาคเหนือ และ โครงการจัดการทรัพยากรและการพัฒนา คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. *รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ปัญหาอุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาชาวเขา*, 2532.
- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 12*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516.
- จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. “พลวัตองค์กรพัฒนาเอกชนไทย.” ใน *เอ็นจีโอ 2000*, บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 61–86. เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 11. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2542.
- จอนิ โอโตเซา. *กำพร้าชนบท*. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา, 2547.

- จามะรี เชียงทอง. “ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น.” ใน *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย, 1-51*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- เจริญ อาทิตยา, อานันท์ กาญจนพันธุ์, ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พงษ์ ยิมมันตะสิริ และ นงเยาว์ เนาวรัตน์. *ประสบการณ์การพัฒนาแนวทางศาสนาและวัฒนธรรม: งานวิจัยประเมินผล ศูนย์สังคมพัฒนาสังคมทลเชียงใหม่*. เชียงใหม่: ศูนย์สังคมพัฒนาสังคมทลเชียงใหม่, 2540.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2528.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, และ วันนร จะนู, บรรณาธิการ. *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2555.
- ชมรมศึกษาและวิจัยชาวเขา, บรรณาธิการ. *วิจัยชาวเขา: 2512-2515*. พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, บ.ก. *บันทึกฉบับ NGOs: กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ*. เชียงใหม่: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช.เหนือ) สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543.
- ชูพินิจ เกษมณี. *รายงานการศึกษานโยบายการอพยพชาวเขา: ทางออกในเขาวงกต กรณีศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร*. พิมพ์ครั้งที่ 2, [แก้ไขและเพิ่มเติม]. เอกสารวิชาการ, ลำดับที่ สวช. 00-39-08. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2530.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. *การเมืองของความปรารถนา*. กรุงเทพฯ: บ้านพิทักษ์อักษร, 2555.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2554.
- เตือนใจ ดีเทศน์. *แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน*. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2543.
- ทวิช จตุวรพงษ์. *เสี่ยงจากคนขายขอบ คักดีศรีความเป็นคนของชาวลีซอ*. เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- ทองศรี กำภู ณ อยุธยา. *การระดมทุน: กรณีศึกษาองค์กรคริสต์ศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม, 2544.
- นาถฤดี นาครวจา. *โครงการวิจัยเรื่อง ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษาสภาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (ศูนย์พัฒนาสังคม) : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

- นิพนธ์ เทียนนิหาร, นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. *ความรู้ท้องถิ่น: การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547.
- บงกช นภอัมพร, บรรณาธิการ. *คนไร้รัฐไร้สัญชาติใน...แม่ข่าย*. เชียงใหม่: โครงการต่อยอดคลินิกกฎหมายชาวบ้าน (ด้านสถานะและสิทธิของบุคคล), 2552.
- บำรุง บุญปัญญา. *3 ทศวรรษ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน*. สุรินทร์: โครงการหนังสือดอกตี่วป่า, 2549.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. *30 ชาติในเชียงราย*. พระนคร: รวมสาส์น, 2496.
- บุญเทียน ทองประสาน. *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531.
- บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์. *ศาสนาพลังพัฒนามนุษย์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์น, 2529.
- บุญเลื่อน หมั่นทรัพย์. *อยู่กับปวงประชา*. กรุงเทพฯ: แผนกยุติธรรมและสันติ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม, 2553.
- ประเวศ วะสี. *พุทธเกษตรกรรมกับคานตีสลุขของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2530.
- ประเวศ วะสี. *พุทธธรรมกับสังคม*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2526.
- ป่วย อิงภากรณ์. *ศีลธรรมและศาสนาในการพัฒนาชาติ*. ธนบุรี: โรงพิมพ์ไทยเทอดธรรม, 2512.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, และ พรพนา ก้วยเจริญ. *ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง: ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร*. กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2539.
- ปิ่นแก้ว อุ๋นแก้ว, บรรณาธิการ. *5 คุณ 6 จากแม่ข่าย...สู่อันดามัน: เส้นทางสู่การมีสถานะบุคคล บนแผ่นดินไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการขยายองค์ความรู้จากแม่ข่ายสู่อันดามัน, 2552.
- ปิ่นแก้ว อุ๋นแก้ว, บรรณาธิการ. *คนไร้รัฐไร้สัญชาติในรัฐไทย: เรื่องเล่าของเส้นทางสู่การมี "ตัวตน" บนแผ่นดินนี้*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2550.
- พรพิมล ตรีโชติ. *ไร้แผ่นดิน: เส้นทางจากพม่าสู่ไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- พระโสภณคณาภรณ์. *แผนทำลายพระพุทธรูปศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิวพร, 2526.
- พ้อเลป่า. *คนปกากะญอ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปัจจุบัน, 2536.
- พันธ์สุรย์ ลดาวัลย์, ม.ล. "ชาวเขาในประเทศไทย." ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา ปัญหาการเมืองในภูมิภาคและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หน่วยที่ 8-15*, 175-246. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2553.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. *รวมบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติไทยของบุคคลธรรมดา: ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน*. พิมพ์ครั้งที่ 5, [แก้ไขและเพิ่มเติม]. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2546.

- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. *สถานภาพของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: คณะวิจัยโครงการวิจัยชุดประเมินสถานภาพองค์ความรู้, 2541.
- มาลี สิริทริเกียรติ, บรรณาธิการ. *นวนโยบายและหลักปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- ยศ สันตสมบัติ. “นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพ และสิทธิชุมชน.” ใน *นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพ และสิทธิชุมชน*, บรรณาธิการโดย ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 1–36. เชียงใหม่: วิทอินดีเซ็น, 2547.
- ยศ สันตสมบัติ. *อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์การเมืองวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. *อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัน, 2548.
- รัตนพร เศรษฐกุล, พิริยะ สีหะกุล และ อุทิศ ชำนิบรรณการ. *โครงการสิทธิชุมชนชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย: อดีตและปัจจุบัน: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. ชุดโครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน : การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- ราชบัณฑิตยสถาน, บรรณาธิการ. *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2, (แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2548.
- ราชบัณฑิตยสถาน, บรรณาธิการ. *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3, (แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2552.
- ราชบัณฑิตยสถาน, บรรณาธิการ. *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2549.
- ราชบัณฑิตยสถาน, และ ชาศริต ชุ่มวัฒนะ, บรรณาธิการ. *ราชวงศ์แห่งมหาอำนาจยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19: กษัตริย์และสมเด็จพระราชินีนาถ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2555.
- ลาเคลละ จะทอ. *เรื่องเล่าจากการต่อสู้เรื่องสัญชาติของผู้หญิงชนเผ่า*. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.
- วสิน อิงคพัฒน์กุล. “แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในมิติสิ่งแวดล้อม.” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้*, 11/1-11/31. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2556.

- วอลเดน เบลโล. *โคกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่*. แปลโดย สุรนุช ชงศิลา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, และ สุรพล มุละดา. *จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า: อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. *ชายขอบนิเวศศาสตร์*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548.
- สมเด็จพระพุทธชินวงศ์. *แผนงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนชั้นกัณดาร โดย คณะพระธรรมจาริก ระยะ 5 ปี (2536-2540)*. กรุงเทพฯ: นีลนารากการพิมพ์, 2535.
- สรินยา กิจประยูร, ชูติ งามอรุเลิศ และ คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, บรรณาธิการ. *คู่มือปฏิบัติการเพื่อให้บุคคลมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, 2544.
- สุรียนต์ ทองหนูเอียด, บรรณาธิการ. *ผืนดิน สันติภาพ และชาติพันธุ์*. เชียงใหม่: ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนบนพื้นที่สูง, 2549.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. *ศาสนากับการพัฒนา*. ปาฐกถาชินแคลร์ ทอมป์สันอนุสรณ์ 9. กรุงเทพฯ: ประชาชน, 2519.
- สุวรรณ สภาอานันท์. *เทพพุทธแห่งยุคสมัย: เงินกับศาสนา*. ปาฐกถาชินแคลร์ ทอมป์สัน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542.
- เสนห์ จามริก. *สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา*. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2537.
- เสรี พงศ์พิศ, คมสัน หุตะแพทย์ และ รุ่งโรจน์ ตั้งสุรกิจ, บรรณาธิการ. *คำสอนเพื่อสังคม: สมณสารสำคัญของศาสนจักรคาทอลิกเกี่ยวกับการพัฒนาและสันติภาพ*. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2528.
- องค์การอมตธรรม, แปล. *พระคริสตธรรมคัมภีร์อมตธรรมร่วมสมัยฉบับค้นคว้า*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2554.
- องค์การอมตธรรม. *พระคริสตธรรมคัมภีร์ ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย (ร่วมสมัย) ภาคพันธสัญญาใหม่*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2550.
- อภิชาติ ทองอยู่. *ทัศนะว่าด้วยวัฒนธรรมกับชุมชน: ทางเลือกใหม่ของงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สายส่งศึกษิต, 2527.
- อมรา พงศาพิชญ์, และ นิตยา กัทลิตะพันธุ์, บรรณาธิการ. *องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. “ภาพรวมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ.” ใน *บันทึกลับ NGOs: กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ*, 24–62. เชียงใหม่:

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช.เหนือ) สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มุลินธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543.

อัจฉรา สมแสงสรวง. *ก้าวอย่างแห่งงานพัฒนา : ชีวิตและงานของพระคุณเจ้าบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2544.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกักตักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2548.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. “พหุวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและวัฒนธรรม.” ใน *รัฐชาติและชาติพันธุ์*, บรรณาธิการโดย สำนักส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10, 1–90. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10 จังหวัดเชียงใหม่, 2551.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. *วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังที่สร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.

อุทัย ดุลยเกษม. *วัฒนธรรมสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.

เอนก นาคะบุตร. *จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2533.

บทความวารสาร

กองบรรณาธิการ. “เรื่องจากปก: ชาวเขา...ชนเผ่า.” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 3 (2536): 13–23.

กองบรรณาธิการ. “สิทธิ เสรีภาพ และสิ่งที่รออยู่เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ได้รับสัญชาติ.” *ชนเผ่าพื้นเมือง* 11, ฉ. 22 (2548).

กาญจนา แก้วเทพ. “โครงการฝึกอบรมผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของชุมชน (ผสจ.) แมริม เชียงใหม่.” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 3 (2533): 24–46.

กาญจนา แก้วเทพ. “หนึ่งทศวรรษระชนาจารย์ข้า.” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 5–6 (2530): 21–33.

กาญจนา แก้วเทพ, ศรชัย วิจิตรพร และ อริยา เสวตามร์. “การดำรงอยู่ของชุมชน: กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา.” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 5 (2533): 32–43.

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, และ โชติสา ขาวสนิท. “ธรรมวิทยาแห่งพลเมืองของคาทอลิกในกระบวนการสร้างภาวะความทันสมัยของไทย.” *วารสารธรรมศาสตร์* 28, ฉ. 1 (2552): 41–66.

ชุตติ งามอรุณเลิศ. “มหาอำนาจ...กรมการปกครอง.” *ชนเผ่าพื้นเมือง* 10, ฉบับที่ 20 (2547): 73–79.

- ประสิทธิ์ สิปรีชา. “พหุวัฒนธรรมนิยมจากรากหญ้า: ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนพื้นเมืองและชาติพันธุ์ในประเทศไทย.” *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* 25, ฉ. 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556): 59–106.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. “วาทกรรมว่าด้วยชาวเขา.” *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, ฉ. 11 (2541): 92–135.
- รุจน์ หาเรือนทอง, และ พรภิรมณ์ เชียงกุล. “การปรับตัวของศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2508-2525.” *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์* 36, ฉ. 2 (2553): 87–101.
- สุชาติ เสโส. “จากป่าชุมชนถึงสัญชาติไทยกำแพงแห่งเสรีภาพของชนภูเขา.” *ศิลปวัฒนธรรม* 20, ฉ. 12 (ตุลาคม 2542): 78–84.
- อภิชาติ ทองอยู่. “การวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนา.” *สังคมพัฒนา*, ฉ. 11 (2526): 9–29.

บทความหนังสือพิมพ์

- ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. “ชาวเขา: เหยื่อแห่งการพัฒนา.” *เนชั่นสุดสัปดาห์*, 13-19 สิงหาคม 2541, 31.
- ชูพินิจ เกษมณี. “ชาวเขากับข้อกล่าวหาเรื่องป่า.” *เนชั่นสุดสัปดาห์*, 21-27 มกราคม 2542, 23.
- “ไม่พอใจวิจารณ์ละเมิดสิทธิมนุษยชนชาวเขา จ.ม.ลี้กลับขู่ฆ่ายกครัว นิธิ เอียวศรีวงศ์.” *มติชน*, 31 กรกฎาคม 2542, 1,19.

วิทยานิพนธ์

- จิรภา พลักษ์พาดิ. “ทฤษฎีการพัฒนาของคาทอลิกไทยหลังสังคายนาชาติกันครั้งที่สอง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎิบัณทิต, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.
- เจษฎา โชติกิจภิวาทย์. “การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาการจัดการไร่มุณเวียนของชาวปกากะญอในจังหวัดเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณทิต, บัณทิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- ตุลวัตร ปานิชเจริญ. “การกล่อมเกลาทงสังคมในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากระเหรียง.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณทิต, บัณทิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.

- นงนภัส เพิ่มมิตร. “การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ของชาวลีซอ : ศึกษากรณีบ้านป่าตึง จังหวัด เชียงราย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. “การสร้างภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ‘ชาวเขา’ ในสังคมไทยระหว่าง ทศวรรษ 2420 ถึง ทศวรรษ 2520.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- เพียงจิต เทียน้อย. “การเปลี่ยนศาสนาของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) ในหมู่บ้านภาคเหนือของ ประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. “การก่อตัวของกระแส วัฒนธรรมชุมชน ในสังคมไทย, พ.ศ. 2520-2537.” วิทยานิพนธ์, สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.
- รุจน์ หาเรือนทรง. “พัฒนาการศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2553.
- วินัย บุญลือ. “ทุนทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชนชาวปกากะญอ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- ศรินทิพย์ หมั่นทรัพย์. “กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์และการปรับเปลี่ยนบทบาทหญิงชายในชุมชนปกากะญอ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- สุริยา สมบูรณ์. “กระบวนการแสวงหาข้อมูลข่าวสารในการขอมีสัญชาติไทยของชนกลุ่มน้อยในเขต อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย.” ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2548.
- สุวรรณณี เข้มเจริญ. “สิทธิในการศึกษาของคนไร้สัญชาติในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.
- อภิชาติ ลายสนิทเสรีกุล. “ปัญหาการเพิ่มและจำหน่ายรายการบุคคลในทะเบียนบ้านตามระบบ กฎหมายไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.
- อะซามะ ฉินหมี่. “ความซับซ้อนและความลื่นไหลของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านชีวิตของผู้หญิงลีซู คนหนึ่ง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.

อาทิตย์ วงศ์ทิตกุล. “ชาวตอยไร้สัญชาติกับอัตลักษณ์: ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า หมู่บ้านพญาไพรเล่ามา จังหวัดเชียงราย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

เอกชัย ปิ่นแก้ว. “การเมืองเรื่อง ‘สัญชาติไทย’: ความคลุมเครือของพรมแดนแห่งรัฐและพรมแดนแห่งสิทธิมนุษยชน: กรณีปัญหาสัญชาติชาว อ. แม่เฒ่า จ. เชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

“เกี่ยวกับเสมสิกขาลัย.” เสมสิกขาลัย. <http://semsikkha.org/tha/about-us/about-us> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกกลุ่มชาติพันธุ์. “ประวัติองค์กร.” คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนาสังคม แผนกกลุ่มชาติพันธุ์.

<http://www.cegthai.org/web/index.php?name=aboutus> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2558).

“คุณพ่อไมเกิ้ล วินัย บุญลือ.” สังฆมณฑลเชียงใหม่. <http://www.cmdiocese.org/web/data/170> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2559).

“คุณพ่ออีจันุส บุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธา.” สังฆมณฑลเชียงใหม่.

<http://www.cmdiocese.org/web/data/190> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2559).

“โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ (โครงการคลองลาน) จังหวัดกำแพงเพชร.” สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.).

http://www.rdpb.go.th/rdpb/visit3/20-50project/50project_18_1.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2559).

“โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ฯ ดอยฟ้าห่มปก จ.เชียงใหม่.” สำนักงาน กปร.

http://www.rdpbproject.com/press56/index.php?option=com_content&view=article&id=171&Itemid=155 (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2559).

“จากขุนเขา ยอดดอย คั่นถิ่น คุณพ่อเจริญ นันทนาการ อธิการบ้าน (เตรียม) เณร.” คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อพระสงฆ์.

http://thaipriest.cbct.net/interviewpriest2012/charoen_nuntakarn_2012/charoen_nuntakarn_2012.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2559).

“จิตตาทิบาล.” LOUIS MARIE DE MONTFORT CHURC.

<https://louismariebangkae.wordpress.com/2012/10/05/จิตตาทิบาล> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2559)

“ช่องทางสนับสนุน.” เสมสิกขาลัย. <http://semsikkha.org/tha/support/howtosupport> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

ณรงค์ชัย หมั่นศึกษา. “50 ปีแห่งพระพรและชุมชนแห่งความเชื่อกลุ่มคริสตชนวัดนักบุญเซซีลีอา ห้วยตื้นนุ่น.” สังฆมณฑลเชียงใหม่. <http://www.cmdiocese.org/th/c-news/dailynews/751-751> (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2559).

“ปฏิทินกิจกรรม เป็นมิตรกับความตาย.” เสมสิกขาลัย.

<http://semsikkha.org/tha/schedules/schedule/general/icalrepeat.detail/2016/10/29/176/-/font-color-ff0000-font> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

“ประวัติศาสตร์พระศาสนจักร.” อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ.

<http://www.catholic.or.th/archive/historyxa/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2559).

“ประสิทธิ์ สปิรีชา.” ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

<http://soc-dev.soc.cmu.ac.th/dr-prasit> (สืบค้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2559).

“เป็นมิตรกับความตาย.” เสมสิกขาลัย. <http://semsikkha.org/tha/index.php/about-us/course/general/577-befriend-death> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

“พันธกิจ.” มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย.

http://www.worldvision.or.th/about_ministry.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2559).

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. “แลกเปลี่ยนกับคุณอภิชาติ นักศึกษาในหลักสูตร ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย สาขา ชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน.” GotoKnow.

<https://www.gotoknow.org/posts/581744> (สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2559).

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. “โครงการวิจัยสร้างสำนักเกษตรกรรมเชิงจิตวิญญาณของกลุ่มชาติพันธุ์ จ.เชียงใหม่ และ จ.แม่ฮ่องสอน.” KUforest.

<https://research.rdi.ku.ac.th/forest/Project.aspx?ProjectNumber=1431070000&BudgetYear=2014> (สืบค้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2559).

“รู้จักสันติwana.” สันติwana. <http://www.santiwana.org/Knowus1.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2559).

วิชัย โภคทวี. “ประวัติคุณพ่อวิชัย โภคทวี ผู้บุกเบิกและก่อร่างสันติwana.” สันติwana.

<http://www.santiwana.org/fvichai.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2559).

เว็บมาสเตอร์สังฆมณฑลเชียงใหม่. “การแพร่ธรรมกับชาวปกากะญอ.” สังฆมณฑลเชียงใหม่.

http://www.cmdiocese.org/th/_/ethnic/karen/38-2011-12-11-16-30-15?start=1
(สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2559)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. “การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง.” ฐานข้อมูลงานวิจัยทางชาติพันธุ์ในประเทศไทย.

http://www.sac.or.th/databases/ethnicredb/research_detail.php?id=378 (สืบค้นเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2559).

สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย. “แผนภูมิแสดงการบริหารองค์กรของสภาพระสังฆราชฯ.” สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

http://www.cbct.net/PDF_Files/ChartCBCT.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2557).

บทสัมภาษณ์

กิ่งแก้ว จันดีบ. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558.

จอนิ โอโตเฮา. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, หมู่บ้านหนองเต่า, 24 พฤษภาคม 2558.

ชวัลวิทย์ รุ่งโรจน์พสุธา. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์พระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558.

ชุตติ งามอรุเลิศ และ สรินยา กิจประยูร. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์คาทอลิกพระจิตเจ้า แม่สรวย, 5 พฤศจิกายน 2558

บุหลุ บุญลือ. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านห้วยตอง, 23 พฤษภาคม 2558.

นิพนธ์ เทียนนิหาร. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนา และวัฒนธรรมชุมชน, 9 พฤศจิกายน 2558.

บุญเลิศ สร้างกุศลในพสุธา. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 26 พฤษภาคม 2558.

ประสิทธิ์ รุจิรัตน์. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 20 เมษายน 2559.

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 14 ตุลาคม 2558.

ไพรัช ศรีประเสริฐ. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 20 เมษายน 2559.

วิชัย โภคทวี. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านเซเวียร์, 6 มกราคม 2559.

วินัย บุญลือ. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, วัดพระจิตเจ้า สวนเจ็ดริน, 27 เมษายน 2558.

ศรีมา ทุงเมืองทอง. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, บ้านห้วยอีค่าง, 23 พฤษภาคม 2558.

สนั่น สันติมนอกุล. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, แม่สอด, 31 กรกฎาคม 2559.

สุนทร วงศ์จอมพร. สัมภาษณ์โดย พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร, สังฆมณฑลเชียงใหม่, 27 พฤษภาคม 2558.

เอกสารต้นฉบับและเอกสารไม่ตีพิมพ์

คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์. ประวัติศาสตร์คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ (ฉบับร่าง). (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

นิพนธ์ เทียนนิหาร. สรุปลักษณะการในการทำงานตามนโยบายช่วยเหลือเกื้อกูลจากประสบการณ์ของ สคทพ. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

Books and Book Articles

Amin, Samir. *Theory Is History*. Cham: Springer International Publishing, 2014.

Bates, Robert H., ed. *Toward a Political Economy of Development: A Rational Choice Perspective*. Berkeley: University of California Press, 1988.

Berry, Sara S. *No Condition Is Permanent: The Social Dynamics of Agrarian Change in Sub-Saharan Africa*. Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 1993.

Beyer, Peter. *Religion and Globalization*. Theory, Culture & Society. London: Sage Publications, 1994.

Bradbury, Steve. "Mission, Missionaries and Development." In *Handbook of Research on Development and Religion*, edited by Matthew Clarke, 413–29. Cheltenham, U.K: Edward Elgar, 2013.

Buzan, Barry, and Richard Little. *International Systems In World History: Remaking the Study of International Relations*. New York: Oxford University Press, 2000.

- Casanova, José. "Introduction." In *Public Religions in the Modern World*, 1–10. Chicago: University of Chicago Press, 1994.
- Casanova, José. "Secularization, Enlightenment, and Modern Religion." In *Public Religions in the Modern World*, 11–39. Chicago: University of Chicago Press, 1994.
- Chantana Banpasirichote. "Civil Society Discourse and the Future of Radical Environmental Movements in Thailand." In *Civil Society in Southeast Asia*, edited by Hock Guan Lee, 234–64. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2004.
- Clarke, Gerard, Timothy M. Shaw, and Michael Jennings, eds. *Development, Civil Society and Faith-Based Organizations: Bridging the Sacred and the Secular*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Davies, Thomas Richard. *NGOs: A New History of Transnational Civil Society*. London: Hurst & Company, 2013.
- Deneulin, Séverine, and Masooda Bano. *Religion in Development: Rewriting the Secular Script*. London: Zed Books, 2009.
- Elawat Chandraprasert. "The Impact of Development on the Hilltribes of Thailand." In *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, edited by Don McCaskill and Ken Kampe, 61–82. Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997.
- Gawin Chutima. "Funding for NGOs in Thailand: The Politics of Money in the Nonprofit Sector." In *The NGO Way: Perspectives and Experiences From Thailand*, 61–98. Bangkok: Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization, 2004.
- Haynes, Jeffrey. *Religion and Development: Conflict or Cooperation?* Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2007.
- Hjelm, Titus. "Religion and Social Problems Three Perspectives." In *Religion and Social Problems*, 1–11. Routledge Advances in Sociology 56. New York: Routledge, 2011.

- Hulme, David. "Reinventing the Third World State: Service Delivery and the Civic Realm." In *The Internationalization of Public Management*, edited by Willy McCourt and Martin Minogue. Edward Elgar Publishing, 2001.
- James, Rick. "What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith." Praxis Paper. Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009.
- Jennings, Michael. "'Do Not Turn Away a Poor Man': Faith-Based Organizations and Development." In *Handbook of Research on Development and Religion*, edited by Matthew Clarke, 359–375. Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2013.
- Keyes, Charles F. *Who Are the Lue? Revisited: Ethnic Identity in Laos, Thailand and China*. Massachusetts: Center for International Studies, Massachusetts Institute of Technology, 1992.
- Keyes, Charles F. "Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand." In *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives on a Great Transformation*, edited by Robert W. Hefner, 259–83. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Kothari, Uma, ed. *A Radical History of Development Studies: Individuals, Institutions and Ideologies*. Cape Town: Zed Books Ltd, 2005.
- Koya, Nobuko. "The Folk Medicine Revival Movement in Northern Thailand: The Exercise of Healer's Capacities and Legitimization of Healing Practices." In *Communities of Potential: Social Assemblages in Thailand and Beyond*, 63–84. Bangkok: Silkworm Books, 2016.
- Laffey, Alice L. "Love the Stranger; Remember When You Were Stranger in Egypt." In *Ethnicity, Nationality and Religious Experience*, edited by Peter C. Phan, 31–45. Lanham, Md: University Press of America, 1995.
- Leach, Edmund Ronald. *Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure*. London: Athlone Press, 1954.

- Lewis, David. "Nongovernmental Organizations, Definition and History." In *International Encyclopedia of Civil Society*, 1056–1062. New York: Springer US, 2010.
- Lewis, David, and Nazneen Kanji, eds. *Non-Governmental Organizations and Development*. London ; New York: Routledge, 2009.
- Marshall, Katherine, and Lucy Keough, eds. *Finding Global Balance: Common Ground Between the Worlds of Development and Faith*. Washington, D.C: World Bank Publications, 2005.
- McCarthy, James. *An Englishman's Siamese Journals 1890-1893*. Bangkok: Siam Media International, 1985.
- McCaskill, Don. "From Tribal Peoples to Ethnic Minorities: The Transformation of Indigenous Peoples: A Theoretical Discussion." In *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, edited by Don McCaskill and Ken Kampe, 26–60. Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997.
- McCrudden, Christopher. "Faith-Based Non-Governmental Organizations in the Public Square." In *The Changing Nature of Religious Rights Under International Law*, 185–210. New York: Oxford University Press, 2015.
- Paeth, Scott R. *Exodus Church and Civil Society*. Burlington: Ashgate, 2008.
- Patya Saihoo. *The Hill Tribes of Northern Thailand: A Study*. Bangkok: SEATO Cultural Programme 1962-1963, 1970.
- Phan, Peter C. "Ethnicity, Experience and Theology: An Asian Liberation Perspective." In *Ethnicity, Nationality and Religious Experience*, edited by Peter C. Phan, 255–287. Lanham, Md: University Press of America, 1995.
- Prebisch, Raúl, Nations Unies, and Commission économique pour l'Amérique latine et les Caraïbes. *The Economic Development of Latin America, and Its Principal Problems [by Pr. Raul Prebisch, October 1949]*. Lake Success: New York : United Nations, Department of economic affairs, 1950.
- Robert, G. Lamar, and Ronald D. Renard, eds. *Data Requirements for Highland and Farming System Development*. Chiang Mai: Payap Research Center, 1986.

- Scott, James C. *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press, 1999.
- Shigetomi, Shinichi, Kasian Tejapira, Apichart Thongyou, and Japan External Trade Organization, eds. *The NGO Way: Perspectives and Experiences from Thailand*. ASED 69. Chiba, 2004.
- SJ, John W. O'Malley. *The Jesuits: A History from Ignatius to the Present*. Maryland: A Sheed & Ward Book, 2014.
- Sommart Sukonthaphathipak. "Recollections of the Hill Tribes." In *Development or Domestication?: Indigenous Peoples of Southeast Asia*, edited by Don McCaskill and Ken Kampe, 61–82. Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 1997.
- Swart, Ignatius. *The Churches and the Development Debate: Perspectives on a Fourth Generation Approach*. AFRICAN SUN MeDIA, 2006.
- Tanabe, Shigeharu. "Introduction: Communities of Potential." In *Communities of Potential: Social Assemblages in Thailand and Beyond*, 1–20. Bangkok: Silkworm Books, 2016.
- Tapp, Nicholas. *Sovereignty and Rebellion: The White Hmong of Northern Thailand*. Singapore: Singapore University Press, 1989.
- Turner, Mark MacDonald, and David Hulme. *Governance, Administration and Development: Making the State Work*. Basingstoke: Macmillan Press, 1997.
- Watts, Michael. "Liberating Political Ecology." In *Liberation Ecologies: Environment, Development, Social Movements*, edited by Michael Watts and Richard Peet, 3–47. London: Routledge, 2004.
- Wijeyewardene, Gehan, ed. *Ethnic Groups across National Boundaries in Mainland Southeast Asia*. Social Issues in Southeast Asia. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1990.
- Wilde, Melissa J. *Vatican II: A Sociological Analysis of Religious Change*. Princeton: Princeton University Press, 2007.
- Winzeler, Robert L. "Religion, Society, and the State." In *The Peoples of Southeast Asia Today: Ethnography, Ethnology, and Change in a Complex Region*, 179–202. Plymouth: AltaMira Press, 2011.

- Winzeler, Robert L. "Religious Conversion on the Ethnic Margins." In *The Peoples of Southeast Asia Today: Ethnography, Ethnology, and Change in a Complex Region*, 203–219. Plymouth: AltaMira Press, 2011.
- Winzeler, Robert L. *The Peoples of Southeast Asia Today: Ethnography, Ethnology, and Change in a Complex Region*. Lanham: AltaMira Press, 2011.
- Wolfe, Marshall. *Elusive Development*. London; Atlantic Highlands, N.J: Zed Books Ltd, 1995.

Articles

- Berger, Julia. "Religious Nongovernmental Organizations: An Exploratory Analysis." *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14, no. 1 (March 2003): 15–39.
- Bielefeld, Wolfgang, and William Suhs Cleveland. "Defining Faith-Based Organizations and Understanding Them Through Research." *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 42, no. 3 (June 1, 2013): 442–467.
- Chia, Edmund. "ASIAN CHRISTIANITY: The Postcolonial Challenge of Identity and Theology." *Compass* 46, no. 1 (March 2012): 9–13.
- Clarke, Matthew, and Vicki-Anne Ware. "Understanding Faith-Based Organizations: How FBOs Are Contrasted with NGOs in International Development Literature." *Progress in Development Studies* 15, no. 1 (January 1, 2015): 37–48.
- Deneulin, Séverine, and Carole Rakodi. "Revisiting Religion: Development Studies Thirty Years On." *World Development* 39, no. 1 (January 2011): 45–54.
- Ferris, Elizabeth. "Faith-Based and Secular Humanitarian Organizations." *International Review of the Red Cross* 87, no. 858 (June 2005): 311–325.
- Hackworth, Jason. "Compassionate Neo-Liberalism?: Evangelical Christianity, the Welfare State, and the Politics of the Right." *Studies in Political Economy*, no. 86 (2010): 83–108.

- Kajimbwa, Monsiapile. "NGOs and Their Role in the Global South." *International Journal of Not-for-Profit Law*, no. 9 (2006): 58–64.
- Kiely, Ray. "The Last Refuge of the Noble Savage? A Critical Assessment of Post-Development Theory." *European Journal of Development Research* 11, no. 1 (June 1999): 30–55.
- Najam, Adil. "Understanding the Third Sector: Revisiting the Prince, the Merchant, and the Citizen." *Nonprofit Management and Leadership* 7, no. 2 (December 1, 1996): 203–219.
- Rakodi, Carole. "Religion and Development: Subjecting Religious Perceptions and Organisations to Scrutiny." *Development in Practice* 22, no. 5–6 (August 1, 2012): 621–633.
- Strate, Shane. "An Uncivil State of Affairs: Fascism and Anti-Catholicism in Thailand, 1940–1944." *Journal of Southeast Asian Studies* 42, no. 1 (2011): 59–87.
- Tomalin, Emma. "Thinking about Faith-Based Organisations in Development: Where Have We Got to and What Next?" *Development in Practice* 22, no. 5–6 (August 1, 2012): 689–703.
- Warner, Rick, and Wabash College. "In Search of Indigenous History on the Mission Frontier: A New Look at a Jesuit Perspective." *World History Bulletin*, no. 30 (October 2014): 22–25.

Electronic Media

- Drexhage, John, and Deborah Murphy. "Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012." United Nations.
http://www.un.org/wcm/webdav/site/climatechange/shared/gsp/docs/GSP1-6_Background%20on%20Sustainable%20Devt.pdf (Accessed August 4, 2016).
- "History." Catholic Social Teaching.
<http://www.catholicsocialteaching.org.uk/principles/history/> (Accessed February 24, 2016).

Jesuit Conference of Asia Pacific. "Indigenous Ministry." Jesuit Conference of Asia Pacific. <http://sjapc.net/what-we-do/indigenous-ministry> (Accessed July 7, 2015).

McCrudden, Christopher. "Faith-Based Non-Governmental Organizations in the Public Square." Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=2474234> (Accessed October 25, 2015).

"Obituary: Archbishop Helder Camara." The Independent. <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/obituary-archbishop-helder-camara-1115091.html> (September 2, 1999).

Orjala, Paul R. "Assimilating Ethnic and Other Minorities into the Local Church." Church of the Nazarene. <http://nazarene.org/files/docs/Assimilating%20Ethnic%20and%20Other%20Minorities%20into%20the%20Local%20Church.pdf> (Accessed April 6, 2016).

Theses

Komart Chuengsatiansup. "Living on the Edge: Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand." Ph.D. diss, Harvard University, 1998.

Newspapers

"700 Hmong Now Official Thai Citizens." *The Nation (Thailand)*, August 8, 2004.

"Thailand: First Group of Chiang Rai Ethnic Shans given Thai Nationality." *Thai Press Reports (Thailand)*, January 26, 2006.

"Thailand: Stateless Minorities Struggle for Recognition, Services in Thailand." *Thai Press Reports (Thailand)*, January 7, 2011.

Etc.

James, Rick. "What Is Distinctive About FBOs? How European FBOs Define and Operationalise Their Faith." Praxis Paper. Oxford: International NGO Training and Research Centre (INTRAC), February 2009.

Winzeler, Robert L. "Religious Conversion on the Ethnic Margins of Southeast Asia." In *Living on the Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia*. Siem Reap, 2008.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ตัวอย่างแบบสอบถามเพื่อกำหนดสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง
โดย คณะกรรมการคทาออลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์¹

แบบสอบถามเพื่อกำหนดสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง (ข้อมูลครอบครัว)
โดยคณะกรรมการคทาออลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ ฝ่ายสิทธิ (งานสถานะบุคคล)

แบบสอบถามชุดนี้ เป็นแบบสอบถามหลัก ใช้ในการสำรวจข้อมูลของหนึ่งครอบครัว ที่สมาชิกมีความสัมพันธ์เป็นบิดา มารดา บุตร หรือพี่น้องของหัวหน้าครอบครัว ที่ยังอาศัยอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน

สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่..... หมู่บ้าน..... หมู่ที่..... ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด..... เลขรหัสประจำบ้าน □□□□ - □□□□□□ - □□
ครอบครัวนับถือศาสนา/ความเชื่อ..... จำนวนสมาชิกในครอบครัวมี..... คน มีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
2. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
3. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
4. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
5. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
6. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
7. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
8. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
9. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
10. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
11. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....
12. ชื่อ..... นามสกุล..... สถานะ.....

1. ผู้ตอบแบบสอบถาม

ชื่อ นามสกุล เผ่า อายุ ปี
อาชีพ รายได้ต่อเดือน..... เกิดวันที่ เดือน พ.ศ.
สถานที่เกิด.....
ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย เข้ามาในประเทศไทยเมื่อ วันที่..... เดือน พ.ศ.
เลขประจำตัวประชาชน □ - □□□□ - □□□□□□ - □□ - □
ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน
เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ไม่เคย เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
มีหลักฐานการศึกษา คือ
เคยต้องคดีอาญาข้อหา เคย ไม่เคย
เคยบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร

¹ แบบสอบถามทั้งหมดมาจาก สรินยา กิจประยูร, ชุติ งามอรุณเลิศ และ คณะกรรมการคทาออลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, บรรณาธิการ, *คู่มือปฏิบัติการเพื่อให้บุคคลมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการคทาออลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, 2544).

เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ไม่เคย เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
 มีหลักฐานการศึกษา คือ.....
 ปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับ.....

3. ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด..... ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย
 เมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ. อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....
 เลขประจำตัวประชาชนบุตร - - - -
 ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน
 เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ไม่เคย เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
 มีหลักฐานการศึกษา คือ.....
 ปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับ.....

4. ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด..... ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย
 เมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ. อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....
 เลขประจำตัวประชาชนบุตร - - - -
 ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน
 เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ไม่เคย เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
 มีหลักฐานการศึกษา คือ.....
 ปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับ.....

5. ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด..... ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย
 เมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ. อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....
 เลขประจำตัวประชาชนบุตร - - - -
 ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน
 เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ไม่เคย เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
 มีหลักฐานการศึกษา คือ.....
 ปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับ.....

ข้อมูลมารดาชื่อ..... นามสกุล เพ้า.....
 อายุ ปี อาชีพ..... เกิดวันที่..... เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด.....
 ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย เข้ามาในประเทศไทยเมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ.
 ปัจจุบัน เสียชีวิต อาศัยอยู่กับ.....
 เลขประจำตัวประชาชนมารดา - - - -
 ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน

หลักฐานที่ปรากฏ (ให้เก็บสำเนาหลักฐานที่มีทั้งหมดด้วย และหากอ้างว่ามีหลักฐานแต่ไม่ได้นำมาแสดงให้บันทึกให้ชัดเจน)

ท.ร.๑๔	ท.ร.๑๓	สูติบัตร	แบบพิมพ์ประวัติ (ระบุชื่อทะเบียน)	บัตรประจำตัว (ระบุชื่อบัตร)	ท.ร. รช.๑	พยานบุคคล เพื่อรับรองการเกิดในไทย (กรณีไม่มีเอกสารใดๆ ยืนยัน)	หมายเหตุ

3. ข้อมูลบุตร (เฉพาะบุตรที่เกิดกับภรรยาหรือสามีคนปัจจุบันที่ตอบข้อมูลในแบบสอบถาม หากมีบุตรกับภรรยาหรือสามี
 อื่นให้ใช้แบบสอบถามชุดข้อมูลรายบุคคล)

ข้าพเจ้ามีบุตรทั้งหมด..... คน แต่งงานแยกครอบครัวแล้ว..... คน ยังไม่แต่งงาน..... คน
 ข้อมูลบุตรที่ยังไม่แยกครอบครัว (ยังไม่แต่งงาน) มีดังนี้

1. ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด..... ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย
 เมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ. อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....
 เลขประจำตัวประชาชนบุตร - - - -
 ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน
 เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ไม่เคย เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
 มีหลักฐานการศึกษา คือ.....
 ปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับ.....

2. ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด..... ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย
 เมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ. อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....
 เลขประจำตัวประชาชนบุตร - - - -
 ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน

4. ข้อมูลพี่น้อง ข้าพเจ้ามีพี่น้องซึ่งยังไม่ได้แยกครอบครัวอาศัยอยู่กับข้าพเจ้า (ถ้ามี) จำนวน คน คือ

1. ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด..... ในกรณีที่มิได้เกิดในประเทศไทยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย
 เมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ. อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....
 เลขประจำตัวประชาชน □ - □□□□ - □□□□□ - □□ - □
 ความรู้ทางภาษาไทย ○ ฟัง ○ พูด ○ อ่าน ○ เขียน
 เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ○ ไม่เคย ○ เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
 มีหลักฐานการศึกษา คือ.....
 ปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับ.....

2. ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด..... ในกรณีที่มิได้เกิดในประเทศไทยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย
 เมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ. อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....
 เลขประจำตัวประชาชน □ - □□□□ - □□□□□ - □□ - □
 ความรู้ทางภาษาไทย ○ ฟัง ○ พูด ○ อ่าน ○ เขียน
 เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ○ ไม่เคย ○ เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
 มีหลักฐานการศึกษา คือ.....
 ปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับ.....

3. ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เกิดเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.
 สถานที่เกิด..... ในกรณีที่มิได้เกิดในประเทศไทยเดินทางเข้ามาในประเทศไทย
 เมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ. อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....
 เลขประจำตัวประชาชน □ - □□□□ - □□□□□ - □□ - □
 ความรู้ทางภาษาไทย ○ ฟัง ○ พูด ○ อ่าน ○ เขียน
 เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ○ ไม่เคย ○ เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี
 มีหลักฐานการศึกษา คือ.....
 ปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับ.....

5. ข้าพเจ้ามีพยานบุคคล/วัตถุเพื่อรับรองข้อเท็จจริง (กรณีเอกสารขัดกันมาก) คือ

<p>1.....เป็นพยานรับรองข้อเท็จจริงของ ชื่อ-สกุล</p> <p>โดยรับรองว่า.....</p> <p>หลักฐานของพยาน (กรณีเป็นพยานบุคคล).....</p>
<p>2.....เป็นพยานรับรองข้อเท็จจริงของ ชื่อ-สกุล</p> <p>โดยรับรองว่า.....</p> <p>หลักฐานของพยาน (กรณีเป็นพยานบุคคล).....</p>

บันทึกเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(ลงชื่อ (ผู้เก็บรวบรวมข้อมูล)

องค์กร/หน่วยงาน

(วันที่)/...../.....

แบบสอบถามเพื่อกำหนดสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง (ข้อมูลรายบุคคล)
โดยคณะกรรมการกาชาดออลิกันเพื่อสังคมชาติพันธุ์ ฝ่ายสิทธิ (งานสถานะบุคคล)

แบบสอบถามชุดนี้เป็นแบบสอบถามเพิ่มเติม ใช้ในการสำรวจข้อมูลรายบุคคล โดย 1 ชุดใช้สำหรับผู้ตอบแบบสอบถาม 1 คน

ข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถาม

ชื่อ นามสกุล เผ่า อายุ ปี
 เกิดวันที่..... เดือน พ.ศ.

สถานที่เกิด.....

ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย เข้ามาในประเทศไทยเมื่อ วันที่..... เดือน พ.ศ.

ปัจจุบันอาศัยอยู่ที่ บ้านเลขที่..... หมู่บ้าน..... หมู่ที่..... ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด..... เลขรหัสประจำบ้าน □□□□ - □□□□□□ - □

เลขประจำตัวประชาชน □ - □□□□ - □□□□□□ - □□ - □

นับถือศาสนา/ความเชื่อ..... อาชีพ..... รายได้ต่อเดือน.....

ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน

เคยเข้ารับการศึกษาระบบ ไม่เคย เคย โรงเรียน จำนวน..... ปี

มีหลักฐานการศึกษา คือ

เคยต้องคดีอาญาข้อหา เคย ไม่เคย

เคยนำพินัยสารณะประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร

หลักฐานที่ปรากฏ (ให้เก็บสำเนาหลักฐานที่มีทั้งหมดด้วย และหากอ้างว่ามีหลักฐานแต่ไม่ได้นำมาแสดงให้บันทึกให้ชัดเจน)

พ.ร.๑๕	พ.ร.๑๓	สูติบัตร	แบบพิมพ์ประวัติ (ระบุชื่อทะเบียน)	บัตรประจำตัว (ระบุชื่อบัตร)	ทว. ขบ.๑	พยานบุคคล เพื่อบรรณการเกิดในไทย (กรณีไม่มีเอกสารใดๆ ยืนยัน)	หมายเหตุ

ข้อมูลบิดา ชื่อ..... นามสกุล เผ่า.....

อายุ ปี อาชีพ..... เกิดวันที่..... เดือน พ.ศ.

สถานที่เกิด.....

ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย เข้ามาในประเทศไทยเมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ.

ปัจจุบัน เสียชีวิต อาศัยอยู่กับ.....

เลขประจำตัวประชาชนบิดา □ - □□□□ - □□□□□ - □□ - □

ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน

หลักฐานที่ปรากฏ (ให้เก็บสำเนาหลักฐานที่มีทั้งหมดด้วย และหากอ้างว่ามีหลักฐานแต่ไม่ได้นำมาแสดงให้บันทึกให้ชัดเจน)

ท.ร.๑๕	ท.ร.๑๓	สูติบัตร	แบบพิมพ์ประวัติฯ (ระบุชื่อทะเบียน)	บัตรประจำตัว (ระบุชื่อบัตร)	ท.ร. จ.๑	พยานบุคคล เพื่อรับรองการเกิดในไทย (กรณีไม่มีเอกสารใดๆ ยืนยัน)	หมายเหตุ

ข้อมูลมารดาชื่อ..... นามสกุล เผ่า.....

อายุ ปี อาชีพ..... เกิดวันที่..... เดือน พ.ศ.

สถานที่เกิด.....

ในกรณีที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย เข้ามาในประเทศไทยเมื่อ วันที่..... เดือน..... พ.ศ.

ปัจจุบัน เสียชีวิต อาศัยอยู่กับ.....

เลขประจำตัวประชาชนมารดา □ - □□□□ - □□□□□ - □□ - □

ความรู้ทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน

หลักฐานที่ปรากฏ (ให้เก็บสำเนาหลักฐานที่มีทั้งหมดด้วย และหากอ้างว่ามีหลักฐานแต่ไม่ได้นำมาแสดงให้บันทึกให้ชัดเจน)

ท.ร.๑๕	ท.ร.๑๓	สูติบัตร	แบบพิมพ์ประวัติฯ (ระบุชื่อทะเบียน)	บัตรประจำตัว (ระบุชื่อบัตร)	ท.ร. จ.๑	พยานบุคคล เพื่อรับรองการเกิดในไทย (กรณีไม่มีเอกสารใดๆ ยืนยัน)	หมายเหตุ

5. ข้าพเจ้ามีพยานบุคคล/วัตถุเพื่อรับรองข้อเท็จจริง (กรณีเอกสารขาดกันมาก) คือ

1.....เป็นพยานรับรองข้อเท็จจริงของ ชื่อ-สกุล โดยรับรองว่า..... หลักฐานของพยาน (กรณีเป็นพยานบุคคล).....
2.....เป็นพยานรับรองข้อเท็จจริงของ ชื่อ-สกุล โดยรับรองว่า..... หลักฐานของพยาน (กรณีเป็นพยานบุคคล).....

บันทึกเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

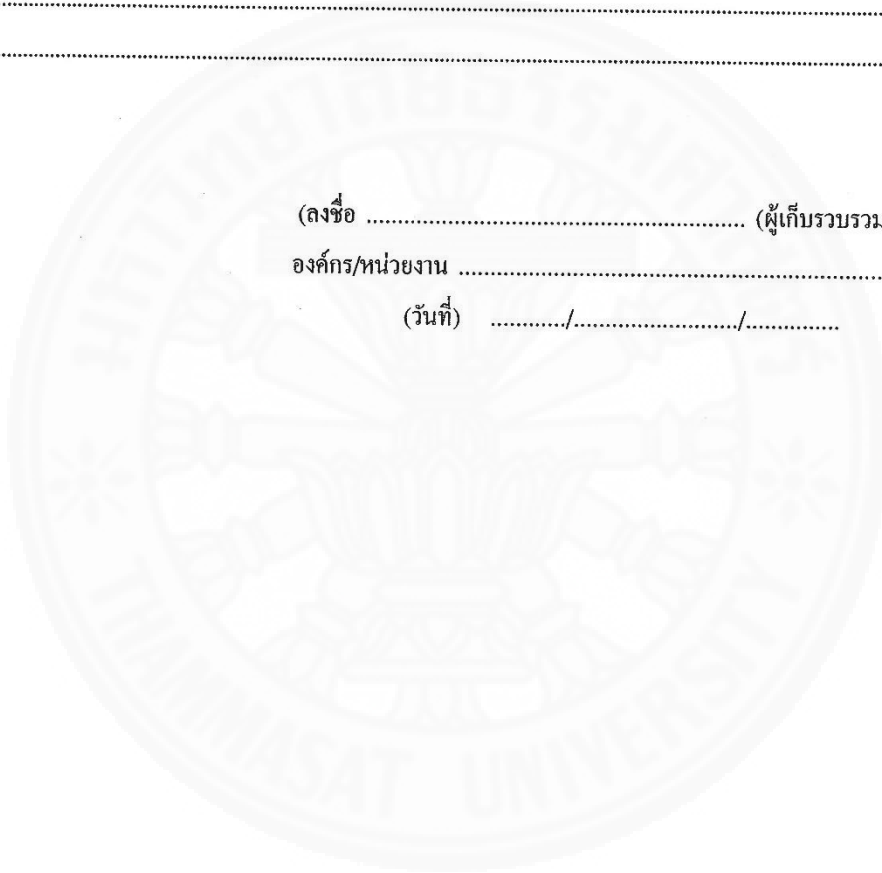
.....

.....

(ลงชื่อ (ผู้เก็บรวบรวมข้อมูล)

องค์กร/หน่วยงาน

(วันที่)/...../.....

ภาคผนวก ข

ประเภทของกลุ่มบุคคลบนพื้นที่สูงและแนวทางการให้ความช่วยเหลือ²

ลำดับ	ชื่อเท็จจริงของบุคคล	รหัส	สถานะตามกฎหมาย	แนวทางการให้ความช่วยเหลือ
1	บุคคลที่มีสัญชาติไทยโดยมีบัตรประจำตัวประชาชน และทะเบียนบ้าน (ท.ร. 14) แล้ว	ท	มีสัญชาติไทย	ไม่จำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือใด ๆ แต่ให้ดูว่ามีบุตรที่ยังไม่มีชื่อในทะเบียนบ้านหรือไม่
2 ³	บุคคลที่เกิดในประเทศไทยและบิดาหรือมารดาคนใดคนหนึ่ง มีบัตรประจำตัวประชาชนและทะเบียนบ้าน (ท.ร. 14) แล้ว	พ	มีสัญชาติไทย	แยกการช่วยเหลือเป็น
	- บุตรมีสูติบัตร			ยื่นคำร้องขอแก้ไขรายการในสูติบัตรและขอเพิ่มชื่อบุตรลงในทะเบียนบ้าน (ท.ร. 14)
	- บุตรไม่มีสูติบัตรและอายุไม่เกิน 15 ปี			ขอแจ้งเกิดเกินกำหนดและขอเพิ่มชื่อบุตรลงในทะเบียนบ้าน (ท.ร. 14) ของบิดาหรือมารดา
	- บุตรที่ไม่มีสูติบัตรและอายุเกิน 15 ปี โดยมีเอกสารพิสูจน์ตน			ขอเพิ่มชื่อบุตรลงในทะเบียนบ้าน (ท.ร. 14) ของบิดาหรือมารดา
	- บุตรที่ไม่มีสูติบัตรและอายุเกิน 15 ปี โดยไม่มีเอกสารพิสูจน์ตน			ขอเพิ่มชื่อบุตรลงในทะเบียนบ้าน (ท.ร. 14) ของบิดาหรือมารดา โดยอาจอ้างพยานบุคคลยืนยัน หรือตรวจ DNA เพื่อยืนยันความเป็นบิดา มารดาและบุตร

² การจัดแบ่งประเภทนี้ผู้วิจัยหยิบยกมาจาก สรินยา กิจประยูร, ชุติ งามอรุณเลิศ และ คณะกรรมการคทาออลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, บรรณาธิการ, *คู่มือปฏิบัติการเพื่อให้บุคคลมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการคทาออลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์, 2544), 68-71.

³ อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2534 และระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการจัดทำทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2535 ส่วนที่ 4 ว่าด้วยการควบคุมทะเบียนราษฎร ตอนที่ 1 การเพิ่มชื่อและรายการบุคคลเข้าในทะเบียน ข้อ 94, ข้อ 97, ข้อ 103 และพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 และ 3 พ.ศ. 2535

ลำดับ	ข้อเท็จจริงของบุคคล	รหัส	สถานะตามกฎหมาย	แนวทางการให้ความช่วยเหลือ
3 ⁴	บุคคลที่เกิดในประเทศไทยโดยบิดาหรือมารดาเกิดในประเทศไทย และยังไม่ได้รับการลงรายการสัญชาติไทย	ส	มีสัญชาติไทย	ยื่นคำร้องขอลงรายการสัญชาติ ตามระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการลงรายการสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง พ.ศ. 2543
	- มีเอกสารพิสูจน์การเกิดของตนเองและของบิดาหรือของมารดาชัดเจน			ไม่ต้องนำสืบพยานบุคคลเพื่อพิสูจน์สถานที่เกิดของบิดาหรือมารดา
	- มีเอกสารพิสูจน์การเกิดของตนเองแต่ไม่มีเอกสารพิสูจน์การเกิดของบิดาและมารดา			นำสืบพยานบุคคลเพื่อพิสูจน์สถานที่เกิดของบิดาหรือมารดา
4	บุคคลที่เกิดประเทศไทย ตั้งแต่วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 โดยบิดาและมารดาเกิดในไทย แต่ป่วยาและตายไม่ได้เกิดในประเทศไทย	ม	ต่างด้าว	- ไม่ได้สัญชาติไทย ⁵ - ขอแปลงสัญชาติไทย - ขอสัญชาติไทยตามสามี
5	บุคคลที่เกิดในประเทศไทย โดยบิดาและมารดาไม่ได้เกิดในประเทศไทย	ข		แยกการช่วยเหลือเป็น

⁴ กรณีของกลุ่ม “ส” มีข้อยกเว้น คือ

1) หากบิดาเป็นคนต่างด้าวหลบหนีเข้าเมืองและได้จดทะเบียนสมรสกับมารดาที่เสียสัญชาติไทยตาม ปว. 337 (กลุ่ม ข 2) และบุคคลนั้นได้เกิดในช่วง 14 ธันวาคม พ.ศ. 2515 – 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 บุคคลนั้นจะกลายเป็นกลุ่ม “ข 2” อย่างไรก็ตาม กรณีบุคคลบนพื้นที่สูงหาได้น้อยมากที่ได้จดทะเบียนสมรสกัน

2) หากบิดาเป็นบุคคลที่เสียสัญชาติไทยตาม ปว. 337 (กลุ่ม “ข 2) และได้แต่งงานโดยไม่ได้จดทะเบียนกับมารดาที่เป็นคนต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง และบุคคลนั้นได้เกิดในช่วง 14 ธันวาคม พ.ศ. 2515 – 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 บุคคลนั้นกลายเป็นกลุ่ม “ข 2”

⁵ กำลังอยู่ในกระบวนการขอมติคณะรัฐมนตรีเพื่อให้สัญชาติไทยแก่บุคคลกลุ่มนี้ (ในช่วง พ.ศ. 2544 – ผู้วิจัย)

	- เกิดก่อนวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2515	ข 1	ต่างด้าว	1) เสียสัญชาติไทย ให้ยื่นคำร้องขอใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าว ⁶ แล้ว - ขอแปลงสัญชาติเป็นไทย หรือ - ขอสัญชาติไทยตามสามี 2) เสียสัญชาติไทย ⁷
ลำดับ	ชื่อเท็จจริงของบุคคล	รหัส	สถานะตามกฎหมาย	แนวทางการให้ความช่วยเหลือ
	- เกิดตั้งแต่วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2515 จนถึงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 ⁸ 1) มีชื่อในแบบพิมพ์ประวัติบุคคลบนพื้นที่สูง 2) มีชื่อในแบบพิมพ์ทะเบียนประวัติผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเข้ามาก่อนวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 3) มีชื่อในทะเบียนประวัติเนปาลอพยพ 4) มีชื่อในทะเบียนประวัติจีนฮ่ออิสระ ข 2	ข2	ต่างด้าว	- ไม่ได้สัญชาติไทย แต่มีมติคณะรัฐมนตรีให้สัญชาติตามมาตรา 7 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2535 ให้ยื่นคำร้องขอมีสัญชาติไทย ⁹ - ขอแปลงสัญชาติเป็นไทย - ขอสัญชาติไทยตามสามี
6	บุคคลที่ไม่ได้เกิดในประเทศ แต่ปัจจุบันได้เดินทางเข้ามาอยู่ในประเทศไทยโดยไม่ได้รับอนุญาต	ต		แยกการช่วยเหลือเป็น

⁶ อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 และ 3 พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติการทะเบียนคนต่างด้าว พ.ศ. 2493 มาตรา 8

⁷ กำลังอยู่ในกระบวนการขอมติคณะรัฐมนตรีเพื่อให้สัญชาติไทยแก่บุคคลกลุ่มนี้ (ในช่วง พ.ศ. 2544 – ผู้วิจัย)

⁸ เกิดหลังวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 มีสถานะเป็นอย่างเดียวกัน แต่คณะรัฐมนตรียังไม่มีมติให้สัญชาติไทย (ในเวลานั้น พ.ศ. 2544 – ผู้วิจัย)

⁹ อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 และ 3 พ.ศ. 2535 มาตรา 7 ทวิ และมติคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2543 (ต้องเป็นกรณีที่บุตรของบุคคลที่สามารถได้รับใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวตามโครงการให้สถานะคนต่างด้าว คือ อพยพเข้ามาในประเทศไทยก่อนวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2528)

<p>- กรณีเดินทางเข้ามาก่อนวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2528¹⁰</p> <p>1) ถือบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง</p> <p>2) ถือบัตรประจำตัวผู้ผลิตถิ่นสัญชาติพม่า</p> <p>3) ถือบัตรเนปาลอพยพ</p> <p>4) ถือบัตรเงินฮ่ออิสระ</p>	ต 1	ต่างด้าว	<p>ยื่นคำร้องขอสถานะคนเข้าเมืองโดยขอด้วยกฎหมายและสิทธิอยู่ถาวรในประเทศไทย ตามโครงการให้สถานะคนต่างด้าว</p> <p>- กรณีเดินทางเข้ามาหลังวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2528 จนถึงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2542</p>
<p>1) มีชื่อในทะเบียนประวัติชุมชนบนพื้นที่สูงตามแผนแม่บทฯ ฉบับที่ 2</p> <p>2) ไม่มีชื่อในทะเบียนประวัติชุมชนบนพื้นที่สูงตามแผนแม่บทฯ ฉบับที่ 2 เนื่องจากตกสำรวจ</p>	ต 2		<p>- มีมติคณะรัฐมนตรีลงวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2543 ผ่อนผันให้อาศัยอยู่ในประเทศไทยชั่วคราว</p> <p>- ขอเพิ่มชื่อเข้าในทะเบียนบ้าน (ท.ร. 13)¹¹</p>
<p>- กรณีเดินทางเข้ามาหลังวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2542</p>	ต 3		<p>ส่งกลับประเทศของตนเองตามหลักกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง ยกเว้นกรณีลี้ภัยความตาย¹²</p>

ความหมายของอักษรย่อ

ท หมายถึง ไทย

พ หมายถึง เพิ่มชื่อในทะเบียนบ้าน

ส หมายถึง ลงรายการสัญชาติไทย

ข หมายถึง ขอใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวหรือขอสัญชาติไทย

ต หมายถึง ต่างด้าว

¹⁰ อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 มาตรา 17 และพระราชบัญญัติการทะเบียนคนต่างด้าว พ.ศ. 2493 มาตรา 7

¹¹ อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2534 และระเบียบสำนักทะเบียนกลาง ว่าด้วยการจัดทำทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2535 ส่วนที่ 4 ว่าด้วยการควบคุมทะเบียนราษฎร ตอนที่ 1 การเพิ่มชื่อและรายการบุคคลเข้าในทะเบียนบ้านข้อ 105

¹² ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 14 (1) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 ข้อ 22 ที่ประเทศไทยเป็นภาคี

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาว พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร
วันเดือนปีเกิด	4 มีนาคม 2533
ตำแหน่ง	-
ทุนการศึกษา (ถ้ามี)	2557: ทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์- สังคมศาสตร์ รุ่นที่ 11

ผลงานทางวิชาการ

พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร. “การเปลี่ยนแปลงของงานพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของ
ไทย: จากศาสนจักรคาทอลิกสู่องค์กรพัฒนาเอกชนคาทอลิก (ค.ศ. 1950-
2000).” *สังคมสงเคราะห์ศาสตร์* 23, ฉ. 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2558): 79-
105.

พรรณทิพย์ เพ็ชรวิจิตร. “กำเนิดและการพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นฐาน
ความเชื่อทางศาสนา: กรณีศึกษาศาสนจักรคาทอลิกและองค์กรพัฒนาเอกชน
คาทอลิกไทย (ค.ศ. 1950-2000).” *มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* 25, ฉ.
47 (มกราคม-เมษายน 2560).

ประสบการณ์ทำงาน

-